

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№15 серпень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 03.08.23 р.
Підписано до друку 03.08.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0308/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Ткаченко Т. П., Тульчинська С. О.

Вплив воєнних дій на економічну безпеку та розвиток промислових підприємств України 5

Прокопенко О. В., Коваленко Є. В., Литвиненко С. М., Хоменко Є. В.

Управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України: теоретичні основи та практичні аспекти 10

Маши́ка Г. В., Молнар-Бабіля Д. І., Пап В. В.

Сучасні моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж: український кейс 17

Кишакевич Б. Ю., Настьошин С. Є., Андрійчик М. Є.

Оцінка причинно-наслідкових зв'язків між споживанням електроенергії та економічним зростанням в країнах Європи 23

Ситницький М. В., Приказюк Н. В., Ситницька С. С.

Креативне фінансове лідерство для розвитку інвестиційної привабливості міст України 30

Юхименко П. І., Однорог М. А., Молчанов Н. С., Нещотна І. В., Черненко О. С.

Феноменологічний та поведінковий аналіз інтеграцій і процесів інноваційного бізнесу 34

Шафранова К. В., Тягунова Н. М., Нагорна О. В.

Маркетингові стратегії B2B: створення цінності, залучення ключових клієнтів та ретенція 43

Созанський А. Й., Жуланчик В. О.

Порівняльна оцінка імпортозалежності польського машинобудування 49

Подольчук О. А., Іщенко Я. П., Коваль Н. І.

Прибуток підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу: обліковий аспект 54

Іваненко В. І., Пазиніч О. В., Долгова Л. І.

Вплив міжнародного бізнесу на розвиток підприємницької діяльності в Україні 62

Грабчук І. А.

Інструменти фінансового моніторингу 69

Шевченко М. М., Дудник С. О., Москвіченко І. М.

Управлінські рішення в менеджменті підприємства: проблеми стійкості, виклики цифровізації 74

Свідерська І. М., Нагорний Є. О.

Блокчейн технології в корпоративних фінансах 81

Сахарнацька Л. І., Кочут Ю. А.

Аналіз ринку ювелірних виробів в Україні 86

Прокопенко М. О.

Сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах в умовах цифровізації 90

Державне управління

Бобровська О. Ю.

Формування механізму системного управління процесами інвестування відбудови регіонів 97

Драган І. В.

Державна політика розвитку нафтопереробної галузі в умовах мінливого зовнішнього середовища України 104

Андрющенко К. А., Шалько М. Н.

Публічне управління та адміністрування процесами гуманізації медіаконтенту охорони здоров'я 110

Баб'як О. В., Сазонець І. А.

Коронакриза та необхідність державного регулювання протидії наслідкам пандемії 115

Васюк Н. О., Гаєвська Л. А., Кузюк М. Г.

Механізми реалізації державної політики протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я: зарубіжний досвід для України 120

Квасова В. М.

Роль соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку 127

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 15 / 2023

CONTENTS:

Economy

Tkachenko T., Tulchynska S.

THE IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON ECONOMIC SECURITY AND DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE 5

Prokopenko O., Kovalenko Ye., Lytvynenko S., Khomenko Ye.

MANAGEMENT OF ENERGY EFFICIENCY AND RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT IN UKRAINE HOUSEHOLDS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL ASPECTS 10

Mashika H., Molnar-Babilya D., Papp V.

MODERN MODELS OF QUALITY MANAGEMENT FOR TOURISM AND HOTEL NETWORK SERVICES: UKRAINIAN CASE 17

Kyshakevych B., Nastoshyn S., Andriychuk M.

ASSESSMENT OF CAUSAL RELATIONSHIPS BETWEEN ELECTRICITY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH IN EUROPEAN COUNTRIES 23

Sitnicki M., Prykaziuk N., Sitnicka S.

CREATIVE FINANCIAL LEADERSHIP FOR DEVELOPING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINIAN CITIES 30

Yukhymenko P., Odnorog M., Molchanov N., Neshchotna I., Chernenko O.

PHENOMENOLOGICAL AND BEHAVIORAL ANALYSIS OF INTEGRATIONS AND INNOVATIVE BUSINESS PROCESSES 34

Shafranov K., Tiahunova N., Nahorna O.

B2B MARKETING STRATEGIES: VALUE CREATION, KEY CUSTOMER ACQUISITION, AND RETENTION 43

Sozansky L., Zhulkanych V.

COMPARATIVE ASSESSMENT OF IMPORT DEPENDENCE OF POLISH ENGINEERING 49

Podolanchuk O., Ishchenko Ya., Koval N.

ENTERPRISE PROFIT IN MODERN BUSINESS CONDITIONS: ACCOUNTING ASPECT 54

Ivanenko V., Pazynich O., Dolgova L.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL BUSINESS ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE 62

Hrabchuk I.

FINANCIAL MONITORING TOOLS 69

Shevchenko M., Dudnyk S., Moskvichenko I.

MANAGEMENT DECISIONS IN ENTERPRISE MANAGEMENT: STABILITY ISSUES, DIGITALIZATION CHALLENGES 74

Sviderska I., Nagorny I.

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN CORPORATE FINANCE 81

Sakharnatska L., Kochut Y.

ANALYSIS OF THE JEWELRY MARKET IN UKRAINE 86

Prokopenko M.

SCENARIO PLANNING OF BUSINESS PROCESSES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION 90

Public administration

Bobrovska O.

FORMATION OF THE MECHANISM OF SYSTEM MANAGEMENT OF THE PROCESSES OF INVESTMENT, REPRODUCTION AND RESTORATION OF THE TERRITORIES OF THE REGIONS 97

Dragan I.

STATE POLICY OF DEVELOPMENT OF THE OIL REFINING INDUSTRY IN THE CONTEXT OF THE CHANGING EXTERNAL ENVIRONMENT OF UKRAINE 104

Andriushchenko K., Shalko M.

PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF HUMANIZATION PROCESSES OF HEALTH CARE MEDIA CONTENT 110

Babiak O., Sazonets I.

THE CORONA CRISIS AND THE NEED FOR STATE REGULATION TO COUNTER THE CONSEQUENCES OF THE PANDEMIC 115

Vasiuk N., Gaievsk L., Kuziuk M.

FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE: MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY ON COUNTERING DISINFORMATION IN THE FIELD OF HEALTH CARE 120

Kvasova V.

THE ROLE OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT 127

Т. П. Ткаченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
НТУУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2424-6123>
С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва,
НТУУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.5

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ТА РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Т. Tkachenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
S. Tulchynska,
Doctor of Economics Science, Professor, Head of the Department of Economics
and Entrepreneurship, NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON ECONOMIC SECURITY AND DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті досліджено вплив воєнних дій на розвиток промислових підприємств та їх економічну безпеку. Метою статті виступає аналіз основних показників промисловості України у довоєнний період, дослідження впливу воєнних дій на економічну безпеку та розвиток промислових підприємств в Україні, а також, розроблення з їх урахуванням напрямів, спрямованих на підтримку та розвиток промислових підприємств. Проведене дослідження основних показників промисловості України за 2016–2020 рр. дає можливість зазначити, що індекс промислової продукції у 2022 р. становив 63,3 % до попереднього року. Прослідковується зниження частки випуску промислової продукції в загальному обсязі випуску продукції в Україні, а також, валової доданої вартості, що у 2020 р. становила 21,0 % проти 25,0 % у 2016 р. Але, більшої шкоди завдають воєнні дії на території України. Прямі втрати активних підприємств промисловості станом на лютий 2023 р. становлять 11,3 млрд. дол. США. Повністю зруйнованими або пошкодженими в Україні вважаються 426 великих підприємства, а також десятки тисяч малих підприємств України. Окреслено проблеми внаслідок втрат і пошкодження майна у промисловому секторі України. Обґрунтовано напрями повоєнного відновлення промислових підприємств та посилення їх економічної безпеки, до яких віднесено: відновлення виробничих потужностей відповідно до принципів індустрії 4.0—5.0 та виробничої інфраструктури, модернізація технологій виробничого сфери та її інфраструктури, пошук нових ринків збуту та логістичних маршрутів, розвиток людського потенціалу, підвищення енергоефективності, впровадження принципів циркулярної економіки, залучення інвестиційних ресурсів, активізація державно-приватного партнерства, забезпечення сприятливого бізнес-середовища.

The article examines the impact of military operations on the development of industrial enterprises and their economic security. The article provides an analysis of the main indicators of the industry of Ukraine in the pre-war period, a study of the impact of military actions on the economic security and development of industrial enterprises in Ukraine, as well as the development of directions aimed at the support and development of industrial enterprises based on their assessment. The study of the main indicators of Ukraine's industry for 2016–2020 makes it possible to note that the index of industrial production in 2022 was 63.3% compared to the previous year. The decrease in the share of industrial output in the total volume of output in Ukraine, as well as the gross added value, which in 2020 was 21.0% against 25.0% in 2016, is being investigated. There was a decrease in the average registered number of workers in industry, and in addition, there is a negative trend regarding the financial results before taxation of industrial enterprises, namely, the share of enterprises that kept a loss in 2020 was 30.3% of the total. But military actions on the territory of Ukraine cause more damage. Direct losses of active industrial enterprises as of February 2023 amount to USD 11.3 billion. USA. 426 large enterprises, as well as tens of thousands of small Ukrainian enterprises, are considered to be completely destroyed or damaged in Ukraine. The problems caused by the loss and damage of property in the industrial sector of Ukraine are outlined, including: the destruction of the production infrastructure, shortages and interruptions in the supply of electricity, loss of sales markets, production growth, loss of technological potential, loss of intellectual and personnel potential, loss of investment attractiveness of industrial enterprises, aggravation environmental problems. The areas of restoration of industrial enterprises and strengthening of their economic security are substantiated, which include: restoration of production capacities in accordance with the principles of industry 4.0-5.0 and production infrastructure, modernization of technologies of the production sphere and its infrastructure, search for new sales markets and logistics routes, development of human potential, increase energy efficiency, implementation of circular economy principles, attraction of investment resources, activation of public-private partnership, provision of a favorable business environment.

Ключові слова: промислові підприємства, економічна безпека, промислова сфера, відновлення, промисловість, розвиток.

Key words: industrial enterprises, economic security, industrial sphere, recovery, industry, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідно зазначити, що Україна володіє потужним запасом корисних копалин, що сприяють розвитку промислового сектору. При цьому, незважаючи на наявні можливості, що можна використати у промисловості, розвиток цієї сфери за останні тридцять років не продемонстрував стабільності економічного зростання. Промислові підприємства України, маючи великі потенційні можливості, не стали основними конкурентами на європейському та світовому ринках та тривалий час демонстрували низькоукладність промислового виробництва [8]. При цьому, ситуація у промисловості України кардинально змінилась з лютого 2022 р. у наслідок воєнного вторгнення росії та початком війни, що обумовлює актуальність дослідження економічної безпеки промислових підприємств з урахуванням втрат промисловості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пошук шляхів забезпечення економічної безпеки та підвищення конкурентоспроможності промислових

підприємств, напрямки розвитку промислової сфери досліджувалися у науковій сфері та у бізнес-середовищі. Обґрунтування напрямів підвищення ефективності діяльності промислових підприємств висвітлювалися у публікаціях Я. Базилюка, І. Бураковського, В. Вишневського, О. Вовк [1], Я. Жаліло, Ю. Кіндзерського [3], С. Салоїда [8], О. Собкевича, В. Ляшенко, Р. Тульчинського [9], А. Шевченко,

Але, необхідно зазначити, що воєнні дії, що тривають на території України, які постійно призводять до втрат виробничих потужностей промислового сектору України, вимагають обґрунтування напрямів не тільки подальшого розвитку промислових підприємств, а й відбудови промислового сектору в Україні у повоєнний період. Це та інше актуалізує подальший пошук напрямів розвитку промислових підприємств в Україні в сучасних умовах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті виступає аналіз основних показників промисловості України у довоєнний період, дослідження впливу воєнних дій на економічну безпеку та розвиток промислових підприємств в Україні.

Таблиця 1. Основні показники промисловості України

Показники	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість діючих промислових підприємств, одиниць	38555	42026	44425	47679	47806
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	2158030,0	2625862,7	3045201,9	3019383,1	3236369,1
Індекс промислової продукції, відсотків	104,0	101,1	103,0	99,5	99,5
Відсоток випуску промислової продукції в загальному обсязі випуску (у фактичних цінах)	39,2	39,5	38,5	36,2	...
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості, відсотків	25,0	25,1	24,8	23,2	21,0 ¹
Основні засоби (на кінець року), млн грн	3072954	2454483	3271669	3455860	4023577
Відсоток основних засобів промисловості до загального обсягу	37,6	31,7	34,0	36,1	38,0
Ступінь зносу основних засобів, відсотків	69,4	59,1	66,4	59,1	63,9
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	1960	1894	1851	1867	1797
Частка середньооблікової кількості штатних працівників у промисловості до загальної кількості працівників, відсотків	24,9	24,7	24,2	25,1	24,5
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, грн	5902	7631	9633	11788	12759
Капітальні інвестиції у промисловості у відсотку до загального обсягу інвестицій, відсотків	32,8	32,0	34,5	40,7	35,5
Кількість інноваційно активних підприємств у відсотку до кількості промислових підприємств, відсотків	-	-	16,4	15,8	16,8
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	-7569,6	87461,7	154138,2	166753,2	-22289,6
Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, відсотків	27,2	28,2	27,2	27,9	30,3
Рентабельність операційної діяльності, відсотків	4,2	6,8	6,3	5,5	3,9

Джерело: складено на основі [2; 6].

Для досягнення поставленої мети було виокремлено та вирішено такі завдання:

по-перше, обґрунтовано своєчасність та актуальність дослідження;

по-друге, проведено аналіз основних показників промисловості України за 2016—2020 рр.;

по-третє, досліджено прямі збитки та втрати промислової сфери під час воєнних дій на території України;

по-четверте, окреслено нові проблеми розвитку промислових підприємств та забезпечення їх економічної безпеки внаслідок безпосередніх втрат і пошкоджень майна промислової сфери;

по-п'яте, виокремлено нові напрями повоєнного відновлення промислових підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні показники діяльності промисловості України за 2016—2020 рр. представлено у табл. 1. Необхідно зазначити, що за 2021—2022 рр. інформація є фрагментарною і тому проаналізувати дані за цей період за

наявною статистичною інформацією не представляється можливим.

Аналізуючи табл. 1 зауважимо, що за статистичними даними кількість промислових підприємств за досліджуваний період збільшувалась, але, при цьому, у структурі промислових підприємств зменшилась кількість великих та збільшилась кількість малих підприємств.

Обсяг реалізованої продукції у грошовому еквіваленті у період 2016—2020 рр. зростає. Також, зростання спостерігалось і у 2021 р. і становило 3589379,0 млн грн, але у 2022 р. обсяг реалізованої продукції становив 2811572,2 млн грн, що є меншим на 21,7 % від 2021 р. [2].

На обсяг реалізованої промислової продукції також впливає інфляційний фактор, що може збільшувати обсяг реалізації у грошовому еквіваленті, але, при цьому, зменшувати обсяг реалізації у кількісному вираженні, що підтверджується таким показником як індекс промислової продукції. У 2019—2020 рр. індекс промислової продукції був меншим за 100 % і становив 99,5%. У 2021 р. індекс сягнув 104,0% і впав у 2022 р. до 63,3 % [2].

Також, зменшився відсоток випуску промислової продукції в загальному обсязі ви-

пуску продукції в Україні і у 2019 р. її частка впала на 3% у порівнянні із 2016 р. Таке падіння прослідковується і по відношенню до валової доданої вартості, яка у 2020 р. становила 21,0 % проти 25,0 % у 2016 р.

Оскільки вартість основних засобів визначається у грошових одиницях, то й показник вартості основних засобів має тенденцію до зростання, але, при цьому, відсоток основних засобів промисловості до загального обсягу основних засобів за досліджуваний період майже не змінювався. Щодо основних засобів, то вельми негативним є показник відсотку їх зносу. Так, ступінь зносу основних засобів промисловості у 2020 р. становила 63,9 %.

У період 2016—2020 рр. неухильно зменшувалась середньооблікова кількість працюючих з 1960 тис. осіб у 2016 р. до 1797 тис. осіб у 2020 р. Скорочення за п'ять років становило 8,3 %, але, якщо проаналізувати показник частки середньооблікової кількості працівників промисловості до загальної кількості працюючих, то вона за досліджуваний період майже не змінилась і у 2020 р. становила 24,5 %.

Відсоток капітальних інвестицій у промисловість по відношенню до загального обсягу інвестицій становить за досліджуваний період від 32,0 % у 2017 р. до 40,7 % у 2019 р. У 2020 р. цей відсоток сягнув 35,5 % до загалу.

Але, негативним можна вважати відсоток інноваційно активних підприємств до кількості промислових підприємств в цілому. У 2018 р. частка становив 16,4 %, а у 2020 р. — 16,8 %. При цьому, потрібно враховувати загальне скорочення кількості промислових підприємств, що було проаналізовано вище.

Негативною є тенденція щодо фінансових результатів до оподаткування промислових підприємств, який у 2020 р. становили -22289,6 млн грн. А частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, становила 30,3 %.

За досліджуваний період рентабельність операційної діяльності мала тенденцію до падіння і у 2020 р. становила 3,9 %, що на 2,9 % нижче за показник 2017 р.

Необхідно зазначити, що до цього було проаналізувати показники довоєнного періоду. Якщо досліджувати останні роки, то статистичні дані є в наявності тільки частково, але є данні про збитки та втрати промисловості під час війни.

За результатами отриманих державним бюджетом надходжень від оподаткування тільки від переробної сфери промислової діяльності надходження зменшились на 22,2 %, що становить 44,3 млрд. грн [3].

Прямі втрати підприємств промисловості на 1.09.2022 р. становили 9,9 млрд. дол. США, що становить 7,8 % від загальної суми втрат економіки на вересень місяць 2022 р.

Але, втрати неухильно зростають. Так за оприлюдненими даними Школи економіки спільно з Міністерствами України за методологією Світового банку було визначено втрат України внаслідок року війни. За представленими даними загальні прямі втрати активних підприємств промисловості становлять 11,3 млрд. дол. США. Повністю зруйнованими або пошкодженими станом на лютий 2023 р. в Україні вважаються 426 великих підприємств, а також десятки тисяч малих підприємств України [3]. До прямих збитків підприємств відносяться: втрата основних засобів, втрата незавершених капітальних інвестицій, втрата запасів готової продукції та незавершеного виробництва.

У галузевому розрізі найбільших втрат внаслідок війни зазнала металургійна сфера. Найбільшими зруйнованими підприємствами металургійної сфери є ПрАТ "Металургійний комбінат "Азовсталь" (оцінка втрат становить 2385 млрд. дол. США) та ПрАТ "Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча" (втрати 1777 млрд. дол. США). Але, перелік зруйнованих промислових підприємств на цьому далеко не вичерпано. Так, до зруйнованих підприємств відносяться ПАТ "Укртатнафта" (оцінка втрат 405 млрд. дол. США), ДП НВКГ "Зоря"- "Машпроект" (264 млрд. дол. США), ПРАТ "ЛИНІК" (126 млрд. дол. США), ФГ "Органік Системс" (121 млрд. дол. США), ТОВ "Куб-Газ" (50 млрд. дол. США) та багато інших.

Пошкодженими підприємствами станом на лютий 2023 р. є АТ "Мотор Січ" (оцінка пошкоджень становить 450 млрд. дол. США), АТ "Українські енергетичні ма-

шини" (181 млрд. дол. США), ПрАТ "Авдіївський коксохімічний завод" (166 млрд. дол. США), ДП "Антонов" (151 млрд. дол. США), АТ "Новокраматорський машинобудівний завод" (113 млрд. дол. США), ТОВ "Миколаївський глиноземний завод" (97 млрд. дол. США), ПрАТ "Дніпроспецсталь" (87 млрд. дол. США) та багато інших підприємств.

У регіональному розрізі найбільші втрати у промисловому секторі понесли Донецька, Харківська, Луганська та Київські області.

Окрім безпосередніх втрат і пошкодження майна у промисловому секторі України з'явилися нові проблеми, які викликані війною. Так, серед основних проблем можна виділити:

- руйнування виробничої інфраструктури, що викликано руйнуванням доріг, мостів, залізничних шляхів та інших об'єктів промислової інфраструктури;

- дефіцит і перебої з постачанням електроенергії, що викликано пошкодженнями енергетичної інфраструктури та енергетичного сектору в цілому;

- втрати ринків збуту внаслідок обмеження пересування товарів особливо регіонів, на території яких відбуваються активні воєнні дії, що призвело до суттєвого зменшення виробництва промислової продукції;

- зростання вартості виробництва внаслідок подорожчання електроенергії, транспортування, вартості сировини тощо, що призвело до підвищення ціни на вироблену продукцію та зменшення її конкурентоспроможності на ринку;

- втрати технологічного потенціалу внаслідок руйнування та пошкодження основних засобів промислових підприємств;

- втрати інтелектуально-кадрового потенціалу, що спричинено переміщенням осіб, втрати кваліфікованих кадрів;

- втрати інвестиційної привабливості промислових підприємств як для внутрішніх так і для іноземних інвесторів внаслідок підвищення ризикованості та втрат інвестування;

- загострення екологічних проблем внаслідок руйнування та пошкодження промислових підприємств, що призвело до забруднення територій тощо.

У свою чергу, окреслені наслідки руйнування промислових підприємств, що викликані воєнними діями на території України, призвели до загальних соціально-економічних проблем, серед яких: загострення безробіття внаслідок втрати робочих місць, скорочення виробництва, переміщення осіб; зниження рівня життя населення через зростання цін, загострення небезпеки життєдіяльності, загальне загострення соціальних проблем.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Представлений аналіз статистичних даних показників промисловості України за 2016—2020 рр. дає можливість зазначити, що у довоєнний період не можна констатувати зростання економічних показників та їх позитивну динаміку. Але, руйнівного удару для промислових підприємств та їх економічної безпеки завдали воєнні дії на території України. За оцінками експертів втрати підприємств за рік війни сягнули 11,3 млрд. дол. США, повністю зруйнованими налічується 426 великих

та десятки тисяч малих підприємств. Окрім повного руйнування та часткового ушкодження виникли нові проблеми внаслідок воєнних дій на території України, серед яких: руйнування виробничої інфраструктури, дефіцит і перебої з постачанням електроенергії, втрати ринків збуту, зростання вартості виробництва, втрата технологічного та інтелектуально-кадрового потенціалу, втрата інвестиційної привабливості, загострення екологічних проблем. Це вимагає розроблення та втілення нових напрямів повоєнного відновлення промислових підприємств та посилення їх економічної безпеки, до яких слід віднести наступні:

- відновлення виробничих потужностей відповідно до принципів індустрії 4.0-5.0 та виробничої інфраструктури;

- модернізація технологій виробничої сфери та її інфраструктури для підвищення ефективності та конкурентоспроможності;

- пошук нових ринків збуту та логістичних маршрутів;

- розвиток людського потенціалу, підвищення кваліфікації кадрів, нарощення інтелектуального капіталу для побудови нових інноваційних сфер виробництва;

- підвищення енергоефективності, зменшення споживання електроенергії;

- впровадження принципів циркулярної економіки для виробничих підприємств, що забезпечує більш ефективне використання ресурсів та виробничих відходів;

- залучення інвестиційних ресурсів як з внутрішніх так і зовнішніх джерел для розвитку промислової сфери;

- активізація державно-приватного партнерства для розбудови промислової сфери та її інфраструктури;

- забезпечення сприятливого бізнес-середовища шляхом зменшення бюрократичних перепон та забезпечення стабільності у правовому полі.

Окреслені напрями сприятимуть підвищенню економічної безпеки промислових підприємств та повоєнному відновленню економіки України в цілому.

Подальших досліджень вимагають питання щодо релокації бізнесу та забезпечення його функціонування у поточному періоді із урахуванням воєнних дій та повоєнного відновлення.

Література:

1. Вовк О.М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичне забезпечення. Приазовський економічний вісник. 2018. № 6 (11). С. 120—124.

2. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2023)

3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf. (дата звернення 18.03.2023).

4. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 101—117.

5. Ковальчук А. М. Управлінські аспекти оцінювання економічної безпеки підприємства в умовах транс-

формаційної економіки. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2020. № 4 (72). С. 211—218.

6. Промисловість України у 2016—2020 рр. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/12/zb_prom_16_20.pdf (дата звернення 25.04.2023).

7. Тульчинська С., Солосіч О., Чорний В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2021. Вип. 9. С. 54—58.

8. Тульчинська С.О., Чорний Б.П., Салоїд С.В. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств: монографія. Київ, 2018. 170 с.

9. Тульчинський Р.В. Тульчинська С.О., Ружицький А.В. Стратегії конкурентоспроможності підприємств в умовах макроекономічної нестабільності. Інвестиції: практика та досвід. 2021. Вип. 6. С. 5—9.

References:

1. Vovk, O.M. (2018), "Management of the development of the economic security system of the enterprise: theoretical support", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 6, no. 11, pp. 120—124.

2. State Statistics Service of Ukraine (2023) available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 May 2023).

3. KSE (2023), "A report on direct damage to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine a year after the start of the full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf (Accessed 18 March 2023).

4. Kindzerskyi, Yu. (2022), "Post-war restoration of Ukrainian industry: challenges and policy features", *Ekonomichnyi analiz*, vol. 32, no. 2, pp. 101—117.

5. Kovalchuk, A.M. (2020), "Managerial aspects of assessing the economic security of an enterprise in the conditions of a transformational economy", *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniki*, vol. 4, no. 72, pp. 211—218.

6. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Industry of Ukraine in 2016—2020", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/12/zb_prom_16_20.pdf, (Accessed 25 Apr. 2023).

7. Tulchynska, S., Solosich, O. and Chornii V. (2021), "The influence of digitalization of management processes on the system of ensuring economic security of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 54—58.

8. Tulchynska, S.O., Chornii, B.P. and Saloid, S.V. (2018), *Mekhanizm otsiniuvannia zaluchennia investytsiinykh resursiv yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv* [The mechanism for evaluating the attraction of investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises], Kyiv, Ukraine.

9. Tulchynskyi, R.V. Tulchynska, S.O. and Ruzhytskyi, A.V. (2021), "Competitiveness strategies of enterprises in conditions of macroeconomic instability", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 5—9.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2023 р.

О. В. Прокопенко,
*д. е. н., професор, професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1362-478X>*

Є. В. Коваленко,
*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2111-9372>*

С. М. Литвиненко,
*доктор філософії, асистент кафедри економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5726-4080>*

Є. В. Хоменко,
*аспірант кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3257-7811>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.10

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ДОМОГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

O. Prokopenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Business Economics and Administration,
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

Ye. Kovalenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship,
and Business Administration, Sumy State University

S. Lytvynenko,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Economics, Entrepreneurship,
and Business Administration, Sumy State University

Ye. Khomenko,
Postgraduate student of the Department of Business Economics and Administration,
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

MANAGEMENT OF ENERGY EFFICIENCY AND RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT IN UKRAINE HOUSEHOLDS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL ASPECTS

З початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України енергетична інфраструктура населених пунктів зазнає масштабних руйнувань, що призводить не лише до нестабільності енергопостачання та постачання газу для домогосподарств, але й до формування феномену "енергетичної бідності держави". Феномен "енергетичної бідності держави" належить до ситуації, коли значна частина населення країни не має доступу до надійного та доступного енер-

гопостачання для своїх основних потреб. Дослідження спрямоване на визначення теоретичних засад управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України. У межах дослідження було звернено увагу на тому факті, що наразі енергетична інфраструктура населених пунктів України не завжди забезпечує стабільне енергопостачання та постачання газу для домогосподарств. Відтак, на рівні держави важливо розробити ефективну концепцію управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України, оскільки це є гарантією енергетичної незалежності країни. У межах дослідження зроблено висновок, що для ліквідації феномену "енергетичної бідності держави" важливо переформатувати підхід до управління розвитком відновлювальної енергетики в домогосподарствах України шляхом розробки чіткої та зрозумілої стратегії в енергетичній сфері, яка враховуватиме потреби та можливості домашніх господарств. Елементами цієї стратегії мають стати комплексні заходи з підтримки приватних власників домашніх електростанцій чи учасників енергетичних кооперативів, спрямовані на: упорядкування законодавчої та регуляторної бази щодо підтримки відновлюваної енергетики; вдосконалення та урізноманітнення механізму продажу відновлювальної енергетики для домогосподарств України; балансування енергосистеми, що має призвести до формування гнучкої енергетичної основи з сонця та вітру, яка доповнюється різною генерацією та забезпечує її балансування; вдосконалення механізмів підтримки відновлення функціонування локальних проєктів виробництва відновлювальної енергетики малої потужності. Додатковим аспектом ліквідації феномену "енергетичної бідності держави" є управління розвитком енергоефективності в домогосподарствах України.

Since the beginning of the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the energy infrastructure of populated areas has been experiencing significant destruction. It leads to household energy and gas supply instability and contributes to the emergence of the "energy poverty of the state" phenomenon. The phenomenon of "energy poverty in a country" refers to a situation where a significant portion of the population lacks access to reliable and affordable energy supply for their basic needs. The research is focused on establishing the theoretical foundations for managing the development of energy efficiency and renewable energy in households in Ukraine. The research focused on the fact that currently, the energy infrastructure in populated areas of Ukraine does not always provide a stable energy supply and gas delivery to households. Therefore, at the national level, it is important to develop an effective concept for managing the development of energy efficiency and renewable energy in households in Ukraine, as this serves as a guarantee of the country's energy independence. Within the scope of the research, the conclusion has been drawn that to eliminate the phenomenon of "energy poverty of the state," it is important to reform the approach to managing the development of renewable energy in households in Ukraine by creating a clear and understandable energy strategy for domestic households. The elements of this strategy should include comprehensive measures to support private owners of home power stations or participants in energy cooperatives, aimed at: streamlining the legislative and regulatory framework for supporting renewable energy, improving and diversifying the mechanisms for selling renewable energy to households in Ukraine; balancing the energy system to form a flexible energy foundation from solar and wind power, complemented by various forms of generation and ensuring its balancing; enhancing the mechanisms for supporting the recovery of small-scale renewable energy production projects. An additional aspect of eliminating the phenomenon of "energy poverty of the state" is managing the development of energy efficiency in households in Ukraine.

Ключові слова: стратегія в енергетичній сфері, енергетична інфраструктура, енергетична бідність держави, відновлювальна енергетика.

Key words: energy strategy, energy infrastructure, energy poverty of the state, renewable energy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У зв'язку з недавною енергетичною кризою 2022—2023 рр., спровокованою атаками на енергетичну інфра-

структуру, та пов'язаними з цим блекаутами, відсутністю тепла, води та зв'язку в домогосподарствах України, стає очевидною потреба в розвитку приватних домашніх електростанцій чи енергетичних кооперативів, що генерують відновлювальну енергетику. Крім того, досить актуальним, у зв'язку з ймовірним підвищенням

вартості енергоресурсів, є розвиток енергоефективності вітчизняних домогосподарств. Зазначимо, що найбільш радикальний варіант, що розглядається урядом, це встановлення в Україні повністю ринкових цін на енергію [2; 4]. Це означає, що населення буде купувати електроенергію за такими ж цінами, як і промислові споживачі — наразі на рівні п'яти-шести гривень за кіловат-годину, що вчетверо вище поточної вартості. Гранична ціна на газ для населення в 2023 р. залишиться на рівні 8 грн за кубічний метр (у зв'язку з воєнним станом "Нафтогаз" не змінюватиме тариф для своїх клієнтів до 1 травня 2024 року). Разом з тим, обслуговуючі компанії можуть збільшити ціни за доставку газу. Відтак, вкрай важливим для домогосподарств в майбутньому може стати балансування витрат на енергоресурси за рахунок їх ефективного (розсудливого, доцільного) використання. При цьому з боку держави важливим є прискорення окреслених процесів розвитку енергоефективності та відновлювальної енергетики і забезпечення його керованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблематики визначення особливостей розвитку енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах, нами виділені праці Піньятта Г., Чацініколи К., Артопулоса Г., Папаніколаса К. Н., Сергідеса Д. К., Сантамуріса М. (які досліджують ринкові тенденції та економічну ефективність впровадження енергоефективних технологій та відновлювальної енергетики в домогосподарствах), Павлиш А., Олійник С. (які досліджують фінансові механізми, інвестиційні можливості та стимулюючі заходи для підтримки розвитку енергоефективності та відновлювальної енергетики) та ряд інших. Відтак, вважаємо, що не зважаючи на певну фрагментарність згаданих досліджень і публікацій, вони можуть забезпечити значний внесок у розробку проблематики визначення теоретичних та практичних засад управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою цього дослідження є визначення теоретичних та практичних засад управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України (у межах підтримки наукового проекту "Розроблення економічних механізмів підвищення енергоефективності та сталого розвитку відновлювальної енергетики у домогосподарствах України" (№ д/р 0122U0011233), який фінансується фондом досліджень України).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зазначимо, що з початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України масштабного руйнування зазнає енергетична інфраструктура населених пунктів, що призводить не лише до нестабільності енерго-

газопостачання домогосподарств, але і до формування феномену "енергетичної бідності держави".

При цьому феномен "енергетичної бідності держави" відноситься до ситуації, коли значна частина населення країни не має доступу до надійного та доступного енергопостачання для своїх основних потреб [2; 6]. Відтак, його формування становить загрозу для економічного, соціального та екологічного розвитку країни. Для оптимізації становища на рівні держави важливо виробити ефективну концепцію управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України, яка має передбачати:

1. Заходи з підтримки приватних власників домашніх електростанцій або учасників енергетичних кооперативів. Зокрема, заходи мають бути спрямовані на подолання наявних проблем та підтримку розвитку як вітрових, так і сонячних електростанцій. Зазначимо, що потрібні термінові заходи, які дозволять мінімізувати втрати відновлювальної домашньої енергетики (далі ВДЕ), пов'язані з війною в Україні. Зокрема, станом на кінець останнього опалювального сезону енергосистема України внаслідок воєнних дій з боку РФ тимчасово втратила 75% вітрової та понад 20% сонячної та іншої генерації відновлювальної енергетики [4].

2. Заходи з підтримки енергоефективності, які дозволять зменшити споживання газу та електроенергії в домогосподарствах та мінімізувати витрати держави на субсидії. Зокрема, на державному рівні мають підтримуватися заходи зі створення ефективної домашньої інфраструктури енергозбереження (за рахунок впровадження в домогосподарствах сучасних енергоощадних технологій), зменшення частки енергоємних приладів, підключених до домашніх мереж, та запровадження стимулів для впровадження заходів енергоефективності.

Для ліквідації феномену "енергетичної бідності держави" важливо переформувати підхід до управління розвитком відновлювальної енергетики в домогосподарствах України через вироблення чіткої та зрозумілої для домашніх господарств стратегії в енергетичній сфері (наприкінці квітня 2023 року прийнято Енергетичну стратегію України до 2050 року, розробляються плани щодо її виконання, однак інформація щодо змісту такої стратегії відсутня. Нарізі вона є службовим документом з обмеженим доступом [5]). Елементом цієї стратегії мають стати комплексні заходи з підтримки приватних власників домашніх електростанцій чи учасників енергетичних кооперативів, що спрямовані на:

1. Упорядкування законодавчої та регуляторної бази щодо підтримки відновлюваної енергетики. Наразі, згідно з Правилами роздрібного ринку електричної енергії (Закон України "Про ринок електричної енергії" № 2019-VIII), приватним домогосподарствам надається право на встановлення генеруючої установки, призначеної для виробництва електроенергії з енергії сонячного випромінювання та/або енергії вітру з ліцензуванням діяльності або без ліцензування (якщо величина установки до 50 кВт). Однак, для належного розвитку виробництва ВДЕ в домогосподарствах має бути вироблено:

— ефективний механізм гарантій походження електричної енергії з ВДЕ (якщо домогосподарствами укла-

дений договір купівлі-продажу електричної енергії на внутрішньодобовому ринку), що надаватиме державі (у особі територіальних підрозділів НКРЕКП) повноваження та можливості для обстеження генеруючих установок ВДЕ та встановлення та здійснення постійного контролю за дотриманням домогосподарствами вимог щодо розкриття інформації про походження електроенергії (що є основною вимогою Electricity Directive та Закону України "Про ринок електричної енергії" № 2019-VIII).

— підвищення прозорості правовідносин з домашніми господарствами, як з постачальниками електричної енергії з ВДЕ. Зокрема, домашні господарства, що є виробниками ВДЕ, повинні надавати підрозділам НКРЕКП максимально повну інформацію про генеруючі установки та обсяги виробленої електричної енергії.

— розробка нормативно-правового регулювання механізму вільного продажу електроенергії домашніми господарствами, розрахунку часток джерел енергії для розкриття інформації про походження електроенергії, спрощення порядку увімкнення зеленого тарифу (який наразі може зайняти від 1 до 2 місяців).

2. Вдосконалення та урізноманітнення механізму продажу відновлювальної енергетики для домогосподарств України. Першочерговими є проблеми недовіри "зеленого тарифу", з часу введення якого обсяги виробництва ВДЕ зросли, але надходжень від продажу електроенергії не було достатньо для оплати генерації за високим "зеленим" тарифом. Введена державна зміна правил роботи сектору, яка передбачала продаж електроенергії за "зеленим" тарифом через ГП "Гарантований покупець", не вирішила проблему (заборгованість держави "по зеленому тарифу" зростала, розпочато перегляд угод між державою та виробниками ВДЕ в напрямку зниження "зелених" тарифів та поступового погашення заборгованостей) [5]. З березня 2022 р. внаслідок дефіциту коштів, Міністерство енергетики додатково обмежило виплати виробникам ВДЕ за електроенергію (від 15% до 60% "зеленого" тарифу в залежності від виду генерації та рівня операційних витрат) [5]. На початку 2023 року рівень розрахунків зріс до 91%, однак в наступні місяці знову почав падати. Наразі виробники ВДЕ отримують до 51–56% від "зеленого" тарифу (рис. 1).

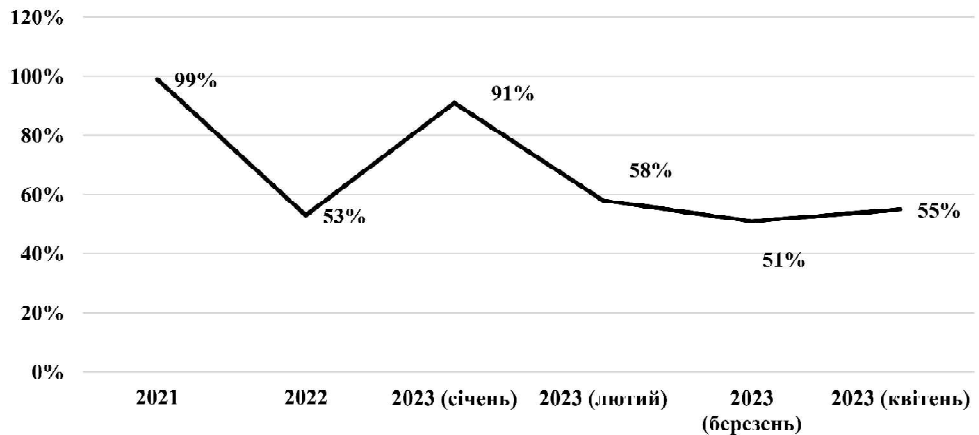

Рис. 1. Поточний стан виплат по "зеленому" тарифу для домогосподарств України

Джерело: сформовано на основі [3].

Однак навіть за неповних виплат по "зеленому" тарифу на початок травня 2023 р. накопичений борг за придбану ВДЕ становив 18,6 млрд грн [5].

З метою виправлення становища домашнім господарствам, що є виробниками ВДЕ, з 9 травня 2023 р. надано право вільно продавати енергію з власних генеруючих установок (згідно з Постановою "Про внесення змін до Правил роздрібного ринку електричної енергії" № 847 від 9 травня 2023 р.). Хоча порядок такого продажу до кінця ще не розроблений, механізм торгівлі відновлювальною енергетикою для домогосподарств (що включають сонячні панелі, вітрові турбіни, гідрогенератори та інші джерела) урізноманітнився (рис. 2).

На нашу думку, для досконалої дії механізму вільного продажу електроенергії. Домогосподарства (що виробляють ВДЕ) мають мати можливість встановлювати прямий контакт із покупцем та здійснювати пряме постачання електричної енергії (наразі ж постачання електричної енергії споживачам здійснюється виключно ліцензованими електропостачальниками, за договором постачання електричної енергії споживачу). Така ініціатива дозволить домогосподарствам, що виробляють

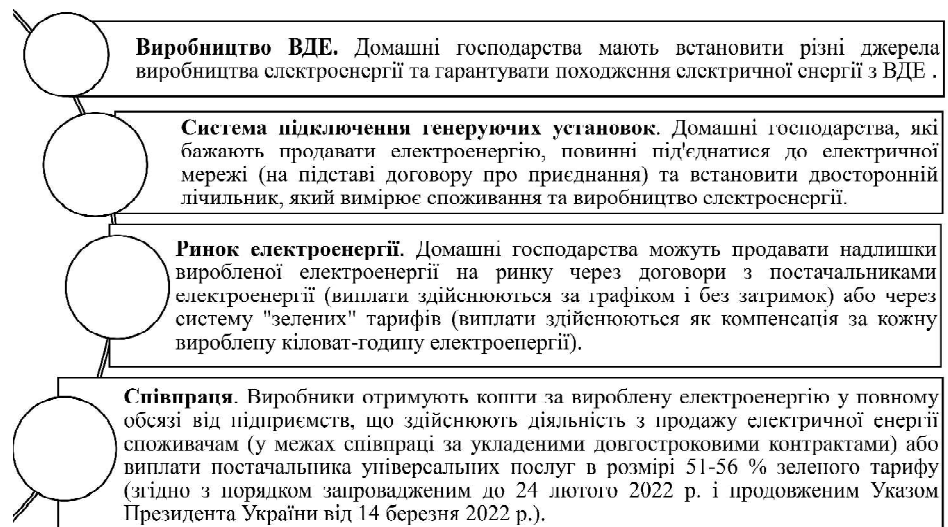

Рис. 2. Механізм продажу відновлювальної енергетики для домогосподарств України

Джерело: сформовано на основі [1–2; 3–4].

відновлювальну енергію, встановлювати прямий контакт із покупцем. Така ініціатива створить можливість для домогосподарств самостійно визначати ціни, умови поставання та укладати договори без посередництва електропостачальників. Така ініціатива дозволить забезпечити більш прозорий та ефективний ринок відновлювальної енергії, сприятиме збільшенню конкуренції, стимулюватиме розвиток виробництва ВДЕ в домогосподарствах.

Для досконалої дії механізму продажу електроенергії через систему "зелених" тарифів домогосподарствами, що виробляють ВДЕ, ДП "Гарантований покупець" має експортувати "зелену" електроенергію на ринкових умовах.

3. Розробка заходів із балансування енергосистеми, які мають призвести до формування гнучкої енергетичної основи із сонця та вітру, яка доповнюється різною генерацією, що її балансує, за рахунок:

- симулювання інтеграції максимального відсотка відновлювальної енергії до балансу Гуртового енергетичного ринку (ГЕС) України, де електроенергія, що виробляється подається безпосередньо до енергосистеми. Досвід Нідерландів та Німеччини показує, що при оптимальному поєднанні потужностей вітрових та сонячних електростанцій з системами накопичення електроенергії, енергосистема може бути стійкою через перехресне балансування (навіть без розвитку додаткових потужностей теплової генерації);

- стимулювання інтеграції в єдину систему сховищ відновлювальної енергії (таких як акумуляторні батареї та інші технології, що дозволяють зберігати вироблену енергію) для використання в періоди пікового навантаження;

- створення приватних банків енергії, що контролюються Енергетичним співтовариством (у ролі фідуціара Фонду), що дозволить мінімізувати команди на розвантаження потужностей, які передбачають зупинку роботи станцій, що виробляють електроенергію з відновлювальних джерел, для балансування електроенергії в системі (відповідно до Закону "Про електроенергетику").

4. Стимулювання відновлення функціональності та розвитку домогосподарств, що виробляють ВДЕ, ускладнюється через пошкодження підстанцій та мереж, обстріли та розкрадання обладнання окупантами. У деяких випадках також відсутній доступ до генеруючих установок, що призводить до припинення виробництва ВДЕ в домогосподарствах. За даними з кінця жовтня 2022 року, близько 75% вітрових станцій та 45-50% сонячних станцій були виведені з експлуатації [7]. Відновлення генеруючих установок є дуже витратним процесом через складнощі взаємозаміни та добору комплектуючих. Для домогосподарств, які є власниками енергетичних установок, що потребують ліцензування, виникають додаткові проблеми, пов'язані з особливостями ліцензування генерації електричної енергії. При отриманні ліцензії на генерацію електричної енергії та зеленого тарифу, домогосподарство зобов'язане надати повний перелік обладнання з номерами реєстраційних документів, які підтверджують його ввезення на територію України. Якщо установка має інше обладнання, домогосподар-

ство може втратити право на отримання "зеленого тарифу" [1]. Для подолання цих проблем потрібні такі заходи:

- розширення державної підтримки відновлення локальних проєктів ВДЕ малої потужності (за рахунок відшкодування коштів за руйнування об'єктів ВДЕ). Наразі відновлення можливо після оцінки завданих пошкоджень та подачі заяви до органу місцевого самоврядування, на території якого розташований об'єкт генерації (це заява у місцевий ЦНАП або через платформу "Дія");

- внесення змін в умови дії ліцензії на генерацію електричної енергії (у частині взаємозаміни та добору комплектуючих, за якої зберігається право на отримання "зеленого тарифу").

Аналіз ефективності енергоспоживання в секторі домогосподарств, вказує на дуже великий потенціал зниження витрат (10—20%) [3; 7]. Відтак додатковим аспектом ліквідації феномену "енергетичної бідності" держави є управління розвитком енергоефективності в домогосподарствах України. Необхідне вироблення чіткої, зрозумілої для домашніх господарств програми енергоефективності у межах вимог Закону "Про енергоефективність". Наразі Нова Державна програма енергоефективності до 2027 року в стадії розробки. Вважаємо, що елементами цієї програми мають стати комплексні заходи з підтримки енергоефективних заходів домогосподарств, серед яких:

1. створення ефективної домашньої інфраструктури енергоощадження. Зокрема, на державному рівні потрібно сприяти впровадженню сучасних енергоощадних технологій в домогосподарствах шляхом надання інформаційної підтримки щодо доступних технологій, фінансових пільг, кредитних програм, дотацій або субсидій для застосування інноваційних технологій та матеріалів, що сприяють зниженню споживання енергії в житловому приміщенні або його частині;

2. зменшення частки енергомістких приладів підключених до домашніх мереж шляхом проведення освітніх кампаній щодо енергоефективного використання побутових приладів (пояснення споживачам про те, як правильно використовувати прилади та як зменшити їх енергоспоживання), підтримки програм обміну енергомістких приладів на енергоефективні альтернативи, а також регулюванням стандартів енергоефективності для виробників приладів (встановлення обов'язкових вимог щодо енергоефективності приладів, що випускаються на ринок, та забезпечення дотримання цих стандартів виробникам). Уряд України вже робить певні кроки в цьому напрямку, зокрема з 30 січня 2023 р. власники домогосподарств можуть обміняти 5-ть старих ламп розжарювання на 5-ть LED-ламп. Програма доступна в обласних центрах (крім тимчасово окупованих територій) та в містах Кривий Ріг, Краматорськ та Покровськ. До кінця літа програма обміну ламп запрацює в райцентрах, а до кінця лютого — в селах;

3. запровадження заходів стимулювання енергоефективності є необхідним, оскільки чинні тарифи не сприяють реалізації багатьох ініціатив щодо підвищення енергоефективності, оскільки період окупності таких заходів для домогосподарств перевищує термін їх ек-

платуації. Пропонується запровадження повністю ринкового тарифу (тобто домогосподарства мають купувати природний газ за такими ж цінами, як і промислові споживачі) за введення систем компенсацій заходів енергоефективності з бюджету в межах зекономлених коштів на різниці в тарифах для домогосподарств. Системи компенсацій можна реалізувати, використовуючи механізми повернення державою коштів, витрачених домогосподарствами за конкретними напрямками підвищення енергоефективності. Зокрема:

— за напрямком зниження споживання електроенергії необхідна система компенсацій за встановлення таймерів на електробойлери, сонячних батарей з гібридним інвертором на власне споживання, теплових насосів на потреби опалення та ГВП, утеплення будинків з електроопаленням. Особливості застосування та переваги компенсацій за заходами зниження споживання електроенергії наведені у табл. 1;

— за напрямком зниження споживання природного газу необхідна система компенсацій за встановлення систем погодного регулювання роботи систем опалення, за утеплення трубопроводів опалення та комунікацій гарячої води для побутових потреб на прибудинкових територіях, за заміну вікон на енергоефективні, за утеплення горища та зовнішніх стін, за встановлення твердопаливного котла для заміщення споживання природного газу. Особливості застосування та переваги компенсацій за заходами зниження споживання електроенергії наведені у табл. 2.

Таблиця 1. Особливості застосування та переваги компенсацій для домогосподарств за заходами зниження споживання електроенергії

Захід	Гранична сума компенсації грн	Нормативна річна економія/заміщення, кВт-год	Нормативна економія коштів за тарифу 2,64* грн/кВт-год, грн	Нормативна економія за коштів за ринкового тарифу/річна, грн
Встановлення таймерів на електробойлери	3 000	0	1502,41	2 032
Встановлення сонячних батарей з гібридним інвертором на власне споживання	400 000	7700	21861,84	33 310
Встановлення теплових насосів на потреби опалення та ГВП	400 000	17000	48503	85 400
Утеплення будинків з електроопаленням	140 000	4200	11924,64	21 000

Примітка
* від 1 червня 2023 року, домогосподарства сплачують єдиний тариф у розмірі 2,64 гривні за кіловат-годину.

Джерело: сформовано на основі [3].

Так, населення багато споживає природного газу та електроенергії порівняно з іншими країнами, при цьому коштів для державного стимулювання енергоефективності не вистачає. Однак запропоновані заходи забезпечать стимули та можливості швидко знизити енергоспоживання домогосподарств за незначних витрат держави на підтримку цих заходів, оскільки основним джерелом стане отримання додаткових надходжень від держпідприємств, або від зменшення компенсацій не покриття різниці в тарифах.

Таблиця 2. Особливості застосування та переваги компенсацій для домогосподарств за заходами зниження споживання природного газу

Заходи	Гранична сума компенсації грн	Нормативна економія (заміщення) теплової енергії, Гкал	Нормативна економія за існуючого тарифу/річна, грн	Нормативна економія за коштів за ринкового тарифу/річна, грн
Встановлення погодного регулювання роботи систем опалення	1 000 000	100	150 000	330 000
Утеплення трубопроводів опалення та комунікацій гарячої води для побутових потреб на прибудинкових територіях	500 000	90	135 000	297 000
Заміна вікон на енергоефективні	400 000	10	15 000	33 000
Утеплення горища	1 200 000	35	52 500	115 500
Утеплення зовнішніх стін	9 000 000	250	375 000	825 000
Встановлення твердопаливного котла для заміщення споживання природного газу	10 000 000	2136	- 1 068 000	2 776 800

Джерело: сформовано на основі [3].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Доведено, що з початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України енергетична інфраструктура населених пунктів зазнає руйнувань. Це призводить не лише до нестабільності постачання енергоресурсів для домогосподарств, але й до формування явища "енергетичної бідності держави". Відтак, на рівні держави має вироблятися ефективна концепція управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України. У ході дослідження було зроблено ряд висновків стосовно особливостей управління розвитком енергоефективності та відновлювальної енергетики в домогосподарствах України:

1. Для ліквідації феномену "енергетичної бідності держави" важливо переформатувати підхід до управління розвитком відновлювальної енергетики в домогосподарствах України через вироблення чіткої та зрозумілої стратегії розвитку її енергетичної сфери. Елементами цієї стратегії мають стати комплексні заходи з підтримки приватних власників домашніх електростанцій або учасників енергетичних кооперативів, що спрямовані на:

— упорядкування законодавчої та регуляторної бази підтримки відновлюваної енергетики;

— вдосконалення та урізноманітнення механізму продажу відновлювальної енергетики для домогосподарств України;

— балансування енергосистеми, яка має призвести до формування гнучкої енергетичної основи із сонця та вітру, що доповнюється різною генерацією, що її балансує;

— вдосконалення механізмів підтримки відновлення функціонування локальних проєктів ВДЕ малої потужності.

2. Додатковим аспектом ліквідації феномену "енергетичної бідності держави" є управління розвитком енергоефективності в домогосподарствах України. Необхідне вироблення чіткої та зрозумілої для домашніх господарств програми енергоефективності, що є однією з вимог Закону "Про енергоефективність". Елементами цієї програми мають стати:

— створення ефективної домашньої інфраструктури енергозбереження, включаючи застосування інноваційних технологій та матеріалів, що сприяють зниженню споживання енергії в будинках.

— зменшення частки енергоємних приладів, підключених до домашніх мереж, шляхом заохочення до використання енергоефективних апаратів та систем у домогосподарствах.

— запровадження повністю ринкового тарифу (тобто домогосподарства мають купувати природний газ за такими ж цінами, як і промислові споживачі) за введення систем компенсацій заходів енергоефективності з бюджету в межах зекономлених коштів на різниці в тарифах для домогосподарств.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають в розробці рекомендацій щодо оцінки ефективності використання відновлювальних джерел енергії та економічної доцільності впровадження енергоефективних заходів в домогосподарствах.

Література:

1. ВДЕ-генерації в умовах війни: відновити розстріляне, зберегти вціліле, Платформа рішень для менеджерів

природоохоронної діяльності, 2022, URL.: <https://ecolog-ua.com/news/vde-generaciyi-v-umovah-viyny-vidnovyty-rozstrilyane-zberegty-vcilile-0> (дата звернення: 11. 07. 2023).

2. Завгородня С. Дослідження взаємозв'язку та відмінностей між поняттям "енергетична бідність" і суміжними термінами в умовах трансформації державно-управлінської діяльності, Науковий вісник: Державне управління, 2023, Вип. 1 (13), С. 22—41.

3. Литвин В. Де Україні взяти гроші на зменшення залежності від імпортих енергоносіїв, Економічна правда, 2023, URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/9/700997/> (дата звернення: 11. 07. 2023).

4. Олійник С. Відновлювана енергетика: втрати і рецепти відновлення, Українська енергетика, 2023, URL.: <https://ua-energy.org/uk/posts/vidnovliuvana-enerhetyka-vtraty-i-retsepty-vidnovlennia> (дата звернення: 11. 07. 2023).

5. Павлиш А. Половина кредитів на "зелену" енергетику стали неработаючими, НБУ, 2023, URL.: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/06/28/701683/> (дата звернення: 9. 07. 2023).

6. Pignatta G., Chatzinikola C., Artopoulos G., Papanicolas C., Serghides D., Santamouris M. Analysis of the indoor thermal quality in low income Cypriot households during winter. Energy and Buildings, 2017, vol. 152, pp. 766—775.

7. Топалов М. Що залишилося від "зеленої" енергетики в Україні, Економічна правда, 2023, URL.: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/24/700431/> (дата звернення: 12. 07. 2023)

References:

1. ECOBUSINESS (2022), "RES-generation in conditions of war: restore what was shot, save what survived", Available at.: <https://ecolog-ua.com/news/vde-generaciyi-v-umovah-viyny-vidnovyty-rozstrilyane-zberegty-vcilile-0> (Accessed 11. 07. 2023).

2. Zavhorodnya, S. (2023), "Study of the relationship and differences between the concept of "energy poverty" and related terms in the context of the transformation of state and administrative activities", Naukovyy visnyk: Derzhavne upravlinnya, vol. 1 (13), pp. 22—41.

3. Lytvyn, V. (2023), "Where to get money for Ukraine to reduce dependence on imported energy sources", Ekonomichna pravda, Available at.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/9/700997/> (Accessed 11. 07. 2023).

4. Oliynyk, S. (2023), "Renewable energy: losses and recipes for recovery" Ukrainian energy, Available at.: <https://ua-energy.org/uk/posts/vidnovliuvana-enerhetyka-vtraty-i-retsepty-vidnovlennia> (Accessed 11. 07. 2023).

5. Pavlish, A. (2023), "Half of the loans for "green" energy became non-performing", Available at.: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/06/28/701683/> (Accessed 9. 07. 2023).

6. Pignatta, G., Chatzinikola, C., Artopoulos, G., Papanicolas, C., Serghides, D and Santamouris, M. (2017). Analysis of the indoor thermal quality in low income Cypriot households during winter, Energy and Buildings, vol. 152, pp. 766—775.

7. Topalov, M. (2023), "What is left of "green" energy in Ukraine", Ekonomichna pravda, Available at.: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/24/700431/> (Accessed: 12. 07. 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2023 р.

Г. В. Машіка,

д. геогр. н., професор, завідувач кафедри туризму,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6063-5823>

Д. І. Молнар-Бабіля,

к. х. н., доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи,
Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1063-013X>

В. В. Пapp,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами та
туризму, Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3749-7623>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.17

СУЧАСНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ТУРИСТИЧНИХ ТА ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ: УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС

H. Mashika,

Doctor of Geography Sciences, Professor,
Head of the Department of Tourism, SHEI "Uzhgorod National University"

D. Molnar-Babilya,

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Hotel,
Restaurant and Museum Business, Mukachevo State University

V. Papp,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Management, Management of Economic Processes and Tourism, Mukachevo State University

MODERN MODELS OF QUALITY MANAGEMENT FOR TOURISM AND HOTEL NETWORK SERVICES: UKRAINIAN CASE

Успіх туристичних та готельних мереж залежить від задоволення та лояльності клієнтів. Якісні послуги створюють позитивний досвід для клієнтів, задовольняють їхні очікування і сприяють повторним візитам у мережні заклади. Щоб досягти основної мети управління якістю, важливо визначити ключові складові модельних структур, зокрема елементи, що спрямовують відповідних суб'єктів економічної діяльності на постійне вдосконалення якості обслуговування та підвищення конкурентоспроможності туристичних та готельних послуг. Відтак, дослідження спрямоване на визначення сучасних особливостей формування та налаштування моделі управління якістю послуг у туристичних та готельних мережах. За результатами дослідження встановлено, що моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж є сукупністю налаштовуваних елементів, які дозволяють реалізувати конкретний підхід до забезпечення та підтримки високої якості послуг. Враховуючи вищенаведене, було доведено, що стандарти управління якістю послуг може бути сформовані через розробку та коригування стандартів якості. Формат систем управління якістю може бути налаштовується через створення систем управління якістю, що встановлюють структуровані процедури та показники для контролю та постійного вдосконалення якості. Формат залучення персоналу до процесів надання якісних послуг налаштовується через забезпечення достатньої підготовки та мотивації персоналу, щоб

він був здатний забезпечити високу якість обслуговування. Формат організації зворотного зв'язку від клієнтів налаштовується через організацію системи збору та аналізу зворотного зв'язку від клієнтів. Формат технологізації процесів управління якістю налаштовується через впровадження сучасних технологій, які є найбільш ефективними для покращення процесів управління якістю. Формат постійного вдосконалення якості послуг налаштовується через виявлення слабких місць. Перспективи подальших розвідок полягають у подальшому вдосконаленні підходів до налаштування елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж, у розробці методології та інструментів для реалізації цього процесу.

The success of tourism and hotel networks depends on customer satisfaction and loyalty. Quality services create a positive experience for customers, meet their expectations, and contribute to repeat visits to network establishments and recommendations. Therefore, to achieve the main goal of quality management, it is important to identify the key components of their model structures, particularly those elements that direct relevant economic actors towards continuous improvement of service quality and enhancing the competitiveness of tourism and hotel services. Thus, the research is aimed at identifying the contemporary features of forming and settings a model for quality management in tourism and hotel networks. The research results have demonstrated that models for quality management in tourism and hotel networks consist of adjustable elements that enable the implementation of a specific approach to ensuring and supporting high-quality services. Based on the above, it has been proven that the element of quality management standards is adjusted through the development and adjustment of quality standards. The element of implementing quality management systems is adjusted through the creation of quality management systems that establish structured procedures and indicators for control and continuous quality improvement. The element of engaging personnel in service delivery processes is adjusted by providing sufficient training and motivation to ensure that they are capable of delivering high-quality service. The element of organizing customer feedback systems is adjusted through the establishment of a system for collecting and analyzing feedback from customers. The element of technology integration in quality management processes is adjusted through the selection of modern technologies that are most effective for improving quality management processes. The element of continuous improvement of service quality is adjusted by identifying areas of weakness. The prospects for further research in this direction involve further enhancing the approaches to adjusting the elements of the model for quality management in tourism and hotel networks, as well as developing methodologies and tools to implement this process.

Ключові слова: туризм; стандартизація; надання послуг; діаграма Ісікави; якість; прийому та розміщення гостей.

Key words: tourism; standardization; provision of services; Ishikawa diagram; quality; reception and accommodation of guests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Успіх туристичних та готельних мереж залежить від задоволення та лояльності клієнтів. Якісні послуги створюють позитивний досвід для клієнтів, задовольняють їх очікування і сприяють повторним візитам у мережні заклади, а також рекомендаціям. Відтак, для досягнення основної мети управління якістю, важливо визначити ключові складові їх модельних структур. Зокрема, це означає виявлення елементів, які спрямовують відповідних суб'єктів економічної діяльності на постійне вдосконалення якості обслуговування та підвищення конкурентоспроможності туристичних та готельних послуг [3, с. 21—24]. При цьому, хоча склад відповідних елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готель-

них мереж є класичним, їх внутрішня будова має формуватися з урахуванням специфіки діяльності, специфічних потреб та характеристик конкретної туристичної та готельної мережі. Лише за таких умов модель управління якістю послуг буде дієвою (тобто спроможною визначити проблему, зробити вимірювання та аналіз якості послуг, розробити та налаштувати процеси її покращення, а потім встановити контроль для підтримки досягнутих результатів).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Широке коло проблем управління якістю зазнало відображення у працях вітчизняних (Маслиган О.О., Терещук О.С., Кізюн А.Г., Гуцол А.В., Багаутдинова Н.К., Безнощенко Н.О., Паустовського Є. С., Кобченко А. А., Рибалко-Рак Л.А., Панченко В.А.) та наших закордон-

Рис. 1. Елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж, що потребують налаштування

Джерело: сформовано на основі [1–2].

них колег (Е. Демінг, Дж. Джуран, К. Ісікава). Також багато економічних проблем розвитку туризму, туристичних і готельних мереж висвітлено в роботах О. Маслиган, І. Писаревського, Г. Михайліченка, Ф. Шандора. Втім, незважаючи на широке коло публікацій, деякі аспекти управління якістю не отримали належного відображення в науковій літературі. Зокрема, недостатньо дослідженими є питання формування моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж, дії елементної структури, а також налаштування ефективності такої моделі.

Таблиця 1. Практика стандартизації управління якістю послуг туристичних та готельних мереж та налаштування її внутрішнього змісту

Туристичні та готельні мережі	Специфіка використання стандартизації управління якістю послуг	Специфіка налаштування елементу
Premier Hotels and Resorts	Готельна мережа використовує стандартизовані процедури та політики управління якістю, щоб забезпечити єдність та послідовність у наданні послуг у всіх своїх готелях	Адаптація до особливостей, потреб та характеристик діяльності найкращих практик та вимог клієнтів
Reikartz Hotel Group	Готельна мережа встановлює стандартизовані процедури та політики для всіх своїх готелів, зокрема щодо реєстрації гостей, обслуговування в номерах, харчування та безпеки. Це допомагає забезпечити єдність бренду, якість послуг для клієнтів.	
Radisson Blu	Готельна мережа використовує стандартизовані процедури для всіх аспектів обслуговування гостей - від прийому до харчування та обслуговування в номерах.	Базування на міжнародних стандартах, таких як ISO 9000 і ISO 10000
Туристичні агенції мережі Join UP!	Туристична мережа встановлює стандарти, що допомагають забезпечити однакову якість обслуговування та послуг у всіх туристичних агенціях, що належать до неї. Стандарти сприяють покращенню довіри клієнтів, створенню ідентичності бренду та забезпеченню високого рівня задоволення клієнтів.	

Джерело: сформовано за даними туристичних та готельних мереж Premier Hotels and Resorts, Reikartz Hotel Group, Radisson Blu, Join UP!

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення сучасних особливостей формування та налаштування моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У межах дослідження автори використали класичне тлумачення моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж як сукупності налаштовуваних елементів, що дозволяють реалізувати конкретний підхід до забезпечення та підтримки високої якості послуг [5]. Враховуючи вищенаведене, налаштування елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж слід розглядати як дії, спрямовані на створення, впровадження та оптимізацію комплексу процедур та

методів, які забезпечують контроль, покращення та підтримку якості надання послуг туризму та готельного бізнесу. Серед елементів, що потребують деталізованих налаштувань (рис. 1) можна виділені стандарти, впровадження систем управління якістю, залучення персоналу до процесів надання якісних послуг, організацію систем зворотного зв'язку від клієнтів, технологізацію процесів управління якістю, постійне вдосконалення.

При цьому налаштування елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж відбувається відповідно до особливостей діяльності, потреб і характеристик конкретної туристичної та готельної мережі.

Так, стандарти управління якістю послуг можуть бути налаштовані шляхом розробки та коригування стандартів якості. Елементи налаштування можуть включати такі напрямки:

- стандартизація процедур бронювання (мережі встановлюють стандарти та процедури для бронювання номерів або турів [3; 5]). Це може включати вимоги до систем бронювання, встановлення термінів, платіжних умов, випуску документів та процедур скасування бронювання;

- стандартизація процедур прийому і розміщення гостей (мережі встановлюють стандарти для процедур зустрічі гостей, включаючи реєстрацію, надання інформації про послуги та інші процеси);

- стандартизація обслуговування гостей (мережі встановлюють стандарти щодо якості сервісу та таких аспектів, як ввічливість персоналу, швидкість відповіді на запити клієнтів, розуміння їхніх потреб та бажань). Це може включати вимоги до якості турів, методів пакування турів, професіоналізму персоналу тощо;

- стандартизація безпеки та інших аспектів (мережі встановлюють стандарти пожежної

безпеки, безпеки харчових продуктів, здоров'я та безпеки праці). Це включає встановлення процедур, дотримання норм та правил безпеки.

В Україні є кілька туристичних та готельних мереж, які використовують стандартизацію як складову моделі управління якістю послуг (табл. 1). При цьому очевидно, що всі напрямки налаштування орієнтовані на процедуру загальної адаптації найкращих практик та вимог клієнтів до особливостей, потреб

та характеристик діяльності та їх спрямування на єдність та послідовність в наданні послуг або базування на міжнародних стандартах (таких як ISO 9000 і ISO 10000). За таких налаштувань стандартизація:

- допомагає забезпечити однакову якість обслуговування та послуг у всіх закладах мережі;
- сприяє створенню єдиної ідентичності бренду та забезпеченню високого рівня задоволення клієнтів.

Формат систем управління якістю може бути налаштований через створення систем управління якістю, а саме структуровані процедури та показники для контролю та постійного вдосконалення якості. Налаштування здійснюється відповідно до наочного уявлення не тільки про фактори, які впливають на якість послуг, але і про причинно-наслідкові зв'язки цих факторів (тобто відповідно до змісту діаграми Ісікави, що проілюстроване за надими рис. 2). Цей елемент може включати такі напрямки налаштування як:

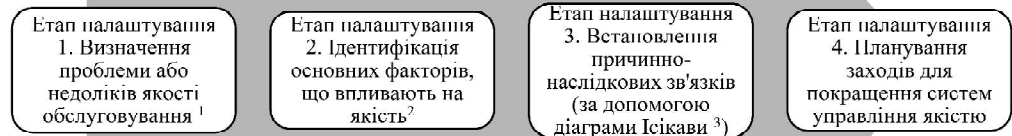

Рис. 2. Практика налаштування внутрішнього змісту систем управління якістю туристичних та готельних мереж

Примітка:

¹ Слід враховувати незадовільні результати аудитів або оцінок, негативний зворотний зв'язок від клієнтів тощо.

² Слід враховувати всі фактори, що можуть бути виділені (некваліфікований персонал, недостатні ресурси, неправильні процедури, недостатня комунікація, технічні проблеми тощо).

³ Слід враховувати всі причини, які призводять до виникнення проблем з якістю або впливають на якість. Це причини, які включаються до таких категорій, як персонал, процеси, обладнання, сервіс, політика та інші.

Джерело: сформовано на основі [1–2; 3; 5].

— процеси планування. За цим напрямком встановлюються стратегічні цілі та плани, пов'язані з управлінням якістю. Визначаються основні завдання, стандарти та процедури, які необхідно виконати для досягнення цілей;

— процеси виконання. За цим напрямком встановлюється специфіка реалізації стандартів та процедур, що стосуються якості. Зокрема, умови за яких вступають в дію особливі інструкції для забезпечення виконання якісних вимог в різних аспектах діяльності;

— процеси перевірки та дії. За цим напрямком встановлюється специфіка контролю та оцінки ефективності системи управління якістю. Зокрема умови за яких залучаються аудити, інспекції, умови за яких проводяться внутрішні огляди, оцінки, аналіз результатів, умови за яких отримується зворотній зв'язок від клієнтів та працівників.

Очевидно, що ці налаштування сприяють створенню структурованої системи, що забезпечує контроль, оцінку та забезпечує сталість та постійне вдосконалення процесів надання послуг туристичних та готельних мереж.

Формат залучення персоналу до процесів надання якісних послуг налаштовується шляхом забезпечення його достатньої підготовки та мотивації. Важливо, щоб співробітники мали необхідні навички та знання для забезпечення високої якості обслуговування (рис. 3).

Зокрема, елемент може включати такі напрямки налаштування як:

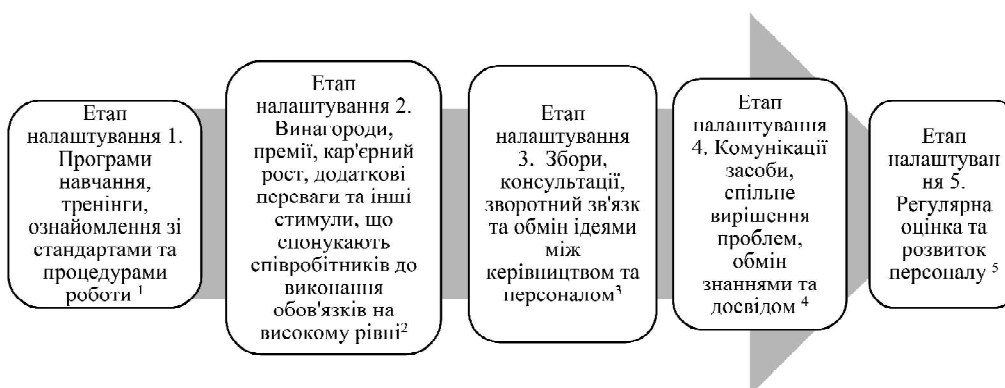

Рис. 3. Практика налаштування внутрішнього змісту процесів залучення персоналу до надання якісних послуг туристичних та готельних мереж

Примітка:

¹ Визначає рівень підготовки та навчання персоналу.

² Визначає рівень вмотивованості персоналу у наріжній реалізації всіх процесів надання якісних послуг.

³ Визначає виключність персоналу у процеси прийняття рішень та комунікацію.

⁴ Визначає порядок залучення персоналу до командної роботи та співпраці.

⁵ Визначає напрямки навчання та розвитку навичок персоналу.

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 5].

— програми навчання нових співробітників, тренінги з покращення навичок, ознайомлення зі стандартами та процедурами роботи;

— система винагород, премій, можливість кар'єрного росту, надання додаткових переваг та інші стимули, що спонукають співробітників до виконання своїх обов'язків на високому рівні;

— проведення зборів, консультацій, зворотного зв'язку та обміну ідеями між керівництвом та персоналом (доцільність таких дій зумовлена тим, що працівники, які відчують, що їхні думки та внесок цінуються, мають більшу мотивацію для покращення якості обслуговування);

— застосування ефективних комунікаційних засобів, спільне розв'язання проблем, обмін знаннями та досвідом (доцільність таких дій зумовлена тим, що вони сприяють покращенню робочого процесу та задоволенню клієнтів);

— регулярна оцінка та розвиток персоналу шляхом проведення оцінок його роботи.

Наприклад, одним з прикладів може бути готельна мережа Premier Hotels and Resorts, яка регулярно проводить тренінги для свого персоналу щодо навичок обслуговування та комунікації з гостями. Заклади мережі також мають систему оцінки (керівництво оцінює роботу працівників на основі встановлених критеріїв якості, проводить обговорення можливостей її покращення). У закладах Premier Hotels and Resorts діють регулярні мотиваційні заходи (конкурси та нагороди, для стимулювання персоналу до досягнення високих стандартів якості обслуговування гостей). При цьому зазначимо, що лише правильно налаштований підхід до підготовки, мотивації та розвитку персоналу сприяє створенню ефективної команди, яка здатна забезпечити високу якість та задоволення клієнтів.

Формат організації зворотного зв'язку від клієнтів налаштовується через системи збору та аналізу зворотного зв'язку від клієнтів. Це сприяє налаштуванню моделі управління якістю послуг за рахунок того, що допомагає виявити проблеми та покращити якість послуг (рис. 4).

Зокрема, елемент може включати такі напрямки налаштування як:

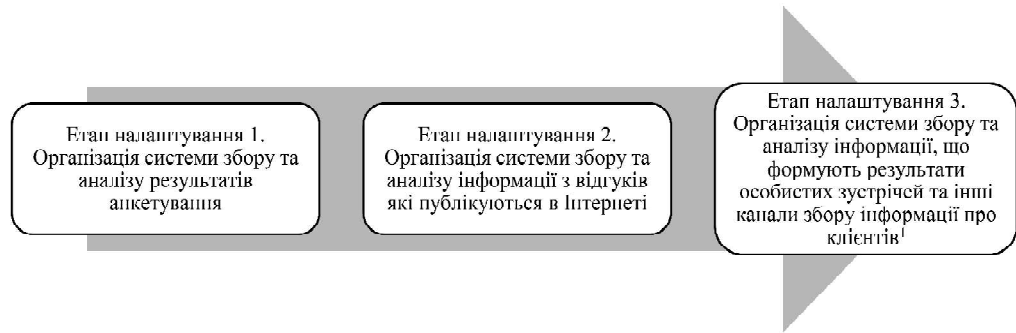

Рис. 4. Практика налаштування формату зворотного зв'язку від клієнтів для надання якісних послуг туристичних та готельних мереж

Примітка:

¹ Процес має включати ведення бази даних з відомостями про клієнтів та їхніми вимогами, запити та проблеми.

Джерело: сформовано на основі [2; 3; 5].

— організація системи збору та аналізу результатів анкетування (що орієнтована на отримання даних про їхні враження та задоволення від наданих послуг [3; 5]). Важливо встановити систему збору анкет та методику аналізу результатів, щоб виявити основні тенденції та побажання клієнтів;

— організація системи збору та аналізу інформації з відгуків, які публікуються в Інтернеті на різних платформах (наприклад, відгуки на сайтах, соціальних мережах, туристичних форумах). Слід дібрати механізми збору та моніторингу відгуків, методику їх аналізу (важливе виявлення ключових проблем та потреб клієнтів);

— організація системи збору та аналізу інформації, що формують результати особистих зустрічей та інші канали збору інформації про клієнтів. Так, важливо організувати систему збору та аналізу інформації, що отримується в результаті особистих зустрічей з клієнтами, телефонних дзвінків, листування та інших каналів комунікації.

Прикладом є готельна мережа Radisson Blu, яка має встановлені механізми для анкетування гостей після їх відвідування, моніторингу та відповідей на відгуки у соціальних мережах. Прикладом є мережах туристичних агенцій Join UP!, що вживає заходів для активного збору та аналізу інформації з особистих зустрічей з клієнтами для покращення якості обслуговування. При цьому зазначимо, що виходячи з їх досвіду, основою для налаштування систем зворотного зв'язку від клієнтів є інформаційна система, яка за допомогою постійного

Рис. 5. Практика налаштування формату технологізації процесів управління якістю для надання якісних послуг туристичних та готельних мереж

Джерело: сформовано на основі [4; 5].

оновлення забезпечує ефективне збирання та аналіз релевантної інформації від клієнтів, а також використання цієї інформації для покращення якості послуг.

Формат технологізації процесів управління якістю налаштовується через добір сучасних технологій, що найбільш дієві для покращення процесів управління якістю (рис. 5). Зокрема, елемент може включати такі напрямки налаштування як [4—5]:

- покращення систем керування готельним або туристичним бізнесом через підключення додаткових функціональних модулів (серед яких резервування, фронт-офіс, бухгалтерія, інвентаризація тощо);

- покращення систем онлайн-бронювання через підключення різних інтерфейсів, швидке оброблення бронювання, створення опцій вибору додаткових послуг та оплати онлайн;

- покращення електронних систем звітності через зміни рівня автоматизації процесів збору, аналізу та звітності про якість обслуговування тощо. Це може включати системи збору даних про клієнтські враження, системи моніторингу виконання стандартів якості, аналітичні інструменти для оцінки ефективності та інші електронні рішення, які допомагають вимірювати та контролювати якість послуг.

Наразі значний відсоток готельних та туристичних мереж (серед яких франчайзингова туристична мережа — TUI Турагенція, мережа туристичних агенств Join UP!, DERTOUR Ukraine, готельна мережа Radisson Blu, готельна мережа Reikartz Hotel Group) впроваджують сучасні технології в процеси управління якістю. При цьому виходячи з досвіду їх впровадження в процеси управління якістю допомагає мережам підвищити якість послуг та задоволення клієнтів.

Формат постійного вдосконалення якості послуг налаштовується через виявлення слабких місць. Зокрема, елемент може включати такі напрямки налаштування як:

- впровадження корекційних заходів на основі аналізу результатів та зворотного зв'язку, що ідентифікує слабкі місця та проблеми в сервісі [1; 3, с. 21—23; 5]. На основі цих даних вживаються корекційні заходи, спрямовані на вирішення проблем та покращення якості;

- постійне покращення своїх процесів та послуг на основі аналізу результатів та зворотного зв'язку. На основі цих даних можуть бути запроваджені нові процедури, стандарти та ініціативи, спрямовані на поліпшення якості.

Постійне вдосконалення якості послуг є ключовим аспектом для зміцнення конкурентоспроможності туристичних та готельних мереж [3, с. 21—23].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Доведено, що моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж є сукупністю налаштовуваних елементів, які дозволяють реалізувати конкретний підхід до забезпечення та підтримки високої якості послуг. Враховуючи вищенаведене, зроблені наступні висновки:

1. Стандарти управління якістю послуг налаштовуються через розробку та коригування стандартів якості.

2. Формат впровадження систем управління якістю налаштовується через створення систем управління якістю, що встановлює структуровані процедури та показники для контролю та постійного вдосконалення якості.

3. Формат залучення персоналу до процесів надання якісних послуг налаштовується через забезпечення достатньої підготовки та мотивації персоналу. Персонал має бути здатним забезпечити високу якість обслуговування.

4. Формат організації систем зворотного зв'язку від клієнтів налаштовується через організацію системи збору та аналізу зворотного зв'язку від клієнтів.

5. Формат технологізації процесів управління якістю налаштовується через добір сучасних технологій, що найбільш дієві для покращення процесів управління якістю.

6. Формат постійного вдосконалення якості послуг налаштовується через виявлення слабких місць.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають в подальшому вдосконаленні підходів до налаштування елементів моделі управління якістю послуг туристичних та готельних мереж та у розробці методології та інструментів для реалізації цього процесу.

Література:

1. Багаутдинова Н.К. Формирование системы менеджмента качества. Проблемы теории и практики управления. 2015. No 1. С. 17—21.

2. Безнощенко Н.О. Підвищення якості продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства, Вісник соціально-економічних досліджень, 2013, Вип. 4, С. 15—22.

3. Маслиган О.О., Терещук О.С., Кізюн А.Г., Гуцол А.В. Management of quality-of-service production in the clusters of tourism and hotel-restaurant business, Агросвіт, 2022, Вип. 17—18, С. 20—25.

4. Паустовський Є. С., Кобченко А. А. Менеджмент якості як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства, Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації, 2013, Вип. 3, С. 93—95.

5. Рибалко-Рак Л.А., Панченко В.А. Причинно-наслідкова модель формування системи управління якістю на основі діаграми К. Ісікави. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія Економічні науки, 2013, Вип. 23, С. 110—115.

References:

1. Bagautdinova, N.K. (2015), "Formation of a quality management system", Problemy teorii i praktiki upravleniya, Vol. 1, pp. 17—21.

2. Beznoshchenko, N.O. (2013), "Product quality improvement as a factor in increasing the competitiveness of the machine-building enterprise", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslid-zhen', Vol. 4, pp. 15—22.

3. Maslihan, O.O., Tereshchuk, O.S., Kizyun, A.G. and Gutsol, A.V. (2022), Management of quality-of-service production in the clusters of tourism and hotel-restaurant business, Agrosvit, Vol. 17—18, pp. 20—25.

4. Paustovsky, Y. S. and Kobchenko, A. A. (2013), "Quality management as a means of increasing the competitiveness of the enterprise", Stratehiya ekonomichnoho rozvytku krayin vumovakh hlobalizatsiyi, Vol 3, pp. 93—95.

5. Rybalko-Rak, L.A. and Panchenko, V.A. (2013), "A cause-and-effect model of the formation of a quality management system based on K. Ishikawa's diagram", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky, Vol. 23, pp. 110—115.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2023 р.

УДК 330.3

*Б. Ю. Кишакевич,**д. е. н., професор, професор кафедри математики та економіки,**Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5721-8543>**С. Є. Настьошин,**аспірант, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6259-7357>**М. Є. Андрійчик,**аспірант, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2073-6141>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.23

ОЦІНКА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ СПОЖИВАННЯМ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНИМ ЗРОСТАННЯМ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

B. Kyshakevych,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Mathematics and Economics, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

S. Nastoshyn,

Postgraduate student, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

M. Andriychuk,

Postgraduate student, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ASSESSMENT OF CAUSAL RELATIONSHIPS BETWEEN ELECTRICITY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH IN EUROPEAN COUNTRIES

У статті проведено аналіз коінтеграційних та причинно-наслідкових зв'язків між показниками виробництва електроенергії та економічним розвитком в країнах Європи на основі побудованих VECM та ARDL моделей для панельних даних 38 країн Європи за період з 1995 по 2021 р. Тести ADF — Fisher Chi-square та Im, Pesaran and Shin W-stat було використано для визначення наявності одиничних коренів. Для ідентифікації панельної коінтеграції застосовувався тест Педроні. Було показано, що між ВВП на душу населення та валовим виробництвом електроенергії із розрахунку на душу населення існує двосторонній довгостроковий причинно-наслідковий зв'язок та коінтеграція. У випадку відхилення від рівноважного стану, ВВП на душу населення та валове виробництво електроенергії на душу населення повертатимуться до стану довгострокової рівноваги.

The article analyzes the cointegration and causal relationships between indicators of electricity production and economic development in Europe based on the VECM and ARDL models built for panel data of 38 European countries for the period from 1995 to 2021. ADF — Fisher Chi-square and Im, Pesaran and Shin W-stat tests were used to determine the presence of unit roots. Among economic development indicators, four time series did not have unit roots: annual percentage growth rate of GDP per capita based on constant local currency, GDP growth, foreign direct investment, net inflow

(% of GDP), unemployment rate. Gross electricity production per capita EL_CAP also turned out to be a stationary time series $I(0)$. Electricity is available for final consumption, GDP per capita and exports turned out to be non-stationary time series $I(0)$. The Pedroni test was used to identify panel cointegration. The type of relationship between time series with first order integration in the short and long run was determined using the Error Correction Model (VECM). Panel Auto Regressive and Distributed Lag Model (ARDL) were used to determine the nature of the cause-and-effect relationship between time series with different integration orders, namely, between zero $I(0)$ and the first $I(1)$ orders. It has been shown that there is a two-way long-term causality and cointegration between GDP per capita and gross electricity generation per capita. In the event of a deviation from the equilibrium state, GDP per capita and gross electricity production per capita will return to a state of long-run equilibrium. A cointegration relationship was also found between electricity available for final consumption and the ratio of foreign direct investment to GDP, that is, these time series may rise or fall, but they will do so in sync in the long run. The analysis showed that the ratio of foreign direct investment to GDP will have both a long-run and a short-run statistically significant causal effect on electricity available for final consumption. Implementation of the Dumitrescu Hurlin Panel Causality test for panel data for stationary time series didn't confirm any causal relationships.

Ключові слова: енергоефективність, економічний розвиток, економічне зростання, ВВП на душу населення, панельна регресія, виробництво електроенергії, коінтеграція.

Key words: energy efficiency, economic development, economic growth, GDP per capita, panel regression, electricity production, cointegration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Між енергетикою, навколишнім середовищем та економічним зростанням існує тісний взаємозв'язок, і ефективне управління цим взаємозв'язком є не лише обов'язковою умовою досягнення сталого розвитку та добробуту людей, а й основою для розробки розумної економічної політики, яка б узгоджувалась з енергетичною та екологічною політикою країни. Енергоефективність та питання електропостачання за останній рік стали вкрай важливими майже для кожної європейської країни, оскільки регіон перестав залежати від імпорту палива з Росії. Хоча багато країн досягли прогресу у відмові від викопного палива в енергетиці, майже половина європейських країн, як і раніше, залежить від нього як від основного джерела виробництва електроенергії. Через вторгнення Росії в Україну європейці постраждали від стрибків цін як на газ, так і електроенергію. Ціна на газ значно зросла, оскільки обсяги імпорту російського газу, що різко скоротилися, довелося замінити дорожчими джерелами газу, наприклад LPG (Liquefied Natural Gas). Ціна на електроенергію також зросла, незважаючи на те, що види палива, що викопуються, виробляють менше 40% електроенергії на рівні ЄС. Ціна електроенергії часто визначається ціною на газ. Усе це потребує встановлення системи причинно-наслідкових зв'язків між цими показниками, що дозволило б ефективніше будувати прогнози економічного зростання та використання електроенергії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам вивчення впливу споживання електроенергії на економічний розвиток країн Європи присвячено чимало публікацій. У роботі [4] з допомогою моделі векторної корекції помилок проаналізовано короткостроковий та довгостроковий вплив споживання електроенергії та економічного зростання на викиди CO_2 у Західній та Центральній Африці з 1970 по 2020 рік. Було реалізовано тест на стаціонарність, тест на коінтеграцію та стабільність, тест на причинність по Грейнджеру. Аналіз показав, що споживання електроенергії та економічне зростання позитивно впливають на викиди CO_2 . Дослідження також показало, що процес коригування не залежить від споживання електроенергії, і щоразу, коли відбувається відхилення від довгострокової рівноваги, економічне зростання та викиди CO_2 коригуються для відновлення довгострокової рівноваги.

Стаття [5] спрямована на дослідження причинно-наслідкових зв'язків між виробництвом відновлюваної енергії, загальним споживанням енергії та економічним зростанням Туреччини як у довгостроковій, так і короткостроковій перспективі. Аналіз проводиться з використанням тесту коінтеграції, векторної моделі корекції помилок, причинно-наслідкового зв'язку Грейнджера, функцій імпульсного відгуку за період 1980—2016 років. Було підтверджено двосторонній зв'язок як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі між споживанням енергії та економічним зростанням. Однак не вдалося отримати послідовних результатів для короткострокової залежності економічного зростання

Таблиця 1. Використання різних видів палива для генерації електроенергії в ЄС

Джерело	Частка в генерації електроенергії ЄС (2011)	Частка в генерації електроенергії ЄС (2021)
Атомні електростанції	29%	25%
Вугілля	25%	14%
Природний газ	19%	20%
Гідроенергетика	10%	13%
Вітер	6%	13%
Нафта	5%	2%
Сонячна	2%	6%
Біопаливо	4%	5%
Інший	п/а	2%

Джерело: [2].

та споживання енергії. Ці результати показують, що збільшення виробництва відновлюваної енергії та зниження споживання енергії є життєво важливими для сталого розвитку Туреччини.

Зважаючи на актуальні для сьогодення дебати між атомною та відновлюваною енергетикою в ЄС, у статті [6] досліджується динамічна взаємодія між двома джерелами зневууглененої енергії (відновлюваної та атомної) та економічним зростанням для трьох країн: Франції, Іспанії та Німеччини. Емпіричні результати за період 1983—2019 років не підтверджують існування статистичного причинно-наслідкового зв'язку між використанням відновлюваних джерел енергії та економічним зростанням у Франції та Іспанії, що узгоджується з "нейтральною гіпотезою". Крім того, виявлено слабкий односторонній зв'язок між використанням відновлюваних джерел енергії та ВВП тільки в Німеччині, економічне зростання суттєво стимулює споживання атомної енергії в Іспанії, але не навпаки, що підтверджує "гіпотезу зростання".

У статті [7] проведено емпіричне та економічне дослідження причинно-наслідкового зв'язків між економічним зростанням та споживанням енергії у п'яти країнах з високим рівнем споживання енергії у період

1968—2016 років, а саме, Китаї, Індії, Японії, США та Саудівській Аравії. У цей період відбулися різні зміни в економіці, споживанні та виробничій сфері цих країн. Результати аналізу причинно-наслідкових зв'язків для країн показують, що між змінними існує односпрямована та двоспрямована причинність по Грейнджеру, через це політику енергозбереження слід розробляти обережно, оскільки енергія є двигуном для економічного розвитку та зростання валового внутрішнього продукту.

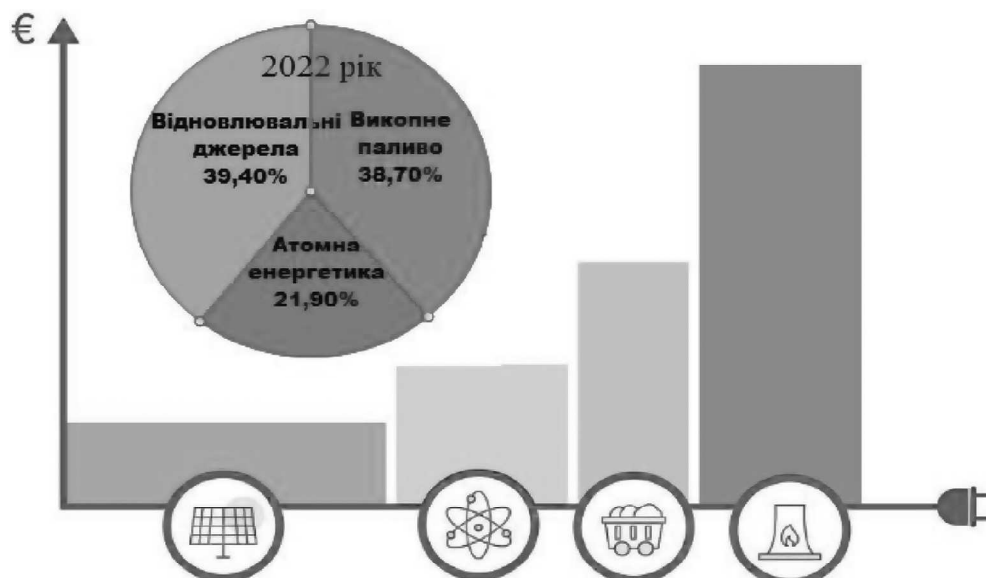
У дослідженні [8] представлено аналіз причинно-наслідкових зв'язків між споживанням енергії та економічним зростанням з використанням динамічного аналізу панельних даних для 28 європейських країн за період 1990—2014 років. Метод динамічного аналізу панельних даних, запропонований у цьому дослідженні, розглядає реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) як залежну змінну, тоді як параметри капіталу, праці та споживання енергії розглядаються як незалежні змінні. Щоб показати причинно-наслідковий зв'язок між ВВП та капіталом, працею та споживанням енергії, застосовується тест автокореляції Арельяно-Бонда шляхом взяття першої різниці певних параметрів. Результати дослідження показують, що ВВП має прямий зв'язок з усіма незалежними змінними, а саме, капіталом, працею та споживанням енергії. При заданому значенні збільшення цих незалежних змінних кожна із залежних змінних демонструє значне зростання.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — з допомогою моделей панельної регресії проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між показниками споживання електроенергії та економічного зростання у країнах Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останнім часом у світі відбуваються різкі зміни у структурі використання джерел для виробництва електроенергії. Темпи росту використання відновлюваних джерел енергії у Європі є особливо вражаючими. Так, у

Рис. 1. Механізм формування ціни на електроенергію

Джерело: на основі даних офіційного сайту Ради ЄС [1].

2011 році викопне паливо (нафта, природний газ та вугілля) становило 49% виробництва електроенергії в ЄС, тоді як відновлювані джерела енергії лише 18% (таблиця 1). Через десять років відновлювані джерела енергії наближаються до рівня викопного палива і становлять 32% виробництва електроенергії в ЄС порівняно з 36% викопного палива в 2021 році [2]. У 2022 році частка відновлюваних джерел енергії становила уже 39,4%.

Протягом 2022 р. багато країн ЄС запровадили заходи щодо пом'якшення впливу стрибків цін на енергоносії, наприклад, за рахунок зниження ПДВ або надання субсидій домашнім господарствам та компаніям. Електроенергія в ЄС продається не за індивідуальними цінами, які пропонують електростанції, а за ціною запропонованою останнім найбільш дорогою електростанцією (рис. 1).

Попит на електроенергію в ЄС почав швидко падати — у четвертому кварталі 2022 року він упав на 7,9% порівняно з тим же періодом попереднього року, що близько до розмірів падіння на 9,6%, яке спостерігалося у другому кварталі 2020 року. Усі три місяці четвертого кварталу 2022 року були теплішими, ніж у 2021 році, але однією погодою не можна пояснити такі великі падіння. Цілком імовірно, що тимчасові скорочення були викликані переважно міркуваннями доступності, а також солідарністю багатьох громадян з метою скорочення попиту на енергію під час кризи та підвищення енергоефективності.

З поширенням у 2022 році теплових насосів, електромобілів та електролізерів очевидно, що ці зміни пришвидшуватимуться. Різке зростання використання сонячної енергії лише починається. У 2022 році вироблення сонячної енергії зросло на рекордні 39 ТВтч (+24%), що допомогло уникнути витрат на газ на 10 мільярдів євро.

Двадцять країн ЄС досягли найвищої частки сонячної електроенергії за всю історію. Нідерланди були лідером, виробляючи 14% своєї електроенергії за рахунок сонячної енергії, тоді як до цього вугілля було основним джерелом. У жовтні 2022 року Греція працювала виключно на відновлюваних джерелах енергії протягом п'яти годин, і очікується, що до кінця 2023 року, на сім років раніше, вона досягне своєї мети встановлення сонячних батарей в 8 ГВт до 2030 року. Вперше у 2022 році вітрова та сонячна енергетика сягнули більше п'ятої частини (22%) згенерованої електроенергії в ЄС [3].

З метою встановлення виду взаємозв'язків, які існують між виробництвом електроенергії та економічним розвитком у подальшому скористаємось моделями панельної регресії, для побудови яких

Таблиця 2. Змінні, використанні для побудови моделей

Показники енергоефективності	
EL_CAP	Валове виробництво електроенергії із розрахунку на душу населення
ELSUP_CAP	Електроенергія доступна для кінцевого споживання (гігават-годин на душу населення)
Показники економічного розвитку	
GDP_CAP	ВВП на душу населення (дол. США)
UNEMP	Загальний рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили)
EXP_GDP	Експорт товарів і послуг (% ВВП)
FDGDP	Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (% ВВП)
GDP_GROW	Зростання ВВП (річний %)
GDP_GROW_PC	Річний процентний темп зростання ВВП на душу населення на основі незмінної місцевої валюти.

Джерело: побудовано автором.

нами було використано статистичні дані, які описують виробництво електроенергії та макроекономічні показники 38 країн Європи за період з 1995 по 2021 роки (див. таблицю 2).

Оскільки стаціонарність часових рядів є передумовою до проведення тесту на причинність за Грейнджером, нами було проведено перевірку на наявності одиничних коренів та коінтеграції. У зв'язку із цим, дослідження причинно-наслідкових зв'язків між виробництвом електроенергії та економічним зростанням слід почати із визначення порядку інтеграції відповідних змінних. У таблиці 3 представлено результати тестів ADF — Fisher Chi-square та Im, Pesaran and Shin W-stat на наявність одиничних коренів.

Таблиця 3. Результати тесту на наявність одиничного кореня

	Рівень ряду				Перша різниця				
	Im, Pesaran and Shin W-stat		ADF - Fisher Chi-square		Im, Pesaran and Shin W-stat		ADF - Fisher Chi-square		
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	
Показники енергоефективності									
ELSUP_CAP	-0.4920	0.311	89.3031	0.108	-17.956	0.000	426.953	0.000	I(1)
EL_CAP	-3.6881	0.000	133.762	0.000					I(0)
Показники економічного розвитку									
GDPCAP	0.3142	0.623	68.3379	0.663	-15.288	0.000	351.026	0.000	I(1)
GDP_GROW_PC	-18.486	0.000	427.040	0.000					I(0)
GDP_GROW	-18.239	0.000	420.919	0.000					I(0)
FDGDP	-11.871	0.000	287.177	0.000					I(0)
UNEMP	-4.0808	0.000	129.176	0.000					I(0)
EXP_GDP	2.3110	0.989	56.2670	0.937	-18.573	0.000	431.589	0.000	I(1)

Джерело: побудовано автором.

Таблиця 4. Тест Грейджера на причинність між часовими рядами

Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Causality Tests			
Null Hypothesis:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
GDP_GROW does not homogeneously cause EL_CAP	1.92070	1.02356	0.4760
EL_CAP does not homogeneously cause GDP_GROW	2.97072	1.14315	0.2741
GDP_GROW_PC does not homogeneously cause EL_CAP	1.52670	1.22654	0.1110
EL_CAP does not homogeneously cause GDP_GROW_PC	1.95671	1.31632	0.1443
EL_CAP does not homogeneously cause UNEMP	1.62778	1.52674	0.2310
UNEMP does not homogeneously cause EL_CAP	1.34561	2.34662	0.2343
EL_CAP does not homogeneously cause FDGP	2.425677	3.54574	0.7319
FDGP does not homogeneously cause EL_CAP	3.34111	2.34566	0.3349

Джерело: побудовано автором.

Таблиця 5. Тест Педроні на наявність панельної коінтеграції

Series: ELSUP CAP EXP GDP					Series: GDPCAP ELSUP CAP				
	Statistic	Prob.	Weighted	Prob.	Statistic	Prob.	Weighted	Statistic	Prob.
Panel v-Statistic	-1.8201	0.9656	0.0056	0.4978	-1.2929	0.9020	-1.1336	0.8715	
Panel rho-Statistic	2.8084	0.9975	-2.1647	0.0152	0.7588	0.7760	0.4764	0.6831	
Panel PP-Statistic	3.4466	0.9997	-3.5034	0.0002	-1.1369	0.1278	-0.7957	0.2131	
Panel ADF-Statistic	-0.4196	0.3374	-2.1810	0.0146	-1.7973	0.0361	-1.1546	0.1241	
	Statistic	Prob.			Statistic	Prob.			
Group rho-Statistic	0.2381	0.5941			1.9550	0.9747			
Group PP-Statistic	-2.4308	0.0075			-0.4341	0.3321			
Group ADF-Statistic	-1.7723	0.0382			-1.2844	0.0995			

Джерело: побудовано автором.

Таблиця 6. ARDL моделі оцінки GDP_GROW_PC та ELSUP_CAP

Dependent Variable: D(ELSUP_CAP) ARDL(2, 1)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
GDP_GROW_PC	0.002329	0.001206	1.931475	0.0539
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.017888	0.004191	-4.268216	0.0000
D(ELSUP_CAP(-1))	-0.155996	0.053185	-2.933066	0.0035
D(GDP_GROW_PC)	2.20E-06	3.92E-06	0.560260	0.5755
C	0.000244	0.000120	2.035102	0.0423
Dependent Variable: D(GDP_GROW_PC) ARDL(1, 2)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
ELSUP_CAP	-87.51611	75.87846	-1.153372	0.2492
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.985815	0.059330	-16.61590	0.0000
D(ELSUP_CAP)	15109.51	1834.521	8.236216	0.0000
D(ELSUP_CAP(-1))	2760.801	1118.921	2.467377	0.0139
C	2.141485	0.344556	6.215207	0.0000

Джерело: побудовано автором.

Таким чином, серед показників економічного розвитку чотири часові ряди не мають одиничних коренів: GDP_GROW_PC, GDP_GROW, FDGDP, UNEMP. Валове виробництво електроенергії із розрахунку на душу населення ELSUP_CAP теж виявилось стаціонарним часовим рядом I(0). Саме до цих змінних можна застосувати тест Грейджера на причинність, результати якого подано у таблиці 4. Беручи до уваги те, що Dumitrescu Hurlin

Таблиця 7. ARDL моделі оцінки GDP_GROW та ELSUP_CAP

Dependent Variable: D(ELSUP_CAP) ARDL(2, 1)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
GDP_GROW	0.000887	0.000263	3.377311	0.0008
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.043089	0.010803	-3.988642	0.0001
D(ELSUP_CAP(-1))	-0.135157	0.050025	-2.701769	0.0071
D(GDP_GROW)	4.03E-06	4.65E-06	0.867367	0.3861
C	0.000538	0.000239	2.255485	0.0244
Dependent Variable: D(GDP_GROW) ARDL(1, 2)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
ELSUP_CAP	-88.26872	84.47587	-1.044899	0.2965
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.965669	0.057347	-16.83902	0.0000
D(ELSUP_CAP)	15121.18	1768.654	8.549545	0.0000
D(ELSUP_CAP(-1))	2999.372	1143.949	2.621946	0.0090
C	2.286956	0.328595	6.959800	0.0000

Джерело: побудовано автором.

Panel Causality тест більш повно враховує особливості панельних даних, у подальшому було використано саме цей тест на причинність.

Таким чином, ELSUP_CAP не має причинно-наслідкових зв'язків із показниками економічного розвитку, представлених стаціонарними часовими рядами. Для визначення характеру взає-

мозв'язку між часовими рядами із першим порядком інтеграції можна скористатись моделлю корекції помилок VECM, яка використовується лише за наявності коінтеграції між змінними. Проте пари змінних першого порядку інтеграції ELSUP_CAP та EXP_GDP і ELSUP_CAP та GDPCAP виявились не коінтегрованими (табл. 5).

Для визначення характеру на напрямку причинно-наслідкових зв'язків між часовими рядами, які мають різні порядки інтеграції, а саме, нульовий I(0) та перший I(1), було використано панельні моделі автоперспекції розподіленого лагу (Panel AutoRegressive and Distributed Lag Model, ARDL). Згідно із побудованими ARDL моделями для ELSUP_CAP та GDP_GROW_PC, електроенергія, доступна для кінцевого споживання ELSUP_CAP спричиняє лише короткостроковий статистично значущий причинний ефект на GDP_GROW_PC (таблиця 6).

Коінтеграція існує між GDP_GROW та ELSUP_CAP (таблиця 7). Це означає, що відстань між ними залишатиметься сталою у довгостроковій перспективі. GDP_GROW спричиняє довгостроковий статистично значущий причинний ефект на ELSUP_CAP, тоді як ELSUP_CAP на GDP_GROW короткостроковий каузальний вплив.

Коінтеграційний зв'язок виявлено також між ELSUP_CAP та FDGDP, тобто вони можуть зростати або падати, проте вони роблять це синхронізовано у довгостроковій перспективі. FDGDP спричиняє як довгостроковий, так і короткостроковий статистично значущий причинний ефект на ELSUP_CAP. Коефіцієнт коригування відхилень від довгострокового рівноважного стану становитиме 0.19% за один термін.

Між рівнем безробіття UNEMP та ELSUP_CAP існує коінтеграційний зв'язок, а, отже, у довгостроковій перспективі досягається рівноважний стан між ними, відхилення від якого погашаються із швидкістю 0.19% за період. Таким чином, електроенергія доступна для кінцевого споживання на душу населення ELSUP_CAP є причиною у довгостроковій та короткостроковій односторонній каузальності для рівня безробіття UNEMP.

Згідно із ARDL моделлю, між GDPCAP та валовим виробництвом електроенергії із розрахунку на душу населення ELSUP_CAP існує двостороння довгострокова каузальність та коінтеграція між цими показниками. У випадку, коли має місце відхилення від довгострокової рівноваги, ВВП на душу населення та валове виробництво електроенергії на душу населен-

ня коригуються для відновлення довгострокової рівноваги, причому швидкість погашення коливань EL_CAP становитиме 0.19%, а $GDPCAP$ — 0,15% за один рік.

Отримані у результаті застосування ARDL та VECM моделей причинно-наслідкові зв'язки схематично подано на рисунку 2.

Отримані каузальні зв'язки між виробництвом та споживанням електроенергії із макроекономічними показниками 38 країн Європи будуть корисними при розробленні коротко- та довгострокових програм розвитку енергетичного сектору, формуванні загальноєвропейської економічної політики.

ВИСНОВКИ

На основі побудованих VECM та ARDL моделей для панельних даних 38 країн Європи у статті проаналізовано коінтеграційні та причинно-наслідкові зв'язки між показниками виробництва електроенергії та економічним розвитком в 38 країнах Європи. Між ВВП на душу населення $GDPCAP$ та валовим виробництвом електроенергії із розрахунку на душу населення EL_CAP існує двосторонній довгостроковий причинно-наслідковий зв'язок та коінтеграція. У випадку, коли має місце відхилення від рівноважного стану, ВВП на душу населення та валове виробництво електроенергії на душу населення повертатимуться до довгострокової рівноваги, причому швидкість погашення коливань EL_CAP становитиме 0.19%, а $GDPCAP$ — 0,15% за один період. Коінтеграція існує також між електроенергією, доступною для кінцевого споживання на душу населення $ELSUP_CAP$, темпами зростання ВВП GDP_GROW та відношенням прямих іноземних інвестицій до ВВП $FDGDP$, тобто, між ними існує тісний зв'язок і вони ведуть себе синхронізовано у довгостроковій перспективі. $FDGDP$ спричиняє як довгостроковий, так і короткостроковий статистично значущий причинний ефект на $ELSUP_CAP$. Між рівнем безробіття $UNEMP$ та $ELSUP_CAP$ існує коінтеграційний зв'язок, а, отже, у довгостроковій перспективі досягається рівноважний стан між ними, відхилення від якого погашаються із швидкістю 0.19% за період. Крім цього, електроенергія доступна для кінцевого споживання на душу населення $ELSUP_CAP$ є причиною для рівня безробіття $UNEMP$ у довгостроковій та короткостроковій перспективі.

Література:

1. Official website of the Council of the EU and the European Council Infographic — How is EU electricity produced and sold? May 10, 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-is-eu-electricity-produced-and-sold/>
2. Conte N. Mapped: Europe's Biggest Sources of Electricity by Country. Visual Capitalist. February 10, 2023. URL: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-europes-biggest-sources-of-electricity-by-country/>
3. European Electricity Review 2023. Ember. 31 January, 2023. URL: <https://ember-climate.org/app/uploads/2023/01/Report-European-Electricity-Review-2023.pdf>
4. Gyamerah S., Gil-Alana L. A multivariate causality analysis of CO₂ emission, electricity consumption, and

Таблиця 8. ARDL моделі оцінки $ELSUP_CAP$ та $FDGDP$

Dependent Variable: D($ELSUP_CAP$)		ARDL(1, 1)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
$FDGDP$	7.93E-06	3.00E-06	2.648584	0.0083
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.189788	0.033036	-5.744861	0.0000
$D(FDGDP)$	9.49E-06	4.68E-06	2.027681	0.0430
C	0.001608	0.000478	3.363308	0.0008
Dependent Variable: D($FDGDP$)		ARDL(1, 1)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
$ELSUP_CAP$	-117.2770	225.6170	-0.519806	0.6034
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.688824	0.042856	-16.07302	0.0000
$D(ELSUP_CAP)$	2548.396	4605.577	0.553328	0.5802
C	6.385878	1.737235	3.675887	0.0003

Джерело: побудовано автором.

Таблиця 9. ARDL моделі оцінки $ELSUP_CAP$ та $UNEMP$

Dependent Variable: D($ELSUP_CAP$)		ARDL(1, 2)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
$UNEMP$	0.000500	0.000149	3.356178	0.0008
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.353814	0.024685	-1.369850	0.1712
$D(UNEMP)$	-6.68E-05	1.36E-05	-4.903759	0.0000
$D(UNEMP(-1))$	6.33E-06	2.58E-05	0.245081	0.8065
C	0.000795	0.000471	1.689959	0.0915
Dependent Variable: D($UNEMP$)		ARDL(2, 2)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
$ELSUP_CAP$	-43.53984	126.8333	-3.418649	0.0007
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.244292	0.028556	-8.554712	0.0000
$D(UNEMP(-1))$	0.409195	0.040143	10.19341	0.0000
$D(ELSUP_CAP)$	-3202.005	610.9680	-5.240872	0.0000
$D(ELSUP_CAP(-1))$	-1506.750	403.1186	-3.737733	0.0002
C	3.149419	0.393377	8.006110	0.0000

Джерело: побудовано автором.

Таблиця 10. ARDL моделі оцінки $GDPCAP$ та EL_CAP

Dependent Variable: D($GDPCAP$)		ARDL(1, 1)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
EL_CAP	42490883	5142966.	8.261941	0.0000
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.141779	0.020175	-7.027391	0.0000
$D(EL_CAP)$	3900366.	4210720.	0.926294	0.3546
C	1484.148	617.3864	2.403921	0.0165
Dependent Variable: D(EL_CAP)		ARDL(1, 2)		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
$GDPCAP$	1.91E-08	1.87E-09	10.20383	0.0000
Short Run Equation				
$COINTEQ01$	-0.188567	0.067769	-2.782495	0.0056
$D(GDPCAP)$	1.98E-09	1.54E-09	1.280068	0.2010
$D(GDPCAP(-1))$	-5.41E-09	2.70E-09	-2.004756	0.0454
C	7.20E-05	2.35E-05	3.056194	0.0023

Джерело: побудовано автором.

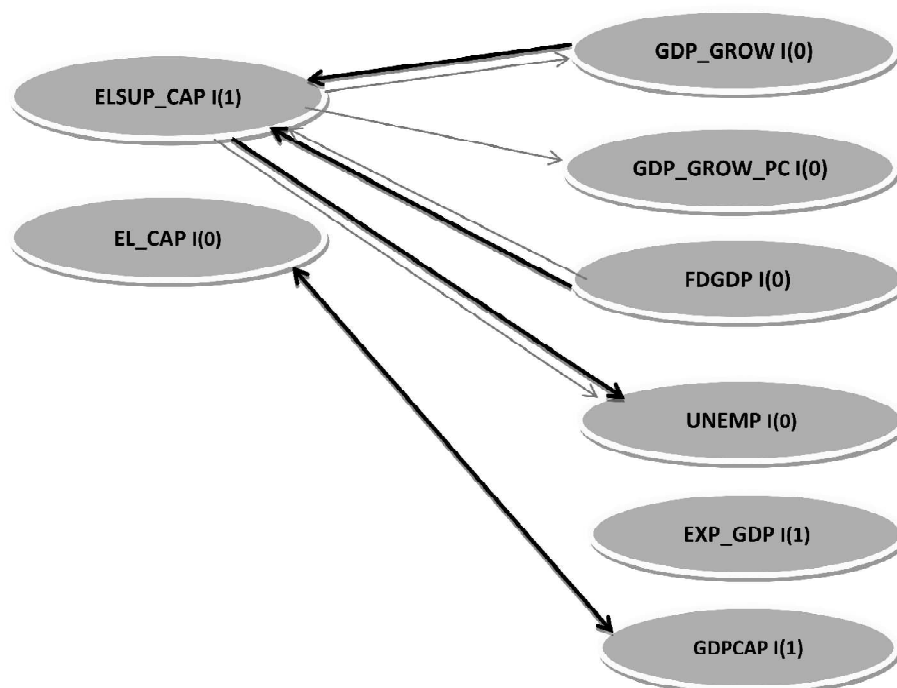

Рис. 2. Схема причинно-наслідкових довгострокових (жирна лінія) та короткострокових (тонка лінія) зв'язків

Джерело: побудовано автором.

economic growth: Evidence from Western and Central Africa. *Heliyon*. 2023. 9 (1). pp. 28—58. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12858>.

5. Temiz D., Akdogan E. Renewable Energy Production, Energy Consumption and Sustainable Economic Growth in Turkey: A VECM Approach. *Sustainability*. 2019. 11 (5). 1273. <https://doi.org/10.3390/su11051273>

6. Simionescu M, Schneider N., Gavurova B. Decarbonized Energies and the Wealth of Three European Nations: A Comparative Nexus Study Using Granger and Toda-Yamamoto Approaches. *Front. Environ. Sci., Sec. Environmental Economics and Management*. 2021. 9. 22 p. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2021.817982>

7. Almozaini M. The Causality Relationship between Economic Growth and Energy Consumption in The World's top Energy Consumers. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2019. 9 (4). pp. 40—53. URL: <https://www.econjournals.com/index.php/ijeeep/article/view/7657>

8. Gholizadeh Y. Causality relationship between energy consumption and economic growth in the European Union countries. *EERI Research Paper Series*. 2020. 12. 25 p, URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/251104/1/EERI-RP-2020-12.pdf>

References:

1. Official website of the Council of the EU and the European Council (2023), "Infographic — How is EU electricity produced and sold?", available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-is-eu-electricity-produced-and-sold/> (Accessed 15 July 2023).

2. Conte, N. (2023), "Mapped: Europe's Biggest Sources of Electricity by Country", Visual Capitalist, available at: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-europes-biggest-sources-of-electricity-by-country/>

europes-biggest-sources-of-electricity-by-country/ (Accessed 15 July 2023).

3. Ember (2023), "European Electricity Review 2023", available at: <https://ember-climate.org/app/uploads/2023/01/Report-European-Electricity-Review-2023.pdf> (Accessed 15 July 2023).

4. Gyamerah, S. and Gil-Alana, L. (2023), "A multivariate causality analysis of CO₂ emission, electricity consumption, and economic growth: Evidence from Western and Central Africa", *Heliyon*, vol. 9 (1), pp. 28—58. doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12858.

5. Temiz, D. and Akdogan, E. (2019), "Renewable Energy Production, Energy Consumption and Sustainable Economic Growth in Turkey", A VECM Approach. *Sustainability*, vol. 11 (5), 1273. doi.org/10.3390/su11051273

6. Simionescu, M., Schneider, N. and Gavurova, B. (2021), "Decarbonized Energies and the Wealth of Three European Nations: A Comparative Nexus Study Using Granger and Toda-Yamamoto Approaches", *Front. Environ. Sci., Sec. Environmental Economics and Management*, vol. 9, 22 p. doi.org/10.3389/fenvs.2021.817982

7. Almozaini, M. (2019), "The Causality Relationship between Economic Growth and Energy Consumption in The World's top Energy Consumers", *International Journal of Energy Economics and Policy*, vol. 9 (4), pp. 40—53, available at: <https://www.econjournals.com/index.php/ijeeep/article/view/7657> (Accessed 15 July 2023).

8. Gholizadeh, Y. (2020), "Causality relationship between energy consumption and economic growth in the European Union countries", *EERI Research Paper Series*, vol. 12, 25 p, available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/251104/1/EERI-RP-2020-12.pdf> (Accessed 15 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.07.2023 р.

М. В. Ситницький,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0452-0404>

Н. В. Приказюк,

д. е. н., професор, завідувач кафедри страхування, банківської справи та фінансово-менеджменту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7813-8590>

С. С. Ситницька,

магістр економічних наук, головний бухгалтер ТОВ "Компанія з управління активами "Контадор", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0921-7364>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.30

КРЕАТИВНЕ ФІНАНСОВЕ ЛІДЕРСТВО ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ МІСТ УКРАЇНИ

M. Sitnicki,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department of Management of Innovation and Investment Activities,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

N. Prykaziuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

S. Sitnicka,

Master of Economic Sciences, Chief Accountant of the LLC "Asset Management Company "Contador", Kyiv

CREATIVE FINANCIAL LEADERSHIP FOR DEVELOPING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINIAN CITIES

У статті обгрунтовано необхідність застосування креативного фінансового лідерства для формування високого рівня інвестиційної привабливості міст України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Узагальнено проактивний інструментарій менеджменту, що базується на основі креативного фінансового лідерства за рахунок аналізування дієвого досвіду розвитку міст успішних практичних кейсів. Виокремлено напрями активізації інвестиційної привабливості міст України, що полягають у: системному вивченні змін демографічних та соціально-економічних показників паспорту міста чи регіону; налагодженні ефективної комунікації з громадою з метою визначення додаткових потреб та ідентифікації проблемних зон, що мають резерви до удосконалення; пошуку креативних рішень в оптимізації бюджетних видатків за рахунок підвищення їх ефективності для громади; підвищенні рівня комфортності мешканців міста на основі емпіричного вивчення проблем управління змінами; забезпеченні максимальної відкритості міст України до співпраці з іноземними донорами, інвесторами та креативними архітекторами і митцями; створенні легендарних туристичних місць та маршрутів; забезпеченні високого рівня фінансової грамотності управлінського апарату міста та громади за рахунок участі у європейських та міжнародних програмах обміну досвідом, навчання та стажувань.

The article substantiates the necessity of applying creative financial leadership to form a high level of investment attractiveness of Ukrainian cities in the conditions of martial law and post-war recovery. A proactive management toolkit based on creative financial leadership by analyzing the effective experience of city development of successful practical cases is summarized. Thus, due to the creative thinking of the leadership of the Borodyanka community in the Kyiv region, and timely decisions regarding the creation of tourist facilities from the masterpieces of an unknown artist, a significant financial effect was obtained, which was manifested in the investment income of the community. Now Borodyanka is the center of attention of many sister cities, foreign investors, patrons, philanthropists, cultural heritage researchers, and tourists. The creative financial leadership shown by the mayor of Irpin in the issue of accurate verification of social benefit consumers in the city's schools not only made it possible to start using budget funds effectively, but also to significantly improve the quality of children's nutrition. The given examples demonstrate the strong will of city mayors and community leaders to make creative management decisions that develop the investment attractiveness of territories and make it possible to spread successful management practices in martial law conditions.

The areas of activation of the investment attractiveness of the cities of Ukraine are highlighted, which consist in: systematic study of changes in the demographic and socio-economic indicators of the passport of the city or region; establishment of effective communication with the community in order to determine additional needs and identify problem areas that have reserves for improvement; search for creative solutions to optimize budget expenditures by increasing their efficiency for the community; increasing the comfort level of city residents based on an empirical study of change management problems; ensuring maximum openness of Ukrainian cities to cooperation with foreign donors, investors and creative architects and artists; creation of legendary tourist places and routes; ensuring a high level of financial literacy of the management apparatus of the city and community due to participation in European and international programs for the exchange of experience, training and internships.

Ключові слова: креативне фінансове лідерство, інвестиційна привабливість, проактивний менеджмент, досвід розвитку міст, практичні кейси.

Key words: creative financial leadership, investment attractiveness, proactive management, experience of urban development, practical cases.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Воєнний стан в Україні спричинив нові умови для функціонування суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, що сповільнило темпи активності підприємницького середовища та створило відкладений попит на товари і послуги в різних регіонах України.

Висока ризикованість ведення господарської діяльності в Україні, нині сформувала нові виклики і поставила надскладні завдання для менеджерів. Зокрема це в першу чергу торкнулося мерів міст, що перебували під окупацією ворога, а також декілька разів переходили із стану звільнення знову в стан окупації. Такі території мають свою специфіку і управління, що відповідають за них мають підбирати специфічний інструментарій їх розвитку за рахунок підвищення рівня інвестиційної привабливості цих міст, що відкриє перспективи відновлення. В окремих випадках є руйнування, що не сумісні з відновленням і інвестиції мають бути спрямовані на побудову принципово нових підприємств, торговельних мереж, створення нових логістичних ланцюгів.

Нині, фахівці різних рівнів та галузей знань мають сформувати мультидисциплінарний підхід до розв'язання завдань активізації зростання інвестицій в регіони України у воєнний час і у період повоєнного відновлен-

ня української економіки, інфраструктури та інноваційного потенціалу міст.

З огляду на практику управління в умовах воєнного стану, в Україні є ефективні рішення, що спричинили інвестиційну активність в містах засновану на інноваційних управлінських рішеннях їх керівників. Таке фінансове лідерство базується на креативному підході інвесторів у тісній взаємодії з лідерами громади та підприємництва, що покликана знизити ризики війни.

Актуальність обґрунтування інструментарію креативного фінансового лідерства є своєчасною в умовах воєнного стану та сприяє формуванню нових механізмів повоєнного відновлення економіки конкретних міст та України в цілому через зростання рівня інвестиційної привабливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуально і засадничо було у праці [1] визначено джерела розвитку креативного лідерства через призму висвітлення дієвого досвіду Великобританії, що розвинула свою економіку за рахунок широкого застосування концепції лідерства та розвитку творчих індустрій в різних галузях господарської діяльності країни. Отже, це є посібник для оволодіння сучасним ба-

ченням про креативне лідерство, його механізми та інструменти активізації розвитку в управлінців з інноваційним типом мислення.

Яким чином використовувати креативний підхід в Україні, зокрема у формуванні стратегічних засад розвитку інформаційних установ, що працюють у вітчизняному освітньому просторі та формують критичне мислення у підприємців та інноваторів, викладено у праці практикуючих управлінців [2].

У праці [3] практичний аспект використання лідерства досліджено у період XIX — XXI ст., що виявило його необхідність та впливовість застосування у фінансових та інвестиційно-інноваційних процесах розвитку.

Креативне фінансове лідерство несе в собі синергічну силу, що дає змогу вирішувати надскладні завдання, про це, та стосовно основних сучасних складових цієї сили детально розкрито у дослідженні [4].

Наукова праця [5] дала змогу переосмислити явище креативного фінансового лідерства, здійснити формування його концептуальних теоретичних і методологічних засад та розробити практичні пропозиції для його розвитку в інноваційній діяльності вітчизняних підприємців. Разом з цим, було уведено в економічний категоріальний апарат поняття "креативне фінансове лідерство", що прояснило сутність цього явища та основне його призначення.

Досвід креативного розвитку міст та практичні кейси викладено у праці [6], що була презентована у липні 2023 року та стала збіркою авторитетних методичних рекомендацій для сучасних керівників, що опікуються розвитком інвестиційної привабливості своїх міст і територіальних громад. Зокрема, на особливу увагу заслуговує результат праці команди мера, що дав змогу за рахунок використання концепції креативного фінансового лідерства збільшити бюджет міста в сорок разів вже після трьох років роботи. Також заслуговує на увагу креативний управлінський підхід у вирішенні надскладних завдань воєнного часу, виклики якого ставили на межу виживання громадян. Ця книга показує ефективний приклад креативного лідерства, інноваційного типу мислення менеджера та згуртованості команди мера міста, а також неймовірно високий рівень міжнародної суб'єктності міста у роботі з інвесторами.

Праця дієвого Прем'єр-Міністра Великобританії Бориса Джонсона у часи початку збройної агресії проти України [7] носить мотиваційний характер, але і показує керівникам воєнного часу та повоєнної відбудови героїчні приклади Вінстона Черчилля у прийнятті рішень в умовах тотальної нехватки ресурсів, що дало змогу змінити історію і зробити Великобританію, у повоєнний період і дотепер, однією з найміцніших і інвестиційно привабливих країн світу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування креативного фінансового лідерства для формування високого рівня інвестиційної привабливості міст України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Для досягнення мети у роботі поставлено такі завдання:

— узагальнити проактивний інструментарій менеджменту, що базується на основі креативного фінансо-

вого лідерства за рахунок аналізування дієвого досвіду розвитку міст успішних практичних кейсів;

— виокремити напрями активізації інвестиційної привабливості міст України, що базуються на феномені креативного фінансового лідерства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Креативний підхід до управління, нині застосовується практично всіма менеджерами у всьому світі. Особливо відчутно це в тих регіонах, де умови функціонування економіки є турбулентними та мають швидкозмінний характер. Як правило це стосується інституту захисту права приватної власності та законності дій органів державної влади і підприємницького середовища щодо гарантування економічно-активній особі чи групі осіб транспарентної екосистеми для реалізації своїх завдань та місії у якості суб'єкта економічних відносин.

Часто між практикуючими менеджерами, що задіяні в бізнес-секторі і менеджерами, що здійснюють управління державними інституціями виникає дискусія щодо допустимості реалізації креативних рішень, якщо керівник перебуває у статусі державного службовця і обмежений як мінімум положенням статті 19 Конституції України, що імперативним чином нівелює прояв надлишкової ініціативи і спрямовує діяти органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та Законами України.

Провівши фокус-групи та обговорюючи це питання з багатьма практикуючими менеджерами, зокрема під час реалізації програми підготовки кадрів для державного кадрового резерву України, нами було встановлено унікальну якість менеджерів, що задіяні в державному секторі, нешаблонно мислити і широко використовувати концепцію креативного фінансового лідерства в управлінні містами і територіями, що знаходяться в зоні відповідальності їх відання. Головне слід підкреслити, що всі дії вписуються в рамки нормативно-правового поля України та несли в собі тільки корисні результати в умовах обмеженості ресурсів воєнного стану.

Отже, розкриємо успішні практичні кейси, що дали змогу привернути інвестиційну увагу до міст та територій України в умовах незавершеного воєнного стану.

У Бородянці, що на Київщині, після завершення активної фази бойових дій широкомасштабного наступу ворога на Україну з'явилося несподіване явище, що стали помічати місцеві жителі. Маються на увазі загадкові твори, невідомого художника, які почали з'являтися на залишках зруйнованих бомбардуваннями будинків. Спочатку ці твори зацікавили місцевих жителів, а вже згодом біля них почали помічати багато туристів, що приїздили цілеспрямовано відвідати ці місця та насолодитися майстерністю цих шедеврів.

Після того, як інтрига розвіялась і відомий на весь світ, британський художник Бенксі визнав, що ці твори належать йому, їх гіпотетичну вартість почали оцінювати в мільйони доларів США. Після цього, керівництво міста одразу вжило заходів із забезпечення фізичної охорони цих творів та встановлення в цих місцях відповідних приборів охоронної сигналізації. Разом з цим, ці твори були представлені керівництвом громади, як унікальні шедеври для операторів туристичної сфери.

Згодом, такі твори з'явилися в місті Ірпін та навіть на Майдані Незалежності у місті Києві. Але до сих пір не розкрито інтрига хто саме виконав ці твори, бо практично відсутні свідчення очевидців, є тільки одностороння заява Бенксі. Таким чином, за рахунок креативного мислення керівництва громади та вчасно прийнятих рішень щодо створення туристичних об'єктів з цих шедеврів, було отримано значний фінансовий ефект, що проявився в інвестиційній надходження громаді. Тепер Бородянка є центром уваги багатьох міст-побратимів, іноземних інвесторів, меценатів, філантропів, дослідників культурної спадщини, туристів, тощо.

Іншим прикладом впровадження ефективного фінансового лідерства є приклад нестандартного підходу до управління мера міста-героя Ірпін. Як зазначено в [6], була ідентифікована проблема неефективного використання бюджетних коштів на шкільне харчування дітей, що налічувало близько дев'яти тисяч осіб щомісяця. За допомогою проведення емпіричних досліджень було встановлено, що багато дітей не відвідує столові, але при цьому бюджетні заявки на їх харчування продовжують надходити, а виділені кошти "освоюватись". Так далі відбуватись не могло, це була суцільна неефективність використання бюджетних коштів. Було прийняте рішення повторно верифікувати споживачів такої пільги і запропонувати батькам написати заяви про бажання далі отримувати можливість такого харчування їх дітьми. Як пише автор, Володимир Карплюк: "...Ми отримали трішки більше 500 заяв. Ще 400 діток ми тримали на системному обліку, розуміючи їхні потреби..." [6, с. 22].

Таке креативне фінансове лідерство проявлене мером міста не тільки дало змогу почати ефективно використовувати бюджетні кошти, а і суттєво підвищити якість харчування діточок.

ВИСНОВКИ

Наведені приклади демонструють міцну волю мерів міст та керівників громад щодо прийняття проактивних управлінських рішень, що призводять до прояву високого рівня креативного фінансового лідерства з метою розвитку інвестиційної привабливості територій та поширення успішних менеджерських практик в умовах воєнного стану. Таким чином вдалось виокремити напрями активізації інвестиційної привабливості міст України, що полягають у: системному вивченні змін демографічних та соціально-економічних показників паспорту міста чи регіону; налагодженні ефективної комунікації з громадою з метою визначення додаткових потреб та ідентифікації проблемних зон, що мають резерви до удосконалення; пошуку креативних рішень в оптимізації бюджетних видатків за рахунок підвищення їх ефективності для громади; підвищенні рівня комфортності мешканців міста на основі емпіричного вивчення проблем управління змінами; забезпечення максимальної відкритості міст України до співпраці з іноземними донорами, інвесторами та креативними архітекторами і митцями; створенні легендарних туристичних місць та маршрутів; забезпеченні високого рівня фінансової грамотності управлінського апарату міста та громади за рахунок участі у європейських та міжнародних програмах обміну досвідом, навчання та стажувань.

Перспективи подальших розробок полягають у створенні методологічної основи впровадження креативно-

го фінансового лідерства в містах та регіонах України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

Література:

1. Креативне лідерство [Creative Leadership]: навч. посіб. / С. Ю. Пашченко, О. О. Сербін, С. П. Стоян, А. Ю. Трофімов, Д. В. Лукін; за ред. М. В. Ситницького. Київ: Національний центр розвитку креативного підприємництва КНУ ім. Т. Шевченка, Видавництво Ліра-К, 2020. 100 с.
2. Bugrov, V., Sitnicki, M., Serbin, O. Strategic management of creative industries: A case study of university information institutions. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. 19(2). P. 453—467. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.36](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.36)
3. Бедринець М. Д. Лідерство у фінансах: практичний аспект. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка". 2018. № 8 (36). С. 59—63. DOI: [http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-59-63](http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-59-63)
4. Young, H. Three key traits of modern financial leadership. 2022. URL: <https://www.icas.com/news/three-key-traits-of-modern-financial-leadership> (Дата звернення: 10.07.2023).
5. Ситницький М., Ситницька С. Управління креативним фінансовим лідерством. Ефективна економіка. 2023. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.18>
6. Карплюк В. Люди не всеодно. Розвиток міст. Київ: Саміт-книга. 2023. 144 с.
7. Джонсон Б. Фактор Черчилля. Як одна людина змінила історію / Боріс Джонсон; пер. з англ. Ю. Грича. Х.: Віват. 2022. 400 с.

References:

1. Pashchenko, S.Yu. Serbin, O.O. Stoian, S.P. Trofimov, A.Yu. and Lukin, D.V. (2020), *Kreatyvne liderstvo [Creative Leadership]*, Natsionalnyi tsentr rozvytku kreatyvnoho pidpriemnytstva KNU im. T. Shevchenka, Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, Ukraine.
 2. Bugrov, V. Sitnicki, M. and Serbin, O. (2021), "Strategic management of creative industries: A case study of university information institutions", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 19 (2), pp. 453—467. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.36](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.36)
 3. Bedrynets, M.D. (2018), "Leadership in finances: a practical aspect", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Ekonomika"*, vol. 8 (36), pp. 59—63. DOI: [http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-59-63](http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-59-63)
 4. Young, H. (2022), "Three key traits of modern financial leadership", Available at: <https://www.icas.com/news/three-key-traits-of-modern-financial-leadership> (Accessed 10 July 2023).
 5. Sitnicki, M. and Sitnicka, S. (2023), "Management of creative financial leadership", *Efektivna ekonomika*, vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.18>
 6. Karpluk, V. (2023), *Liudy nevseodno. Rozvytok mist [People are not the same. Development of cities]*, Samit-knyha, Kyiv, Ukraine.
 7. Dzhonson, B. (2022), *Faktor Cherkhyllia. Yak odna liudyna zminyla istoriiu [The Churchill factor. How one person changed history]*, Vivat, Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 27.07.2023 р.

П. І. Юхименко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки та економічної теорії,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-1872>
М. А. Однороз,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та економічної теорії,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6650-6181>
Н. С. Молчанов,
магістрант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6549-6468>
І. В. Нещотна,
магістрантка, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1511-8060>
О. С. Черненко,
магістрант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4131-8183>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.34

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЙ І ПРОЦЕСІВ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ

P. Yukhymenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of economics and economic theory, Bila Tserkva National Agrarian University
M. Odnorog,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of economics and economic theory, Bila Tserkva National Agrarian University
N. Molchanov,
Master's student, Bila Tserkva National Agrarian University
I. Neshchotna,
Master's student, Bila Tserkva National Agrarian University
O. Chernenko,
Master's student, Bila Tserkva National Agrarian University

PHENOMENOLOGICAL AND BEHAVIORAL ANALYSIS OF INTEGRATIONS AND INNOVATIVE BUSINESS PROCESSES

У статті розкрито спільні та відмінні риси експериментальної та поведінкової економіки та проаналізовано реверсивний організаційний рух діяльності бізнес-середовища від відтворення традиційних цінностей до створення інноваційних з позицій поведінкової економіки. Особлива увага приділена аналізу впливів когнітивних обмежень (фільтрів), що дозволяють концептуалізувати кінцевий результат суб'єктів бізнес-діяльності, що розвивається. Розкрито еволюцію інтенсивності горизонтальних комунікацій бізнесового інноваційного полісуб'єкту, доказано чим більше різноманіття конструктів втілена в кінцеву єдину інноваційну цінність бізнес-діяльності, тим ретельніше складено бізнес-проект, опрацьовані властивості створюваної іннова-

ційної цінності, яка мінімізує ризики бізнесу. Зроблено висновок, що інноваційна бізнес-діяльність не терпить навіть малої спроби ієрархізації творчого процесу, що збиває тонке самоналаштування, яке було створено полісуб'єктом в процесі коеволюції когнітивних систем і взаємних уявлень про образ майбутнього через механізми самоорганізації та саморозвитку.

The article reveals the common and distinctive features of experimental and behavioral economics and analyzes the reversible organizational movement of the business environment from the reproduction of traditional values to the creation of innovative ones from the standpoint of behavioral economics. Special attention is paid to the analysis of the effects of cognitive limitations (filters), which allow to conceptualize the final result of subjects of developing business activity. The evolution of the intensity of horizontal communications of a business innovative polyentity is revealed, it is proved that the greater the diversity of constructs is embodied in the final single innovative value of business activity, the more carefully the business project is drawn up, the properties of the created innovative value, which minimizes business risks, are worked out. It was concluded that innovative business activity does not tolerate even a small attempt to hierarchize the creative process, which disrupts the fine self-adjustment that was created by the polysubject in the process of co-evolution of cognitive systems and mutual ideas about the image of the future through the mechanisms of self-organization and self-development. The study also showed that the hierarchical unity of subsystems and markets in the economic macrostructure allows to interpret the behavioral aspects of innovative business as a specific part of the expolar (that is, informal, to a large extent, unofficial) economy. And the innovative component of business activity is the experimental probe, the purpose of which is to record changes in the external environment and initiate those organizational transformations that will form an adequate response to changes in the market environment. Regarding the choice of an organizational component, giving preference to one or another form is managerial irrationality, which requires the search for such an organizational architecture that would allow penetrating the internal structure of market complexity and dissolving the external and internal uncertainty of economic activity on the basis of effective self-management.

Ключові терміни: інноваційна бізнес-діяльність, полісуб'єкт, бізнес-проект, коеволюція, креативність, проактивність, колаборація, інсайт, поведінковий патерналізм.

Key words: innovative business activity, polyentity, business project, co-evolution, creativity, proactiveness, collaboration, insight, behavioral paternalism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Багатофункціональне сучасне економічне середовище зумовлює необхідність концептуалізації теоретичних підходів у дослідженні біхевіоризму інноваційного бізнесу та особливості її використання в новому конкурентному середовищі в процесі організації інноваційної бізнес-діяльності. Цей новий напрям в сучасній економічній теорії обґрунтовує наявність дивергенції між теорією неокласики та реальною поведінкою людей (інноваційного бізнесу) крізь призму соціально-психологічного наповнення їх поведінки при прийнятті ними економічних інноваційних рішень. Відомі наукові здобутки інших соціальних наук, закономірності, характерні для поведінки людей крізь призму соціально-психологічного наповнення своїх рішень та їх суб'єктивістських характеристик. Ці загальні теоретичні надбання щодо поведінки людини при прийнятті економічних рішень значною мірою можна трансполювати і на поведінку інноваційного бізнесу на рівні інноваційної фірми, оскільки останні є визначальним фактором її ефективності на конкурентному ринку. Усе це зумовлює акту-

альність поглиблення теоретичних та прикладних засад концептуалізації поведінкових соціально-психологічних аспектів інноваційного бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження окремих поведінкових упереджень при прийнятті рішень з інноваційної бізнес-діяльності стали об'єктом наукових інтересів таких зарубіжних науковців: Дж. Акерлоф, М. Ейчен, К. Лойбл, У. Лішман, Р. Олсон, Р. Талер (Лауреат Нобелівської премії з економіки (2017) за ґрунтовний внесок у дослідження економічної поведінки та психології покупців.), А. Тверські, Р. Шиллер та ін. У середовищі українських вчених тільки починають проявляти науковий інтерес О.І. Павлов (теоретичні аспекти соціальної, поведінкової та адаптивної економіки), Г. Ложкін (проблеми економічної психології загалом), С. Кузьмін (суб'єктивні оцінки як фактор ринкової координації), С. Кузьмук (теоретико-методологічні аспекти поведінки поведінки при прийнятті рішень суб'єктів реального сектора економіки) та ін. Окремі аспекти поведінки українських бізнес-структур досліджували В. Бабіченко, А. Крисоватий, А. Кудінова, І. Рекун, О. Терещенко та ін. Однак цілісного дослі-

дження, яке б обґрунтовувало основні закономірності та специфіку проявів поведінкових упереджень бізнесу під час прийняття інноваційних рішень на сьогодні не існує, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є поглиблення теоретичних та прикладних засад концептуалізації поведінкових аспектів інноваційного бізнесу реального сектору економіки в умовах інноваційної економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети у роботі використано методи логічного й системного аналізу, а також синтезу (для аналізу середовища інноваційної бізнес-діяльності та виявлення поведінкових упереджень інноваційного бізнесу), групування й типології, моделювання (для формалізації показника інноваційної бізнес-свідомості та систематизації поведінкових факторів прийняття інноваційних рішень), економіко-статистичний аналіз (для аналізу поведінки інноваційного бізнесу), принципи наукової абстракції та діалектичної логіки (для уточнення логіки прийняття інноваційних рішень).

Інформаційною базою дослідження були наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, результати власних досліджень, ресурси мережі Internet.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах інноваційної економіки закономірна еволюція від інноваційної бізнес-діяльності до ефективно функціонуючої, яка передбачувано трансформує ті управлінські змінні, що відповідають за її здатність адап-

туватися до зростаючої складності та невизначеності нового конкурентного середовища, іншими словами нівелює її інноваційну складову діяльності. В силу тиску зовнішніх факторів сучасний бізнес все частіше звертається до інновацій. Розглядаючи нові ідеї та нові способи роботи, а також намагаючись впроваджувати інновації, бізнес може покращити його продукти/послуги, збільшити продажі, зменшити витрати та зробити бізнес-процеси ефективнішими. Інновації є ключем до збільшення прибутку, ефективності діяльності фірми.

Турбулентне сучасне інноваційне бізнес-середовище та неповне інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання, що притаманні сучасній експериментальній економіці, спростовує підхід традиційної економіки. Все більше центр уваги зміщується у дослідженнях не лише раціонального, але й нового, невідомого донедавна — "ірраціонального", що відрізняється від класичного погляду на закони функціонування економіки (табл. 1).

Враховуючи ці відмінності, аналіз цих трансформацій в умовах нової економіки актуалізує питання щодо пошуку формули реверсивного організаційного руху діяльності бізнес-середовища від відтворення традиційних цінностей до створення інноваційних з позицій поведінкової економіки, індивідуальні економічні рішення піддаються зовнішньому впливу.

Крім суцільно економічної діяльності поведінкова економіка ініціює проведення феноменологічного та поведінкового аналізу інтенцій і процесів діяльності інноваційного бізнесу залежно від еволюції умов. Вона фіксує топологію організаційних чинників, що характеризують процеси створення та відтворення цінностей, представивши їх у вигляді констеляції тих властивостей, які змінюють фокус управлінської уваги бізнесменів з адаптивних на ефективні показники якості його бізнес-діяльності.

Таблиця 1. Спільні та відмінні риси експериментальної та поведінкової економіки

Ознаки	Експериментальна економіка	Поведінкова економіка
Фундатори	А. Сміт, П. Словік, Х. Саурманн та інші	Д. Канеман, А. Тверські, Дж. Акерлоф
Фокус уваги	Загальне	Одиничне
Ціль дослідження	Поведінка у стандартних ситуаціях, в яких здійснюється постійно взаємодія.	Поведінка у специфічних умовах, які не завжди регулярно повторюються у реальному житті.
Спільні характеристики	Дослідження економічної поведінки людей за умов невизначеності та ризику	
Відмінні характеристики	- поширення економічних принципів на сферу соціології та психології; - дослідження регулюючого впливу ринку як результату взаємодії між економічними агентами. - підтверджуються економічні теорії і люди розглядаються як такі, що керуються економічними мотивами (раціональність). - експериментальні пошуки.	- застосування психологічного підходу в економічній науці; - дослідження нерациональної поведінки економічних агентів. - поведінка економічних агентів є нерациональною, їм важко співставити свої граничні вигоди і граничні витрати, вони не здатні до глибокого аналізу у складних ситуаціях за умов невизначеності (ірраціональність). - економічна психологія.

Джерело: складено на основі [9].

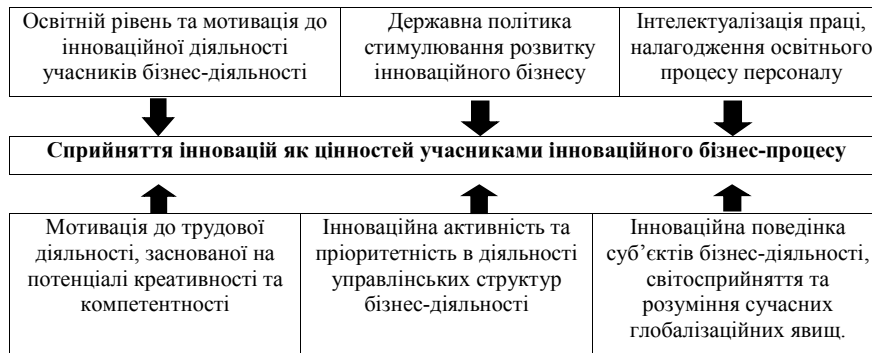

Рис. 1. Залежність сприйняття інновацій від середовища їх формування

Джерело: запропоновано авторами.

Процес формування інноваційної бізнес-діяльності, як правило, відбувається навколо інноваційної ідеї, яка захоплює однодумців. Формування ядра майбутньої інноваційної бізнес-діяльності відбувається під впливом когнітивних обмежень (фільтрів), що дозволяє концептуалізувати кінцевий результат діяльності, і якщо він співпадає з очікуваннями інших членів команди то суб'єкт стає учасником інноваційної бізнес-діяльності, що набуває розвитку. Це початковий етап майбутньої інноваційної діяльності. На цій стадії становлення і організації суб'єктів майбутньої інноваційної бізнес-діяльності та відповідно виникнення фірми компетентнісний профіль її учасників не має вирішального значення. Найважливішу роль на цій стадії відіграє прихильність ідеї і бажання йти до кінця її реалізації. Цей етап організаційного становлення інноваційного бізнесу ще не вимагає існування тих її формальних атрибутів, що орієнтовані на відтворення в просторі та часі деяких результатів, а саме: ієрархії, структури, технологій, традицій та ін. В новому сформованому із прихильників інноваційної ідеї ще не виникла сама форма тиражування інноваційних цінностей, ще не має еталону її матеріального втілення, але є тільки образ, який і згуртовує навколо себе. Саме він, а не матеріальна мотивація й є базовим збудником суб'єктної активності. Сформований із інноваційної ідеї новостворений образ дає можливість створити матрицю тієї соціальної динаміки, що інтегрує рефлексивно-активний бізнес не задіюючи при цьому ніяких зовнішніх управлінських впливів. З приводу циркулярної взаємодії дослідники відмічають, що "у людини є великі можливості до самоорганізації тільки тоді, коли ми отримуємо всебічну оцінку своєї діяльності" [6, с. 120]. Для більш повного розуміння поведінкових особливостей представників інноваційного бізнесу, слід доповнити цю характеристику словами дослідників, а саме: "по-справжньому цінного визнання ми добиваємося з об'єктивних, зовнішніх джерел зазвичай спільнот людей, рівних нам за положенням" [3, с. 198]. Тобто, справжнього цінного визнання своєї інноваційної бізнес-діяльності суб'єкт може здобути тільки в бізнес-середовищі без зайвих управлінських дій. Без особливих організаційних зусиль все відбувається само собою, природним шляхом через притаманний креативним суб'єктам, які мають однакові наміри, механізм самоорганізації. Саме тому на цьому етапі організації інноваційної бізнес-діяльності не потребується ніяких витончених управлінських маніпуляцій. Заорганізованість

може загубити ядро інноваційної ідеї і привести до руйнування всього задуму. Його результат визначається залежністю сприйняття інновації як цінності та середовища формування інноваційної бізнес-діяльності (рис. 1).

Це важливий етап формування ядра на основі інноваційної бізнес-ідеї із розрізнених, автономних суб'єктів в синергетичний полісуб'єкт. Він створює умови спільної інноваційної бізнес-діяльності, при яких всі члени майбутньої команди є взаємозамінні. Об'єднавчою силою полісуб'єкта інноваційного бізнесу є ідея інноваційної технології ведення майбутньої бізнес-діяльності, механістична фрагментація посадових обов'язків щодо бізнес-діяльності ще попереду.

Сучасні умови розвитку економіки посилили тенденцію до пошуків інновацій у бізнес-діяльності. Вони загальною відіграли ключову роль у подоланні широкомасштабних збоїв у бізнесі, спричинених COVID-19, дозволивши компаніям трансформувати свої бізнес-моделі. Гарними прикладами є ресторани, які майже миттєво змінили свою бізнес-модель, щоб надавати продукти на винос і доставку їжі. Магазини перенесли свою увагу на онлайн-продажі. Ці зміни не зникнуть після пандемії COVID-19.

Це етап формування образу інноваційної ідеї. Бачення економічно вираженого і обґрунтованого його результатів реалізації ще знаходиться на горизонті колективних уявлень і розуміння, що всі учасники бізнес-процесу однаково зацікавлені в його втіленні, що знімає необхідність зовнішньої координації зусиль. В цьому бізнес-середовищі однодумців узгодження проміжних владних протиріч, що слугують, як правило, майданчиком для самоствердження власного Его, в новоствореному ядрі не актуально. Внутрішній устрій кожного з членів ядра інноваційної ідеї доки знаходиться в неактивному стані у створеному бізнес-середовищі, так як і усвідомлювана і несвідома сфери продукують надситуативну активність. Пошук більш продуктивної ідеї не залишає зайвої когнітивної енергії та часу процесам з'ясування міжособистісних відносин. На цій стадії іде процес формування загальної інфосфери майбутнього бізнес-процесу. Зацікавленість усіх у максимізації успіху не створює потреб в перехопленнях формальної та неформальної влади в ієрархічних структурах і є більшою мірою тенденційною формою статусного домінування, ніж природною потребою особистості. В цих умовах організації інноваційної бізнес-діяльності вимагається зусиль кожного члена команди, який знаходиться в середовищі, позбавленому маніпулятивної страта-

Таблиця 2. Порівняння організацій, орієнтованих на функціонування (відтворення цінностей) та розвиток (створення інноваційних цінностей)

Бізнес-діяльність орієнтовані на розвиток	Критерії порівняння	Бізнес-діяльність орієнтовані на функціонування
Задоволення потреб	Пріоритетна мета	Отримання прибутку
Безпосередній учасник	Взаємодія із зовнішнім середовищем	Зовнішній спостерігач
Системно-інтегроване (процесне)	Сприйняття організації	Системно-функціональне - диференційоване
Лідер	Керівник	Адміністратор
Медіація, модерація	Функції керівника	Прийняття рішень, контроль
Мерітократія	Механізм вибору керівника	Лояльність системі
Незапрограмованих	Прийняття рішень	Запрограмованих
Результат	Об'єкт контролю	Технологія, процедури
Переважно горизонтальні	Комунікації	Переважно вертикальні
Адаптивний, координаційний	Стиль управління	Субординаційний, авторитетний
Оптимізація (виходячи з показників ефективності)	Вдосконалення процесів діяльності фірми	Субоптимізація (виходячи з показників функціональних підрозділів)
Самоорганізація, розвиток	Базові процеси	Порядок і субординація
Конвергентний менеджмент	Домінуюча концепція	Рациональна бюрократія
Суб'єкт (полісуб'єкт)	Сприйняття персоналу	Об'єкт
Транс- та міждисциплінарні	Компетентії	Дисциплінарні
На споживача	Орієнтація бізнес- діяльності	На керівництво
Рефлексивна	Діяльність персоналу	Реактивна
Проактивна, інтерактивна	Реакція на зміни	Реактивна, інактивна
Толерантність	Відношення до помилок	Неприйнятність
Нелінійна	Парадигма інноваційного розвитку	Лінійна
Інтеграція, модульна збірка	Орган. бізнес-діяльності	Диференціація, розподіл праці
Знання	Фактори економічної переваги	Капітал
Невизначеність та мінливість потреб. Макроекономічні зрушення	Умови затребуваності	Відносна стійкість потреб. Макроекономічна стабільність
Адаптивність	Вимір досконалості	Ефективність
Можливість матеріалізації задумів	Атрактор	Можливість отримання прибутку
Спільний образ майбутнього, неартикульована місія	Топографія майбутнього	Вимірювана, відтворювана мета, організаційна стратегія
Афіліація, оцінка ідей в середовищі рівних, самоактуалізація	Мотивація	Матеріальна компенсація, кар'єрний ріст
Гетерархична	Структура	Ієрархична
Умови – наслідки	Рефлексивна схема діяльності	Мета – засоби
OODA (спостерігай – орієнтуйся – вирішуй – дій)	Цикл адаптації	Контролюй PDCA (плануй - вдосконалюй) – дій – контролюй – вдосконалюй.

Джерело: складено за [1].

гемності здійснюваних впливів, формує полісуб'єктну єдність рівних. Вона орієнтована на спільну мету, а не налагодження взаємостосунків через маніпулювання та штучну інфляцію власного статусу в групі. Проте, все змінюється з появою так званих поганих проблем в процесі інноваційної бізнес-діяльності в турбулентному ринковому середовищі. Різноманітність думок у вирішенні поганої проблеми і вибір її пояснення впливає на те, як буде підходити до злої проблеми та як її можливо вирішити. І тут потрібен інший підхід до організації подальшої діяльності команди.

Зовнішні впливи, які створюють ці погані проблеми в режимі функціонування впливають і на зміну поведінки суб'єктів інноваційної бізнес-діяльності в напрямі реверсного руху. Основою відмічених змін є: відсутність жорсткої ієрархії; багатофункціональність персоналу;

відкриті комунікації; взаємодовіра; розвиток індивідуальних повноважень, що базуються на особистих інтересах (табл. 2).

Суб'єкти інноваційної бізнес-діяльності через власні інтереси та діяльність як би вписані в оточуючий світ, вони пов'язані з ним різноманітними діловими зв'язками, що робить їх чутливими до існуючих потреб та змін, а при поєднанні зусиль в межах творчого процесу ядра з різноманітним ідей відбувається "інсайт", як здатність долати "логічні розриви" [7] в концептуалізації потенційного образу шуканої інноваційної цінності.

На першому етапі організації інноваційної бізнес-діяльності фірма ще не являє собою частину цього зовнішнього конкурентного середовища.

Уже організація бізнес-процесу поступово наближає інноваційну фірму до цього середовища, від якого

вона відмежовується, здійснюючи перехід в позицію зовнішнього спостерігача, що нівелює якість зворотного зв'язку в силу відірваності від споживчих конструктів та їх викривленої інтерпретації. Інтенсивні горизонтальні комунікації бізнесового інноваційного полісуб'єкту дозволяють кожному учаснику інноваційної бізнес-діяльності ідентифікувати та обговорювати проблемні питання в робочому порядку, не чекаючи їх розвитку й негативних наслідків. Такий підхід у формуванні бізнес-процесу дає можливість цьому об'єднанню однодумців уникати накопичення невирішених питань та виключає можливість виникнення ситуацій "чужої території", яка має місце у діяльності функціонуючої організації. Практична реалізація оформленого концепту інноваційної цінності та технології його виробництва, вимагає створення відповідної організаційної структури, відбувається вертикальне та горизонтальне розділення функцій, з'являється ієрархія, яка потребує інституціоналізації інноваційного бізнес-процесу, що різко знижує ефективність проблемно-орієнтованих комунікацій, зміщуючи суб'єктів у спеціалізовані функціональні зони та провокуючи перехід на автаркічні, субоптимальні критерії економічної ефективності структурних його підрозділів.

Транспарентність кордонів організаційного періоду формування інноваційної бізнес-діяльності створює умови вільного обміну інформацією з середовищем, що вміщає полісуб'єкт, ядро якого (засновники), створюючи образ інновації, відштовхуються від власних потреб. Існує розуміння, яке забезпечить успіх інноваційної бізнес-діяльності — що потребу в даній цінності відчуває значна кількість потенційних споживачів. Це означає, що на початковому етапі в силу природничих обставин не відбувається генерація інноваційних цінностей, яких ринок не потребує (креація споживчих пустот). Знаходячись на автопоетичній фазі свого розвитку, суб'єкти інноваційного бізнесу конструюють потрібні їм об'єкти, виходячи з власних уявлень, в когнітивному плані ця колаборація є операційно замкнутою [4]. Тут важливу роль ще відіграє єдина інноваційна ідея бізнес-процесу, яка ґрунтується на власних потребах, об'єднує ці операційно замкнуті системи, створюючи середовище спільних смислів, і вони починають діяти як цілісна єдність — полісуб'єкт. В процесі організації інноваційної бізнес-діяльності відбувається генерація смислів не з власних потреб, а з потреб зовнішнього середовища — це рефлексивна спроба створювати для інших, яка виходячи з сучасної статистики її результативності ($\approx 20\%$) далека від раціонального використання ресурсів.

В самому ядрі різноманіття підходів до реалізації бізнес-ідей, процес співтворчості, обумовлений не глибиною знань, а кількістю конструктів, які суб'єкти задіють при моделюванні інноваційного бізнес-процесу. Проте, чим більше різноманіття конструктів втілена в кінцеву єдину інноваційну цінність бізнес-діяльності, тим ретельніше складено проєкт, опрацьовані властивості створюваної інноваційної цінності, яка мінімізує ризики майбутнього бізнесу. Якщо бізнес хоче бути успішним на ринку, йому необхідно повністю розуміти, які фактори впливають на розвиток його компанії. Коли вони дізнаються як про позитивні, так і про негативні наслідки всередині та за межами компанії, вони можуть

розробити відповідні більш ефективні стратегії для вирішення будь-якої прогнозованої ситуації.

На практиці, в процесі такого організаційного аналізу дається колективна оцінка членів ядра зовнішніх елементів, які можуть впливати на продуктивність бізнес-діяльності. Організаційний аналіз також включає стратегічну оцінку потенціалу та ресурсної бази бізнес-процесу. В цей період становлення майбутньої бізнес-діяльності, відбувається як би перехід суб'єктного (полісуб'єктного) позиціонування до моделі нарощування ефективності, можливість перемикання між зазначеними позиціями, різко обмежуються. В процесі інноваційної бізнес-діяльності кожний його учасник — це чітко окреслена функціональна зона з властивими їй критеріями субоптимальності. Контакти із зовнішнім середовищем передбачені у обмеженої кількості структурних підрозділів через регламентацію подібних інтеракцій технологічними картами, які ідентифікують алгоритми належної поведінки, що дифундує ініціативу та творчість. Діючи відповідно до рекомендацій алгоритму інноваційної бізнес-діяльності, проходить блокування рефлексії на всіх функціональних рівнях, уніфікується мислення виконавця та деактивує його нейронну пластичність. Разом з тим, активний процес інноваційної бізнес-діяльності звужує простір прийняття рішень, інтенсифікує внутрішні процеси. Без необхідності розширеного обговорення, узгодження і прийняття колективних рішень, з'являється можливість оперативного прийняття рішень уповноваженим суб'єктом або групою з подальшим "продавлюванням" їх через опір виконавців.

Зміна архітектоники інноваційної бізнес-діяльності піддається тиску зовнішнього середовища, де циклічність функціонування, а отже відтворюваність результатів, що мають однакові показники якості, містить в собі не багато можливостей для збільшення прибутку. Ефект масштабу впевнено вичерпує свої переваги в глобалізованому світі, де індивідуалізація, мікроринки, імітатори та мінливі потреби не дозволяють бізнесу використовувати цю розкіш минулої бізнес-діяльності. Кумулятивний ефект являє собою стратегічний виклик, який вимагає стратегічної відповіді. Вирішує цю проблему інноваційний бізнес, який думає по-іншому та розвиває спритність, щоб забезпечити постійну адаптацію. Творити, винаходити, проєктування, запровадження нових процесів, нових способів мислення, нових форм лідерства та управління, які дають змогу сприймати нові ідеї, використовувати та інтегрувати нові технології, перетворюючи наше сучасне на систему постійно інноваційну, адаптовану, чуйну та проактивну. Його фундаментом розвитку стає не масштаб а комбінаторика елементів собівартості відтворюваного продукту, що спонукає до інновацій у виробництві, яка в своєму гіпертрофованому зразку може приймати вкрай негативні форми в контексті соціальної відповідальності та сталого розвитку. В цих умовах генерація ідей стає джерелом життя бізнес-діяльності і є важливим процесом для самовдосконалення. Воно полягає в створенні та накопиченні нових ідей для вирішення існуючих проблем і відкриття можливостей на основі дизайн-мислення. Це процес, який твердо базується на тому, як у бізнес-діяльності створити цілісне та емпатійне розуміння

ння проблем, з якими стикаються люди. Дизайнерське мислення включає неоднозначні та за своєю суттю суб'єктивні поняття, такі як емоції, потреби, мотивація та рушії поведінки.

Щоб впоратися з цими викликами в новому конкурентному середовищі необхідні чотири кроки розвитку інноваційної бізнес-діяльності: по-перше, отримати передбачення шляхом проактивного визначення майбутнього. Таким чином фірма (компанія) може сформулювати бачення, які допоможуть їй протистояти нестабільності. По-друге, розробити ідеї, щоб надихнути на стратегію. Досягнута таким чином прозорість дозволяє керувати невизначеністю. По-третє, набуті знань, щоб зменшити складність. По-четверте, діяти гнучко та спритно проти неоднозначності. Фірма повинна не тільки гнучко і спритно реагувати на зміни в корпоративному середовищі, але також повинна ефективно організовувати поточні бізнес-процеси. І ця ситуація змінює конструкцію бізнес-процесу. Тут потрібен лідер для усвідомлення структур або функцій внутрішніх механізмів, які направляють його когнітивні процеси, а не лише результати. Як зазначає Г. Саймон "в тому, що стосується принципів своєї поведінки, людина вельми проста.

Удавана складність його поведінки в часі в основному відображає складність зовнішнього середовища, в якому він живе" [8, с. 36].

Відсутність лідерських якостей в організації інноваційного бізнесу може заблокувати рефлексивну функцію власних співробітників, тим самим розмити адаптивну здатність фірми через скорочення когнітивної гетерогенності середовища виробітки простору рішень, виникаючих проблем. Феномен лідерства в інноваційному бізнесі є явищем ситуаційним, спільна творчість створює умови пропорційного розподілу лідерських функцій між всіма учасниками. концентрація лідерських функцій в одних руках відбувається в специфічних епізодах діяльності, коли на фоні інших з'являється фігура, яка має певний досвід та пропонує сценарій вирішення, якщо він не суперечить досвіду та очікуванням інших учасників, то вони слідує за ним.

Зміна обставин ведення інноваційної бізнес-діяльності висуває на позицію лідера суб'єкта, який володіє необхідною комбінацією компетенцій, має авторитетну природу, як опозиція авторитарній в інноваційній бізнес-діяльності орієнтованій на відтворення. Лідерство в бізнес-діяльності відіграє дуже важливу роль у процесі творчості та інновацій, мотивуючи людей і встановлюючи бачення та місію на майбутнє для досягнення конкретних цілей. Насправді лідером є той, хто дуже геніальний і розумний, і той, хто прагне змінити та розвинути стилі мислення, інновації, встановити нові стратегії та створити нове завершення. Лідер повинен мати високу харизму та сильну особистість, щоб впроваджувати інновації. Такого роду підприємницьке лідерство відіграє вирішальну роль у сприянні креативності співробітників і команди з точки зору прояву поведінки, яка сприяє креативності, яка спеціально відповідає творчим починанням на робочому місці. Командна креативність виграє як від високої автономності членів команди так і високої взаємозалежності завдань, але коли керівники команд надають більшу автономію членам команди, це підриває позитивний ефект більш взаємозалежної конструкції ко-

мандної роботи на креативність команди, і навпаки. Тому культурний контроль на організаційному рівні є ефективним засобом вирішення цього компромісу на рівні команди та дозволяє командам використовувати як високу автономію, так і високу взаємозалежність завдань для підвищення креативності команди.

В цих умовах члени команди інноваційної фірми є атрактором суб'єктів, які схоже відображають події зовнішнього середовища та на підставі власного досвіду й інтуїції здатні формувати образ майбутнього, який в свою чергу і об'єднує когнітивне різноманіття в цьому творчому пориві. Усі члени команди полісуб'єктної єдності ще не відчули впливу на бізнес-процес зовнішнього суб'єкту, що регламентує спільну діяльність робить її максимально сприйнятливою до ідейної поліфонії, що міститься в полісуб'єктній єдності, яка через ретельну рекомбінацію наявної різноманітності вбудовується в створюваний образ інноваційного артефакту. Майбутній лідер має зберегти цю єдність, тому він має вміщувати в собі, у відповідності з принципом необхідної різноманітності, все, що міститься в полісуб'єктній інтегрованій когнітивній системі для того щоб просто розуміти про що йде мова, що є нездійсненим. Тому жорсткі методи управління бізнес-діяльністю в даному процесі є такими, що знижує продуктивність інноваційної діяльності [10]. В таких умовах організації інноваційної бізнес-діяльності керівник буде не каталізатором творчих процесів, а фільтром, який в залежності від дисперсності його когнітивної системи буде пропускати тільки ті ідеї, які розпізнаються його системою розрізнення. Як висновок, інноваційна бізнес-діяльність не терпить навіть малої спроби ієрархізації творчого процесу, що збиває тонке самоналаштування, яке було створено полісуб'єктом в процесі коеволюції когнітивних систем і взаємних уявлень про образ майбутнього через механізми самоорганізації та саморозвитку. Як зазначає У. Ліпман, що там, де всі думають однаково, ніхто не думає занадто багато [2].

Подальший ефективний розвиток інноваційного бізнесу вимагає зміни його конструкції. Щоб дати простір його розвитку та задоволення необхідно створити дієве середовище співтворчості — це відкритий комунікаційний майданчик, в рамках якого відбувається синергетичне об'єднання когнітивних систем, внаслідок чого розгортається розширений процес конструювання смислів, який до функціонує рекомбінації знання окремої особистості або групи за уніфікованими схемами окреслення, додає проліферацію, як надбудову у вигляді нових знань, привнесених в колективну творчість носіями специфічних компетенцій та впроваджену через механізм коеволюції когнітивних систем полісуб'єкту. В цих умовах розвитку важливо не допустити локалізації інформації, що надходить в ідейний реактор, і визначається зоною найближчого розвитку суб'єктів співтворчості. В іншому випадку, конструкти, що вносяться в площину рішень полісуб'єктного середовища не зможуть вбудуватися в структуру створюваного образу, розширений розум залишиться до них індиферентним, оскільки не зможе розрізнити в них смислів (осмислити).

Ця нова конструкція формує новий інформаційний простір в якому штучна демаркація, що розсікає цілісне знання та розглядає його фрагменти в рамках ізольованих функціональних зон не має можливості

зібрати (синтезувати) його в єдину картину, яка адекватно відображатиме позицію інноваційної бізнес-діяльності в ринковому просторі. Це щось подібне до наукової діяльності, так званого абдуктивного мислення, коли науковець проводить подібну демаркацію у вигляді захисного поясу зі специфічних понять, концентруючись на розробці механістично витягнутого з живого організму сегменту реальності (економічної, управлінської, соціальної, психологічної та ін.), що вивчається у відриві від наявних взаємозв'язків. За твердженням Е. Морена, "...економіка є математично найбільш просунутою соціальною наукою, в той же час, вона є найбільш відста-ла гуманітарно-соціологічна наука, так як вона абстрагується від соціальних, історичних, політичних, психологічних, екологічних умов, які є невід'ємними елементами економічної діяльності" [5, с. 31—32].

Варто не захопитися в розвитку інноваційного бізнесу в період, за термінологією К. Юнга, "систематичної сліпоти", яка обумовлена фазою зрілості та рівноваги життєвого циклу функціонуючого бізнес-процесу, який через почуття самозбереження залишається індиферентною до ряду явищ і фактів, що не вписуються в її струнку теорію, серед яких: активність; власні ціннісно-цільові орієнтири; ірраціональність суб'єктів. Об'єктивно в сучасному турбулентному бізнес-середовищі збудником для бізнес-процесу стає зростаюча складність і невизначеність зовнішнього середовища, які орієнтують в напрямку пошуку інших способів роботи з людськими ресурсами й інформацією, з інноваційними технологіями. Системно-інтегрована природа інноваційної бізнес-діяльності, що розвивається орієнтована на процеси діяльності в яких будь-яка частина багатofункціональної команди здатна виконувати найрізноманітніші завдання. Це як живий організм, в якому існує можливість підтримки цілісності елементу, який вийшов з ладу, адаптуватися до мінливого середовища.

Інноваційному бізнесу властива високоадаптивна організація бізнес-діяльності. Але високо-адаптивний бізнес-процес — це об'єднання з слабко алгоритмізованою специфікою діяльності, яка передбачає наявність лише найзагальніших поведінкових патернів, а в цілому, вона не сприймає автоматизмів, тому що їх використання в нестандартних ситуаціях без відповідного підстроювання може значно погіршити проблемну ситуацію. Це погіршення пояснюється ейфорією досягнутого в коротко-і середньо-строговому періоді балансу між результатами бізнес-діяльності та потребами середовища, що її вміщає, а також відтворюваний характер її діяльності, який стимулює процеси витіснення необхідності творчої (нестандартної) реакції на події організаційної життєдіяльності. Формалізація бізнес-процесу в цих умовах проявляється у ригідності відгуку на зміни й ускладнюють процеси удосконалення вироблених результатів з метою адаптації до нових ринкових умов. Інноваційна бізнес-діяльність втрачає здатність динамічно пристосовуватися до турбулентних економічних змін, зосереджуючись на внутрішні процеси, зокрема для здійснення контролю за діяльністю та фіксації прогресу в досягненні організаційних цілей. Виникає потреба звернення до зовнішнього фактору, активної, творчої співпраці інноваційного бізнесу і клієнтів (споживачів).

Таким чином, транспарентність (прозорість) кордонів інноваційного бізнесу дозволяє безперешкодно

інтегруватися та дезінтегруватися. Якщо умови співтворчості не зачіпають ментальних антагоністичних механізмів людини, його сприйняття власної свободи волі не переживає алармічний настрій, то це запускає в ньому відчуття тотального керування своїми виборами, виключно з власних інтересів та вподобань, що є необхідним атрибутом творчої діяльності. Полісуб'єкт бізнес-діяльності в цих умовах заціклюється навколо відтворення незмінних результатів, індиферентних до зміни зовнішнього середовища, відривається від реальності, що призводить бізнес-діяльність до імовірного дрейфу в ринковому просторі. Відбувається аксіологічне переосмислення інноваційним бізнесом сприйняття зовнішнього середовища, з творчої взаємодії, в першому прочитанні, до догматизуючого впливу, в другому, в якому середовище сприймається як засіб досягнення організаційних цілей. В результаті чого організація з аудиторю онтологічних пустот споживчих укладів та спроб їх заповнити релевантними результатами, переходить в іпостась нав'язування потреб та управління процесом сприйняття та вибору споживачів. Практика маніпуляції свідомістю споживача, орієнтація бізнес-діяльності на функціонування до моральної та фізичної межі свого використання, коли він в більшій мірі стає джерелом нових проблем та не сприяє конструктивному діалогу з зовнішнім середовищем змінюється етапом вдосконалення на інноваційній основі. Бізнес-діяльність повертається на початковий етап взаємодії між суб'єктами, який має характер інтенсивних комунікацій, каталізатором яких є ситуація конвергенції інтересів.

Тимчасовість таких колаборацій очевидна, а ймовірність виникнення в рамках наступного проєкту такого ж природного та всепоглинаючого інтересу невелика. Протиріччям є те що з часом учасники колаборації зближуються та формують зону комфортних взаємодій, що характеризується низькими показниками невизначеності міжособистісних стосунків — це в свою чергу, зажадає схопити та пролонгувати цей стан у вигляді формальної організаційної структури, що відтворює свої результати, але структури, чий адаптивний потенціал вичерпано в силу фіксації когнітивної гетерогенності учасників бізнес-процесу. Постійні комунікаційні взаємодії призводять до коеволюції когнітивних систем суб'єктів співтворчості та, як наслідок, ідейної гомогенності. Ця еволюційно сформована феноменологія, яка демаркує умовні кордони між функціонуючою організацією та організацією, що розвивається — демонструє поведінкову закономірність. Це передбачає, що коли організація почне набувати вигляду формальної інституції, еволюціонуючи в організаційному континуумі у напрямку парадигми функціонування, портфель її проєктів вже не буде таким надихаючим для більшості суб'єктів-засновників. Тут з'являється певна рутинізована та нав'язана ззовні організаційна процесуальність та цілепокладання, які вступають в протиріччя з феноменологією творчої натури та визивають з її боку зовнішній та внутрішній опір. І далі відбувається зміщення у площину штучності, творчості в рамках, яке змінює особистісну орієнтацію та в якості збудника суб'єктної активності починає фігурувати матеріальна винагорода, на противагу самоактуалізації, як основного рушія ініціюючого збірку та мотивацію інноваційно-активних

суб'єктів на початковому етапі. Когнітивний потенціал первісної колаборації вичерпався, його актори, нехай і різними шляхами, зсунулись у когнітивному континуумі до єдиного, загального для всіх образу мислення. Кожен з учасників еволюціонував до загального рівня обізнаності щодо досліджуваної проблеми, відбувся взаємобогачуючий обмін когнітивними конструктами, але відтепер спільнота мислить на одновимірний манер.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, ієрархічна єдність підсистем і ринків в економічній макроструктурі дозволяє трактувати поведінкові аспекти інноваційного бізнесу і як специфічну частину експлоататорної (тобто неформальної, значною мірою, неофіційної) економіки. Інноваційна компонента бізнес-діяльності є тим експериментаторським щупом, мета якого фіксувати зміни зовнішнього середовища й ініціювати ті організаційні перетворення, які будуть формувати в ній адекватний відгук на зміни ринкового середовища. Щодо вибору організаційної складової, віддати перевагу тій чи іншій формі — управлінська нерациональність, що вимагає пошуку такої організаційної архітектури, яка б дозволяла проникати у внутрішню структуру ринкової складності й розчиняти зовнішню та внутрішню невизначеність господарської діяльності на основі ефективного самоменеджменту.

Подальшого дослідження потребують економічні наслідки зміни архітектури поведінкової моделі інноваційної фірми, діяльність команди фірми.

Література:

1. Безгін К. С., Клименко Ю.М. Управління інноваціями: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ, 2017. 207 с.
2. Липпманн У. Общественное мнение: Пер. с англ. Москва: Институт фонда "Общественное мнение", 2004. 384 с.
3. Лидбiter Ч. Мы — думаем: Массовые инновации, не массовое производство: пер. с англ. А. В. Захаров. Москва: Акваринная книга, 2009. 264 с.
4. Матурана У., Варела Ф. Дерево познания: биологические корни человеческого понимания: Пер. с англ. Ю. Данилова. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 223 с.
5. Морен Э. К пропасти?: Пер. с франц. Г. Наумовой. СПб.: Алетея, 2011. 136 с.
6. Нордстрем К., Риддерстрале Й. Бизнес в стиле фанк: капитал пляшет под дудку таланта.: пер. с англ. СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2008. 280 с.
7. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии.: Москва: Прогресс, 1985. 344 с.
8. Саймон Г. Науки об искусственном: Пер. с англ. Э. Л. Наппельбаума. Москва: Мир, 1972. 147 с.
9. Соціальна, поведінкова, адаптивна економіка: теорія та практика: монографія. О. І. Павлов та ін.; Оdesa: Астропринт, 2016. 172 с.
10. Abdelkarim Kitana. The effect of innovative leadership on the management of change process. 2016. Proceedings — International Conference on Software Engineering. URL: <https://www.researchgate.net/publication/313577747>

References:

1. Bezgin, K.S. and Klimenko, Yu.M. (2017), Upravlinnya innovaciyamy [Management of innovations], DonNU, Vinnitsa, Ukraine.
2. Lippmann, U. (2004), Obshhestvennoe mnenie [Public opinion], Institut fonda "Obshhestvennoe mnenie", Moscow, Russia.
3. Lidbiter, C. (2009), My — думаем: Massovye innovacii, ne massovoe proizvodstvo [Mass innovation, not mass production], Akvamarinovaya kniga, Moscow, Russia.
4. Maturana, U. and Varela, F. (2001), Drevo poznaniya: biologicheskie korni chelovecheskogo ponimaniya [The tree of knowledge: the biological roots of human understanding], Progress-Tradiciya, Moscow, Russia.
5. Moren, E. (2011), K propasti? [Ad abyssum?], Aletheia, Saint Petersburg, Russia.
6. Nordstrom, K. and Ridderstrale, J. (2008), Biznes v stile fank: kapital pljashet pod dudku talanta [Funky business: capital dances to the tune of talent], Stokgolmskaya shkola jekonomiki, Riga, Latvia.
7. Polany, M. (1985), Lichnostnoe znanie. Na puti k postkriticheskoj filosofii [Personal knowledge. On the way to post-critical philosophy], Progress, Moscow, Russia.
8. Simon, G. (1972), Nauki ob iskusstvennom [Science of the artificial], Mir, Moscow, Russia.
9. Pavlov, O. I. (2016), Social`na, povedinkova, adaptivna ekonomika: teoriya ta prakty`ka: monografiya [Social, behavioral, adaptive economics: theory and practice: monograph], Astroprynt, Odesa, Ukraine.
10. Abdelkarim, K. (2016), "The effect of innovative leadership on the management of change process", Proceedings — International Conference on Software Engineering, available at: <https://www.researchgate.net/publication/313577747> (Accessed 10 July 2023). *Стаття надійшла до редакції 19.07.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 658.0+339.138

K. Shafranova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Director, Zhytomyr Economic and Humanitarian Institute of the University "Ukraine"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9118-8795>

N. Tiabunova,
PhD in Economics, Professor,
Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade, Logistics, and Hotel-Restaurant
Management, Khmelnytskyi Cooperative Commercial and Economic Institute
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8966-3438>

O. Naborna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing and International Trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7573-0874>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.43

B2B MARKETING STRATEGIES: VALUE CREATION, KEY CUSTOMER ACQUISITION, AND RETENTION

К. В. Шафранова,
к. е. н., доцент, директор, Житомирський економіко-гуманітарний інститут Університету "Україна"
Н. М. Тягунова,
к. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі, логістики та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
О. В. Нагорна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ В2В: СТВОРЕННЯ ЦІННОСТІ, ЗАЛУЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ КЛІЄНТІВ ТА РЕТЕНЦІЯ

Маркетингова стратегія В2В залишається актуальною та критично важливою для підприємств у сучасних умовах. Це зумовлене тим, що серед ключових переваг реалізації маркетингової стратегії В2В можна виділити: спрямованість на задоволення потреб і вимог цільової аудиторії; залучення ключових клієнтів; збереження вже наявних клієнтів; побудова сильного бренду підприємства; акумулювання та аналіз даних про ринок та клієнтів. Взагалі, маркетингова стратегія В2В є ключовим інструментом, який допомагає створювати ефекти, що забезпечують стабільний розвиток бізнесу. Відтак, представлене дослідження спрямоване на вивчення особливостей формування стратегії В2В та властивих їй позитивних ефектів. У межах дослідження автори орієнтувалися на усталене розуміння маркетингової стратегії В2В як плану дій та набору заходів, спрямованих на досягнення мети підприємства, яке працює з іншими компаніями або організаціями. При цьому зроблено висновок, що реалізація маркетингової стратегії В2В допомагає забезпечити низку ефектів, що можуть бути позитивними (якщо ця стратегія допомагає досягти поставлених цілей і забезпечує успіх) або негативними (якщо стратегія не принесла очікуваних результатів). Звернуто увагу на той факт, що позитивними ефектами можуть

бути: створення цінності для клієнтів, залучення ключових партнерів, які можуть стати важливими для подальшого розвитку суб'єкта бізнесу, а також забезпечення стабільного розвитку бізнесу шляхом синтезування процесів ретенції і залучення нових клієнтів. Доведено, що створення цінності для клієнтів є основним ефектом, який породжує інші (зокрема, залучення ключових партнерів, які можуть стати ключовими, синтезування процесів ретенції і приросту клієнтів). Констатовано, що кожен з позитивних ефектів маркетингової стратегії B2B є результатом формування її ефективного та продуманого контексту, який забезпечує синтез взаємодії та відповідний формат її елементів, таких як: сегментація ринку; аналіз аудиторії; розробка унікальної пропозиції продажу; вибір маркетингових каналів; створення маркетингових матеріалів; взаємодія з поточними клієнтами; аналіз результатів реалізації маркетингової стратегії; коригування маркетингової стратегії.

Marketing strategy in B2B remains relevant and critically important for businesses in modern conditions. This is because among the key advantages of implementing a B2B marketing strategy, the following can be highlighted: focus on meeting the needs and demands of the target audience; attracting key clients; retaining existing customers; building a strong corporate brand; accumulating and analyzing market and customer data. Overall, B2B marketing strategy is a key tool that helps create effects that ensure the stable development of a business. Thus, the presented research aims to study the peculiarities of forming B2B strategies and their inherent positive effects. Within the scope of the research, the authors focused on the established understanding of B2B marketing strategy as a plan of actions and a set of measures aimed at achieving the goals of a business that operates with other companies or organizations. It was concluded that the implementation of B2B marketing strategy helps to achieve a range of effects, which can be positive (if the strategy contributes to reaching set objectives and ensures success) or negative (if the strategy fails to deliver the expected results). Attention has been drawn to the fact that positive effects may include: creating value for customers, attracting key partners who can be crucial for the further development of the business, ensuring the stable growth of the enterprise through the synthesis of customer retention and acquisition processes. It has been demonstrated that creating value for customers is the primary effect that generates others, including attracting key partners who can become pivotal and the synthesis of customer retention and acquisition processes. It is noted that each of the positive effects of a B2B marketing strategy is a result of shaping its efficient and well-thought-out context, which ensures the synthesized interaction and format of its elements, such as: market segmentation; audience analysis; developing a unique selling proposition; selecting marketing channels; creating marketing materials; engaging with existing customers; analyzing the results of marketing strategy implementation; adjusting the marketing strategy.

Ключові слова: маркетингові канали; цінність для клієнтів; ключові партнери; процеси ретенції; приріст клієнтів.

Key words: marketing channels; value for customers; key partners; retention processes; customer growth.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

The B2B marketing strategy (or business-to-business) remains relevant and critically important for enterprises in modern times. This is due to several key advantages of implementing a B2B marketing strategy, including: focus on meeting the needs and demands of the target audience; attracting key clients who could become long-term and valuable partners; retaining existing customers, ensuring a steady flow of orders, and maintaining a positive business reputation; building a strong brand for the company; assisting businesses in gathering and analyzing market and customer data. Indeed, a B2B marketing strategy is a crucial tool that helps create effects leading to the sustain-

able development of a business. In fact, it assists in generating value for customers based on information about their needs and demands, attracting key partners, and ensuring the stable growth of the business.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Research on various aspects of the modern B2B sector has received significant attention from various authors, including Egorov E., Zozulov O., Vasilenko A., Khaminich S., Likhter A., and others. The definition of theoretical principles and practical recommendations regarding the justification of the significance of B2B marketing as a contemporary direction of enterprise development, its overall role in enterprise development, is devoted to the scientific works of renowned scholars such as Boychuk I.V.,

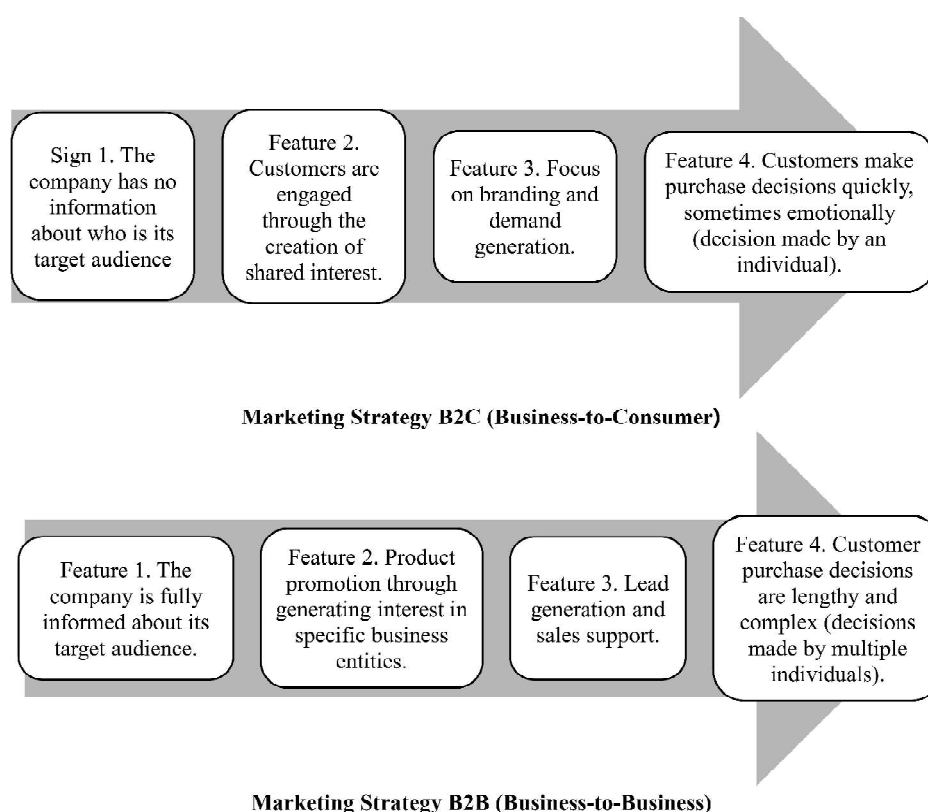

Figure 1. Comparison of features of B2C and B2B marketing strategies

Source: formed based on [1—2; 4].

Kirin A., Kotler Ph., and Setiawan I. However, among researchers, there is no comprehensive understanding of the peculiarities of B2B strategy formation and its associated effects. This implies the need for conducting additional research and developing a deeper understanding of this marketing direction.

THE PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of the research is to study the peculiarities of B2B (Business-to-Business) strategy formation and its associated positive effects.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within the research framework, the authors relied on the established understanding of B2B (Business-to-Business) marketing strategy as a plan of action and a set of measures aimed at achieving the goals of a company that works with other companies or organizations [3—4]. In contrast to the characteristics of the B2C (Business-to-Consumer) marketing strategy, which targets end consumers, the B2B marketing strategy focuses on satisfying the needs and desires of other businesses or organizations (this is clearly illustrated in the comparative table of marketing strategies (Figure 1)).

Considering the outlined features of the B2B (Business-to-Business) marketing strategy, it helps achieve a range of effects, which are the outcomes and influences it has on the enterprise utilizing this strategy to interact with other companies or organizations.

These effects can be positive if the strategy assists in meeting set objectives and ensures success, or negative

if the strategy fails to deliver the expected results and may require adjustments. So, positive effects can include:

1. Creating value for customers. Specifically, businesses employing such a strategy conduct in-depth research on their target audience, analyzing their business processes and challenges. With this understanding, they can [1; 4]:

- Develop products and services that cater to customer needs and provide significant value to them.

- Establish productive and long-term relationships with customers who appreciate the value they receive from the partnership.

2. Engaging key partners who can be instrumental in the further development of the business entity through detailed market analysis and identification of potential partners with complementary competencies or resources. With this approach, business entities can:

- Establish a system of mutually beneficial agreements and collaborations, fostering the involvement of strategic partners.

- Create opportunities for substantial business growth, benefiting both the business entity and its strategic partners [3—4].

3. Ensuring the stable growth of the business by synthesizing customer retention and acquisition processes (as attracting new customers is valuable, but retaining and developing existing ones is equally crucial for business success [3]). With this focus, business entities can:

- Provide customer partnership support.

- Enhance products and services based on feedback.

- Implement loyalty programs.

- In fact, customer retention helps enterprises maintain a steady stream of income and long-term success.

Thus, the positive effects that a B2B (Business-to-Business) marketing strategy can generate, as outlined in general terms, are depicted in Figure 2.

Note that creating value for customers is the primary effect that generates others (including attracting key partners who can become critical and synthesizing customer retention and growth processes [1—2; 4]) because:

1. When a company offers products or services that address real problems and customer needs, it increases the likelihood of attracting new customers. Attracting new customers, in turn, draws the attention of potential key partners who may see the company's potential for mutually beneficial cooperation.

2. When a company ensures high-quality products or services and satisfies its customers' needs, it creates a

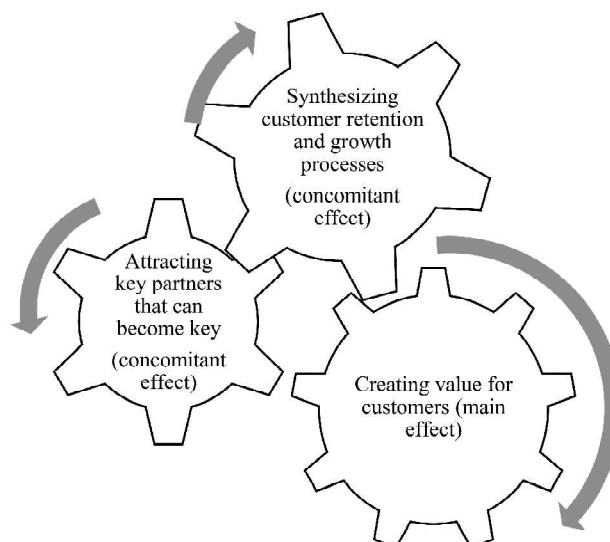

Figure 2. Results of specifying the effects that can be generated by the B2B (Business-to-Business) marketing strategy

Source: formed based on [1—2; 4].

positive reputation. This can lead to recommendations and referrals from satisfied customers, which contributes to attracting new clients and potential partners.

3. Creating value for existing customers is key to retention. When customers benefit and enjoy the products or services of an enterprise, they are more likely to continue to cooperate. Improving the processes of customer retention and growth helps to maintain and develop existing customer relationships.

4. Creating value for customers. It allows the company to stand out in the market and gain a competitive advantage. Attracting key partners and ensuring stable business growth contributes to the market leader position formation.

Note that each of the positive effects of the B2B marketing strategy is the result of the formation of its effective and thoughtful context, which provides a synthesized interaction and the format of those of its elements that are shown in Fig. 3. Namely, elements such as: market segmentation; audience analysis; develop of a unique sales offer; marketing channels choice; development of marketing materials; interaction with current customers; analysis of the results of B2B marketing

strategy implementation; correcting B2B marketing strategy.

Consider in detail each of these elements (their format and direction in creating effects). So:

1. Market segmentation involves the identification and grouping of potential customers (based on their common characteristics, which allows customize marketing efforts more effectively [4]).

2. Audience analysis (focused on the needs, problems, goals, and preferences of the target audience [4]). It is necessary to understand which products or services may be the best solution for them. It is necessary to create a convenient and effective plan for communicating with these customers and offering them products or services that meet their needs and solve their problems. The main aspects of audience analysis are as follows:

- definition of the target audience (which involves identifying a group of companies or organizations that may be interested in the products or services of a business entity [6]);
- data collection, which involves gathering relevant information about the needs and goals of the target audience (through surveys, interviews, website analysis, sales reports, and other sources [4]);

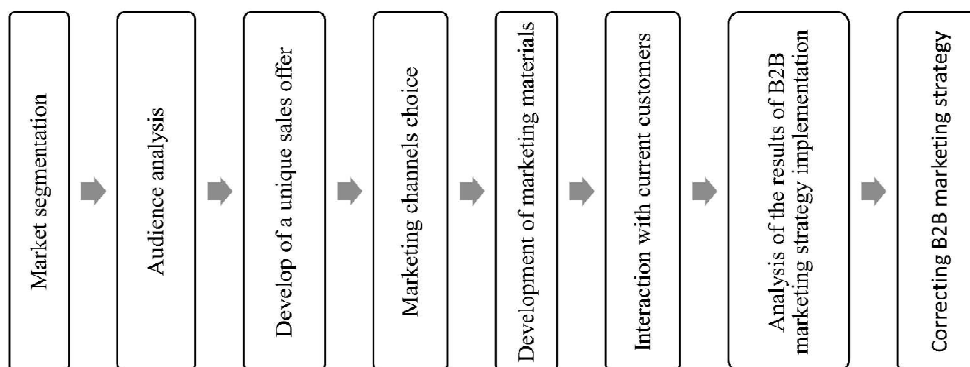

Figure 3. The elements of effective, thoughtful B2B marketing strategy forming

Source: formed based on [1; 3—4].

- competitive environment research (which helps to understand what products or services other companies offer in the market and how they differ from the offerings of the business entity [5]). It helps to outline competitive advantages and niches;

- audience segmentation based on their characteristics, which allows for more precise targeting of marketing efforts for each segment and offering an individual approach;

- identifying the unique advantages of the products or services of the business entity or the features that make them attractive to the target audience;

- defining a typical customer representative (who reflects the characteristics and needs of the target audience, helping to better understand how to address them and how to persuade them to make a purchase decision [4]).

3. Development of a Unique Selling Proposition (USP), which is focused on formulating a specific advantage that sets the product or service apart from competitors and makes it attractive to customers. The main aspects of the identified element are as follows:

- identifying the exact advantages of the product or service over competitors (unique feature, function, technology, or benefit that customer receive [1]).

- demonstrating how the product or service solves their problems or provides significant value.

- demonstrating that the product or service stands out from similar offerings of other companies (involves identifying the main reasons why customers should choose the products of this business entity [3]).

- encouraging customers to make purchase decisions on an emotional level (which should be achieved through creating feelings of confidence, prestige, or uniqueness [5]).

The formulation of specific advantages must be supported by evidence, such as customer reviews, research, test results, etc., which helps to increase customer trust.

4. The selection of marketing channels involves determining the most effective ways to deliver messages to the target audience, such as:

- direct sales (applied when personal presentation of products or services, addressing customer inquiries, and building long-term relationships are needed [4]);

- email marketing or sending electronic letters with information about products, promotions, company news, etc. (applied for additional sales stimulation, increasing loyalty, and customer engagement [2; 4]);

- content marketing (applied to attract customer attention, establish the company's expert position, and enhance its reputation [4]);

- participation in exhibitions (applied to increase brand awareness and establish new business contacts [2]);

- social media (applied to create a dialogue with the audience and respond to their inquiries [4]).

The selection of optimal marketing channels should be based on research, analysis of previous results, and understanding the needs and behavior of the target audience.

5. Development of marketing materials involves creating materials that highlight the advantages of

products or services, which can be used during meetings, negotiations, or sent via email.

6. Interaction with current customers, which involves maintaining relationships with existing customers, and may include:

- support services (may include technical support, consultations, training, and regular updates that help customers effectively use the company's products or services [1; 4]).

- individualized approach to solutions (may include personalized solutions and offers that meet their requirements, enhance customer interaction, and create a sense of special treatment [4]).

- loyalty programs that incentivize customers to stay with the business entity and make repeat purchases (may include discount systems, bonuses, exclusive offers designed for loyal customers [4]).

- customer growth assistance, which involves helping customers in their development and success (may include offering additional resources, training, individual consultations, or recommendations [2]).

7. interaction with current clients aims not only to retain them but also to create a positive impression of the company, which enhances its reputation and spreads positive reviews, attracting new customers.

8. Analysis of the results of implementing B2B marketing strategy involves evaluating the effectiveness of marketing efforts, allowing for strategy adjustments to achieve better results. The main aspects of analyzing the results of B2B marketing strategy implementation are as follows:

- determining key performance indicators (KPIs) that best reflect of the marketing strategy success.

- collecting and analyzing data (including website analytics, advertising campaign results, customer feedback, etc. [4]) to understand the effectiveness of marketing actions and whether set goals have been achieved.

- comparing the obtained results with the set marketing objectives to assess the level of success in achieving planned outcomes. If the company did not achieve the desired results, this helps identify the reasons for failure and adjust the strategy.

- identifying successful and unsuccessful marketing methods to determine which marketing initiatives work best (bring the most benefits [4]) and which ones need improvements or should be discontinued.

Analyzing the results is an integral part of the continuous cycle in marketing, as it allows for constant improvement of the strategy, enhancing results, and achieving better efficiency in interacting with customers.

9. Adjusting the B2B marketing strategy involves making changes based on the analysis of its implementation results by the company. This includes making modifications to the marketing strategy. It is important to be prepared to adapt to changes in market conditions and customer needs.

Therefore, a B2B marketing strategy is extremely important for businesses operating in the B2B market, as it significantly impacts customer-business relationships and ensures the attraction of customers who are genuinely interested in the products or services of the business entity, as well as their retention in the long term.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Within the scope of the research, the authors relied on the established understanding of B2B marketing strategy as a plan of action and a set of measures aimed at achieving the goals of a company that works with other companies or organizations. The following conclusions were drawn:

1. Implementation of B2B marketing strategy helps to achieve a range of effects, which can be positive if the strategy helps to reach the set goals and ensures success, or negative if the strategy did not yield the expected results and may require adjustments.

2. Positive effects may include: creating value for customers, attracting key partners who can contribute to the further development of the business entity; ensuring stable business growth through the synthesis of customer retention and acquisition processes. Moreover, it has been proven that creating value for customers is the primary effect that leads to other positive outcomes, such as attracting key partners who can become instrumental and synthesizing customer retention and acquisition processes.

3. Each of the positive effects of B2B marketing strategy is a result of creating an effective and well-thought-out context that ensures the synthesized interaction and format of its elements, such as market segmentation, audience analysis, development of a unique selling proposition, choice of marketing channels, development of marketing materials, interaction with current clients, analysis of the results of marketing strategy implementation, and adjustments to the marketing strategy. With such a comprehensive set of elements, this strategy impacts business-client relationships, ensuring the attraction of customers who are genuinely interested in the products or services of the business entity and their retention in the long term.

The defined plane, or B2B marketing strategy, is dynamic and constantly evolving due to technological advancements, changing market conditions, and growing customer expectations. Therefore, there are several perspectives for further research that can contribute to its improvement and understanding:

1. Research can focus on studying the impact of artificial intelligence, automation, data analysis, and other technologies on the formation and execution of B2B marketing strategies.

2. Research can explore the effectiveness of personalized marketing approaches in the B2B sphere. It includes studying individual customer needs and desires and developing personalized communication strategies and offers.

Література:

1. Бойчук І.В. B2B маркетинг як сучасний напрям розвитку підприємств, *Економіка і суспільство*, 2018, Вип. 18, С. 272—279.

2. Егоров Е. Предназначение B2B-маркетинга — помочь клиентам делать их бизнес более успешным, *Маркетинг и реклама*, 2011, Вип. 4 (176), С. 48—50.

3. Кірін А. Маркетинговая стратегия для B2B, *Маркетинг*, 2022, URL.: <https://vc.ru/marketing/347607-marketingovaya-strategiya-dlya-b2b> (дата звернення: 11.07.2023) (дата звернення: 11.07.2023).

4. Kotler Ph., Setiawan I. *Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit*. John Wiley&Sons, 2010. 208 p.

5. Хамініч С., Ліхтер А. Соціально-етичний маркетинг як складова бренд-орієнтованого управління підприємством, *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*, 2015, Вип. 7, С. 402—403.

6. Зозульов О., Василенко А. Схема аналізу поведінки споживачів на промисловому ринку, *Маркетинг в Україні*, 2017, Вип. 1, С. 24—31.

References:

1. Boychuk, I.V. (2018), "B2B marketing as a modern direction of enterprise development", *Ekonomika i suspil'stvo*, Vol. 18, pp. 272—279.

2. Egorov, E. (2011), "The purpose of B2B marketing is to help customers make their business more successful", *Marketing i reklama*, Vol. 4 (176), pp. 48—50.

3. Kirin, A. (2022), "Marketing strategy for B2B", *Marketing*, Available at.: <https://vc.ru/marketing/347607-marketingovaya-strategiya-dlya-b2b> (Accessed 9.07.2023).

4. Kotler. Ph. and Setiawan. I. (2010), *Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit*. John Wiley&Sons, England.

5. Haminich, S. and Lichter, A. (2015), "Social and ethical marketing as a component of brand-oriented enterprise management", *Mykolayivs'kyu natsional'nyy universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho*, Vol. 7, pp. 402—403.

6. Zozulyov, O. and Vasylenko, A. (2017), "The scheme of consumer behavior analysis in the industrial market", *Marketing v Ukraini*, Vol. 1, pp. 24—31.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.45:621

Л. Й. Созанський,
к. е. н., старший дослідник, старший науковий співробітник,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-3310>

В. О. Жулкинич,
к. е. н., докторант, ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2209-3398>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.49

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

L. Sozanskyy,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow,
SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
V. Zhulkanych,
PhD in Economics, Doctoral candidate, SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

COMPARATIVE ASSESSMENT OF IMPORT DEPENDENCE OF POLISH ENGINEERING

Розраховано залежність польського машинобудування загалом та у розрізі його виробництв від імпорту продукції проміжного споживання. Визначено, що польське машинобудування у порівнянні із німецьким значно більше залежить від імпорту продукції проміжного споживання. Ключовими секторами, від імпорту продукції яких суттєво залежить машинобудування Польщі є добувна, текстильна, хімічна промисловість, металургія та машинобудівні виробництва. Серед машинобудівних виробництв Польщі найбільш імпортозалежними є: комп'ютерне, електронне та оптичне обладнання; електрообладнання; автомобілі, причепи та напівпричепи. Кожне із п'яти польських машинобудівних виробництв найбільше залежить від імпорту продукції проміжного споживання суміжних промислових сегментів. Підсумовано, що висока імпортозалежність свідчить про порівняно низький рівень технологічності, інноваційності та міжсекторальних зв'язків у польському машинобудуванні.

Mechanical engineering is one of the basic and strategic sectors of the Polish economy. The activity of this sector of industry plays a decisive role in the innovative and socio-economic development of the country. Over the last 20 years, under the influence of economic globalization, Polish mechanical engineering has joined global value chains. This contributed to the increase in employment, production and export of the machine-building industry of this country. At the same time, under the influence of economic globalization, there was an increase in the dependence of machine-building industries on the import of intermediate consumption products. The purpose of the study is to conduct a comparative assessment of the dependence of Polish mechanical engineering on the import of intermediate consumption products. In order to determine the dependence of the Polish engineering industry on the import of intermediate consumption products in terms of types of economic activity, the indicator of the share of imports in the costs of the engineering industries of Poland and Germany was calculated and analyzed. According to the results of the calculations, it was found that the share of imports in the costs of machine building in general in Poland and Germany is relatively moderate. However, the import dependence of Polish mechanical engineering on the products of the basic sectors of the economy is very high. Mining, textile, chemical industry, metallurgy, and machine-

building industries are the key sectors on which Poland's mechanical engineering is most dependent on imports. Among the machine-building industries in Poland, the most import-dependent are: computer, electronic and optical equipment; electrical equipment; cars, trailers and semi-trailers. Each of the five Polish machine-building industries is most dependent on imports of intermediate consumption products from adjacent industrial segments. It has been noted that high import dependence indicates a relatively low level of technology, innovation and cross-sectoral connections in Polish mechanical engineering. Summing up, the considered import dependence of Polish engineering in the conditions and under the influence of global instability can be considered a threat to the economic and social development of Poland.

Ключові слова: машинобудування, імпортозалежність, продукція проміжного споживання, імпорт, витрати.
Key words: mechanical engineering, import dependence, intermediate consumption products, imports, costs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Машинобудування є одним із базових і стратегічних секторів польської економіки. У 2020 році на машинобудування припадало 41 % експорту та 43,4% імпорту переробної промисловості Польщі [1]. Переважна більшість (76,5%) машинобудівної продукції країни експортується у країни ЄС. Діяльність цього сектору промисловості відіграє вирішальну роль у інноваційному і соціально-економічному розвитку країни. Важливість машинобудування зумовлюється наступними аспектами. По-перше, машинобудування є сектором із найбільшим потенціалом для створення і реалізації всіх видів інновацій. По-друге, машинобудування потенційно є центром міжсекторальних зв'язків економічної системи. Це зумовлено тим, що машинобудування пов'язана майже із всіма секторами економіки через споживання продукції проміжного споживання одне одного. По-третє, машинобудування виробляє виробничі основні засоби (машини, обладнання, інструменти, тощо) для всіх секторів економіки. Як відомо, без сучасних основних виробничих засобів жоден сектор економіки не зможе досягнути технологічних переваг на зовнішньому і внутрішньому ринку. По-четверте, тісні міжсекторальні зв'язки та інноваційний потенціал машинобудування потенційно можуть мати найбільший мультиплікативний ефект на суміжні сектори та соціально-економічний розвиток країни загалом [3].

Однак в умовах економічної глобалізації і нестабільності значних успіхів у машинобудуванні, а відтак і інноваційному економічному розвитку можуть досягнути тільки великі, індустріальні економіки і польську економіку можна вважати однією із них. Передусім це пояснюється тим, що Польща є індустріальною країною із значним досвідом та потенціалом у машинобудуванні. Перші підприємства із виробництва електричних машин на території сучасної Польщі виникли у 70-80 роках 19 ст. Найстарше підприємство із виробництва електричних машин, фабрика Roberta Gulchera у Białej почало працювати у 1876 року і займалось ремонтом і виготовлення текстильних машин [4]. На польських машинобудівних підприємствах до 90-х років 20 ст. вироблялись кораблі, автомобілі, автобуси, локомотиви, вагони, побу-

това техніка, військова техніка, основні засоби для інших секторів промисловості, зокрема сільського господарства, добувної, легкої, деревообробної, хімічної промисловості. Однак в останніх десятиліттях машинобудування Польщі функціонувало і розвивалось під дією багатьох складних, системних чинників, які суттєво послабили технологічні і інноваційні перспективи польського машинобудування, а також значно підвищили його залежність від імпорту продукції проміжного споживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблемні питання розвитку польського машинобудування є предметом досліджень багатьох науковців. Тенденції та зміни польського машинобудування після вступу Польщі до ЄС розглянуто у [5]. Особливості, обсяги, динаміка, вагомість іноземних компаній у розвитку автомобілебудування Польщі детально описані у [6] та [7]. Питання інвестицій, інновацій, технологічності та цифровізації виробничих процесів польських автомобільних підприємств піднімаються у дослідженні [8], а кон'юнктури ринку — у [9]. Порівняльна оцінка проблем розвитку машинобудування України, Польщі та Німеччини детально описана у [10—14].

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження полягає у проведенні порівняльної оцінки залежності польського машинобудування від імпорту продукції проміжного споживання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Польське машинобудування під впливом економічної глобалізації упродовж останніх 20 років приєднувалось до глобальних ланцюгів формування вартості. Це сприяло збільшенню зайнятості, випуску та експорту машинобудування цієї країни. Водночас під впливом економічної глобалізації відбувалось і посилення залежності машинобудівних виробництв від імпорту продукції проміжного споживання, і як наслідок — підвищення

Таблиця 1. Частка імпорту у витратах машинобудування Польщі (PL) і Німеччини (DE) у 2018 році, %

Сектор / галузь	26		27		28		29		30		26-30	
	PL	DE	PL	DE	PL	DE	PL	DE	PL	DE	PL	DE
01T02: Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	21,3	38,3	13,5	40,1	14,4	40,3	19,0	27,6	9,6	46,7	15,6	35,0
03: Рибальство та аквакультура	0,0	100,0	0,0	66,7	50,0	70,6	66,7	70,6	0,0	100,0	42,9	70,8
05T06: Добування корисних копалин і кар'єрів, продукти виробництва енергії	90,0	92,9	78,7	93,2	62,7	93,5	54,4	92,2	56,4	93,1	73,0	93,2
07T08: Видобуток корисних копалин, неенергетичні продукти	16,0	87,4	9,5	92,2	6,0	95,9	4,2	86,8	3,5	85,3	7,3	92,2
09: Діяльність служби підтримки видобутку	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	97,6	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	98,8
10T12: Харчові продукти, напої та тютюн	14,5	22,4	16,7	26,1	16,8	27,9	19,2	26,4	17,5	28,8	17,2	26,5
13T15: Текстиль, текстильні вироби, шкіра та взуття	45,2	53,9	57,2	49,4	63,9	55,7	65,8	63,1	69,8	63,3	65,1	60,7
16: Деревина та вироби з деревини та пробки	19,0	26,3	18,6	27,5	18,4	27,0	19,4	28,9	17,6	24,1	18,7	26,4
17T18: Паперова продукція та поліграфія	35,6	28,9	33,3	29,1	34,0	24,8	32,8	20,3	33,5	24,8	33,4	25,7
19: Кокс і нафтопродукти	24,8	43,7	28,4	43,1	27,4	45,8	27,0	47,6	26,4	44,0	27,2	45,8
20: Хімія та хімічні продукти	69,0	60,0	71,3	55,6	70,5	58,4	69,7	60,7	70,5	58,0	70,4	59,3
21: Фармацевтичні препарати, медичні хімічні та рослинні продукти	49,5	21,2	46,7	16,6	53,7	22,1	69,3	19,1	48,8	24,0	58,6	20,2
22: Гумові та пластмасові вироби	43,6	30,9	42,9	31,9	40,9	31,5	42,7	32,0	40,8	32,0	42,6	31,8
23: Інші неметалічні мінеральні продукти	21,8	20,6	20,6	21,1	21,0	22,0	21,5	22,9	20,1	19,9	21,0	22,0
24: Основні метали	70,9	53,5	69,1	49,8	59,0	42,3	57,6	40,6	58,3	42,5	62,0	43,5
25: Готові металеві вироби	32,1	19,3	30,7	21,4	30,8	20,4	31,2	20,7	29,1	18,2	30,9	20,3
26: Комп'ютерне, електронне та оптичне обладнання	87,5	80,2	78,1	77,4	76,5	73,5	80,4	63,1	77,7	53,2	85,6	76,4
27: Електрообладнання	72,4	42,9	72,5	46,8	70,4	42,0	65,9	43,1	68,6	34,7	71,2	44,3
28: Машини та обладнання, н	79,4	26,5	78,5	30,2	85,6	31,1	77,9	29,1	80,6	28,5	81,2	30,4
29: Автомобілі, причеми та напівпричеми	50,8	39,7	46,6	43,3	61,0	36,5	75,7	35,1	68,3	17,7	74,7	35,2
30: Інше транспортне обладнання	44,0	32,5	23,9	47,7	25,2	35,6	33,8	35,9	66,3	61,5	62,2	60,3
31T33: Виробництво, н.в. ремонт і монтаж машин і устаткування	34,6	24,0	18,1	14,9	12,3	13,3	17,5	13,0	12,5	22,5	16,4	15,2
35: Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8,9	2,2	6,7	2,9	3,9	2,7	3,8	2,3	3,3	2,7	4,7	2,5
36T39: Водопостачання; каналізація, поводження з відходами та рекультивація	6,9	6,0	5,9	9,0	3,3	7,1	5,5	5,1	3,3	14,5	4,9	6,6
41T43: Будівництво	8,0	4,3	2,0	7,1	2,9	6,4	5,2	5,1	2,8	13,8	3,4	6,0
45T47: Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	33,5	28,4	27,8	28,5	29,0	29,1	28,4	30,3	28,8	32,1	29,1	29,7
49: Наземний транспорт і транспортування по трубопроводах	24,3	37,5	20,8	36,7	21,7	36,6	18,8	37,9	20,8	36,0	20,9	37,1
50: Водний транспорт	68,7	35,6	65,7	35,6	66,9	30,6	68,8	69,1	85,9	27,7	69,4	48,5
51: Повітряний транспорт	51,1	95,9	45,8	94,6	46,1	95,2	44,9	91,7	52,9	92,8	47,3	94,4
52: Складування та допоміжна діяльність для транспортування	27,6	14,0	21,4	17,9	24,6	14,7	21,5	11,0	25,0	27,7	23,1	13,8
53: Поштова та кур'єрська діяльність	21,9	7,4	18,5	7,5	18,8	7,5	22,1	8,0	16,7	10,4	20,0	7,6
55T56: Послуги з розміщення та харчування	18,0	2,6	3,5	3,6	3,0	1,7	10,0	4,1	3,4	8,8	5,7	2,8
58T60: Видавнича, аудіовізуальна діяльність та діяльність у сфері радіомовлення	31,6	32,8	29,4	35,4	31,5	35,6	32,1	36,5	30,0	27,6	30,9	34,7
61: Телекомунікації	50,0	8,9	15,5	8,4	17,1	8,0	17,3	7,2	17,2	7,6	19,5	8,0
62T63: IT та інші інформаційні послуги	48,1	32,0	38,6	31,9	38,0	32,1	42,0	30,9	37,7	31,2	41,2	31,6
64T66: Фінансова та страхова діяльність	12,2	12,7	11,4	14,1	10,3	12,6	13,3	12,4	11,0	12,9	11,9	12,7
68: Операції з нерухомістю	4,1	1,3	2,7	1,3	2,9	1,2	4,4	1,2	2,3	1,6	3,2	1,2
69T75: Професійна, наукова і технічна діяльність	20,9	16,0	17,4	14,9	19,3	12,2	21,7	12,6	18,9	17,2	19,5	13,4
77T82: Адміністративні та допоміжні послуги	5,4	6,0	6,5	6,2	8,2	5,8	7,7	5,9	7,6	5,8	7,1	5,9
84: Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування	5,6	3,7	8,3	3,3	9,4	6,3	14,9	3,5	7,5	7,6	9,3	4,3
85: Освіта	4,1	5,0	2,5	2,5	4,3	4,5	5,7	1,5	4,2	3,2	3,7	2,4
86T88: Охорона здоров'я та соціальна робота	31,6	21,0	10,0	27,0	7,7	23,5	14,3	10,1	6,9	23,8	12,5	16,9
90T93: Мистецтво, розваги та відпочинок	37,5	29,2	28,6	27,5	21,1	22,5	38,5	16,7	11,7	26,2	26,7	20,9
94T96: Інші види надання послуг	9,4	3,1	3,8	3,9	2,6	4,7	8,1	4,7	3,3	7,1	5,1	4,3
Всього	59,9	39,3	43,6	34,2	42,0	28,8	50,2	29,9	42,2	37,5	48,3	31,3

Джерело: авторські розрахунки за даними [15].

залежності економіки країни загалом та у розрізі її секторів від імпорту машинобудівної продукції.

Для визначення залежності польського машинобудування від імпорту продукції проміжного споживання у розрізі видів економічної діяльності розраховано показник частки імпорту у витратах машинобудівних ви-

робництв, поданий у дослідженні [13]. Згідно розрахованих даних цього показника частка імпорту у витратах загалом машинобудування (код 26-30) Польщі становить 48,3%, а Німеччини — відповідно 31,3% (табл. 1). Це можна вважати високим, але не критичним рівнем імпортозалежності машинобудування цих країн. Однак

якщо розглянути залежність машинобудування від імпорту продукції окремих секторів, то ця ситуація є суттєво іншою. Одним із найважливіших секторів, продукція яких використовується у машинобудуванні і суттєво впливає на цінову конкурентоспроможність машинобудівної продукції є добувна промисловість. У наслідок багатьох чинників, у тому числі і політичних польське і німецьке машинобудування критично небезпечно залежить від імпорту викопних енергоресурсів секторів: видобуток корисних копалин, продукти виробництва енергії (05T06); видобуток корисних копалин, не-енергетична продукція (07T08); діяльність служби гірничого забезпечення (09). Зокрема продукції сектору діяльність служби гірничого забезпечення (09), що споживається машинобудівними виробництва Польщі і Німеччини є абсолютно імпоротною. Продукція секторів 05T06; 07T08, що використовується у машинобудуванні (26-30) Польщі на 73,0% забезпечується імпортом, а Німеччини — відповідно на 92,2% (табл. 1).

Також важливим сектором, продукція якого споживається у машинобудуванні є хімія та хімічна продукція (20). Однак ця продукція у Польщі на 70,4% покривається імпортом, а у Німеччині — відповідно на 59,3%.

Визначальний вплив на технологічність і інноваційність продукції машинобудування мають технології, машини, електричне обладнання, комп'ютерні комунікації, що використовується у машинобудуванні, тобто продукція всіх машинобудівних виробництв (26-30). Однак саме за цими виробництвами є найвищою імпортозалежність польського машинобудування. Так, продукція сектору комп'ютерне, електронне та оптичне обладнання (26), що використовується у машинобудуванні (26-30) у Польщі на 85,6% покривається імпортом, а у Німеччині — відповідно на 76,4%. Частка імпорту у продукції сектору електричне обладнання (27), що використовується у машинобудуванні у Польщі становить 71,1%, а у Німеччині — відповідно 44,3%. Також не менш високою є залежність машинобудування Польщі від імпорту продукції проміжного споживання решти трьох машинобудівних виробництв.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

З результатів проведеного дослідження випливають такі висновки. Польське машинобудування у порівнянні із німецьким значно більше залежить від імпорту продукції проміжного споживання. Ключовими секторами, від імпорту продукції яких виявлено високу залежність машинобудування Польщі є добувна, текстильна, хімічна промисловість, металургія та машинобудівні виробництва. Серед машинобудівних виробництв Польщі найбільш імпортозалежними є: комп'ютерне, електронне та оптичне обладнання; електрообладнання; автомобілі, причепи та напівпричепи. Кожне із п'яти розглянутих польських машинобудівних виробництв найбільше залежить від імпорту продукції проміжного споживання суміжних секторів промисловості. Виявлена імпортозалежність польського машинобудування свідчить про порівняно низький рівень технологічності та міжсекторальних зв'язків у машинобудуванні країни. Розглянуто імпортозалежність польського машинобуду-

вання в умовах і під впливом глобальної нестабільності можна вважати загрозою економічного та соціального розвитку Польщі, а відтак і безпеки країни. У зв'язку з цим вкрай необхідним є перегляд критеріїв і орієнтирів економічного розвитку країни у напрямку імпортозаміщення базової машинобудівної продукції проміжного споживання. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть скеровані на моделюванні впливу імпортозалежності польського машинобудування на соціально-економічні показники країни.

Література:

1. Official site of the Central Statistical Office of Poland. Access mode: <http://stat.gov.pl>
2. Official website of Eurostat, available at: (Accessed 10 July 2023). <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/>
3. Svitlana Ishchuk, Luybomyr, "Sozansky. Problems of mechanical engineering development in Ukraine" // Zeszyty Naukowe Politechniki Czestochowskiej Zarzadzanie Research Reviews of Czestochowa University of Technology — Management. 2021. Vol.44, pp.10—24. URL: <https://zim.pcz.pl/znwz/archiwum.html>
4. Hickiewicz J. "Początki przemysłu maszyn elektrycznych w polsce do 1939 roku w 100-lecie powstania fabryki w zychlinie. Maszyny Elektryczne" — Zeszyty Problemowe. 2021, vol. 2/ (126) <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-b3f3bc6b-1890-4468-8f8b-6c51d366f6e3>
5. Roginski M. Sektor maszynowy w Polsce. https://www.paih.gov.pl/files/?id_plik=14299
6. Zduniuk K. Report Bank Pekao: "Now era motorization" <https://www.hell.com.pl/o—bank/news/a0ff58e8—f296-4a3a-86a2-64f1cf0ca88b/rapor—bank—pekao—new—era—motoryzacji—jak—odnajdzie—sie—w—niej—polski—przemysl.html>
7. Raporty specjalne. Ile yes Polish gene in motorization? <https://forsal.pl/artykuly/1179563,ile-jest-polskiego-genu-w-motoryzacji.html>
8. Ostrowski A. Przemysł maszynowy: lepsze perspektywy, szansa na poprawę wyników [Raport 2021]. <https://magazynprzemyslowy.pl/artykuly/przemysl-maszynowy-lepsze-perspektywy-szansa-na-poprawe-wynikow-raport-2021>
9. Włodarczyk M., and Janczewski J. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w Polsce w branży motoryzacyjnej. Przedsiębiorczość — Edukacja, 2014. 10, 94-108. DOI: 10.24917/20833296.10.7
10. Іщук С.О. Регіональні тренди розвитку машинобудування в Україні: статистична оцінка. Статистика України. 2021. Vol. 3 (94). С. 12—20. DOI: 10.31767/su.3(94)2021.03.02. Режим доступу: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/3418>.
11. Созанський Л.Й., Коваль Л.П. Тенденції та особливості функціонування машинобудування України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 22. С. 55—62. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.55. Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7692&i=89>.
12. Іщук С. "Проблеми розвитку машинобудування в Україні". Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки, вип. 2, № 30 червня 2022 р., стор. 81—89, doi:10.29038/2786-4618-2022-02-81-89.

13. Svitlana Ishchuk, Wieslava Caputa, Lyubomyr Sozansky. Mechanical engineering of Ukraine and Poland in the conditions of global economic changes: monograph. Bogucki Scientific Publishing House. Poznan. 206 p. ISBN978-83-7986-417-1.

14. Ishchuk S., Sozansky L. 2022. National Mechanical Engineering in Conditions of Economic Globalization. Management and Production Engineering Review. V 13, N4, 2022 pp. 107 — 125 DOI: 10.24425/mper.2022.142399

15. OECD Statistics <https://stats.oecd.org/>

References:

1. Official site of the Central Statistical Office of Poland. CSOP (2021), available at: <http://stat.gov.pl> (Accessed 10 July 2023).

2. Official website of Eurostat (2022), available at: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/> (Accessed 10 July 2023).

3. Ishchuk, S. and Sozansky, L. (2021), "Problems of mechanical engineering development in Ukraine", Zeszyty Naukowe Politechniki Czestochowskiej Zarzadzanie Research Reviews of Czestochowa University of Technology — Management, Vol. 44, pp.10—24, available at: <https://zim.pcz.pl/znwz/archiwum.html> (Accessed 10 July 2023).

4. Hickiewicz, J. (2021), "The origins of the electrical machines industry in Poland up to 1939 on the 100th anniversary of the foundation of factory in Zychlin", Maszyny Elektryczne — Zeszyty Problemowe vol 2/ (126), available at: (Accessed 10 July 2023). <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-b3f3bc6b-1890-4468-8f8b-6c51d366f6e3>

5. Roginski, M. (2010), "Machinery sector in Poland", available at: https://www.paih.gov.pl/files/?id_plik=14299 (Accessed 10 July 2023).

6. Zduniuk, K. (2019), "Report Bank Pekao: "New era of motorization", available at: <https://www.hell.com.pl/o-bank/news/a0ff58e8-f296-4a3a-86a2-64f1cf0ca88b/rapor-bank-pekao-new-era-motoryzacji-jak-odnajdz-sie-w-niej-polski-przemysl.html> (Accessed 10 July 2023).

7. Special Reports (2018), "How many yes Polish gene in motorization?", available at: (Accessed 10 July 2023). <https://forsal.pl/artykuly/1179563,ile-jest-polskiego-genu-w-motoryzacji.html>

8. Ostrowski, A. (2021), "Machine industry: better prospects, an opportunity to improve results", available at: <https://magazynprzemyslowy.pl/artykuly/przemysl-maszynowy-lepsze-perspektywy-szansa-na-poprawe-wynikow-raport-2021> (Accessed 10 July 2023).

9. Włodarczyk, M. and Janczewski, J. (2014), "Conditions for the development of entrepreneurship in Poland in the automotive industry", Entrepreneurship — Education, vol. 10, pp. 94—108. DOI: 10.24917/20833296.10.7

10. Ishchuk, S. O. (2021), "Regional Trends in the Development of Mechanical Engineering in Ukraine: A Statistical Assessment", Statistics of Ukraine, Vol. 3, pp.12—20, available at: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/341> (Accessed 10 July 2023).

11. Sozansky, L. Y. and Koval, L. P. (2021), "Trends and features of the functioning of mechanical engineering

in Ukraine", Investments: practice and experience, vol. 22, pp. 55—62, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7692&i=8> (Accessed 10 July 2023). DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.55.

12. Ishchuk, S. (2022), "Problems of development of mechanical engineering in Ukraine", Economic Journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Vol. 2, No. 30, pp. 81—89. doi:10.29038/2786-4618-2022-02-81-89.

13. Ishchuk, S. Caputa, W. and Sozansky L. (2022), Mechanical engineering of Ukraine and Poland in the conditions of global economic changes, Bogucki Scientific Publishing House, Poznan. ISBN978-83-7986-417-1.

14. Ishchuk, S., Sozansky, L. (2022), "National Mechanical Engineering in Conditions of Economic Globalization", Management and Production Engineering Review, Vol.13, no. 4, pp. 107—125 DOI: 10.24425/mper.2022.142399

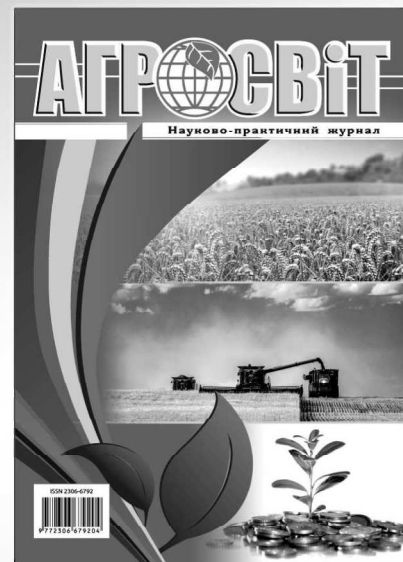
15. OECD, (2022), "OECD Statistics", available at: <https://stats.oecd.org/> (Accessed 10 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 13.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. А. Подолянчук,

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри обліку та оподаткування
в галузях економіки, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0234-8943>

Я. П. Іщенко,

к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6819-5997>

Н. І. Коваль,

к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2877-4302>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.54

ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

O. Podolianchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting and Taxation
in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

Ya. Ishchenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Account and Taxation
in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University

N. Koval,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

ENTERPRISE PROFIT IN MODERN BUSINESS CONDITIONS: ACCOUNTING ASPECT

У статті проаналізовано законодавче визначення категорії "прибуток" та з'ясовано розбіжності дефініції у працях вчених. Охарактеризовано прибуток через призму сучасних наукових досліджень, які проводилися в сфері економічної теорії, фінансів та бухгалтерського обліку. З'ясовано, що класифікація прибутку впливає на раціональну організацію системи бухгалтерського обліку на підприємстві в частині його ведення. Обґрунтовано класифікаційні ознаки прибутку для цілей бухгалтерського обліку (за видами діяльності, за способом розрахунку і відображенням у звітності, за характером використання). Розкрито функції прибутку (облікова, розподільча, стимулююча, соціальна). Окреслено основні завдання прибутку підприємства в умовах сьогодення. Досліджено систему рахунків обліку прибутку. Охарактеризовано проблемні питання, суперечності та пропозиції щодо обліку прибутку, які розкрито в наукових публікаціях. Задля підвищення якості облікової інформації запропоновано удосконалити систему субрахунків рахунку 44 та перейменувати його назву.

The article analyzes the legal definition of the category "profit" and elucidates the discrepancies of the studied definition. Profit is characterized through the prism of modern scientific research conducted in the field of economic theory, finance and accounting. Based on the analysis of the

fundamental works of domestic scientists, the existence of various approaches to the interpretation of the meaning of profit was revealed. It was found that the classification of profit affects the rational organization of the accounting system at the enterprise in the part of its management. The classification features of profit for accounting purposes are substantiated (by types of activity, by the method of calculation and display in reporting, by the nature of use). Taking into account various approaches to defining the essence of profit as an economic category, its main characteristics that correspond to the conditions of a market economy have been formed. The functions of profit (accounting, distributive, stimulating, social) are revealed. The main objectives of the company's profit in today's conditions are outlined. It is noted that profit is an object and management tool in which the interests of almost all subjects of economic activity are concentrated. The need for profit management is determined, which consists in forecasting income and expenses, developing measures to ensure profitability and preventing risks of loss. The system of profit accounting accounts has been studied. Problematic issues, contradictions and proposals regarding profit accounting, which are highlighted in scientific publications, are characterized. It is noted that the profit accounting system should be built in such a way that information is systematized according to user requests and organically integrated with the information system of accounting accounts. In order to improve the quality of accounting information, it is proposed to improve the system of sub-accounts of account 44 "Retained earnings (uncovered losses)" and rename it to "Profit (loss) of the reporting period".

*Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, нерозподілений прибуток, фінансові результати, облік.
Key words: profit, net profit, retained earnings, financial results, accounting.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Діяльність будь якого суб'єкта господарювання спрямована на позитивний кінцевий результат — прибуток. Від величини прибутку залежить фінансова стійкість підприємства та можливість реінвестування ресурсів у подальшу виробничо-господарську діяльність. В отриманні прибутку зацікавлені не лише суб'єкти господарювання, але й держава, адже через механізм оподаткування прибутку забезпечується формування бюджету країни. Тому питання обліку прибутку є актуальними в умовах сьогодення ведення бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання економічної сутності прибутку, його класифікації та проблематики обліку розкриваються у наукових дослідженнях авторів [6; 18] та напрацюваннях багатьох вітчизняних вчених: Атамас П.Й., Атамас О.П. [1], Вороніної В.Л. [3], Кузь В.І. [7], Майбороди О.Є. [8], Мороз Ю.Ю. [10], Орехової А.І. [14], Степаненко О.І. [19], Чижевської Л.В. [20] та інших. Зокрема, в попередніх наукових дослідженнях авторів розглянуто методику обліку порядку формування та використання прибутку [6], а також окреслено особливості оподаткування прибутку підприємств [18]. Вороніна В.Л. обґрунтувала класифікаційні ознаки прибутку як об'єкта бухгалтерського обліку, аналізу та контролю. Це в свою чергу дає можливість деталізувати інформацію про

формування та розподіл прибутку до запитів користувачів [3]. Кузь В.І. пропонує зміни у назві рахунків та субрахунків з обліку прибутку, що впливатиме на узгодження назв та змісту об'єктів обліку [7]. Степаненко О.І. характеризує економічну сутність прибутку в сфері економіки та управління підприємством і відзначає, що прибуток — одночасно є простою і складною категорією. Його простота виражається в тому, що він виступає мотиватором підприємницької діяльності, а складність — наявність великої кількості факторів (зовнішніх та внутрішніх), що прямо чи опосередковано впливають на його величину [19]. Чижевська Л.В. та Сірацька А.В. внесли пропозиції щодо зміни назви рахунку та субрахунків обліку прибутку та удосконалення методики обліку прибутку. Автори доводять, що це дозволить отримати інформацію щодо операцій запланованого використання частини розподіленого прибутку та фактично використаного протягом наступного за звітним періодом отримання чистого прибутку, та успішно управляти діяльністю підприємства за допомогою раціонального використання прибутку [20]. Враховуючи напрацювання науковців, не применшуючи вагомості їх досліджень та зважаючи на динамічні зміни національного законодавства, дане дослідження не втрачає актуальності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою наукової публікації є дослідження сутності категорії "прибуток", а також обґрунтування пропозицій

Таблиця 1. Законодавче визначення категорії "прибуток"

Джерело	Законодавчі та нормативні матеріали
Господарський кодекс України	Прибуток (дохід) суб'єкта господарювання – показник фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається за допомогою зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань.
Податковий кодекс України	Прибуток визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду. Прибутком вважається сума валових доходів, скоригована відповідним чином для потреб оподаткування.
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток»	Обліковий прибуток (збиток) – сума прибутку (збитку) до оподаткування, визначена в бухгалтерському обліку і відображена у звіті про фінансові результати за звітний період. Податковий прибуток (збиток) – сума прибутку (збитку), визначена за податковим законодавством об'єктом оподаткування за звітний період.
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності	Валовий прибуток (збиток) – розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Прибуток (збиток) від реалізації – це валовий прибуток (збиток) за мінусом адміністративних витрат і витрат на збут (реалізацію) продукції; Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від реалізації, іншого операційного доходу та інших операційних витрат. Прибуток (збиток) до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків); д) чистий прибуток (збиток) підприємства – прибуток (збиток) до оподаткування за мінусом податку на прибуток.

Джерело: сформовано на основі [4; 9; 12; 13; 16].

щодо удосконалення системи рахунків з обліку формування і використання прибутку задля підвищення якості облікової інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчаючи економічну літературу, спостерігаються розбіжності у визначенні економічної сутності категорії "прибуток". Науковці по-різному характеризують досліджувану дефініцію, адже їх погляди визначаються під впливом середовища і часу в якому підприємства здійснюють свою виробничо-господарську діяльність. Також на думку вчених впливає нормативне визначення, яке характеризується багатьма законодавчими документами (Табл. 1).

Таким чином, категорію "прибуток" розглядають через призму сучасних наукових досліджень, які проводилися в сфері економічної теорії, фінансів та бухгалтерського обліку.

З економічної сторони прибуток носить дещо розпливчатий характер. Це пов'язано з тим, що він приймає на себе певні ризики, базується на суб'єктивних оцінках майбутньої вірогідності та постійно змінюється. Але слід зазначити, що економічний прибуток має вагому цінність в процесі планування та прогнозування майбутньої діяльності суб'єкта господарювання. Він є основним показником в пошуку й порівнянні альтернативних способів вкладення капіталу, оцінці ефективності майбутніх інвестицій. Такий прибуток оцінюється через призму фінансово-господарської діяльності та майбутніх перспектив розвитку підприємства. При цьому основним критерієм виступають майбутні витрати,

Таблиця 2. Класифікація видів прибутку

Класифікаційна ознака	Вид прибутку
Характер відображення в обліку	Бухгалтерський прибуток
	Економічний прибуток
Характер діяльності підприємства	Прибуток від звичайної діяльності
	Прибуток від надзвичайних подій
Основний вид господарських операцій	Прибуток від реалізації продукції
	Прибуток від позареалізаційних операцій
Основний вид діяльності підприємства	Прибуток від операційної діяльності
	Прибуток від інвестиційної діяльності
	Прибуток від фінансової діяльності
Склад формуючих елементів	Маржинальний прибуток
	Валовий прибуток
	Чистий прибуток
Характер оподаткування	Прибуток, що підлягає оподаткуванню
	Прибуток, що не підлягає оподаткуванню
Характер інфляційної «чистки»	Номінальний прибуток
	Реальний прибуток
Достатність рівня формування	Нормальний прибуток
	Низький прибуток
	Високий прибуток
Період формування	Прибуток попереднього періоду
	Прибуток звітного періоду
	Прибуток планового періоду
Характер використання	Прибуток, що накопичується (капіталізується)
	Прибуток, що використовується (спожитий)
Ступінь використання	Нерозподілений прибуток
	Розподілений прибуток
Підсумковий результат	Позитивний прибуток (збиток)
	Негативний прибуток (збиток)

Джерело: [3, с. 192].

можливості їх зниження та підвищення рентабельності [19, с. 91].

Фінансисти розглядають прибуток з позиції його акумулювання, розподілу матеріальних, трудових, фінансових ресурсів. Тобто, прибуток розуміється як: 1) основна частина грошових накопичень, що створюється для формування власності; 2) позитивний узагальнюючий фінансовий результат господарської діяльності підприємства, завдяки якому фінансується приріст оборотних коштів, здійснюється оновлення, розширення виробничого процесу, зростає соціальний розвиток підприємства [19, с. 91].

В сфері бухгалтерського обліку прибуток як наукова категорія має набагато менше розбіжностей в з'ясуванні його сутності, механізмові утворення. Це пов'язано з нормативним регулюванням порядку формування результатів діяльності, їх відображення в системі обліку й фінансовій звітності підприємства. Не дивлячись на розбіжності в тлумаченні терміну "прибуток" в кожній його інтерпретації прослідковується спільні думки — позитивний результат діяльності підприємства залежить від величини отриманих доходів та понесених витрат, а формою його вираження є прибуток, який збільшує власний капітал суб'єкта господарювання [19, с. 93].

Характеризуючи сутність прибутку, науковці приділяють увагу його класифікації. Адже, на їх твердження, від науково обгрунтованої класифікації прибутку (Табл. 2) залежить правильність обліку операцій з його формування та розподілу.

Вороніна В.Л. зазначає про важливість розгляду класифікації прибутку для цілей обліку, аналізу та контролю, що пов'язано з необхідністю раціональної організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві в частині його ведення [3, с. 192].

Тому, для цілей бухгалтерського обліку важливим є визначення саме тих видів прибутку, що входять до фінансової, податкової та іншої звітності (Рис. 1).

Враховуючи різноманітні підходи до визначення суті прибутку як економічної категорії науковці виділяють такі його основні характеристики (Рис. 2), які відповідають умовам ринкової економіки.

Сутність прибутку для цілей бухгалтерського обліку доречно розглянути через функції, які він виконує у господарській діяльності (Рис. 3).

Сутність облікової (оціночної) функції полягає в тому, що прибуток розглядається як оціночний показник, який характеризує ефект, отриманий від здійснення господарської діяльності, та дає можливість оцінити її ефективність [11, с. 173].

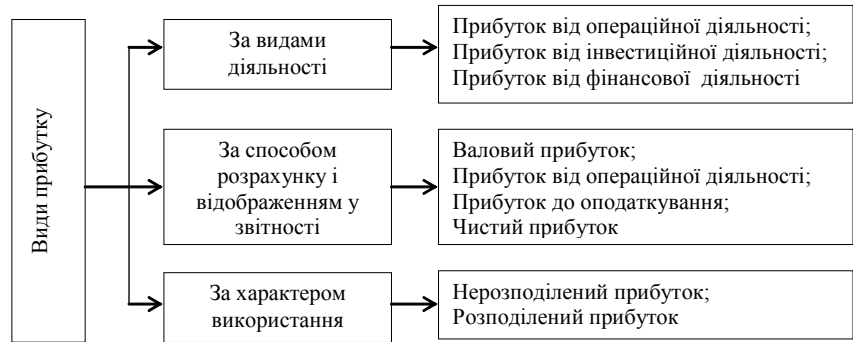

Рис. 1. Класифікація прибутку для цілей бухгалтерського обліку

Джерело: сформовано на основі [9; 12].

Розподільча функція реалізується шляхом використання прибутку в якості джерела формування дохідної частини бюджетів усіх рівнів починаючи з державного бюджету, через розподіл прибутку у вигляді податку на прибуток, закінчуючи бюджетом окремого структурного підрозділу підприємства. Частина прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, спрямовується на розширене відтворення та вирішення виробничих та соціальних завдань його розвитку [11, с. 173].

Стимулююча функція полягає в тому, що прибуток використовується як в інтересах суб'єктів підприємництва, так і в інтересах їхніх працівників, тому він виступає стимулом для управлінського персоналу та працюючих підприємства

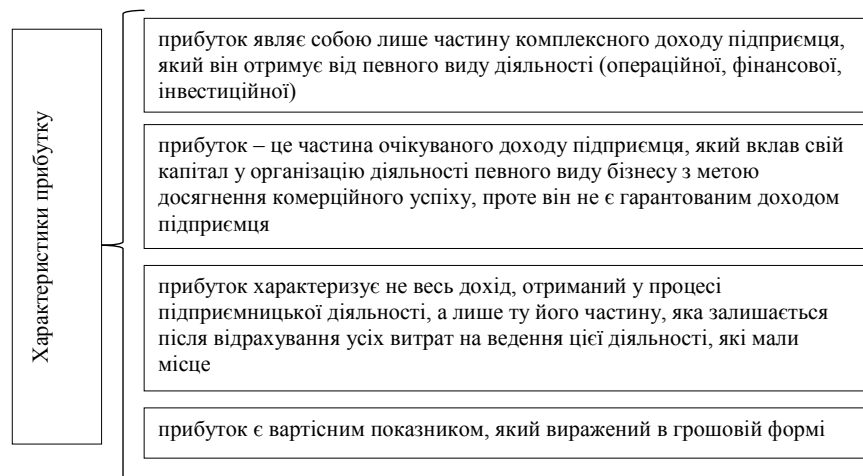

Рис. 2. Основні характеристики прибутку в умовах ринкової економіки

Джерело: сформовано на основі [2].

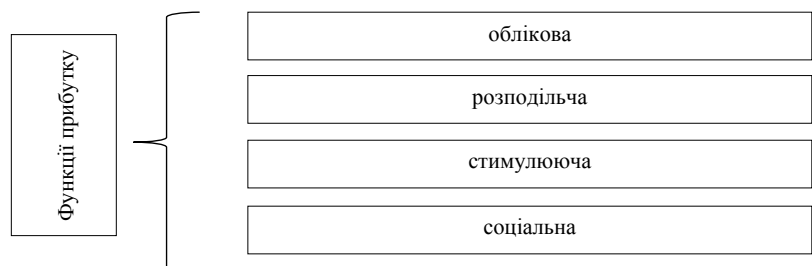

Рис. 3. Функції прибутку підприємства

Джерело: узагальнено та згруповано на основі [2; 8, с. 312; 11, с. 173; 18, с. 140].

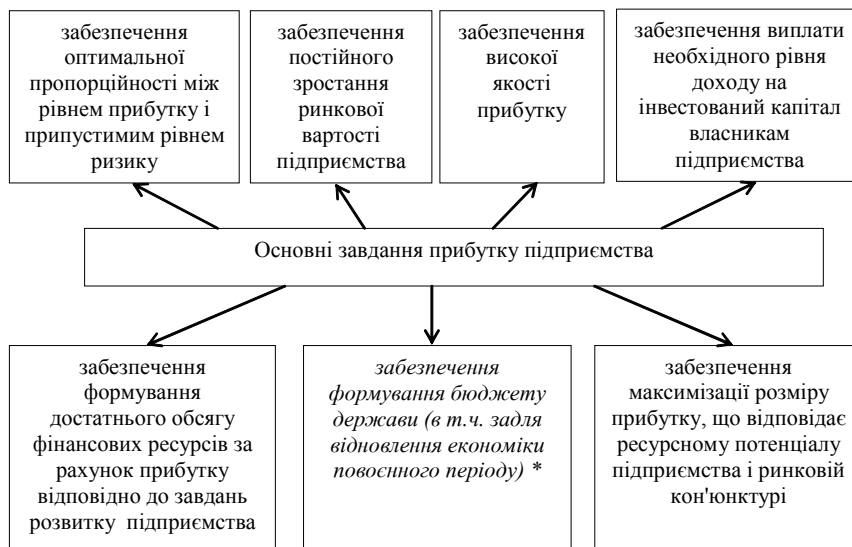

Рис. 4. Основні завдання прибутку підприємства в умовах війни

Джерело: сформовано на основі [8, с. 312] та доповнено авторами *.

здійснювати свою діяльність з найвищою ефективністю, що дозволить забезпечити працівникам отримання винагороди за працю та підприємству впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, що призведе до зниження витрат виробництва, підвищення його ефективності та соціально-економічного розвитку [11, с. 173].

Також виокремлюється соціальна функція прибутку, яка знаходиться у нерозривному зв'язку з регулюючою функцією, оскільки спрямування прибутку до бюджетів різних рівнів сприяє реалізації різних загальнодержавних і регіональних соціальних програм [11, с. 173].

Враховуючи власні дослідження, відзначимо, що прибуток є: першочерговою та найважливішою метою

провадження підприємницької діяльності за умов ринкової економіки; не лише основою функціонування певного окремого підприємства, але й базою для економічного, соціального й політичного розвитку країни; головним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства (якщо рівень прибутку високий, то підприємство не має потреби в залученні зовнішніх коштів); одним із найважливіших критеріїв ефективності підприємницької діяльності; механізмом захисту (захищає підприємство від банкрутства) [18, с. 140].

На наше переконання, прибуток — це позитивний результат діяльності суб'єкта господарювання, який залишається у його розпорядженні, зокрема і для реінвестування діяльності з метою сталого розвитку [18, с. 140].

Варто відзначити, що через механізм оподаткування прибутку господарюючих суб'єктів відбувається формування бюджету держави. Прибуток є об'єктом і інструментом управління, в якому сконцентровано інтереси майже всіх суб'єктів економічної діяльності. Тому, в отриманні прибутку зацікавлені не лише суб'єкти господарювання, але й держава.

Визначення сутності прибутку, його класифікаційних ознак та обґрунтування його функцій дають можливість сформулювати основні завдання прибутку підприємства в умовах сьогодення (Рис. 4).

Як свідчить практика діяльності суб'єктів господарювання вони не завжди отримують прибуток. Тому необхідно здійснювати управління прибутком, яке полягає у прогнозуванні доходів і витрат, розробці заходів щодо забезпечення прибутковості та попередження ризиків виникнення збитку.

У власних дослідженнях неодноразово доведено, що бухгалтерський облік впливає на прийняття управлінських рішень, оскільки отримана облікова інформація засвідчує дані про діяльність підприємства і дає можливість здійснювати в подальшому планування [17, с. 80]. Тому система обліку прибутку повинна бути побудована таким чином, щоб інформація систематизувалась відповідно до запитів користувачів і була органічно інтегрована з інформаційною системою рахунків бухгалтерського обліку.

Для відображення в бухгалтерському обліку прибутку призначено рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)", який має такі субрахунки: 441 "Прибуток нерозподілений"; 442 "Непокриті збитки"; 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді" [5].

Характеристика рахунку 44 представлена в таблиці 3.

Таблиця 3. Характеристика рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)"

Номер рахунку	44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)»
Субрахунки	441 «Прибуток нерозподілений» 442 «Непокриті збитки» 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»
Призначення	ведеться облік нерозподілених прибутків чи непокритих збитків поточного та минулих років, а також використаного в поточному році прибутку.
За дебетом відображаються	збитки та використання прибутку
За кредитом відображаються	відображається збільшення прибутку від усіх видів діяльності
Об'єкти обліку	На субрахунку 441 «Прибуток нерозподілений» відображаються наявність та рух нерозподіленого прибутку. На субрахунку 442 «Непокриті збитки» відображаються непокриті збитки. Їх списання здійснюють за рахунок нерозподіленого прибутку, резервного, пайового чи додаткового капіталу тощо. На субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді» відображаються розподіл прибутку між власниками (нарахування дивідендів), відрахування в резервний капітал та інше використання прибутку в поточному періоді. Сальдо на цьому субрахунку в кінці року закривається в кореспонденції із субрахунками 441 та/або 442 з виведенням сальдо на одному з цих субрахунків.
Аналітичний облік	Аналітичний облік ведеться за видами фінансових результатів.

Джерело: [6, с. 263].

Аналізуючи характеристику рахунку 44 спостерігається, що на даному рахунку не можна прослідкувати порядок формування прибутку ні за видами діяльності, ні за типами господарських операцій. Тому використовується рахунок 79 "Фінансові результати", на якому узагальнюється інформація про витрати (дебет 79) і доходи (кредит 79) суб'єктів господарювання у звітному періоді і розрахункові дані є базою для нарахування податку на прибуток.

Для обліку доходів і витрат призначено рахунки 7 та 9 класів:

- рахунки класу 7 "Доходи і результати діяльності" — призначені для узагальнення інформації про доходи від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства;

- рахунки класу 9 "Витрати діяльності" — для узагальнення інформації про витрати операційної, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства [6, с. 215].

Складовими доходів є:

1) доходи від операційної діяльності включають:

- доходи від реалізації продукції, товарів, послуг, передбачених статутними документами як основний вид діяльності (рахунок 70 "Доходи від реалізації");

- інші операційні доходи: від реалізації іноземної валюти, реалізації інших оборотних активів, списання кредиторської заборгованості, відшкодування раніше списаних активів тощо (рахунок 71 "Інший операційний дохід")

2) фінансові доходи:

- дохід від інвестицій та спільної діяльності (рахунок 72 "Дохід від участі в капіталі");

- інші фінансові доходи: дивіденди, відсотки (рахунок 73 "Інші фінансові доходи");

3) інші доходи, які обліковуються на однойменному рахунку 74 "Інші доходи" [5].

Складовими витрат, які впливають на визначення фінансового результату є:

- собівартість — рахунок 90 "Собівартість реалізації";

- загальновиробничі витрати — рахунок 91 "Загальновиробничі витрати";

- витрати на управління — рахунок 92 "Адміністративні витрати";

- витрати пов'язані із збутовою діяльністю — рахунок 93 "Витрати на збут";

- інші витрати пов'язані з операційною діяльністю — рахунок 94 "Інші витрати операційної діяльності";

- витрати пов'язані з фінансовою діяльністю — рахунок 95 "Фінансові витрати";

- витрати пов'язані з інвестуванням — рахунок 96 "Витрати від участі в капіталі";

- інші витрати — рахунок 97 "Інші витрати" [5].

Порівнюючи доходи і витрати визначається результат за видами діяльності: операційної (субрахунок 791 "Результат операційної діяльності"); фінансової (субрахунок 792 "Результат фінансових операцій"); та іншої діяльності (субрахунок 793 "Результат іншої звичайної діяльності"). У зв'язку з цим науковці у своїх дослідженнях піднімають питання, спрямовані на удосконалення методики обліку прибутку.

Так, Орлова В.К. зазначає про плутанину і ототожнення понять "розподілений прибуток" і "використаний прибуток". Автор пропонує змінити назву субрахунку 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді" на "Прибуток, розподілений у звітному періоді". На думку автора, в обліку відображається розподілений прибуток, а використаний не обліковується [15, с. 50].

Натомість, Атамас А. та Атамас О. висловлюють позицію, що існуюча назва субрахунку 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді" цілком відповідає його змісту і призначенню та не потребує зміни. [1, с. 38].

Кузь В.І. для вдосконалення бухгалтерського обліку формування фінансових результатів та розподілу прибутку пропонує змінити назву рахунку 44 "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)" на "Нерозподілений (невикористаний) прибуток (непокритий збиток)" та субрахунок 441 "Прибуток нерозподілений" на "Прибуток нерозподілений (невикористаний)". На переконання автора, це забезпечить узгодження назв рахунків зі змістом об'єктів та процесів, які на них обліковуються. Автором запропоновано для облікового відображення розподілу та використання прибутку запровадити наступні аналітичні рахунки: 441.1 "Прибуток до розподілу", 441.2 "Прибуток для покриття непередбачуваних витрат та збитків", 441.3 "Прибуток для розвитку виробництва", 441.4 "Прибуток для соціального розвитку", 441.5 "Прибуток для виплати дивідендів", 443.1 "Прибуток, використаний для покриття непередбачуваних витрат та збитків", 443.2 "Прибуток, використаний на розвиток виробництва", 443.3 "Прибуток, використаний на соціальний розвиток", 443.4 "Прибуток, використаний на виплату дивідендів" [7].

Чижевська Л.В. та Сірацька А.В. підтримують ідею про перейменування рахунку 44. Автори пропонують задля достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності чітко розмежувати поняття чистого та нерозподіленого прибутку. Для цього рекомендується внести зміни до Плану рахунків й Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та назву рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" замінити на назву "Отриманий чистий прибуток (збиток)" з наступними субрахунками: 441 "Отриманий прибуток" — призначений для відображення величини отриманого чистого прибутку; 442 "Отриманий чистий збиток" — призначений для відображення величини отриманого чистого збитку; 443 "Прибуток для використання" — призначений для акумулювання запланованих сум використання прибутку; 444 "Прибуток, використаний у звітному періоді" — призначений для відображення фактично використаної суми прибутку; 445 "Нерозподілений прибуток" — частина величини чистого прибутку, що залишилась нерозподіленою. На твердження авторів, введення запропонованих субрахунків надаватиме можливість накопичувати дані та отримувати достовірну інформацію щодо операцій запланованого використання частини розподіленого прибутку та фактично використаного протягом наступного за звітним періодом отримання чистого прибутку [20, с. 995].

Натомість Орехова А.І. та Толстошеева Є.С. пропонують до рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непок-

риті збитки)" субрахунки з обліку прибутку чи збитку за таким напрямом: 441 "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) за всіма видами діяльності"; 442 "Коригування прибутку (збитку) від виправлення помилок та зміни облікової політики"; — 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді". На думку авторів, така класифікація фінансових результатів за всіма видами діяльності на рахунку 44 "Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)" дасть змогу контролювати вплив окремих видів господарських операцій на загальний результат діяльності підприємства. Це забезпечить інформацією внутрішніх користувачів для прийняття ними управлінських рішень щодо напрямів використання отриманих фінансових результатів за звітний період [14, с. 143].

Викладений матеріал підтверджує проблеми в системі рахунків обліку прибутку та суперечності в їх назві і методиці обліку формування і використання прибутку. Проте, прибуток підприємства в системі обліку характеризується як чистий фінансовий результат з врахуванням його розподілу на певні потреби відповідно до законодавства та інших нормативних документів.

З цього приводу, доречною є думка Мороз Ю.Ю. про те, що для правильної організації обліку нерозподіленого прибутку необхідне розроблення облікової політики, яка б відповідала специфіці діяльності підприємства та стратегії його розвитку. Ця система повинна давати можливість, з одного боку, розкрити у звітності показники відповідного рівня аналітичності, а з іншого — враховувала би порядок впливу доходів і витрат безпосередньо на власний капітал або через формування фінансового результату [10, с. 138].

За результатами проведеного дослідження вбачаємо за доцільне, задля підвищення якості облікової інформації внести зміни у назви рахунку 44 та його субрахунків наступним чином: рахунок 44 "Прибуток (збиток) звітного періоду"; субрахунки 441 "Чистий прибуток", 442 "Отриманий збиток", 443 "Прибуток, використаний для виплати засновникам, учасникам та інших напрямів використання", 444 "Прибуток, використаний на реінвестування діяльності", 445 "Нерозподілений прибуток". До даних субрахунків можна відкривати аналітичні рахунки, які необхідні для системи управління підприємством. Внесені пропозиції дозволять отримувати інформацію для управління прибутком та власним капіталом підприємства, а також впливатимуть на підвищення інформативності облікових даних.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами проведеного дослідження визначено, що прибуток характеризується в різних площинах, що зумовлює різні підходи до його трактування. Аналізуючи класифікацію видів прибутку, що приведені в економічній літературі та нормативно-правових документах, авторами обґрунтовано класифікаційні ознаки прибутку, які забезпечують цілі бухгалтерського обліку. Вивчення практики обліку порядку формування та використання прибутку підтверджує, що на рахунку 44

"Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" відображається інформація, яка не відповідає змісту назви даного рахунку. Тому пропонується перейменування рахунку 44 та його субрахунків. Це впливатиме на підвищення інформативності даних обліку та показників звітності.

Подальшого дослідження потребують питання класифікації прибутку для цілей системи управління та розширення аналітичних даних облікової інформації.

Література:

1. Атамас П., Атамас О. Чи дорівнює використаний прибуток розподіленому, або Щодо оцінки достовірності інформації про нерозподілений прибуток у балансі. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 3. С. 35—39.
2. Богацька Н.М. Прибуток підприємства: його роль, формування та резерви збільшення в умовах ринкової економіки. Ефективна економіка. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7253>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.9.30 (дата звернення: 10.07.2023).
3. Вороніна В.Л. Ідентифікація видів прибутку як об'єкту бухгалтерського обліку, аналізу та контролю. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 5. С. 190—196.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2013 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства Фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
6. Іщенко Я.П., Подолянчук О.А., Коваль Н.І. Фінансовий облік II: підручник. Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю. В. 2021. 396 с.
7. Кузь В.І. Облік формування фінансових результатів та розподілу прибутку в акціонерних товариствах: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.09; Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2011. 21 с.
8. Майборода О.Є., Сукрушева Г.О., Куліш Є.В. Теоретична сутність категорії "прибуток підприємства". Економіка і суспільство. 2017. Вип. 10. С. 310—313.
9. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ Міністерства Фінансів України від 28.03.2013 р. №433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
10. Мороз Ю.Ю. Облік фінансових результатів діяльності підприємства. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія "Економічні науки". 2013. № 2. С. 135—141.
11. Морщенок Т.С., Задорожня В.О. Економічна сутність прибутку підприємства та його роль в умовах ринкової економіки. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2013. Т. 18, вип. 4/2. С. 172—175.
12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства Фінансів України від 07.02.2013 р.

№73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 10.07.2023).

13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 "Податок на прибуток": Наказ Міністерства Фінансів України від 28.12.2000 р. №353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01#Text> (дата звернення: 10.07.2023).

14. Орехова А.І., Толстошеева Є.С. Організаційні аспекти та проблеми обліку фінансових результатів діяльності підприємств. Держава та регіони. 2021. № 6 (123). С. 140—143.

15. Орлова В.К. Використаний $\neq$ розподілений. Оцінка достовірності інформації щодо нерозподіленого прибутку в балансі. Аудитор України. 2010. № 7(179). С. 48—51.

16. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.07.2023).

17. Подолянчук О.А. Облікова інформація та її якісні характеристики відповідно до облікових стандартів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 8. С. 79—90.

18. Подолянчук О.А. Особливості бухгалтерського обліку та оподаткування прибутку підприємств. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 1 (59). С. 136—153.

19. Степаненко О.І. Дефініція категорії "прибуток": науковий аспект. Проблеми системного підходу в економіці. 2021. Вип. 1 (87). С. 89—96.

20. Чижевська Л.В., Сірацька А.В. Удосконалення бухгалтерського обліку та використання нерозподілених прибутків (непокритих збитків) в акціонерному товаристві. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 7. С. 992—996.

References:

1. Atamas, P. and Atamas, O. (2011), "Is the used profit equal to the distributed profit, or Regarding the assessment of the reliability of the information about the retained profit in the balance sheet", *Bukhholders'kyj oblik i audyt*, vol. 3, pp. 35—39.

2. Bogatska, N.M. (2019), "Enterprise profit: its role, formation and reserves of growth in the market conditions", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7253> (Accessed 10.07.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.9.30

3. Voronina, V.L. (2017), "Identification of the views to the knowledge of the account of the accountant of the accounting oblect, analysis to the control", *Infrastruktura rynku*, vol. 5, pp. 190—196.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 10.07.2023).

5. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "Instructions on the application of the Plan of accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and economic operations of enterprises and organizations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (Accessed 10.07.2023).

6. Ischenko, Ya.P. Podolianshuk, O.A. and Koval', N.I. (2021), *Finansovyy oblik II* [Financial accounting II], Vydavnytstvo FOP Kushnir Yu.V., Vinnytsia, Ukraine.

7. Kuz', V.I. (2011), "Accounting for the formation of financial results and profit distribution in joint-stock companies", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Zhytomyr. derzh. tekhnol. un-t., Zhytomyr, Ukraine.

8. Majboroda, O.Je. Sukrusheva, Gh.O. and Kulish, Je.V. (2017), "The theoretical essence of the category "profit of the enterprise", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 10, pp. 310—313.

9. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Methodological recommendations for filling out financial reporting forms", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (Accessed 10.07.2023).

10. Moroz, Yu.Yu. (2013), "Accounting of the financial results of the enterprise", *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, pp. 135—141.

11. Morschenok, T.S. and Zadorozhnia, V.O. (2013), "The economic essence of the company's profit and its role in the conditions of the market economy", *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova*, vol. 18, no. 4/2, pp. 172—175.

12. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 10.07.2023).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "National regulation (standard) of accounting 17 "Income tax"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01#Text> (Accessed 10.07.2023).

14. Oriekhova, A.I. and Tolstosheieva, Ye.S. (2021), "Organizational aspects and problems of financial results accounting of enterprises", *Derzhava ta rehiony*, vol.6 (123), pp. 140—143.

15. Orlova, V.K. (2010), "Used $\neq$ distributed. Assessment of the reliability of information on retained earnings in the balance sheet", *Audytor Ukrainy*, vol. 7 (179), pp. 48—51.

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 10.07.2023).

17. Podolianshuk, O.A. (2018), "Accounting information and its qualitative characteristics respectively to the accounting standards", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 8, pp. 79—90.

18. Podolianshuk, O.A. (2022), "Peculiarities of accountant and taxation treatment of company's profits", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol.1 (59), pp. 136—153.

19. Stepanenko, O.I. (2021), "Definition of the category "profit": scientific aspect", *Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi*, vol. 1 (87), pp. 89—96.

20. Chyzhevs'ka L.V. and Sirats'ka A.V. (2016), "Improvement of the accounting allocation and use of retained earnings (uncovered loss) in the company", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 7, pp. 992—996.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2023 р.

В. І. Іваненко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6465-0146>

О. В. Пазиніч,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3108-8423>

Л. І. Долгова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та бізнес технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9917-7065>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.62

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

V. Ivanenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management and International Economic Relations, V.I.Vernadskyi Tavrida University

O. Pazynich,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management and International Economic Relations, V.I. Vernadskyi Tavrida University

L. Dolgova,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Business Technologies, National Aviation University

THE IMPACT OF INTERNATIONAL BUSINESS ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

У статті аналізуються масштабні трансформації, що відбуваються в нинішньому міжнародному бізнес-середовищі, обговорюється їхній вплив на вітчизняне підприємництво. Метою статті є вивчення своєрідних ознак впливу міжнародного бізнесу на покращення становища українського підприємництва сьогодні. Встановлено, що вплив міжнародного бізнесу на розвиток підприємницької діяльності можна прослідкувати через: доступ до капіталу, ресурсів та мереж; до глобальних ринків та їх розширення; передачу знань і технологій; технологічні інновації; економічний розвиток та створення робочих місць. Аналіз показав, що у 2023 році глобальне середовище для міжнародного бізнесу та транскордонних інвестицій залишається складним. Відзначено, що обсяг оголошених інвестицій у потенційні бізнес-проекти зарубіжних та вітчизняних підприємств в різні регіони України складає понад 1,5 млрд дол. США загалом. Узагальнено, що для відродження економіки України після війни слід долучати вітчизняні підприємства до міжнародних ланцюгів доданої вартості шляхом інвестування іноземних компаній в економіку України та різні форми підприємницької діяльності тощо.

The article examines the large-scale transformations taking place in the modern international business environment and discusses their impact on domestic entrepreneurship. The purpose of the article is to study the peculiarities of international business influence on the development of

Ukrainian entrepreneurship today. It is established that the impact of international business on the development of entrepreneurship can be traced through: access to capital, resources and networks; access to global markets and their expansion; transfer of knowledge and technology; technological innovation; economic development and job creation. The analysis showed that in 2023, the global environment for international business and cross-border investment remains challenging. It is noted that the volume of announced investments in potential business projects of foreign and domestic enterprises in various regions of Ukraine is more than \$1.5 billion US dollars in total. It is summarized that in order to revive Ukraine's economy after the war, domestic enterprises should be involved in international value chains by investing foreign companies in the Ukrainian economy and various forms of entrepreneurial activity. Achieving successful integration into international value chains requires the use of various systemic instruments and strategies of influence and development. These include export-oriented industrial policy, innovation policy, harmonization of technical regulations, and strong support through trade agreements. The priorities include creating an extensive network of modern industrial parks with developed infrastructure and effective tax incentives to accelerate the formation of production clusters; stimulating research and development in industry; creating a favorable business climate; completing the harmonization of technical regulations and standards in Ukraine with EU requirements; developing a program to encourage investors to buy Ukrainian products; and promoting the growth of a thriving processing industry. It was noted that currently, the future direction of Ukraine's development lies in maintaining and strengthening its closest ties and cooperation with international partners. Understanding and utilizing the opportunities offered by international business will significantly enhance entrepreneurial activity and contribute to sustainable progress.

Ключові слова: міжнародний бізнес, прямі інвестиції, підприємницька діяльність, ланцюги доданої вартості.

Key words: international business, direct investment, entrepreneurship, value chains.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальні потрясіння останніх кількох років створили нові економічні реалії, що суттєво формують сьогоденне споживання та результати підприємницької діяльності. Світова економіка вступає в період уповільнення зростання та високої інфляції, а енергетичний тиск, зростання вартості капіталу, обмежений ринок праці, геополітичні ризики та перезавантаження глобалізації додають викликів та невизначеності. Розуміння основних змін у глобальному економічному середовищі допоможе бізнесу пережити непевні часи за допомогою проактивних стратегій, спрямованих на підвищення стійкості та стимулювання зростання.

У 2019 році пандемія Covid-19 виникла неочікувано та породила надзвичайно руйнівні події, що суттєво позначилися на світовій та національній економіці. Ця криза мала віддалені результати, вплинувши на всі аспекти міжнародних відносин і зумовивши необхідність ретельної переоцінки та трансформації бізнес-процесів і механізмів управління. Крім того, для українських підприємств війна надала додатковий рівень критичності. Руйнування виробничих та логістичних ланцюжків у поєднанні з пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури та зниженням платоспроможного попиту призвели до помітного зменшення обсягів та ефективності діяльності вітчизняних підприємств. Щоб вижити в цих складних умовах підприємствам довелося задіяти свої приховані резерви.

Основною рушійною силою посилення та збільшення участі партнерів у міжнародному бізнесі є потенціал зростання масштабів та ефективності підприємницької діяльності. Цього можна досягти шляхом стратегічної експансії в окремі сегменти ринку на глобальному рівні, залучення джерел потрібних матеріальних та інвестиційних ресурсів, а також трансформування виробничо-господарської діяльності.

Як прямий результат пандемії та триваючої війни значення ефективного менеджменту для бізнес-структур ще більше зросло. Тепер воно відіграє остаточну роль у поясненні їхньої здатності функціонувати у винятково складних умовах, зберігаючи при цьому рівень ефективності бізнес-процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найчастіше у науковій літературі вказується, що міжнародна діяльність зіштовхує підприємців з бізнес-середовищем, яке кардинально відрізняється від їхніх рідних країн. Пилипенко Ю. та Кудрявцев М. звертають увагу на необхідності "враховувати геополітичні ризики ... при укладанні та реалізації міжнародних договорів внаслідок впливу сукупності геополітичних факторів, що впливають на становище держав-партнерів" [1, с. 21]. Фернандес І. вказує на тісний взаємозв'язок між інноваціями та міжнародним бізнесом через інноваційну діяльність транснаціональних корпорацій, глобальні

ланцюги доданої вартості, інновації в країнах з перехідною економікою та транскордонні знання [2]. Слесман Л., Абубакар Я. та Мітра Д. досліджують залежність між прямими іноземними інвестиціями та підприємництвом [3]. Чен Ю., Цзян Х., Лян Ю. та Пан Ш. за допомогою емпіричного аналізу показують, що прямі іноземні інвестиції позитивно відмічаються на кількості та якості інновацій та зумовлені зростанням конкуренції [4]. У роботі Шкурупій О., Дейнеки Т., Загребельної І. та Дивнич О. зазначено закономірність у трансформації через диджиталізацію бізнесу для реагування на сучасні виклики, що "визначальним фактором динамізації господарської активності є інновації, дієвість яких, зумовлена цифровою трансформацією бізнесу" [5, с. 106].

Дослідженню найефективніших зразків основних механізмів та інструментів світового досвіду щодо післявоєнного відновлення економіки присвячена робота Бородіної О. та Ляшенко В. [6]. Проблеми бізнесу в умовах війни та допомогу від держави описано у статті Шевчука В. [7, с. 229]. Сьогодні для України пріоритетним завданням є вивчення можливостей залучення всіх перспективних інструментів і програм для розвитку підприємницької діяльності у світлі глобальних потрясінь останніх років, зокрема для повоєнної відбудови економіки. Попри значну кількість статей, у яких приділяється увага вивченню зв'язків між міжнародним та національним бізнесом, особливо в умовах нової геополітичної реальності, цей напрям потребує нових досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей впливу міжнародного бізнесу на розвиток українського підприємництва сьогодні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наразі одним із вирішальних завдань сучасної економіки є визначення чинників, які впливають на економічний розвиток, і підприємництво можна сміливо розглядати як один з таких факторів, що мають вплив на економіку. Незважаючи на глобальний економічний спад, підприємці користуються перевагами тому, що уряди надають підприємцям різні можливості, оскільки будь-яка країна може бути продуктивною в межах підприємницької діяльності.

Нове бізнес-середовище завжди слід розглядати як джерело не лише ризиків, а й можливостей. Світовий досвід упродовж останніх років свідчить, що діяльність міжнародних бізнес-структур суттєво впливає на регіональну підприємницьку діяльність у всьому світі. Вплив міжнародного бізнесу на поліпшення підприємницької діяльності можна проаналізувати в різних аспектах, зокрема: через доступ до капіталу, ресурсів та мереж; шляхи до глобальних ринків та їх розширення; передачу знань і технологій; технологічні інновації; економічний розвиток та створення робочих місць. Ці фактори охоплюють економію на масштабах, диференціацію продукції, рівень інноваційності й наукоємності виробництва, концентрацію в каналах розподілу, розвиток технологічних можливостей тощо. У сукупності ці елементи мають життєво важливе значення у формуванні ландшафту міжнародної ділової активності.

Співпраця з міжнародними компаніями часто надає підприємцям доступ до таких важливих ресурсів, як: капітал, технології, кваліфікована робоча сила та спеціалізовані постачальники. Ці ресурси можуть бути недоступними всередині країни, але завдяки міжнародним мережам підприємці можуть використовувати їх для розвитку підприємницьких ініціатив, що дозволяє досягти економії від масштабу. Співпраця, партнерство та прямі іноземні інвестиції створюють синергію та відкривають нові можливості.

Міжнародний бізнес надає підприємцям можливості доступу до глобальних ринків за межами їхніх національних кордонів. Завдяки експорту або створенню закордонних дочірніх компаній підприємці можуть отримати доступ до нових клієнтських баз і розширити свою діяльність шляхом масштабування. Це сприяє інноваціям, підвищенню прибутковості, конкурентоспроможності та зростанню бізнесу.

Дослідження Гессельса Дж. та ван Стела А. [8] підтверджують, що нові експортно-орієнтовані фірми сприяють поширенню знань, посиленню конкуренції та збільшенню різноманітності. Ці автори зазначають, що експорт позитивно впливає на обсяг золотовалютних резервів і національний добробут, а також сприяє розвитку національної промисловості, підвищенню продуктивності праці та створенню робочих місць.

За показниками аналізу Світової організації торгівлі міжнародний експорт товарів збільшився на 12% до 25,3 трлн доларів США у 2022 році, частково через високі світові ціни на сировинні товари. Вартість торгівлі комерційними послугами у світі зросла на 15% у 2022 році до 6,8 трлн доларів США, що свідчить про зростання міжнародної торгівлі та ринкових можливостей для підприємців [9]. Темпи зростання торгівлі у 2023 році, як і раніше, очікуються на низькому рівні, через триваючу війну в Україні, стабільно високу інфляцію, жорстку монетарну політику та фінансову невизначеність.

Експорт України у 2022 році склав 44172,8 млн доларів США, що на 35,1% менше, ніж у 2021 році. За регіонами світу 63,2% становив експорт у країни ЄС, 22,2% — у країни Азії, 4,8% — Африки, 4,03% — інші країни Європи, СНД — 2,91%, США — 2,69% [10].

Світові потоки прямих іноземних інвестицій у 2022 році скоротилися на 12% до \$1,3 трлн, після різкого падіння у 2020 році та відновлення у 2021 році. Безліч криз та викликів на світовій арені: війна в Україні, високі ціни на продукти та енергоносії, ризики рецесії та борговий тиск у багатьох країнах — негативно вплинули на глобальні прямі іноземні інвестиції. Найбільше зазнали втрат міжнародні фінансові проєкти та транскордонні злиття і поглинання [11].

У 2023 році середовище для міжнародного бізнесу та транскордонних інвестицій залишається складним. Хоча економічні негаразди, що формували інвестиційні тенденції у 2022 році дещо послабилися, вони не зникли. Ціни на сировинні товари, що різко виросли з початком війни в Україні, знизилися, але війна триває, а геополітична напруженість все ще висока. Нещодавні струси у фінансовому секторі в деяких розвинених країнах додають невпевненості інвесторам. У загальному обсязі потоки інвестицій в Україну у 2022 році впали до \$1 млрд з \$7 млрд [11].

Аналізуючи прямі інвестиції в Україну протягом 2020 — першого кварталу 2023 року, можна побачити у 2020 році невелике послаблення інвестиційної активності бізнесу, пов'язане з економічним спадом та адаптацією до умов пандемії і досягненням суттєвого зростання у 65746 млн дол. США на початок 2022 року (Рис. 1).

У 2022 р. кількість прямих іноземних інвестицій в Україну рекордно знизилася через введення воєнного стану в країні. Отримані у першому кварталі 2023 року суми інвестицій дозволяють припустити, що ситуація потроху налагоджується і на повернення інвестиційних потоків до попереднього рівня можливо сподіватися з 2024 року.

Зниження інвестиційного потенціалу для укладання нових угод спостерігалось на підприємствах металургії, сільського господарства, у роздрібній торгівлі, будівництві, переробці та видобутку корисних копалин. Однак, сектори нерухомості, ІТ, торгівлі та послуг про-

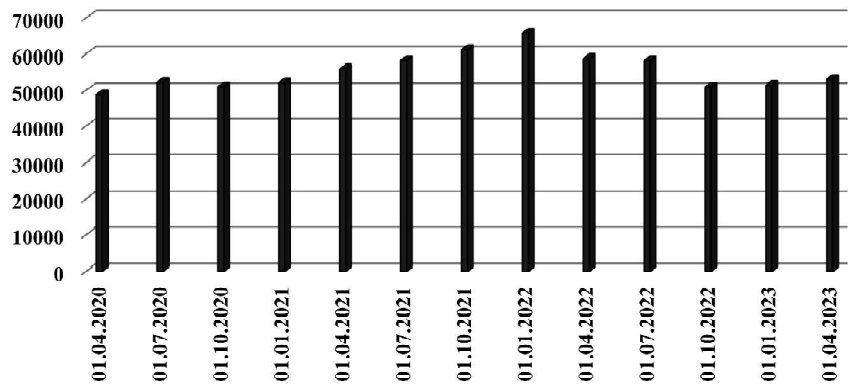

Рис. 1. Прямі інвестиції в Україну з 2020 по 2023 рр., млн дол. США

Джерело: складено авторами за [12].

дemonстрували більшу стійкість протягом аналізованого періоду.

Війна створила безпрецедентні виклики для української економіки. Деякі підприємства припинили свою діяльність, тоді як інші були змушені адаптуватися до нової реальності з перебоями в логістиці, дефіцитом па-

Таблиця 1. Очікувані інвестиційні проекти

Компанія	Особливості проєкту	Вартість проєкту	Регіон
Kingspan Group (Ірландія)	завод будівельних матеріалів	€280 млн	Львівська область
Baykar (Туреччина)	два заводи з виробництва дронів	\$95,5 млн	н/д
Philip Morris International (США)	тютюнова фабрика	\$30 млн	Львівська область
Nestlé (Швейцарія)	фабрика з виробництва вермішелі	\$45 млн	Волинська область
Veon (Нідерланди)	на розвиток інфраструктури ПрАТ "Київстар"	\$600 млн	вся Україна
Wasatch Group (США)	600 повністю мебльованих модульних будинків	н/д	Київська область
Експортно-інвестиційний фонд (Данія)	будівництво елеватора та млина	€27 млн	Одеська область
U PARKS (Україна)	завод з переробки кукурудзи	\$151 млн	Івано-Франківська область
Zammler Group (Україна)	логістичний комплекс класу "А"	\$34 млн	Київська область
Alebor Group (Україна)	зерновий термінал	\$40 млн	Чернівецька область
Нова пошта (Україна)	в авіакомпанію та інноваційний термінал	\$100 млн	Одеська область
ДТЕК (Україна)	родовища газу	\$30 млн	Полтавська область
UFuture (Україна)	створення індустріальних парків	\$20 млн	Львів, Вінниця, Буча
Кулиничі (Україна)	будівництво хлібопекарського заводу	€20 млн	Львівська область

Джерело: складено та узагальнено авторами за [13].

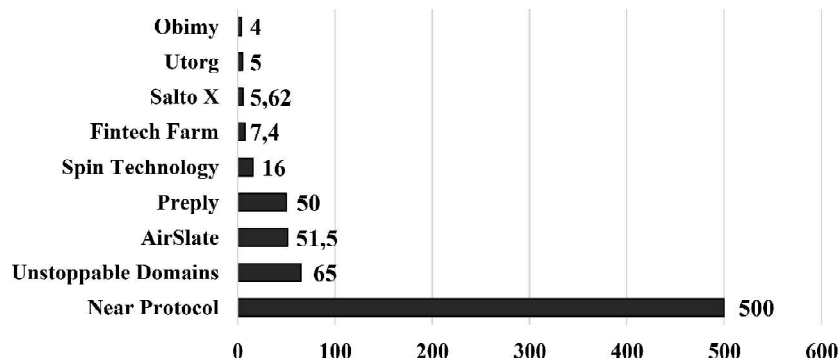

Рис. 2. Українські стартапи за обсягом залучених інвестицій у 2022 році, млн дол. США

Джерело: побудовано авторами за [18].

лива, переміщенням промислових потужностей і персоналу, посиленням валютного контролю та нестачею фінансів. Проте, українські компанії продемонстрували неабияку стійкість, а технологічні підприємства довели свою важливість для економіки з самого початку війни, сприяючи економічному відродженню країни.

Зрозуміло, що іноземні інвестори більше, ніж вітчизняні, зменшили свої наміри брати участь у бізнес-діяльності в Україні в умовах воєнного часу. Однак варто зазначити, що багато інвесторів, які спочатку мали плани інвестувати в українську економіку зберегли почуття оптимізму і планують реалізацію своїх інвестиційних стратегій (табл. 1).

Тобто, інтереси інвесторів відображені у розвитку різних напрямів української економіки, що безперечно сприятиме не лише появі нових потоків як фінансового капіталу, так і нових знань та інновацій, які стануть підґрунтям української стійкості та конкурентоспроможності.

Позитивною ініціативою Європейської бізнес-асоціації, асоціації Global Business for Ukraine та компанії Ukraine Invest є створення мапи інвестиційних можливостей України, на якій на сьогодні відзначено 81 проєкт з 14 сфер з повною інформацією щодо пропонуваного бізнес-проєкту [14].

Варто відзначити, що з розвитком інвестиційної діяльності також зміцнюється співробітництво між підприємствами у сфері досліджень і розробок, обміну новими технологіями, спільного використання постачальницько-збутових мереж між міжнародними бізнес-структурами в різних країнах. У свою чергу, це дає змогу вийти на міжнародні ринки, що особливо актуально зараз, коли внутрішні продажі істотно впали. Підприємці мають відштовхуватися від міжнародних стандартів та очікувань споживачів, що пришвидшує їх до запровадження вищих стандартів якості та підвищення операційної ефективності бізнесу.

Дослідження Глобального моніторингу підприємництва показує, що підприємці, які мають міжнародні контакти та досвід, з більшою ймовірністю впроваджують інноваційні продукти або послуги порівняно з тими, хто має обмежені міжнародні зв'язки [15]. Міжнародний бізнес і транскордонні потоки торгівлі та інвестицій суттєво впливають на економічне зростання, зайнятість та інноваційний потенціал країн [16].

Загальна кількість стартапів у країні показує відносний рівень підприємницької активності населення, а регіони з високою концентрацією підприємців мають ви-

щий рівень інновацій. Світова практика підтверджує, що обмін знаннями, технологіями та досвідом між учасниками інноваційного співтовариства дає можливість стартапам вчитися не лише на своїх, а й на чужих помилках. Згідно з досвідом українських акселераторів, найцікавішими та найуспішнішими були стартапи, орієнтовані на надання послуг (44% Happy Farm, 46% 1991 Accelerator). GCIP Ukraine (89,5%), INDAX (100%) зосередились на завданні створити обладнання (продукти, технології, які б дозволили впроваджувати інновації), а 43% (Porcorp) — розробка додатків та чат-ботів [17].

Потрібно наголосити на продовженні у майбутньому безперервності у підтримці вітчизняних стартап-проєктів у 2022 році, незважаючи на те, що у 2021 році відбувся суттєвий спад інвестицій у цій царині. Загалом на ринку відбулося 54 угоди, при цьому відомо, що 38 стартапів отримали понад \$724,4 млн.

Слід підкреслити, що 4 стартапи стосувалися криптоіндустрії, по одному в SaaS-сервісі автоматизації робочих процесів, освітній платформі, сфері кібербезпеки, фінансових технологій та додатку зі сфери Lifestyle, тобто зараз ці сфери перебувають у економічному тренді (Рис. 2).

За оцінками Міжнародного торгового центру на малі та середні підприємства припадає близько 50% світового ВВП та 60% зайнятості. Їх участь у міжнародному бізнесі сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць [19]. Дослідження Всесвітнього економічного форуму вказує на те, що зростання міжнародної торгівлі та інвестицій може призвести до генерації сучасних робочих місць і підняття заробітної плати, особливо в галузях, які є конкурентоспроможними на глобальному рівні [20]. Як приклад, за інвестиційним проєктом компанії Kingspan Group передбачено створення понад 700 робочих місць, а Philip Morris International — понад 250 робочих місць, що надзвичайно важливо для України сьогодні [13].

Потоки прямих іноземних інвестицій приносять капітал, технології, управлінський досвід та доступ до глобальних ланцюгів доданої вартості, що сприятиме прибутковості місцевих підприємств. Інтеграція в світовий ланцюг доданої вартості сприймається як основний спосіб для компаній отримати доступ до знань для генерації інновацій [21] та доступ до більших ринків і нових технологій. Тому надзвичайно важливим чинником у відродженні економіки України після війни є долучення вітчизняних підприємств до міжнародних ланцюгів

доданої вартості, особливо у сферах металургії, транспорту, сільського господарства, створення продуктів переробки, інжинірингу, IT-технологій та сервісу тощо.

Тому забезпечення успішного інтегрування в світові ланцюги доданої вартості вимагає застосування різноманітних системних інструментів і стратегій впливу та розвитку. Серед них: експортно-орієнтована промислова та інноваційна політики, налаштування технічних регламентів, потужне сприяння торговельним угодам та ін. Серед пріоритетів слід виділити створення розгалуженої мережі інноваційних індустріальних парків з розвинутою інфраструктурою та ефективними податковими стимулами для прискорення: формування кластерів виробництва; стимулювання досліджень і розробок у промисловості; генерації сприятливого підприємницького клімату; закінчення гармонізації технічних норм і стандартів в Україні з вимогами ЄС; випрацювання програми заохочення інвесторів купувати українську продукцію; сприяння зростанню процвітаючої переробної промисловості [22]. Для цього необхідно застосувати комплексний і послідовний підхід, що поєднує розумну економіку та міжнародну політику, які сприятимуть створенню системної та цілісної структури.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Пандемія Covid-19 та військова агресія в Україні стали вирішальними факторами, що стримували поліпшення діяльності вітчизняного бізнесу, обмежуючи ресурсні можливості підприємств та порушуючи логістичні ланцюги. Відповідно в таких умовах збереження потенціалу розвитку підприємств вимагає максимізації переваг, які вони отримують від ефективних систем управління економічною діяльністю та співпрацю з інтернаціональними компаніями.

Наразі наступна спрямованість поступу України можлива шляхом підтримки та зміцнення її всесторонніх зв'язків та співпраці з міжнародними партнерами. Усвідомлення та імплементація можливостей, які надає світовий бізнес, дозволять значно посилити підприємницьку діяльність та сприятимуть сталому поступу.

Література:

1. Пилипенко Ю.І., Кудрявцев М.І. Геополітичні та економічні аспекти розвитку міжнародного бізнесу. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2022, № 3. С. 17—22.
2. Fernandez I. Innovation and international business: A systematic literature review. *Heliyon*. 2023, Volume 9, Issue 1. DOI: 10.1016/j.heliyon.2023.e12956
3. Slesman L., Abubakar Y., Mitra J. Foreign direct investment and entrepreneurship: Does the role of institutions matter? *International Business Review*. 2021, Vol. 30, Issue 4. DOI: 10.1016/j.ibusrev.2020.101774
4. Chen Y., Jiang H., Liang Y. & Pan Sh. The impact of foreign direct investment on innovation: Evidence from patent filings and citations in China, *Journal of Comparative Economics*. 2022, 50 (4), pp. 917—945.
5. Шкурупій О., Дейнека Т., Загребельна І., Дивнич О. Зміни міжнародного бізнес-середовища та інноваційно-інвестиційної поведінки компаній в умовах пандемічної кризи. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 1. С. 102—114.

6. Бородіна О.А., Ляшенко В.І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 121—134.

7. Шевчук В. Міжнародний бізнес в Україні під час війни. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. К.: ДУІТ, ХНУРЕ. 2022. С. 229—231.

8. Hessels J., & van Stel A. Entrepreneurship, export orientation, and economic growth. *Small Business Economics*. 2011, 37 (2), pp. 255—268.

9. Світова організація торгівлі. Перспективи світової торгівлі та статистика. 2023. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook23_e.pdf (дата звернення: 12.07.2023).

10. Дія. Бізнес. Дашборд щодо експорту України. 2023. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (дата звернення: 12.07.2023).

11. Конференція ООН з торгівлі та розвитку. International investment trends. 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_ch01_en.pdf (дата звернення: 12.07.2023).

12. Національний банк України. Статистика зовнішнього сектору. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 12.07.2023).

13. Інвестиційний портал InVenture. Ринок прямих інвестицій та M&A в Україні 2022: в очікуванні закінчення війни. 2023. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-pryamih-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2022-v-ochikuvanni-zakinchennya-vijni> (дата звернення: 12.07.2023).

14. Європейська бізнес асоціація. UkraineInvest. Глобальний бізнес для України. Інвестиційна карта України. 2023. URL: <https://investmentmap.com.ua/> (дата звернення: 12.07.2023).

15. Global Entrepreneurship Monitor. Global Report 2020/2021. 2022. URL: <https://www.gemconsortium.org/report> (дата звернення: 14.07.2023).

16. Gereffi G. Global value chains and international development policy: bringing firms, networks and policy-engaged scholarship back in. *Journal of International Business Policy*. 2019, 2 (3), pp. 195—210.

17. Ямненко Г.Є., Долгова Л.І. Досвід діяльності українських бізнес-акселераторів. *Вчені записки*. 2022. № 2. С. 96—111.

18. Інвестиційний портал InVenture. ТОП-10 українських стартапів за обсягом залучених інвестицій у 2022 році. 2022. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/top-10-ukrayinskih-startapiv-za-obsyagom-zaluchenih-investicij-u-2022-roci> (дата звернення: 14.07.2023).

19. International Trade Center. SME Competitiveness Survey. 2021. URL: <https://intracen.org/resources/data-and-analysis/research-and-data> (дата звернення: 14.07.2023).

20. World Economic Forum. HR4.0: Shaping People Strategies in the Fourth Industrial Revolution. 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_NES_Whitepaper_HR4.0.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

21. Keijser C., Iizuka M. Looking beyond global value chains in capacity development: the case of the IT-enabled services (ITES) sector in South Africa. *The European*

Journal of Development Research. 2018, 30 (3), pp. 442—461.

22. Аналітичний центр "Industry4Ukraine". Інтеграція в глобальні ланцюги доданої вартості. 2020. URL: <https://www.industry4ukraine.net/digest-6/#2> (дата звернення: 14.07.2023).

References:

1. Pylypenko, Y.I. and Kudryavtsev, M.I. (2022), "Geopolitical and geoeconomic aspects of international business development", Economic Bulletin of Dnipro Polytechnic, vol. 3, pp. 17—22.

2. Fernandez, I. (2023), "Innovation and international business: A systematic literature review", Heliyon, Vol. 9, Issue 1. DOI: 10.1016/j.heliyon.2023.e12956.

3. Slesman L., Abubakar, Y. and Mitra, J. (2021), "Foreign direct investment and entrepreneurship: Does the role of institutions matter?", International Business Review. Vol. 30, Issue 4. DOI: 10.1016/j.ibusrev.2020.101774

4. Chen, Y., Jiang, H., Liang, Y. and Pan, Sh. (2022), "The impact of foreign direct investment on innovation: Evidence from patent filings and citations in China," Journal of Comparative Economics, vol. 50 (4), pp. 917—945.

5. Shkurupiy, O., Deineka, T., Zahrebelna, I. and Divnych, O. (2022), "Changes in the international business environment and innovation and investment behavior of companies in the context of the pandemic crisis", Economic analysis, Vol. 32, no. 1, pp. 102—114.

6. Borodina, O.A. and Lyashenko, V.I. (2022), "Post-war economic recovery: world experience and an attempt to adapt it for Ukraine", Bulletin of Economic Science of Ukraine, vol. 1 (42), pp. 121—134.

7. Shevchuk, V. (2022), "International business in Ukraine during the war", Upravlinnia ta administruvannia v umovakh protydii hibrydnym zahrozam natsional'nij bezpetsi: Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Management and administration in the context of countering hybrid threats to national security: Materials of the III International Scientific and Practical Conference], DUIT, HNURE Kyiv, Ukraine, pp. 229-231.

8. Hessels, J., & van Stel, A. (2011), "Entrepreneurship, export orientation, and economic growth", Small Business Economics, vol. 37 (2), pp. 255—268.

9. World Trade Organization (2023), "Prospects for world trade and statistics", available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook23_e.pdf (Accessed: 12.07.2023).

10. Action. Business. (2023), "Dashboard on Ukraine's exports", available at: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (Accessed: 12.07.2023).

11. United Nations Conference on Trade and Development (2023), "International investment trends", Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_ch01_en.pdf (Accessed: 12.07.2023).

12. National Bank of Ukraine (2023), "External Sector Statistics", Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (Accessed: 12.07.2023).

13. Investment portal InVenture (2023), "Private equity and M&A market in Ukraine 2022: waiting for the end of the war 2022", available at: <https://investure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-pryamih-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2022-v-ochikuvanni-zakinchennya-vijni> (Accessed: 12.07.2023).

14. European Business Association. UkraineInvest. Global Business for Ukraine (2023), "Investment map of Ukraine", available at: <https://investmentmap.com.ua/> (Accessed: 12.07.2023).

15. Global Entrepreneurship Monitor (2022), "Global Report 2020/2021", available at: <https://www.gemconsortium.org/report> (Accessed: 14.07.2023).

16. Gereffi, G. (2019), "Global value chains and international development policy: bringing firms, networks and policy-engaged scholarship back in", Journal of International Business Policy, vol. 2 (3), pp. 195—210.

17. Yamnenko, H.Y. and Dolgova, L.I. (2022), "Experience of Ukrainian business accelerators", Scientific notes, vol. 2. pp. 96—111.

18. Investment portal InVenture (2022), "TOP-10 Ukrainian startups by the volume of attracted investments in 2022", available at: <https://investure.com.ua/uk/analytics/articles/top-10-ukrayinskih-startapiv-zabysyagom-zalucheni-investicij-u-2022-roci> (Accessed: 14.07.2023).

19. International Trade Center (2021), "SME Competitiveness Survey", available at: <https://intracen.org/resources/data-and-analysis/research-and-data> (Accessed: 14.07.2023).

20. World Economic Forum (2019), "HR4.0: Shaping People Strategies in the Fourth Industrial Revolution", available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_NES_Whitepaper_HR4.0.pdf (Accessed: 14.07.2023).

21. Keijser, C. and Iizuka, M. (2018), "Looking beyond global value chains in capacity development: the case of the IT-enabled services (ITES) sector in South Africa", The European Journal of Development Research, vol. 30 (3), pp. 442—461.

22. Industry4Ukraine. Analytical Center (2020), "Integration into global value chains", available at: <https://www.industry4ukraine.net/digest-6/#2> (Accessed: 14.07.2023).

Стаття надійшла до редакції 18.07.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

І. А. Грабчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.69

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

I. Hrabchuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University

FINANCIAL MONITORING TOOLS

У статті розглянуто питання поняття та класифікації інструментів фінансового моніторингу. Запропоновано під інструментами фінансового моніторингу розуміти засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

Розкрито проблеми визначення критеріїв класифікації інструментів фінансового моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Запропоновано здійснювати групування інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість учасі (прогнозні, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

The purpose of the article is to generalize the principles of financial monitoring as a basis for its implementation. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and group in The issues of identification and classification of financial monitoring tools are the theoretical basis for the development of an effective financial monitoring system. The article deals with the concept and classification of financial monitoring tools.

The purpose of the article is to identify financial monitoring tools and reveal their classification features. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and grouping were used. The theoretical basis of the study was the works of scientists devoted to the specified problem.

The systematization of scientists' views showed the lack of a unified understanding of financial monitoring tools. Most often, they are considered as a system of measures and a system of indicators. It is suggested that financial monitoring tools should be understood as means used by financial monitoring subjects to combat money laundering and terrorist financing.

The problems of determining the criteria for the classification of financial monitoring tools in the field of combating money laundering and terrorist financing are revealed.

It is proposed to group financial monitoring tools according to such features as levels (state financial monitoring tools, primary financial monitoring tools), stages (detailing by stages, which are determined depending on the level, subject), areas of application (administrative-legal, organizational, analytical), orientation in time (forecast, current).

The types of tools are not represented by individual characteristics. This is due to the fact that their list depends on the level and specific subject of financial monitoring.

The implementation of the above classification of financial monitoring tools allows for the development of effective measures to combat money laundering and terrorist financing and to determine the effectiveness of the financial monitoring system.

Ключові слова: інструмент, фінансовий моніторинг, тероризм, відмивання коштів, фінансування тероризму.

Key words: tools, financial monitoring, terrorism, money laundering, terrorist financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Причини відсутності єдності щодо визначення інструментів фінансового моніторингу аналогічні причинам різноманітності підходів до обґрунтування їх принципів, які пов'язані, насамперед, з трактуванням фінансового моніторингу у вузькому та широкому значенні. В той же час слід враховувати, що питання ідентифікації та класифікації інструментів фінансового моніторингу потребують особливої уваги, оскільки виступають теоретичним підґрунтям розробки ефективної системи фінансового моніторингу. Без належної теоретичної бази фінансового моніторингу не можливе і подальше вдосконалення системи протидії та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що і підкреслює актуальність теми та необхідність проведення дослідження в даному напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії фінансового моніторингу піднімали в своїх працях А.А. Акритов, Л.Г. Гулько, О.В. Ільєва, Т.Е. Белялов, А.С. Хусаїнова, Н.В. Синюгіна, Б.І. Сюркало, Н.Р. Швець. Щодо інструментів фінансового моніторингу, то їх характеристики розкривали С.Б. Єгоричева, Н. Е. Ковшун, Н.Б. Кушнір, Д.С. Царук, О.М. Момот. Проте науковці не акцентували увагу саме на інструментах фінансового моніторингу в сфері протидії відмивання коштів та фінансуванню тероризму, тому це питання потребує комплексного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в ідентифікації інструментів фінансового моніторингу та розкриття їх класифікаційних ознак.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наразі ні серед науковців, ні практиків немає єдності у трактуванні поняття та складі інструментів фінансового моніторингу. Не окреслене дане поняття і на законодавчому рівні.

Момот О.М. [6], наводить характеристику платіжної картки як інструмента фінансового моніторингу. Науковець вказує на позитивних наслідках застосування платіжних карток, а саме на результатах в протидії

відмиванню коштів. Окремі з наведених автором заходів вже реалізувалися на практиці в нашій країні.

Синюгіна Н.В. [8, с. 7] розподіляє множину різних видів інструментів фінансового моніторингу за етапами його проведення, приділяючи значну увагу нормативно-правовій базі як основі здійснення фінансового моніторингу. До найбільш поширених інструментів фінансового моніторингу з погляду етапів його ведення науковець відносить: спостереження, облік, перевірка, аудит, аналіз, контролінг. Крім того, Н.В. Синюгіна виділяє загальноприйняті (показники діяльності об'єкта моніторингу; показники аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання; математичні методи аналізу) та спеціальні інструменти (засновані на врахуванні супутніх факторів впливу, різних аспектів та складових діяльності суб'єкта господарювання) фінансового моніторингу. І якщо з першою частиною представленого переліку ми можемо погодитися, то в другій частині, на нашу думку, представлені як інструменти, так і показники та індикатори, що можуть використовуватися в ході застосування конкретних інструментів фінансового моніторингу.

Ковшун Н.Е., Кушнір Н.Б. та Царук Д.С. [5] описує вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу підприємств. Причому науковці розкрили як особливості використання традиційних індикаторів ефективності діяльності підприємства (чистий прибуток, показник вартості підприємства), так і інноваційних (показник залишкового (економічного) прибутку), рентабельність інвестицій за грошовими потоками, грошовий потік до залучення зовнішніх фінансових ресурсів, додана вартість грошового потоку) з позицій використання у цілях фінансового моніторингу. Проте враховуючи, що науковці розглядають фінансовий моніторинг в широкому розумінні та виходять з можливостей використання інструментарію концепції вартісного управління в процесі постійного фінансового моніторингу зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на зміну вартості підприємства, представлений інструментарій не відповідає меті протидії фінансуванню тероризму.

До складу інструментів фінансового моніторингу Н.Р. Швець та А.А. Акритов відносять:

- належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів;
- встановлення кінцевих бенефіціарних власників;
- заходи перевірки неприбуткових операцій;
- заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин;

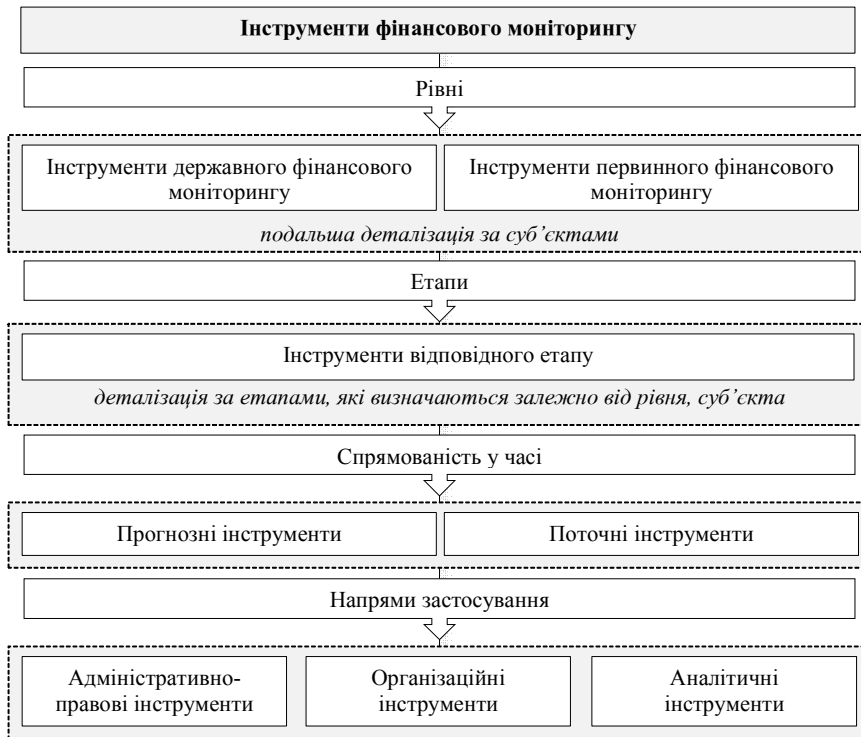

Рис. 1. Класифікація інструментів фінансового моніторингу

— додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб;
 — відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин;
 — зупинення/поновлення фінансових операцій;
 — замороження/розмороження активів;
 — заходи щодо переказу коштів;
 — встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій [10].

Представлений науковцями перелік достатньо деталізований, відповідає визначенню та меті фінансового моніторингу, наведеному в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення".

Описуючи механізм первинного фінансового моніторингу в банківських установах, Л.Г. Гулько та О.В. Ільєва визначають, зокрема, етапи, методи та важелі. Саме в складі останніх науковці виділяють і інструменти:

— правові важелі, які створюють правове поле для регулювання відносин між суб'єктами первинного фінансового моніторингу і державою;
 — організаційні важелі, що передбачають формування та реалізацію комплексу організаційних заходів щодо створення сприятливих передумов для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу в банку;
 — управлінські важелі як сукупність засобів та інструментів, що впливають на формування умов для забезпечення функціонування і розвитку банку як в цілому, так і його системи фінансового моніторингу зокрема [3, с. 864].

Крім того, інструменти фінансового моніторингу можуть бути деталізовані залежно від рівня та суб'єкта

виконання. Так, С.Б. Єгоричева наводить перелік інструментів, який може використовуватися аналітиками підрозділу фінансової розвідки при виконанні своїх обов'язків:

— засоби OLAP (побудова звітів в MicroStrategy, швидкий аналіз та перегляд);
 — візуалізація зв'язків (аналіз схем фінансових операцій у спеціальній програмі i2);
 — формування власних "чорних списків";
 — побудова складних запитів до бази даних;
 — побудова власних правил на основі нечіткої логіки (ускладнені правила на основі декількох неформальних критеріїв)" [4, с. 89].

Як бачимо науковці відносять до складу інструментів як окремі елементи, засоби, показники, так і цілі механізми. Між цими поняттями та рядом інших, пов'язаних з ними (зокрема важелі, методи), відсутній чіткий взаємозв'язок. Слід також враховувати, що трактування інструментів буде залежати від сфери дослідження, зокрема в межах нашої тематики вона охоплює як економічну, так і правову. Проте незважаючи на специфіку, переважно науковці розглядають інструменти у двох підходах, що і доводить дослідник Т.І. Васюник, провівши систематизацію наукових праць: 1) як система засобів; 2) як система показників [2].

В межах нашого дослідження під інструментами фінансового моніторингу розуміємо засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванням тероризму. Щодо розгляду окремих показників як інструментів фінансового моніторингу, вважаємо, що їх краще розглядати як конкретні характеристики засобів. Так, наприклад, однією з характеристик такого інструменту фінансового моніторингу

гу як встановлення порогових фінансових операцій, є сума, на яку здійснюється така операція, наприклад наразі становить 400 та більше тис. грн, а для окремих суб'єктів, зокрема які проводять лотереї та/або азартні ігри, — 55 тис. грн. Крім того, можна також говорити про показники, що дозволяють виміряти досягнення цілей діючої системи фінансового моніторингу з можливістю їх перевірки. Показники дозволяють відповісти на питання, чи є прогрес в досягненні мети, визначати ефективність функціонування системи за допомогою порівняння запланованих результатів з отриманими в реальності.

Інструменти фінансового моніторингу, крім суто фінансових знань, узгоджується з його нормативно-правовою регламентацією, специфікою досліджуваної діяльності (операцій), а також загальними та універсальними принципами. Вони різняться за рівнями, етапами та напрямками застосування, спрямованістю у часі. Саме ці ознаки були покладені нами в основу їх класифікації (рис. 1).

Будь-яка класифікація виконує методологічну функцію, адже здійснює систематизацію визначеної предметної області, а також надає загальний напрямок для її майбутнього цільового вивчення. Під класифікацією в загальному сенсі прийнято розуміти форму систематизації об'єктів за допомогою їх розподілу по групах. Вона дозволяє розподілити об'єкти за групами в такому порядку, який найбільш корисний для їх згадування і визначення властивостей. Саме правильність вибору основи класифікації визначає успіх у формуванні самої класифікації та виконанні її функцій. Тому розглянемо запропоновані ознаки в цілях використання виділених видів для протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Поділ інструментів фінансового моніторингу за рівнями зумовлений різними функціями, які покладені на суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу. Причому подальший поділ інструментів за даною ознакою може бути деталізований в розрізі суб'єктів, що зумовлено специфікою їх діяльності.

Різняться інструменти фінансового моніторингу залежно і від його етапів. Науковці не часто приділяють увагу характеристиці етапів фінансового моніторингу, оскільки вони мають свою специфіку залежно від рівня та суб'єктів його здійснення. Так, Б.І. Сюркало здійснює умовний поділ фінансового моніторингу на такі етапи, як: 1) збір, систематизація, обробка інформації та складання попередніх прогнозів діяльності; 2) збір, систематизація, обробка інформації та складання прогнозів діяльності в час настання заданого періоду ретроспективного аналізу [9, с. 34]. Виділені науковцем етапи враховують часову форму і, на нашу думку, саме цю ознаку доцільно було використовувати при окресленні наведених видів.

Белялов Т. Е. та Хусаїнова А.С. визначають такі етапи в структурі процесу фінансового моніторингу: "1) визначення цілей і планування процесу моніторингу, розробка системи показників, параметрів моніторингу, а також їх цільових значень, вибір засобів і методів збору інформації; 2) спостереження, збір і узагальнення інформації відповідно до визначених параметрами моніторингу; 3) аналіз і оцінка параметрів господарської

діяльності на основі інформації, отриманої на попередньому етапі; 4) підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень з метою своєчасного коригування та вдосконалення діяльності підприємства; 5) контроль за результатами управлінських впливів і формування інформації для подальшого спостереження" [1, с. 76]. Окремі з наведених етапів наводить і Н.В. Синюгіна, яка використовує їх як основну ознаку для ідентифікації інструментів фінансового моніторингу, розкриваючи такий його перелік: спостереження; облік; перевірка; аудит; аналіз; контролінг [8, с. 8].

Практики ж приділяють більше уваги опису самих дій на етапах, ніж їх ідентифікації, зокрема в ході фінансового моніторингу в банку виділяють:

— початковий етап (ідентифікація клієнта; перевірка фінансових операцій);

— етап формування і контроль звітності (контроль звітності; надання запитів щодо додаткової інформації);

— етап перевірки клієнта [7].

Таким чином, виділення етапів фінансового моніторингу не є однозначним, оскільки залежить від того в якій сфері та на якому рівні він досліджується, хто саме його здійснює.

За спрямованістю у часі вважаємо за доцільне виділити перспективні (застосування яких в сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму дасть результати через певний час) та поточні (спрямовані на усунення проблемних аспектів у вже встановлених зонах ризику) інструменти фінансового моніторингу.

Адміністративно-правові інструменти представлені правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових документах (на міжнародному та національному рівні) як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, які мають значущість в протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Наприклад, покладення обов'язку на юридичну особу подавати дані щодо кінцевого бенефіціарного власника або надання суб'єкту фінансового моніторингу права звертатись із запитом до відповідних установ з метою виконання своїх завдань. Такі інструменти можуть враховувати засоби, які спрямовані на встановлення певних обмежень щодо здійснення операцій, порядку контролю за операціями тощо. Міжнародні документи містять також заходи щодо сприяння та просування імплементації та дотримання відповідних норм на національному рівні.

Організаційні інструменти охоплюють засоби, за допомогою яких створюються необхідні умови для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу, зокрема проведення нарад, міжвідомчих засідань, обговорень, перегляд методів тощо. Не слід організаційні інструменти фінансового моніторингу ототожнювати з його організаційним забезпеченням. Адже вони носять більшою мірою коригуючий характер в умовах вже діючої системи.

Важливими інструментами фінансового моніторингу є аналітичні, особливістю яких є чіткий алгоритм дій. І хоча аналітичні інструменти не часто дають можливість отримати однозначні відповіді, проте при спільному використанні їх з іншими інструментами можна отримати відмінний результат.

Адже будь-яка успішна діяльність просто неможлива без впровадження та застосування інформаційних технологій. Тому доволі часто наведені інструменти поєднуються в інформаційних системах, які дозволяють реалізовувати, підтримувати та підвищувати ефективність окремих заходів фінансового моніторингу.

ВИСНОВКИ

Існує чимало інструментів фінансового моніторингу для досягнення основних цілей та завдань в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Запропоновано здійснювати класифікацію інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість у часі (прогнози, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також визначати ефективність системи фінансового моніторингу.

Література:

1. Белялов Т.Е., Хусаїнова А.С. Роль фінансового моніторингу в системі управління фінансами підприємства. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2017. № 3 (2). С. 74—77.
2. Васюник Т.І. Інструментарій державного регулювання відтворення основного капіталу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Випуск 7, частина 1. С. 64—67.
3. Гулько Л.Г., Ільєва О.В. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 863—866.
4. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках. К.: Центр учбової літератури, 2014. 292 с.
5. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва: колект. моногр. / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. С. 286—296
6. Момот О.М. Платіжна картка як інструмент фінансового моніторингу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27—28 жовтня 2011 р., м. Суми). Суми: УАБС НБУ, 2011. Т. 1. С. 116—118.
7. Різновиди та етапи економічного моніторингу. URL: <https://kurs.if.ua/economic/riznovydy-ta-etapy-ekonomichnogo-monitoryngu/>
8. Синогіна Н.В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії суб'єктів господарювання на фінансових ринках: автореферат дис. кандидата екон. наук: 08.00.08. Харків, 2011. 23 с
9. Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. 2003. № 2 (15). С. 34—37.
10. Швець Н.Р., Акритов А.А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. Науковий огляд. 2021. № 7 (79). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417>. DOI 10.26886/2311-4517-7(79)2021.4

References:

1. Belialov, T.E. and Khusainova, A.S. (2017), "The role of financial monitoring in the financial management system of the enterprise", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*, vol. 3 (2), pp. 74—77.
2. Vasiunyk, T.I. (2016), "Toolkit of state regulation of reproduction of fixed capital", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 7, issue 1, pp. 64—67
3. Hul'ko, L.H. and Il'ieva, O.V. (2015), "Organizational and economic mechanism of financial monitoring in subjects of primary financial monitoring", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 863—866.
4. Yehorycheva, S.B. (2014), *Orhanizatsiia finansovoho monitorynhyu v bankakh [Organization of financial monitoring in banks]*, Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Kovshun, N.E., Kushnir, N.B. and Tsaruk, D.S. (2020), *Vartisno-orientovani pokaznyky yak instrumenty finansovoho monitorynhyu suchasnykh pidpriemstv [Value-oriented indicators as tools of financial monitoring of modern enterprises]. Teoriia ta praktyka upravlinnia sub'iektamy pidpriemnytstva [Theory and practice of management of business entities]*, Vydavets' Bila K. O., Dnipro, Ukraine.
6. Momot, O.M. (2011), "Payment card as a financial monitoring tool", XIV Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia "Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv'skoi systemy Ukrainy" [XIV All-Ukrainian conference "Problems and prospects of the development of the banking system of Ukraine"], State Higher Educational Institution "Ukrainian Academy of Banking", Sumy, Ukraine, pp. 116—118.
7. Kurs (2021), "Types and stages of economic monitoring", [Online], available at: <https://kurs.if.ua/economic/riznovydy-ta-etapy-ekonomichnogo-monitoryngu/> Accessed 10 July 2023).
8. Syniuhina, N.V. (2011), "Financial monitoring in the system of interaction of economic entities on financial markets", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Simon Kuznets Kharkov National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.
9. Siurkalo, B.I. (2003), "Methodological principles of the organization of financial monitoring", *Visnyk Ukrains'koi akademii bankiv'skoi spravy*, vol. 2 (15), pp. 34—37.
10. Shvets', N.R. and Akrytov, A.A. (2021), "Theoretical and methodological principles of organization and implementation of financial monitoring", *Naukovyj ohliad*, [Online], vol. 7 (79), available at: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417> (Accessed 24 June 2023). DOI 10.26886/2311-4517-7(79)2021.4

Стаття надійшла до редакції 29.07.2023 р.

M. Shevchenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2165-9907>

S. Dudnyk,

Senior Lecturer of the Department of Hotel, Restaurant and Resort Industry,

Higher Educational Institution of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8228-7276>

I. Moskvichenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Marketing,

Odessa National Maritime University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5142-1185>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.74

MANAGEMENT DECISIONS IN ENTERPRISE MANAGEMENT: STABILITY ISSUES, DIGITALIZATION CHALLENGES

М. М. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

С. О. Дудник,

старший викладач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи,

Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

І. М. Москвіченко,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і маркетингу, Одеський національний морський університет

УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПІДПРИЄМСТВА: ПРОБЛЕМИ СТІЙКОСТІ, ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Currently, there is a wide range of problems and challenges that managers of an enterprise encounter when determining the formats of managerial decisions. These problems include the instability of the external environment, intense market competition, insufficient financial resources, ineffective personnel management, rapid technological progress, and changes that require continuous improvement and adaptation, and other aspects. The primary areas where these problems and challenges manifest themselves are stability and the digitization of enterprise management. In terms of stability, the range of problems associated with it depends on whether the managers of the enterprise are capable of ensuring planned and successful operations through the existing format of managerial decisions in the face of external and internal influences. Regarding the dimension of digitization, the range of challenges associated with it depends on whether managers are capable of addressing important problems faced by enterprises through the transformations of key techniques for collecting and analyzing information necessary for making managerial decisions. This is particularly relevant in the context of revolutionary changes in specific business sectors. Therefore, the research aims to determine the modern formats of managerial decisions in enterprise management and their actions disclosure in solving stability problems and overcoming digitalization challenges. It has been established that the format of managerial decisions pertains to the way in which the decision-making process is represented and structured. In a general sense, it defines the sequence of steps, methodologies for gathering and analyzing information, as well as the methods

of communication among participants and the implementation of decisions, which collectively form a cohesive category. The general formats of managerial decisions serve as the foundation for the actions of management entities. The content of this foundation can be further specified by approaches to the process of making managerial decisions depending on the context of stability issues. Depending on the challenges of digitization, their nature, and manifestations, approaches to the process of making managerial decisions are supplemented with information gathering and analysis techniques. Based on the obtained results, the prospects for further investigations lie in the development of a new methodology that will assist managers in making more effective managerial decisions.

Наразі існує доволі широке коло проблем і викликів, з якими менеджери підприємства зіштовхуються при визначенні форматів управлінських рішень. Зокрема, до таких проблем можна віднести: нестабільність зовнішнього середовища; активну конкурентну боротьбу і захоплення ринку; недостатність фінансових ресурсів; неефективне управління персоналом; швидкий технологічний прогрес і постійні зміни, що вимагають постійного вдосконалення та адаптації; ряд інших аспектів. Класично основними сферами прояву наведених проблем і викликів є площини стійкості та цифровізації управління підприємством. Щодо площини стійкості, властиве їй коло проблем залежить від того чи здатні менеджери підприємства, в умовах наявних зовнішніх і внутрішніх впливів, забезпечити сплановану та успішну діяльність через наявний формат управлінських рішень. Щодо площини цифровізації, властиве їй коло викликів залежить від того чи здатні менеджери в умовах революційних змін в конкретних сферах бізнесу забезпечити розв'язання важливих проблем, з якими підприємства стикаються через трансформації особливостей збору та аналізу інформації, необхідної для прийняття управлінського рішення. Відповідно до дослідження, його ціль полягає у визначенні сучасних форматів управлінських рішень в менеджменті підприємства і розкритті їх дії при розв'язанні проблем стійкості та подоланні викликів цифровізації. Доведено, що формат управлінських рішень належить до способу, яким представляється та структурується процес прийняття рішень. У загальному вигляді він визначає послідовність кроків, методи збирання та аналізу інформації, а також способи комунікації учасників та впровадження рішень, які формуються як збірна категорія. Загальні формати управлінських рішень є основою дій суб'єктів управління. Зміст такої основи може додатково деталізуватися підходами до процесу прийняття управлінського рішення залежно від контексту проблеми стійкості. Залежно від викликів цифровізації, їх природи та особливостей, підходи до процесу прийняття управлінського рішення можуть доповнюватися техніками збору та аналізу інформації. За отриманими результатами перспективи подальших розвідок полягають у створенні нової методики, яка допоможе менеджерам ефективніше приймати управлінські рішення.

Key words: decision-making; management decisions format; crisis response, analysis of the situation; analysis of information.

Ключові слова: прийняття рішень; формат управлінських рішень; реагування на кризу, аналіз ситуації; аналіз інформації.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

Currently, there is a wide range of problems and challenges that managers of an enterprise encounter when determining the formats of managerial decisions. These problems include the instability of the external environment, intense market competition, insufficient financial resources, ineffective personnel management, rapid technological progress, and changes that require continuous improvement and adaptation, among other aspects.

Classically, the main areas of manifestation of these problems and challenges are the areas of stability and

digitalization of enterprise management. Regarding the plane of sustainability, its inherent range of problems depends on whether the managers of the enterprise in the conditions of existing external and internal influences can ensure planned and successful activities through the existing format of management decisions. As for the area of digitalization, its inherent range of challenges depends on whether managers in conditions of revolutionary changes in specific areas of business can provide solutions to important problems that enterprises face in their production through the existing format of management decisions.

Therefore, it is obvious that it is the proper formats of managerial decisions in management that are the element that guarantees the successful operation of the enterprise.

Table 1. Sustainability problems and their manifestations that determine management decision-making process approaches

Main problems	Specificity of the problem manifestation	Focus of approach to the management decision-making process
Finance non-stability	Insufficient capital, excessive dependence on loans, or low profitability can impact the stability of an enterprise.	Effective financial management, rational resource utilization, and the search for additional sources of financing are crucial. The decisions should aim to reduce reliance on loans and increase the profitability of the company's own capital.
Lack of competitiveness	Inability to effectively compete in the market can lead to stability problems.	Strategic reorientation towards improving the quality of products or services and innovative developments is essential. The decisions should aim to enhance competitiveness in the market.
Unstable economic environment	Fluctuations in currency exchange rates, changes in government policies, economic recession, and other changes create instability for the enterprise.	Risk management, strategic planning and flexibility in responding to change. Solutions should help ensure sustainability in such conditions
Lack of innovation (internal problems)	Lack of innovation and technological backwardness can result in stability problems for the enterprise.	Creating an innovative environment, constantly searching for new opportunities and investing in research and development. Solutions should support the sustainable development of the enterprise.
Lack of management efficiency (internal problems)	Issues with internal management such as imperfect business processes, team conflicts, or insufficient employee motivation can undermine the stability of the enterprise.	Introduction of effective management practices, communication and staff development. Solutions should help improve sustainability.

Source: formed based on [2; 3].

ANALYSIS OF RECENT RESEARCHES AND PUBLICATIONS

The wide range of problems related to decision-making in enterprise management has been reflected in the works of both domestic scholars (Maslyhan Olena, Bannikov Valentyn, Lobunets Tetiana, Buriak Ievgen, Shevchuk Larysa) and our international colleagues (Murray-Webster, R., Dalcher, D., Nadkarni, S., Prugl, R.). Indeed, many economic problems related to researching the formats of managerial decisions and their effectiveness in management have been addressed in the works of Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, and Maslyhan Roman. However, despite the wide range of publications, the aspects of defining and analyzing modern formats of managerial decisions in enterprise management have not received sufficient reflection in the scientific literature. This has led to the relevance and timeliness of conducting research in this area.

THE PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of the study is to identify modern formats of management decisions in enterprise management and their actions disclosure in solving stability problems and overcoming digitalization challenges.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

The format of managerial decisions pertains to how the decision-making process is represented and structured. In a general sense, it defines the sequence of steps, the methodology for gathering and analyzing information, as well as the methods of communication among par-

ticipants and the implementation of decisions. These elements collectively form a cohesive category.

In particular, concerning general formats of managerial decisions, it should be noted that they serve as the foundation for the actions of management entities, as they determine the content of sequential stages typically included in the process of managerial decision-making. For instance:

1. Individual format. In this format, an individual manager carries out the entire decision-making process independently. It includes the following stages: gathering information, analyzing information, considering decision alternatives, and making decisions without the direct involvement of others. This format is suitable for quick decisions that do not require extensive communication and consensus-building.

2. Collective format. In this format, decisions are made by a team or group of individuals who work together on a project or task. It involves the following stages: gathering infor-

mation, discussing decision alternatives, analyzing risks, and making decisions through consensus or voting. This format facilitates the inclusion of diverse perspectives and expertise, supporting collective ownership and development.

3. Portfolio format. In this format, decisions are made by a team of managers for a large number of projects or initiatives within the framework of portfolio management. It involves the following stages: project evaluation, project prioritization, and selection of the most beneficial projects for execution. This format helps ensure strategic alignment and optimal resource utilization within the enterprise.

4. Crisis format. In this format, decisions are made by a team of managers in situations where the enterprise is facing crisis circumstances such as business disruptions, financial problems, or negative reputation. It involves the following stages: gathering information, crisis response, situation analysis, and strategic decisions aimed at crisis mitigation and business recovery. This format is designed to effectively address and overcome crises to restore the operations of the enterprise.

The above list of formats defines general steps for making managerial decisions that help managers systematize and analyze information, consider alternatives, and ultimately decision making.

The content of the general steps in managerial decision-making can be further detailed through approaches to the decision-making process, including techniques for information gathering and analysis, methods of communication, and implementation of decisions, depending on the context of stability issues.

In the context of digitization challenges, their nature, and manifestations, approaches to the process

Table 2. Components of the approach to adapt the activities of the enterprise to the variability of the economic environment

Components	Composite properties
Methods of information collection and analysis	
Market trend monitoring	Systematic monitoring of market changes, analyzing data on demand, prices, and other factors that impact the profitability of the enterprise.
Risk analysis*	Assessing potential risks arising from changes in the economic environment.
Forecasting	Utilizing statistical methods and models to forecast future changes and trends in market conditions.
Ways of communication of managers and making decisions	
Meetings and conferences	Organizing regular meetings where managers discuss relevant issues, share information, and make decisions.
Communication	Communication through email and internal communication systems. Utilizing email, chats, forums, or specialized platforms for information exchange and communication among different levels and departments of the enterprise.
Project teams/groups	Creating groups with representatives from different departments for collaborative problem-solving and strategy development.
Decision implementation	
Scenario analysis	Considering various possible scenarios and assessing their consequences to make the most optimal decision.
Modeling	Using mathematical models and analytical tools to forecast and evaluate the outcomes of decisions under different conditions.

Note.

* The component may include analysis of financial risks, risks of changes in legislation, risks of dependence on certain suppliers, etc.
Source: formed based on [2; 4].

of managerial decision-making are supplemented primarily with information-gathering and analysis techniques.

Thus, the formats of management decisions in the management of the enterprise may additionally depend on the existing manifestations of problems in its stability, the main ones are given in Table 1.

Thus, the outlined dimension can produce several approaches to the process of managerial decision-making, including those that: facilitate adapting the enterprise's activities to the volatility of the economic environment; preserve competitiveness in the face of new competitors, changes in consumer preferences, and technological shifts that may undermine the company's market position; contribute to the optimization of financial management, attracting investments, and rational resource utilization; promote improvement in organizational structure, enhanced communication, and collaboration between departments, as well as support and development of personnel; foster innovation and technological development, which can lead to increased stability of the enterprise.

Let's examine each of the mentioned approaches in more detail:

1. contribute to the adaptation of enterprise activities to the economic environment variability. Such decisions are prompted when a company faces changes in market conditions, raw material prices, consumer demand, and other factors that impact its profitability. This approach encompasses various components (such as information gathering and analysis methodologies, communication methods among managers, and decision implementation [2; 4]), outlined in Table 2.

2. contribute to the preservation of competitiveness with the emergence of new competitors, changing consumer preferences, technological shifts that

can undermine the company's position in the market [1; 2; 3]. This approach has the features outlined in Table 3.

3. contribute to the optimization of financial management, attracting investment and rational use of resources. Such decisions are prompted when the enterprise encounters financial problems, including capital shortage, excessive dependence on debt obligations, and ineffective cash flow management, which can create instability in the company financial position

Table 3. Components of the approach to maintain the competitiveness of the enterprise

Components	Composite properties
Methods of information collection and analysis	
Market monitoring *	Systematic observation of changes in market conditions, including the emergence of new competitors, shifts in consumer preferences, and technological advancements.
Analysis of the competitive environment	Conducting detailed research on competitors, their strategies, strengths, and weaknesses. This helps identify potential threats and opportunities, as well as develop an appropriate strategy to maintain competitiveness.
Analysis of the competitive environment	It is crucial to actively gather feedback, suggestions, and consumer insights to understand their needs, expectations, and priorities.
Ways of communication of managers and making decisions	
Collect ideas and suggestions	It is important to establish mechanisms for collecting ideas and suggestions from employees, as they can provide valuable insights and creative solutions.
Interaction with consumers	Active engagement with consumers is crucial, including listening to their feedback, responding to inquiries, and offering solutions that meet their needs.
Decision implementation	
Testing and experiments	Applying testing and experimentation methods to validate new ideas or products before full implementation.
Adaptation and iteration	Tracking results and responding to them by adapting strategies and adjusting decisions.

Note.

* The component may include the analysis of market research, the study of the behavior of competitors and the reaction of consumers.

Source: formed based on [1; 2; 3].

Table 4. Components of the approach to optimize financial management, attracting investment and rational use of enterprise resources

Components	Composite properties
Methods of information collection and analysis	
Financial analysis	Using financial indicators, reporting, and financial models to assess the financial condition of the company and identify problem areas.
Analysis of market trends	Studying market trends, changes in consumer demand, competitive environment, and other factors that impact the financial stability of the company.
Forecasting	Utilizing forecasting methods such as statistical models, trends, scenario analysis, to assess future financial performance and identify potential risks and opportunities.
Ways of communication of managers and making decisions	
Consultations and discussions	Organizing meetings, conferences, and discussion groups where managers can discuss financial issues, propose solutions, and exchange ideas.
Feedback	Providing opportunities for employees and other stakeholders to provide their comments and suggestions regarding financial management and decisions.
Decision implementation	
Budgeting	Development of financial plans and budgets for cost regulation, revenue forecasting and control of financial results
Investment analysis	Evaluation of investment projects and selection of the most appropriate in terms of financial benefits and risks
Cash flow optimization	Management of incoming and outgoing cash flows of the enterprise in order to ensure liquidity and optimal use of resources.

Source: formed based on [2; 4; 6].

[2; 4; 6]. This approach has specific features outlined in Table 4.

4. contribute to improving the organizational structure, improving communication and cooperation between units, as well as supporting and developing personnel. Such solutions arise when an enterprise is faced with internal problems, such as poor management, low

efficiency of business processes, and conflicts between employees, which can undermine the stability of the enterprise [2; 4]. This approach has the features outlined in Table 5.

5. contribute to the innovation and technological development lead to increased enterprise sustainability. Such solutions arise when an enterprise faces internal

Table 5. Components of the approach to improving the organizational structure, communication and cooperation between units, as well as supporting and developing personnel

Components	Composite properties
Methods of information collection and analysis	
Systematic data analysis	Using structured methodologies to gather, systematize, and analyze data from various sources, including internal and external data of the company.
SWOT analysis	Identifying strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the company to understand its internal state and external environment.
Business Process Performance Analysis	Studying and evaluating the effectiveness of various business processes to identify weaknesses and opportunities for improvement.
Ways of communication of managers and making decisions	
Consultations and discussions	Organizing meetings, conferences, and discussion groups where managers can discuss financial issues, propose solutions, and exchange ideas.
Diagonal communication	Communication between different levels and departments without direct hierarchical lines to exchange information and ideas.
Decision implementation	
Group decision-making system	Involving a group of employees or experts in discussing the problem, developing alternative solutions, and making collective decisions.
Expert analysis	Engaging experts or consultants to provide recommendations and expert opinions in a specific field.
Experiments and testing	Implementing new ideas or solutions as experiments to test their effectiveness and impact on the enterprise.

Source: formed based on [2; 4].

problems, such as insufficient innovation. This approach has the features outlined in Table 6.

Regarding the dimension of stability, its range of problems shapes the abilities of enterprise managers to act appropriately in the presence of external and internal influences (including ensuring planned and successful operations through the existing format of managerial decisions).

The need for adequacy in actions requires the use of a special methodology for data collection and analysis, modes of communication among managers, and methods of decision implementation.

Thus, the formats of management decisions in enterprise management may additionally depend on the existing challenges of digitalization, the main ones are given in Table 7.

Therefore, the circle of challenges inherent in the outlined plane forms the ability of managers in the conditions of revolutionary changes in business to provide solutions to important problems. This is done through the transformation of the basic techniques of collecting and analyzing the information necessary to make a management decision, in particular those that [1; 2; 3]:

- Utilizes data analytics, which involves collecting, analyzing, and leveraging large volumes of data to derive valuable insights. Under these circumstances, management decisions can be based on data analysis using various techniques such as machine learning, artificial intelligence, statistical analysis, and more;

- Utilizes cloud computing, which can lead to improvements in efficiency and convenience in making management decisions.

- Implements digital management transformation through the use of digital capabilities to gain a competitive advantage. Under these circumstances, management decisions can impact various areas of operations, including e-commerce, customer relationship management (CRM), and more.

- Utilizes digital trend monitoring techniques. Under these circumstances, managers enhance their awareness of digital trends and changes occurring in their industry or market. Management decisions can involve exploring new technologies, analyzing competitor activities, monitoring digital platforms, and more. This information can be leveraged in making management decisions to adapt to changes and capitalize on new opportunities.

Table 6. Components of the innovation and technological development approach

Components	Composite properties
Methods of information collection and analysis	
Scanning the external environment	Active monitoring of technological trends, competitive advantages, and market opportunities to identify new innovative solutions and potential partnerships.
Creation of a system for collecting proposals from employees	Involving the entire staff in the innovation process by creating a system for collecting proposals and ideas from employees within the company.
Competitor analysis and benchmarking	Studying innovative practices of competitors and implementing benchmarking methods to identify best practices and opportunities for improvement.
Ways of communication of managers and making decisions	
Creating a culture that fosters innovation.	Developing communication strategies that promote and stimulate an innovative culture at all levels of the organization. This may include joint meetings, idea-generation sessions, and cross-departmental collaboration.
Engaging experts and consultants.	Engaging specialists with external knowledge and experience to join the team to support innovative projects and explore new ideas.
Decision implementation	
Implementation of innovative projects	Developing processes and methodologies for the effective implementation of innovative projects within the company. This may involve defining objectives, selecting teams, planning, and monitoring project execution.
Concept of "rapid prototyping"	Utilizing rapid prototyping methods for quick testing of new ideas and products in the market, with the aim of obtaining rapid feedback and the ability to adjust decisions.

Source: formed based on [2; 3; 6].

Indeed, beyond the general steps in decision-making, addressing stability issues and digitalization challenges, it is crucial to select the most effective format that aligns with the needs of the enterprise and contributes to its success.

Table 7. Challenges of digitalization and their manifestations that determine the management decision-making process approaches

Main problems	Specificity of the problem manifestation	Focus of approach to the management decision-making process
Collection and analysis of big data	Currently, managers gather a significant amount of data on various aspects of the business; however, processing and analyzing this data can be a challenging task.	There is a need to develop methodologies for data collection, storage, and analysis, utilizing artificial intelligence, machine learning, and data analytics tools.
Business model transformation	Digital technologies have the potential to disrupt traditional business models. New opportunities such as e-commerce, sharing platforms, or cloud services require a reassessment of strategies and adaptation to the new digital realities.	Managers need to be prepared for change and innovation in order to leverage the benefits of digitalization.
Cybersecurity and data protection	The expansion of digital technologies leads to an increased volume of data being stored and processed. It raises heightened requirements for cybersecurity and data protection.	Strategies should be developed to ensure cybersecurity by employing measures such as encryption, backup systems, and other security measures to prevent cyber-attacks and data breaches.
Business process transformation	Digital technologies enable the automation and optimization of business processes, but they also require changes in the structure and organization of enterprises.	Strategies should be developed for the transformation of business processes, including rethinking and restructuring organizational culture and workflow.
Development of technological competencies	Digital technologies are rapidly evolving, which means that managers and employees need to have sufficient technological competencies to keep up with the changes.	Training and support should be provided to employees to develop digital skills and awareness of technological trends.

Source: formed based on [1; 2; 3].

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

It has been established that the format of managerial decisions relates to the way the decision-making process is presented and structured. In a general sense, it defines the sequence of steps, and methodologies for gathering and analyzing information, as well as the modes of communication among participants and the implementation of the decisions, forming a comprehensive category. The following conclusions are made:

1. General formats of managerial decisions serve as the foundation for the actions of management entities. They include individual decision format (suitable for quick decisions that do not require extensive communication and consensus), collective decision format (facilitating the involvement of various perspectives and expertise, supporting collective ownership and development), portfolio decision format (helping ensure strategic adequacy and optimal utilization of enterprise resources), and crisis decision format (comprising stages of information gathering, crisis response, situation analysis, strategic decisions to neutralize the crisis, and business recovery). The outlined formats define the general steps of managerial decision-making, assisting managers in organizing and analyzing information, considering alternatives, and ultimately making decisions.

2. The content of the general steps in managerial decision-making can be further detailed through approaches to the decision-making process (including methods of information collection and analysis, communication strategies, and decision implementation) depending on the context of stability challenges. The outlined domain can encompass multiple approaches to the decision-making process, including those that facilitate adaptation to the variability of the economic environment, and ensure competitiveness in the face of new competitors, changes in consumer preferences, and technological disruptions that may undermine the company's market position. Additionally, it includes approaches that promote the optimization of financial management, investment attraction, and rational resource utilization. It also encompasses strategies for improving organizational structure, enhancing communication and collaboration between departments, and supporting the development and growth of personnel. Furthermore, it addresses approaches that foster innovation and technological development, leading to increased stability of the enterprise.

3. Depending on the challenges of digitalization, their nature, and manifestations, the approaches to the managerial decision-making process are complemented by various techniques of information collection and analysis. Thus, the outlined domain can encompass several techniques for gathering and analyzing information for managerial decision-making, including those that utilize data analytics, cloud computing, and digital management transformation through leveraging digital capabilities to achieve a competitive advantage.

Based on the obtained results, the prospects for further exploration lie in the development of a new methodology that will assist managers in making more effective managerial decisions. These methodologies could include data analysis techniques, intelligent decision support systems, optimization models, and other tools.

Література:

1. Maslyhan O., Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., and Shevchuk, L. On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential, *Revista Amazonia Investiga*, 2022, Vol. 11 (55), pp. 334—343.
2. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / [Authors team: Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al.]. Odesa: KUPRIENKO SV, 2023 — 131 c.
3. Nadkarni S., Prugl R. Digital transformation: a review, synthesis, and opportunities for future research. *Management Review Quarterly*, 2021, Vol. 71 (2), pp. 233—341.
4. Цифрова адженда України — 2020 ("Цифровий порядок денний" — 2020) Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти "цифровізації" України до 2020 року. Київ: ГС "Хай-тек офіс Україна", 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee-3c3922.pdf>
5. Чмута І.М. Сутність технології управління та її ключові ознаки, *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Серія "Економіка"*, 2014. Вип. 710—711, С. 70—75.
6. Шегда А.В. Основы менеджмента: учебное пособие. — К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. 512 с.

References:

1. Maslyhan, O., Bannikov, V., Lobunets, T., Buriak, I., and Shevchuk, L. (2022), "On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential", *Revista Amazonia Investiga*, Vol. 11 (55), pp. 334—343.
2. Mashika, H., Zelic, V., Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV, Odesa, Ukraine.
3. Nadkarni, S. and Prugl, R. (2021), "Digital transformation: a review, synthesis, and opportunities for future research", *Management Review Quarterly*, vol. 71 (2), pp. 233—341.
4. High-Tech Office Ukraine (2016), "Digital Adzhda of Ukraine — 2020. Conceptual foundations. Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine by 2020", Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c-3922.pdf> (Accessed 10 July 2023).
5. Chmutova, I.M. (2014), "The essence of management technology and its key features", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zb. nauk. prats. Seriya "Ekonomika"*, vol. 710—711, pp. 70—75.
6. Shегда, A.V. (1998), *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]*, *Tovaristvo "Znannja"*, KOO, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2023 р.

*І. М. Свідерська,
к. е. н, доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7044-7359>
Є. О. Нагорний,
старший викладач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5008-1839>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.81

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЇ В КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСАХ

*I. Sviderska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman
I. Nagorny,
Senior Lecturer of the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman*

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN CORPORATE FINANCE

Бурхливий розвиток блокчейн-технологій в останні десятиліття змінив підходи до управління бізнесом і прийняття фінансових рішень. Інновації блокчейн впливають на усі сектори економіки, проте для корпоративних фінансів стали визначальними. Цифрова революція пов'язана з такими технологічними досягненнями як інтернет речей, штучний інтелект, великі дані, що трансформували фінансовий сектор. Значної популярності у фінансовій сфері набули криптовалюти, електронні гаманці, первинне розміщення монет, криптотрейдинг та ін. Впровадження цифрових валют на державному рівні сприяє економічній безпеці держави, посиленню монетарного суверенітету, цінової та фінансової стабільності як запоруки стійкого економічного зростання. Систематизація досвіду використання блокчейн-технологій у фінансовій сфері, визначення переваг і загроз їх використання, класифікація цифрових активів та дослідження стратегій зростання доходів є важливим науковим та практичним завданням.

The rapid development of blockchain technologies in recent decades has changed approaches to business management and financial decision-making. Blockchain innovations affect all sectors of the economy, but have become decisive for corporate finance. The digital revolution is associated with technological advances such as the Internet of Things, artificial intelligence, and big data that have transformed the financial sector. Cryptocurrencies, electronic wallets, initial placement of coins and cryptotrading, etc. have gained considerable popularity in the financial sphere.

Cryptotokens have different purposes and methods of use. They are used for payments in the digital and real world with varying degrees of privacy. And also provide ownership or a share in a real company or asset, the opportunity to participate in the life of communities and make decisions, as well as access to events.

As of July 2023, there are more than 26,000 cryptocurrencies with a market capitalization of \$1.17 trillion. dollars USA. Bitcoin dominates among cryptocurrencies, the dominance rate of BTC is 49.9%. In the ranking of cryptocurrencies according to Coinmarketcap, the leading positions are held by: Bitcoin, Ethereum, Tether, BNB, USD Coin, Cardano, Dogecoin, Solana, TKON, and the most popular are: Pepe, Shiba Inu, Pancake Swap.

They provide collateral and trade liquidity. Used as discount coupons and are also fun memes to use in communities. Corporate finance in close collaboration with blockchain technologies has significant prospects for development and use, which will ensure high quality of financial services, stability of the financial system, transparency and independence, as well as innovative renewal.

The introduction of digital currencies at the state level contributes to the economic security of the state, the strengthening of monetary sovereignty, price and financial stability as a guarantee of sustainable economic growth. Systematization of the experience of using blockchain technologies in the financial sphere, advantages and threats of use, classification of digital assets and determination of income growth strategies is an important scientific and practical task.

Ключові слова: блокчейн технології, цифрові активи, криптотрейдинг, корпоративні фінанси, фінансування бізнесу, первинне розміщення монет, фінансовий менеджмент.

Key words: blockchain technology, digital assets, cryptotrading, corporate finance, business financing, initial coin offering, financial management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Блокчейн-технології використовуються у різних сферах та мають ряд переваг:

- сприяють захисту прав на фінанси, землю, нерухомість, ідеї. Оскільки право власності захищено не зброєю, а довірою та технологіями, а саме децентралізованим блокчейном;

- надійність, безпечність та прозорість грошових переказів, міжнародної допомоги, волонтерських зборів також є перевагою блокчейну;

- відбувається поштовх до розвитку підприємництва завдяки блокчейн-технологіям, оскільки це доступ до нових джерел фінансування, постачальників, партнерів, покупців та використання смарт-контрактів для автоматичного виконання договорів;

- зміни в урядуванні та управлінні, що сприяють вищій продуктивності, відкритості виборчого права, доступу до соціальних послуг та оцінки ефективності роботи народних обранців у виконанні передвиборчих обіцянок.

Поряд з досягненнями з'явилися і виклики: кіберзлочинність, шахрайства, персоніфікації даних. Так, з розвитком ринку віртуальних активів та їх поширенням серед населення, зростає кількість злочинів, які пов'язані з ними. У 2021 році, сума коштів у криптовалютах, які були одержані внаслідок незаконних дій, досягла найбільших показників в історії і склала приблизно \$14 млрд. Водночас, не зважаючи на такий високий абсолютний показник, обсяг вказаних операцій у відсотковому вираженні складає усього 0,15% [1, с. 4].

Отже, в даному дослідженні систематизовані основні переваги використання блокчейн технологій у корпоративних фінансах, класифіковано віртуальні активи, описано стратегії заробітку у сфері цифрових технологій, а також використання інновацій віртуального світу в державних фінансах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню використання блокчейн технологій у корпоративних фінансах присвячено значну кількість наукових робіт зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: А. Іващенко, Д. Тепскотт, А. Тепскотт та ін. Авторами публікації здійснена систематизація та узагальнення знань щодо використання блокчейн технологій у фінансуванні бізнесу та перспективи впровадження у корпоративних фінансах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Систематизація досвіду використання блокчейн-технологій у фінансовій сфері, визначення переваг і загроз використання цифрових активів у корпоративних фінансах та класифікація токенів є метою даної публікації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Блокчейн — це децентралізована система журналів, яка розроблена у жовтні 2008 року особою чи групою осіб під ім'ям Сатоши Накамото для забезпечення торгівлі біткоїнами. Ця розробка дозволила вирішити проблему дублювання платежів в криптовалюті, забезпечила обмін у середовищі з низьким рівнем довіри без участі третьої сторони. Створений розподілений реєстр транзакцій є стійким до змін і кібератак, а також забезпечує контроль за незмінністю історії транзакцій.

Блокчейн є децентралізованою базою даних, яка дозволяє перевіряти та передавати інформацію в реальному часі. Уявити блокчейн можна як базу даних, яку зберігаються у виді блоків про здійснені транзакції і кожен наступний блок містить інформацію про попередні блоки записані в хронологічному порядку, які може переглянути будь-хто. Особливість системи полягає в тому, що кожен блок тісно пов'язаний з попереднім блоком і при незначній зміні хеш значно змінюється і

Таблиця 1. Види криптовалют

Назва	Особливості токена	Приклад
Платіжний токен (Payment Token)	Використовуються для купівлі та продажу активів, оплати комісій за транзакції на основі блокчейну без участі посередника. Але платіжні токени використовуються тільки для платежів і не передбачають додаткових послуг для своїх власників.	<i>Bitcoin (BTC)</i> вважається першою в історії криптовалютою. Використовується виключно як децентралізована форма оплати цифрових та фізичних товарів та послуг. <i>Ethereum (ETH)</i> токен блокчейна Ethereum. Застосовується як платіжний засіб як у просторі Web3, так і в реальному світі. <i>Solana (SOL)</i> використовується для оплати цифрових активів та комісій за транзакції у мережі Solana.
Незамінний токен (NFT)	Є криптографічний актив, створений з використанням технології блокчейн. NFT не можна обміняти, як інші токени, оскільки кожен із них єдиний у своєму роді, а отже, має свою особливу цінність. NFT становлять цінність як у фізичному, так і в цифровому просторі. Надають власникам ряд переваг, в тому числі доступ до фізичних та цифрових товарів та заходів.	<i>CryptoPunks</i> – один із перших проєктів NFT, що створений у блокчейні Ethereum. Це надійна інвестиція у «благитну фішку» цифрових активів. <i>Axie Infinity</i> – одна з найпопулярніших криптоігор, де кожен персонаж гри Axie – це NFT, який можна обміняти на реальні гроші чи розмножити, поступово створюючи свою команду. <i>Beeple</i> – псевдонім цифрового художника, творця зображення «Everydays: Перші 5000 днів», яке було продано за 69 млн дол. США.
Стейблкоїн (Stablecoin)	Це тип криптовалюти прив'язаний до фіатної валюти - долара США. Мета його створення — забезпечити більш стабільну та менш волатильну альтернативу криптовалютам. Стейблкоїни часто використовують для оплати товарів та послуг, для здійснення міжнародних транзакцій. Через досить низькі комісійні транзакції стейблкоїни можуть бути альтернативою популярних сервісів грошових переказів, як PayPal.	<i>Tether (USDT)</i> найвідоміший стейблкоїн, прив'язаний до долара США. Tether був створений як стабільна та прозора альтернатива традиційним фіатним валютам для використання у криптовалютних транзакціях. <i>USDC</i> – ще одна стабільна монета, прив'язана до долара США. Вона призначена для забезпечення застав та випускається багатьма компаніями, включаючи Circle та Coinbase.
Децентралізований токен (Defi Token)	Створюються для використання з децентралізованими платформами, які працюють на базі смартконтрактів. Токени Defi використовуються на децентралізованих біржах, для забезпечення застави кредитів, ліквідності торгівлі, цифрових гаманців та NFT.	<i>Chainlink (LINK)</i> дає можливість смартконтрактам безпечно підключатися до зовнішніх джерел даних, дозволяючи інтегрувати нові дані до блокчейну. <i>Aave (AAVE)</i> надає користувачам можливість давати й позичати різні криптовалюти через децентралізовану платформу кредитування, яка використовує унікальну модель пула ліквідності.
Утилітарний токен (Utility Token)	Це «цифрові купони», які дають доступ до певних продуктів та послуг. Токени поширюються під час первинних масових продажів та надають право на реальні знижки у реальному світі, або доступ до події. На відміну від NFT, утилітарні токени взаємозамінні. Їх можна обміняти на інший токен того ж типу або рівної вартості.	<i>ApeCoin (APE)</i> це токен, створений спеціально для екосистеми яхт-клубу Bored Ape та дозволяє власникам брати участь у голосуванні з управління проєктом та надає доступ до функцій, доступних лише членам. <i>Decentraland (MANA)</i> токен для платежів у віртуальному світі Decentraland. В основному використовується для покупки землі та інших віртуальних товарів у грі.
Токен безпеки (Security Token)	Цифрові активи, які дають право власності на частку реальної компанії чи активу. Токени замінюють традиційні засоби інвестування - акції або облігації. Відмінність від реальних цінних паперів полягає у тому, що інформація про ці токени знаходиться в загальнодоступному реєстрі блокчейну.	<i>BCAP</i> – токен смартконтракту на основі Ethereum та перший токенизований венчурний фонд Blockchain Capital. <i>EXOD</i> - діє як цифрове уявлення звичайних акцій класу А компанії Exodus Movement.
Монета конфіденційності (Privacy Coin)	Монети дають можливість конфіденційної відправки грошей. Їм'я відправника та одержувача, сума та дата транзакції залишаються анонімними. Це досягається шляхом застосування одноразової прихованої адреси та об'єднання безлічі транзакцій в одну.	<i>Zcash (ZEC)</i> конфіденційна криптовалюта, що надає користувачам високу швидкість та низьку комісію за транзакцію. Використовує протокол безпеки для гарантії конфіденційності. <i>Monero (XMR)</i> використовується для оплати товарів та послуг у світі конфіденційно та з дуже низькою комісією за транзакції. <i>Dash (DASH)</i> конфіденційна валюта із низькою комісією за транзакцію.
Біржовий токен (Exchange Token)	Це тип криптовалюти, що випускається біржею та використовуються для оплати транзакційних зборів біржі. Рідше можуть використовуватися як токени управління, надаючи власникам право голосу в управлінні платформою. Ці токени створюються підвищення ліквідності біржі і стимулювання користувачів до використання платформи.	<i>Binance USD (BUSD)</i> випускається біржею Binance та забезпечується резервом у доларах США. Є повністю ліквідний та підлягає щоквартальному аудиту для забезпечення цілісності резерву. BUSD часто використовується для торгівлі, платежів, переказів, як засіб заощадження. <i>Crypto.com (CRO)</i> власний токен Crypto.com, створений для транзакцій у рамках блокчейну та фінансової екосистеми.
Мем-монета (Meme Coin)	Мем-монета – криптовалюта, створена на основі найпопулярніших мемів та інтернет-жартів. Зазвичай вони мають початкової вартості, не підкріплені базовими активами чи додатковою корисністю. Їхня цінність змінюється залежно від спільноти і залежить від користувачів.	<i>Dogecoin (DOGE)</i> найпопулярніша мем-монета. Спочатку створювався, як жарт, який набрав обертів з подачі Ілона Маска. Її можна застосовувати для оплати, проте, попри популярність, вона вкрай волатильна (нестійка). <i>Shiba Inu (SHIB)</i> це пародія на Dogecoin. Її можна використовувати для покупки товарів та послуг в екосистемі. Крім цього, вона практично марна.

Джерело: сформовано на основі [2, с. 34; 4].

не приймається системою, приєднання блоку до ланцюга здійснюється без участі третьої сторони. В блокчейні кожен користувач володіє повним записом усіх блоків

ланцюга і кожна транзакція має бути перевірена та підтверджена більшістю або консенсусом користувачів. Процес перевірки може бути вартісним в залежності від

кількості елементів, які перевіряються вузлами та кількості блоків в хеші. Наприклад, у блокчейні біткоїн час перевірки становить 10 хвилин для кожної транзакції. Ця функція забезпечує захист від зміни, ланцюг не може бути змінений жодним учасником після того, як він був підтверджений та доданий до реєстру. Реєстр створюється в хронологічному порядку, проте його можна переглянути та перевірити в обох напрямках [2, с. 90—98].

Станом на липень 2023 року існує більше 26 000 криптовалют, ринкова капіталізація яких сягає 1,17 трлн дол. США. Домінує серед криптовалют біткоїн, показник домінування BTC становить 49,9%. В рейтингу криптовалют за даними Coinmarketcap лідируючі позиції мають: Bitcoin, Ethereum, Tether, BNB, USD Coin, Cardano, Dogecoin, Solana, Tron, а найбільш популярними є: Pepe, Shiba Inu, Pancake Swap [3].

Криптокотени мають різне призначення та методи використання. Вони використовуються для оплати в цифровому та реальному світі з різним ступенем конфіденційності. А також надають право власності або частку в реальній компанії чи активі, можливість брати участь у житті спільнот та приймати рішення, а також доступ до заходів. Забезпечують заставу та ліквідність торгівлі. Використовуються як купони знижок, а також є веселими мемами для використання у спільнотах.

Україна потрапила до топ-10 країн, де найбільше цікавляться біткоїном. Рейтинг європейських держав очолила Велика Британія, а Україна увійшла до топ-10, посівши дев'яте місце. За інформацією дослідницької компанії Gradus, кожен п'ятий українець віком від 18 до 24 років здійснював операції з криптовалютою [4, 5]. Значна волатильність цифрових активів приваблює ризикових інвесторів, а злети та падіння, як для прикладу ціна біткоїна змінилася з 36,8 тис. дол. США на початку 2021 року до 68 тис. дол. США в листопаді 2021 року, сприяють оптимістичним настроям.

Розвиток новітньої екосистеми визначає можливі стратегії отримання доходу:

1. **Hodl** — це стратегія роботи з криптовалютами, при якій криптоінвестори-ходлери купують крипту та зберігають тривалий час, незалежно від того, як змінюється ринок. Щоб заробити, деякі ходлери забувають про свої вклади на кілька років. Окремі цифрові валюти мають фіксований максимальний обсяг, наприклад, у біткоїна — 21 млн монет, так дефляційний характер біткоїна і визнання його "цифровим золотом" актуалізують дану стратегію. У деяких криптовалют є механізми, які "спалюють" наявні токени, щоб запобігти надто великому оборотному запасу і сповільнити інфляцію.

2. **Фармінг криптовалют, або прибуткове фермерство.** Передбачає нарахування токенів як винагороду, що монети конвертувалися в готівку чи інші монети. Щоб фармити, потрібно мати пул ліквідності — пари токенів у співвідношенні 50 на 50, наприклад, DAI/ETH. Чим більша частка в пулі ліквідності, тим більше можна заробити в результаті. Як і у випадку з банківським депозитом, криптоінвестор не може забрати свої гроші до завершення терміну договору. У фармінгу умови регулюються смартконтрактами.

3. **Стейкінг** — стратегія, яка передбачає, що власники певних криптовалют одержують винагороду за те, що зберігають крипту у своїх гаманцях. Так забезпечується стабільна робота блокчейну. Чим більша кількість криптовалют зберігається, тим вища винагорода. Стейкінг працює на алгоритмі Proof of Stake (PoS) — підтвердження частки володіння. Стейкінг є альтернативою майнінгу, проте відсутня потреба у видобуванні цифрової валюти та використанні програмного забезпечення, апаратного обладнання та витрат електроенергії. Стейкінг поділяється на фіксований та безстроковий. Фіксований стейкінг передбачає самостійний вибір терміну зберігання криптоактивів, а безстроковий стейкінг не визначає кінцеву дату зберігання і власник криптоактивів може в будь-який час відмовитися від зберігання.

4. **Купівля та продаж колекційних об'єктів.** З допомогою блокчейн технології NFT підтверджує оригінальність та ексклюзивні права на володіння унікальними об'єктами, які колекціонують, продають та отримують процент за авторство. Такими об'єктами можуть бути графічні роботи, відео, гіфки, дизайнерські кросівки, музика, аватари. Так, проєкт CryptoPunks продає колекційні аватари, яких є більше 10 тисяч унікально згенерованих персонажів (людей, мавп, прибульців) і повторів персонажів не існує. Вартість найдорожчого NFT з колекції CryptoPunks токен #7523 Alien становить 11,8 млн дол. США, що визначено на аукціоні Sotheby's у червні 2021 року.

5. **Launchpads** — стратегія заробітку, яка передбачає використання нових платформ, призначених для полегшення фінансування криптопроєктів. Постійні інвестори можуть отримати доступ до інвестицій більш просто та безпечно, з більшою кількістю інвесторів, а бонусом отримати токени по зниженій ціні або в подарунок. Існують різні види панелей запуску початкової пропозиції DEX, NFT, монет ICO, ігор IGO.

6. **Trading** стратегія заробітку основана на проведенні операцій з криптовалютами. Прибуток отримують на основі різниць у ціні за правилами спекуляції вартості криптовалют. Знання фундаментального та технічного аналізу сприяють отриманню вищого доходу, проте висока волатильність криптовалют потребує і емоційної стійкості. Трейдинг передбачає роботу з торговими парами — спеціальним функціоналом: коли можна міняти одну крипту на іншу чи фіатну валюту. Найбільш популярні пари: USDT/BTC; BTC/ETH; ETH/LTC; BTC/LTC. Інструментами для криптотрейдингу є криптодеривативи, які надають визначені домовленості щодо майбутньої вартості на криптоактиви. Передбачено основні типи трейдерських стратегій: пасивні та активні. До пасивних належить індексне інвестування та холдинг. До активних стратегій відносять: swing-трейдинг; одноденні торги; скальпінг; позиційну торгівлю.

Варто зазначити, що на державному рівні відбувається впровадження цифрових валют. Так, Національний банк України працює над створенням власної цифрової форми гривні — е-гривні. Ключовим призначенням е-гривні є ефективне виконання усіх функцій грошей, доповнюючи готівкову та безготівкову форми гривні.

Використання е-гривні має бути зручним та доступним для всіх верств населення, юридичних осіб, державних органів, банків та небанківських надавачів платіжних послуг.

Розробка та впровадження е-гривні в Україні сприятиме [6]:

- еволюції платіжної інфраструктури України;
- цифровізації економіки;
- подальшому поширенню безготівкових розрахунків, зменшенню їх вартості;
- зростанню рівня прозорості розрахунків;
- підвищенню довіри до національної валюти загалом.

Е-гривня може позитивно вплинути на забезпечення економічної безпеки держави, посилення монетарного суверенітету держави та спроможності Національного банку підтримувати цінову та фінансову стабільність як запоруку стійкого економічного зростання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Корпоративні фінанси в тісній колаборації із блокчейн технологіями мають значні перспективи розвитку та використання, що забезпечить високу якість надання фінансових послуг, стабільності фінансової системи, прозорість та незалежність, а також інноваційне оновлення, що безумовно потребує наукового дослідження та узагальнення, що і буде виконано в наступних публікаціях.

Література:

1. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. — К., 2022. — 587 с.
2. Дон Тепскотт, Алекс Тепскотт. Блокчейн революція. Як технологія, що лежить в основі біткойна та інших криптовалют, змінює світ / Пер. з англ.: Юлія Григоренко, Ганна Лелів; наук. ред.: Михайло Демків, Кейт Щеглова. — Львів, 2019. — 492 с.
3. Ціни на криптовалюту за сьогоднішню капіталізацією. URL: <https://coinmarketcap.com/uk/> (дата звернення 15.07.2023).
4. Види криптовалютних токенів. URL: <https://info.nic.ua/uk/blog-uk/vydy-kryptovalyutnyh-tokeniv/> (дата звернення 15.07.2023).
5. Євгенія Смерека Що таке hodl і як можуть заробляти на крипті новачки. URL: <https://mc.today/uk/hodl/> (дата звернення 15.07.2023).
6. Про е-гривню — цифрові гроші Національного банку URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia> (дата звернення 15.07.2023).

References:

1. OSCE (2022), Ohliad zakonodavstva schodo rehulivannia virtual'nykh aktyviv u sferi borot'by z vidmyvanniam koshtiv ta finansuvanniam teroryzmu [Review of the legislation on the regulation of virtual assets in the field of combating money laundering and terrorist financing], Kyiv, Ukraine.

2. Tepsokott, D. and Tepsokott, A. (2019), Blokchejn revoliutsiia. Yak tekhnolohiia, scho lezhyt' v osnovi bitkojna ta inshykh kryptovaliut, zminiue svit [Blockchain revolution. How the technology behind Bitcoin and other cryptocurrencies is changing the world], L'viv, Ukraine.

3. CoinMarketCap (2023), "Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap", available at: <https://coinmarketcap.com/uk/> (Accessed 15.07.2023).

4. nic.ua (2023), "Types of cryptocurrency tokens", available at: <https://info.nic.ua/uk/blog-uk/vydy-kryptovalyutnyh-tokeniv/> (Accessed 15.07.2023).

5. Smereka, Ye. (2022), "What is hodl and how can beginners earn from crypto", available at: <https://mc.today/uk/hodl/> (Accessed 15.07.2023).

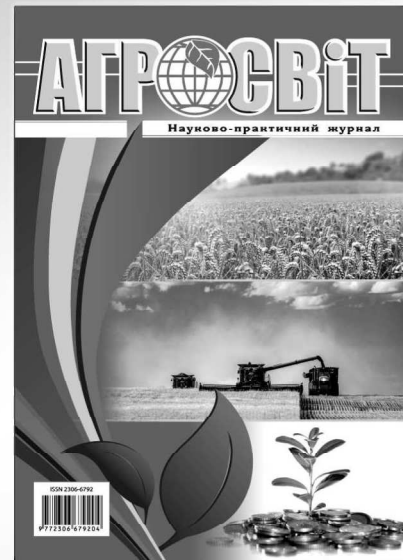
6. National Bank of Ukraine (2023), "About e-hryvnia, the digital currency of the National Bank of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia> (Accessed 15.07.2023).

Стаття надійшла до редакції 23.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Л. І. Сахарнацька,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

Ю. А. Кочут,

аспірант спеціальності 051 Економіка, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5892-6738>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.86

АНАЛІЗ РИНКУ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ

L. Sakharnatska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, SHEI "Uzhhorod National University"

Y. Kochut,

Postgraduate student majoring in 051 Economics, SHEI "Uzhhorod National University"

ANALYSIS OF THE JEWELRY MARKET IN UKRAINE

Аналіз ринку ювелірних виробів є важливою та актуальною темою для розвитку економічного сектору України. Стаття присвячується дослідженню розвитку ринку ювелірних виробів в Україні, розкриває не лише зміни в цінах на сировину для ювелірної галузі, але й аналізує їхні впливи на динаміку ринку. Зокрема, стаття досліджує вплив глобальних цінових тенденцій на золото, срібло, паладій та платину, і з'ясовує, які фактори є основними каталізаторами коливань цін на ці метали.

Окрім того, дослідження статті фокусується на аналізі взаємозв'язку економічної стабільності України та її впливу на здатність галузі впоратися зі складнощами, пов'язаними з умовами війни. Висвітлюються можливі сценарії розвитку ринку ювелірних виробів під час кризових ситуацій, враховуючи військові конфлікти та санкції, які можуть впливати на зовнішню та внутрішню торгівлю.

Стаття також робить огляд провідних компаній, що діють в сфері ювелірних виробів в Україні, визначаючи їхню роль і вплив на ринок. Аналізується конкурентна ситуація в галузі, долі ринкових лідерів та стратегії, які допомагають їм протистояти викликам та зберігати свою позицію.

The analysis of the jewelry market is an important and relevant topic for the development of Ukraine's economic sector. This article is dedicated to exploring the development of the jewelry market in Ukraine, analyzing changes in raw material prices for the jewelry industry, and identifying factors influencing the formation of prices for gold, silver, palladium, and platinum. Additionally, leading companies in the field of jewelry products and their characteristics and functioning during wartime are highlighted.

The research delves into not only the changes in prices for raw materials relevant to the jewelry industry but also examines their impact on market dynamics. Global price trends for gold, silver, palladium, and platinum are studied, shedding light on the key catalysts behind price fluctuations for these metals.

Moreover, the article focuses on analyzing the interplay between Ukraine's economic stability and its influence on the industry's resilience in coping with challenges related to wartime conditions. Possible scenarios for the development of the jewelry market amidst military conflicts and sanctions, which may impact external and internal trade, are explored.

The article also provides an overview of prominent companies operating in the Ukrainian jewelry sector, determining their role and influence on the market. The competitive landscape within the industry is examined, including the market share of leading players and the strategies they employ to confront challenges and maintain their positions.

An important aspect of the research is also the examination of opportunities for developing innovative technologies and designs in the jewelry industry, which can provide competitive advantages and enhance the appeal of products for consumers. Specifically, the use of advanced materials and technologies in production that can elevate the quality and attractiveness of jewelry items is given due attention.

Furthermore, the article encompasses socio-cultural aspects of jewelry consumption during wartime. Considering the influence of cultural and economic changes on consumer demand, it investigates which jewelry items are popular among different social groups and how consumer priorities evolve amidst challenging economic conditions.

Ключові слова: ринок ювелірних виробів України, ціни на дорогоцінні метали, золото, срібло, платина, паладій, розвиток, підприємства-лідери, ювелірне виробництво.

Key words: jewelry market of Ukraine, prices of precious metals, gold, silver, platinum, palladium, development, leading enterprises, jewelry production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На території України ювелірне виробництво має довгу історію, що свідчить про його значущість у культурному і економічному контексті. Археологічні розкопки підтверджують наявність різноманітності ювелірних виробів у різних регіонах, зокрема на Київщині, півдні та заході України.

Ювелірний ринок є важливим сегментом економіки, який має значний вплив на суспільство і фінансову систему. Ювелірні вироби, такі як прикраси з дорогоцінних металів і коштовних каменів, мають особливу цінність і приваблюють увагу як споживачів, так і інвесторів.

Ювелірні вироби виконують не тільки естетичну функцію, але й символізують статус, багатство та смак своїх власників. Люди приділяють значну увагу образу, стилю й індивідуальності, і прикраси стають одним з способів вираження особистого стилю та соціального статусу. Це створює постійний попит на ювелірні вироби, який підтримує цей ринок.

Також ювелірні вироби можуть слугувати як інвестиційний засіб. Дорогоцінні метали, такі як золото і срібло, а також деякі коштовні камені (алмаз, рубін, сапфір, смарагд, олександрит, благородна шпінель та евклаз), з часом можуть зберігати або навіть збільшувати свою вартість. Це привертає увагу інвесторів, які вбачають в ювелірних виробах стабільний актив з потенціалом для прибутку. Таким чином, велика частина попиту на ювелірні вироби походить не тільки від споживачів, але й від інвесторів, які розглядають цей ринок як частину свого портфеля. Вони відносяться до альтернативних інвестицій, які мають назву SWAG та користуються попитом на інвестиційному ринку.

Ювелірний ринок має важливий вплив на економіку. Він створює робочі місця виробництва, дизайну, роздрібною торгівлі та послуг, таких як оцінка прикрас, ремонт і підтримка. Це сприяє зростанню економічної діяльності і стимулює економічний розвиток.

Крім того, ювелірний ринок є глобальним і міжнародним. Багато країн виробляють і експортують ювелірні вироби, що сприяє розширенню зовнішньої торгівлі і залученню валютних доходів. Багато туристів також прагнуть придбати місцеві ювелірні вироби під час своїх подорожей, що сприяє розвитку туризму та міжнародній співпраці.

Необхідно також враховувати, що ювелірний ринок підпадає під вплив волатильних факторів, таких як коливання цін на сировину, зміни модних тенденцій і культурних вподобань, а також макроекономічні зміни. Однак, завдяки своїй постійній привабливості для споживачів і інвесторів, ювелірний ринок продовжує займати важливе місце в світовій економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом останніх років ювелірний ринок в Україні зазнав значних змін та викликів. Різні дослідники та експерти виявили інтерес у розумінні динаміки цього ринку, проливаючи світло на важливі аспекти, які раніше залишалися невирішеними. Один із значних досліджень, проведених Українською Асоціацією Ювелірів (УАЮ), стосується поточного стану вітчизняної ювелірної промисловості. Дослідження УАЮ, опубліковане в Журналі Економічного Аналізу, надало цінні уявлення про розміри ринку, темпи зростання та основних гравців. Воно підкреслило потенціал галузі як важливого спри-

Таблиця 1. Ціни на дорогоцінні метали за період 2020—2023 рр. у грн за один грам металу в чистоті (без ПДВ)

Метал	Вартість, грн			
	11.01.2020	11.01.2021	11.01.2022	11.01.2023
Золото	1181,38	1745,12	1569,25	2178,61
Срібло	13,64	24,70	19,52	27,33
Платина	740,83	996,59	834,52	1261,38
Паладій	1619,81	2226,52	1692,72	2090,85

Джерело: складено автором на основі даних [1].

альника економіці України та виявило можливості для подальшого росту та розвитку.

Ще одна важлива публікація Національного банку України (НБУ) розглядала фінансові аспекти ювелірного ринку, зосереджуючись на його впливі на платіжний баланс країни. Звіт НБУ виділяв важливість галузі з точки зору зовнішньої торгівлі та роль її в формуванні дефіциту поточних рахунків. Шляхом аналізу патернів імпорту та експорту і виділення основних експортних ринків, ця публікація підкреслила необхідність додаткових досліджень щодо підвищення конкурентоспроможності української ювелірної промисловості на світовому ринку.

Крім того, аналіз екологічних та етичних аспектів ринку ювелірних виробів досі відсутній у існуючій літературі. При зростаючій глобальній обуреності стосовно сталого розвитку та відповідального виробництва, вивчення екологічного впливу української ювелірної промисловості та дотримання етичних стандартів стає все більш актуальним.

Загалом, останні дослідження та публікації створили основу для розуміння поточного стану та динаміки ринку ювелірних виробів в Україні. Проте деякі аспекти загальної проблеми, такі як вплив державних політик та екологічно-етичний аспект галузі, залишаються відносно недослідженими. Ця стаття має на меті побудувати на основі існуючих досліджень для надання більш всебічного аналізу ринку ювелірних виробів в Україні, висвітлюючи як виклики, так і можливості, які стоять перед ним у майбутньому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження розвитку ринку ювелірних виробів в Україні, аналізу зміни в цінах на сировину для ювелірної галузі та виявляє фактори, що впливають на формування цін на золото, срібло, паладій та платину.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

SOVA, ZARINA, Sribna Kraina, Столична ювелірна фабрика, Cote & Jeunot, Золотий вік, УкрЗолото, Kochut і Guzema Jewelry є відомими назвами на українському ювелірному ринку. Кожна з цих компаній відзначається своїм унікальним стилем, високою якістю та красою своїх виробів.

1) Золотий Вік — загальна кількість магазинів понад 500 в Україні. За інформацією, опублікованою на веб-сайті компанії, Золотий Вік має понад 100 магазинів мережі в містах-мільйонниках. У загальній складності, Золотий Вік має принаймні 500 торгових точок, розташованих у понад 100 населених пунктах по всій Україні. Крім бренду Золотий Вік, компанія Union Group, до якої входить, також володіє іншими мережами, такими як Срібний Вік, Золота Країна, Срібна Країна, Brilliant, Dominant Diamonds і Укрсрібло.

2) УкрЗолото загальна кількість магазинів понад 170 в Україні. В мережі представлені вироби золота та срібла, які мають вставки з напівкоштовних і дорогоцінних каменів. Ця мережа пропонує ювелірні вироби вітчизняних та іноземних виробників. Крім продажу прикрас, магазини "УкрЗолото" надають послуги ювеліра, включаючи гравірування.

3) Столична ювелірна фабрика загальна кількість магазинів понад 100 в Україні. Заснована в 1997 році, є одним з провідних виробників ювелірних прикрас в Україні. Завдяки своїй надійності і високій якості, вона зарекомендувала себе як впливового виробника та продавця на ринку. Фабрика втілює справжнє мистецтво в своїх виробках, які здатні доставити незабутні емоції за вигідну ціну. Їхні прикраси вражають яскравістю та досконалістю виконання, що підкреслює їхню унікальність та привабливість.

4) SOVA загальна кількість магазинів понад 40 в Україні. Цей український ювелірний бренд є піонером у встановленні трендів і відрізняється серйозним підходом до запуску продуктів, проявляючи сміливість, готовність до експериментів і свободу. Бренд був заснований у 2000 році, але справжній прорив у розвитку відбувся з 2013 року після проведеного ребрендингу та поліпшення дизайну. Більшість виробів цього бренду відзначаються лаконічним і мінімалістичним стилем, що відповідає сучасним тенденціям у світі прикрас. Кожна прикраса витончено виконана і втілює в собі сучасний дизайн. Окрім того, цей бренд має важливу соціальну місію, спрямовану на захист природи в Україні.

5) Zarina загальна кількість магазинів понад 29 в Україні. Ювелірний Дім дарує емоції, тому до дня народження, на весілля, ділові зустрічі та випускні вечори пропонує широкий вибір золотих і срібних виробів — унікальні діамантові каблучки, сережки, кулони, кольє. Доступні колекції на будь-який смак та вік: Fine, Jewel, Story, Creative, You. Також ZARINA увійшла в ТОП-30 найуспішніших брендів України за версією НБ.

6) Kochut загальна кількість магазинів 2 в Україні. У 2015 році, майстри цього бренду здобули великий успіх, коли вони розширили свою присутність в онлайн, і їхні унікальні вироби швидко отримали популярність на Uanet. Замість створення роздрібною мережі в Україні, вони відкрили лише по одному шоу-руму в Ужгороді та Києві. Однак, їх магазини під назвою Kochut були відкриті в Австрії (Відень), Німеччині (Дюссельдорф), Чехії (Простейов) та Великій Британії (точка видачі в Лондоні).

Дорогоцінні метали використовуються у виготовленні ювелірних виробів, що надає їм особливу цінність і привабливість. Основні дорогоцінні метали для ювелірних виробів включають золото та срібло, а також платину і паладій.

Золото є популярним дорогоцінним металом у ювелірній промисловості. Воно має чудовий блиск, тепле забарвлення та високу стійкість до корозії. Золото часто використовується у формі сплавів з іншими металами для поліпшення його механічних властивостей. Вироби золота можуть мати різні карати, наприклад, 18K або 14K.

Срібло також широко використовується у ювелірних виробках. Воно має близький до білого кольору вигляд і надає прикрасам елегантність. Срібло може використовуватися як чистий метал або в поєднанні з іншими металами для поліпшення його міцності та стійкості.

Платина є цінним дорогоцінним металом для ювелірних виробів. Вона має високу стійкість до корозії, велику міцність та рідкісний характер. Платина використовується як основний матеріал або як сплав для створення вишуканих прикрас з неперевершеною якістю та блиском.

Під час аналізу вартості дорогоцінних металів з 11.01.2020 по 11.01.2023 були помічені наступні тенденції: ціна золота зросла з 1181,38 грн до 2178,61 грн за грам протягом чотирьох років, що свідчить про його стабільний ріст і високу популярність; ціна на срібло також зросла з 13,64 грн до 27,33 грн за грам, показуючи збільшений інтерес до цього металу; ціна платини зросла з 740,83 грн до 1261,38 грн за грам, що вказує на підвищений інтерес і значну цінність цього металу; ціна паладію збільшилася з 1619,81 грн до 2090,85 грн за грам, що свідчить про його високу цінність та значний ріст.

Основними причинами світового зростання цін на ювелірні дорогоцінні метали та їх сплави виступають:

- вичерпність цих природних ресурсів;
- нестабільність цін на енергоносії на світових ринках;
- інфляція основних світових валют, перш за все долара США [2].

До характеристик вітчизняного ювелірного ринку слід віднести й те, що на ньому переважають великі виробники і потужні торговельні підприємства, які мають значний потенціал для конкурентної боротьби. Така ситуація приводить до зменшення загальної кількості суб'єктів господарювання, що працюють на даному ринку. Так, згідно з даними інформаційного порталу союзу ювелірів України кількість виробників ювелірних виробів в Україні за останні два роки скоротилася на 38,5%, а саме з 1180 суб'єктів господарювання в 2014 р. до 726 у 2016 р., за рахунок зменшення числа малих підприємств. Це підтверджується числом зареєстрованих іменників — спеціальних ювелірних знаків [3].

За даними на березень 2022 року Найбільша кількість закритих об'єктів припала на ювелірний сегмент. У категорії Jewellery припинили роботу 1119 точок, що становить 85% галузі. Наразі кількість відкритих ювелірних магазинів — 194, вони в основному працюють на Заході України та у великих містах, які не знаходяться в зоні активних бойових дій [4].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна, як і багато інших країн, спостерігає підвищений інтерес до дорогоцінних металів, зокре-

ма золота, срібла, платини та паладію. Зростання їх вартості впливає на розвиток українського ювелірного ринку. Висока популярність золота та срібла у виготовленні прикрас, разом із зростаючим попитом на високоякісні вироби, створює нові можливості для українських виробників та дизайнерів. Приріст вартості платини та паладію також стимулює розвиток промислових галузей, де ці метали використовуються. Україна має потенціал стати важливим гравцем на міжнародному ювелірному ринку, використовуючи свої ресурси та креативний потенціал для виготовлення якісних та вишуканих ювелірних виробів, які відповідають світовим стандартам і вимогам.

Загалом, ювелірний ринок є важливим сегментом економіки, який має великий попит як від споживачів, так і від інвесторів. Він створює робочі місця, сприяє економічному розвитку та має вплив на зовнішню торгівлю. Проте, його успішність і стабільність можуть бути піддані впливу різних факторів, які варто враховувати при аналізі цього ринку.

Література:

1. Національний банк України. Купівля Національним банком України банківських і дорогоцінних металів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/precious-metals>
2. Скубіліна, А. В., Воловик, В. М. Оцінка розвитку ринку ювелірних виробів в Україні. Мукачівський державний університет Серія: Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 355—359. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/62.pdf
3. Через війну кількість торгових об'єктів скоротилася на 29% — найбільше постраждали ювелірка й fashion-ритейл. URL: <https://forbes.ua/news/cherez-viyu-kilkist-torgovikh-obektiv-skorotilasya-na-29-naybilshe-postrazhdali-yuvelirka-y-fashion-riteyl-29032022-5122>
4. Офіційний сайт союзу ювелірів України. URL: <http://juvelir.org.ua>

References:

1. National Bank of Ukraine (2023), "Purchase of bank and precious metals by the National Bank of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/precious-metals> (Accessed 10 June 2023).
2. Skubilina, A.V., Volovik, V.M. (2017), "Assessment of the development of the jewelry market in Ukraine", Mukachevo State University Series: Economics and Society, [Online], vol. 10, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/62.pdf (Accessed 18 June 2023).
3. Forbes Ukraine (2022), "Due to the war, the number of commercial objects decreased by 29% — jewelry and fashion retail were most affected", available at: <https://forbes.ua/news/cherez-viyu-kilkist-torgovikh-obektiv-skorotilasya-na-29-naybilshe-postrazhdali-yuvelirka-y-fashion-riteyl-29032022-5122> (Accessed 18 June 2023).
4. The official website of the Union of Jewelers of Ukraine (2023), available at: <http://juvelir.org.ua> (Accessed 25 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2023 р.

М. О. Прокопенко,
аспірант кафедри управління та смарт-інновацій,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9306-3286>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.90

СЦЕНАРНЕ ПЛАНУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

М. Prokopenko,
Postgraduate student of the Department of Management and Smart Innovations,
Kyiv National University of Technology and Design

SCENARIO PLANNING OF BUSINESS PROCESSES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Сценарне планування бізнес-процесів є важливим інструментом для промислових підприємств. Така значущість зумовлена тим, що воно допомагає суб'єкту економічної діяльності через процеси прогнозування та планування керувати діяльністю в умовах невизначеності. Відтак, дослідження спрямоване на визначення особливостей перетворень сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах в умовах цифровізації щодо його процесів, дієвості та функціональності. У межах дослідження звернено увагу на той факт, що організаційна діяльність виробничого підприємства є сукупністю взаємозалежних бізнес-процесів, які відображають реалізацію окремих його діяльностей, їх засобів та робіт. Доведено, що такі бізнес-процеси будуються та діють усередині підрозділів суб'єкта економічної діяльності та між ними за результатами опису та оцінки цілого комплексу можливих варіантів розвитку подій у майбутньому, що формуються засобами сценарного планування. Виходячи з окресленої актуалізації, зроблено висновок, що великі виробничі підприємства активно впроваджують цифрові технології у свої бізнес-процеси, що, своєю чергою, змінює характер їх сценарного планування. В усіх випадках шляхи та напрямки цифровізації різноманітні, однак їх загальний результат доводить, що завдяки цифровим технологіям сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах не просто отримує нові можливості, а змінює свій характер через конкретні способи впливу, серед яких: доступ до даних; аналітика даних; моделювання та симуляція; автоматизація заходів та робіт; віртуальна реальність та розширена реальність. Зроблено висновок, що через наявні впливи цифровізація змінює підходи до сценарного планування шляхом перетворення належних до нього заходів та робіт (що одночасно є і частиною бізнес-процесів) на відкриті онлайн-структури, які забезпечують створення певного продукту чи послуги для споживачів в умовах невизначеності. Ці структури характеризуються відкритістю до нових даних, які безперервно збираються й обробляються. Сфери перетворень включають процеси управління, операційні процеси та забезпечувальні процеси. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у вивченні впливу цифрової трансформації на ефективність та результативність бізнес-процесів на промислових підприємствах.

Scenario planning of business processes is an important tool for industrial enterprises. Its significance is driven by its ability to assist economic entities in managing their activities through forecasting and planning processes, particularly in times of uncertainty. Therefore, the research aims to identify the characteristics of the transformation of scenario planning for business processes in industrial enterprises under conditions of digitalization. This includes examining changes in its processes, effectiveness, and functionality as a result of digitalization. The research emphasizes the fact that the organizational activities of a manufacturing enterprise consist of a set of interdependent business processes that reflect the implementation of its various activities, means, and tasks. It has been proven that such business processes are constructed and operate within the divisions of economic entities, and they are interconnected based on the results of describing the entire complex of possible future development scenarios, which are formed through scenario planning. Based on the outlined contextualization, the conclusion has been drawn that large manufacturing enterprises actively integrate digital technologies into their business processes, which, changes the nature of their scenario planning. In all cases, the paths and directions of digitalization vary, but their common outcome demonstrates that thanks to digital technologies, scenario planning of business processes in industrial enterprises undergo not only new possibilities but also a fundamental change in its character through specific modes of influence. These modes include data accessibility, data analytics, modeling, and simulation, automation of actions and tasks, virtual reality, and augmented reality. The conclusion has been reached that digitalization, through its inherent influences, changes the approaches to scenario planning by transforming the associated actions and tasks (which are simultaneously part of business processes) into open online structures that facilitate the creation of specific products or services for consumers in uncertain conditions. These structures are characterized by their openness to new data, which is continuously collected and processed. The areas of transformation include management processes, operational processes, and supporting processes. The prospects for further research in this direction lie in studying the impact of digital transformation on the efficiency and effectiveness of business processes in industrial enterprises.

Ключові слова: процеси; Інтернет речей; штучний інтелект; процеси управління; операційні процеси; забезпечувальні процеси.

Key words: processes; Internet of things; artificial intelligence; management processes; operational processes; supporting processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сценарне планування бізнес-процесів є важливим інструментом для промислових підприємств. Така значущість зумовлена тим, що воно допомагає суб'єкту економічної діяльності через процеси прогнозування та планування ефективно керувати своєю діяльністю в умовах невизначеності, яка значно посилилася у зв'язку з війною та пов'язаними з нею втратою ринків збуту, дорогими кредитами, мобілізацією працівників, зростанням витрат на управління. Серед ключових аспектів, які підкреслюють значущість сценарного планування на промислових підприємствах — багатофункціональні заходи або роботи, які вони створюють, зокрема: аналіз різних сценаріїв розвитку подій і прогнозування їх впливу на результати діяльності; раціональний розподіл ресурсів, таких як людські, матеріальні та фінансові; забезпечення гнучкості та адаптивності до змін у зовнішньому середовищі; забезпечення якісної внутрішньої координації та комунікації між учасниками та власни-

ками бізнес-процесів. Зі розвитком процесів цифровізації в економіці сценарне планування бізнес-процесів набуває ще більшої значущості щодо процесів, дієвості та функціональності, адже цифрові технології поступово перетворюють всі заходи або роботи, що є його частиною, на відкриті онлайн-структури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Широке коло проблем планування бізнес-процесів на промислових підприємствах зазнало відображення у працях цілого ряду вітчизняних теоретиків і практиків-економістів (серед яких Гурова В.О., Садекова А.І., Командровська В.Є., Морозенко О.Ю., Тур О.В., Матусевич А.С.). Багато економічних та організаційних проблем використання сценарного планування в бізнес-процесах висвітлено в роботах Чорнобай Л. І., Дума О.І. Попри це, низка аспектів проблеми перетворень сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах в умовах цифровізації не отримали належного відображення в науковій літературі. Недостатньо вивчені є питання ідентифікації способів, якими циф-

Таблиця 1. Специфічні способи, якими цифрова трансформація впливає на сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах

Специфічні способи впливу	Зміст впливу цифрової трансформації	Вплив на сценарне планування бізнес-процесів	
		Специфічний	Загальний
Доступ до даних	Надає підприємствам широкий доступ до великого обсягу даних про споживачів, ринок, виробництво та інші аспекти діяльності підприємства.	Збирання та аналіз великого обсягу даних. Це дозволяє створювати точні, обґрунтовані сценарії для планування та прогнозувати їх вплив на результати діяльності.	Перетворення заходів та робіт, що реалізуються у межах сценарного планування, на відкриті онлайн-структури. Ці структури обмінюються даними та взаємодіють між собою.
Аналітика даних	Надає підприємствам інструменти для аналізу великих обсягів даних (зокрема, аналітичні інструменти та алгоритми штучного інтелекту)	Виявлення закономірностей, тенденцій та залежностей між різними факторами. Це допомагає підприємствам розробляти точні та прогнозовані сценарії діяльності.	
Моделювання та симуляція	Надає підприємствам можливості моделювати та симулювати різні сценарії створення певного продукту чи послуги для споживачів (відповідно до різних умов і параметрів)	Оцінка потенційних варіантів розвитку подій та їх впливу на бізнес-процеси. Це дозволяє визначити найбільш ефективні та оптимальні сценарії розподілу ресурсів, адаптивності до змін у зовнішньому середовищі	
Автоматизація процесів	Надає підприємствам можливості автоматизувати бізнес-процеси, знижуючи ручну працю та підвищуючи ефективність	Забезпечення якісної внутрішньої координації при реалізації планів. Це забезпечує легкість оновлення та внесення змін в сценарії планування.	
Віртуальна реальність та розширена реальність	Надає підприємствам можливості візуалізувати та інтерактивно взаємодіяти зі сценаріями планування.	Розуміння менеджерами змісту та впливу різних сценаріїв на створення певного продукту чи послуги для споживачів. Це сприяє більшій точності та впевненості у прийнятті рішень.	

Джерело: сформовано на основі [1–2; 5].

рова трансформація впливає на сценарне планування бізнес-процесів, схем змін в процесах управління, операційних та обслуговуваних процесах при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення особливостей перетворень сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах в умовах цифровізації (зокрема, перетворень щодо його процесів, дієвості та функціональності).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За змістом сучасних досліджень неодноразово доведено, що організаційна діяльність виробничого підприємства є сукупністю взаємозалежних бізнес-процесів, які відображають реалізацію окремих його діяльностей, їх засобів та робіт [2, с. 110]. Такі бізнес-процеси, у більшості випадків, будуються та діють усередині підрозділів суб'єкта економічної діяльності та між ними за результатами опису цілого комплексу можливих варіантів розвитку подій у майбутньому (що формуються

засобами сценарного планування) [2, с. 110]. При цьому наразі великі виробничі підприємства (меблеві та металургійні заводи, хімічні підприємства, автомобільні заводи) активно впроваджують цифрові технології у свої бізнес-процеси, що своєю чергою змінює характер їх сценарного планування. Зокрема, менеджмент ЛІФТЕК ГРУП впровадив систему "розумної" фабрики, яка використовує Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI) та автоматизацію процесів, при цьому сформуючи можливості збирати дані з різних датчиків та пристроїв на обладнанні, аналізувати їх та виконувати дії без прямого втручання людини. Менеджмент ТОВ ПРОФІТ М, ПРАТ "ДМЗ та ряду інших виробничих підприємств впровадив елементи Індустрії 4.0, що забезпечили збільшення обсягу доступної інформації для аналізу (завдяки збору, зберіганню та обробці великих обсягів даних, які генеруються в процесі діяльності та зв'язку між машинами та процесами виробництва). Менеджмент ТОВ "ЕНО Меблі ЛТД" впровадив елементи системи автоматизованого заводу, що дозволяють моделювати та симулювати різні сценарії виробництва товарів відповідно до різних умов, параметрів та попиту на них. У всіх випадках шляхи та напрямки цифровізації різноманітні, однак їх загальний результат доводить, що завдяки цифровим технологіям, сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах не просто отримує нові можливості, а змінює свій характер через конкретні способи впливу, серед яких: доступ до даних; аналітика даних; моделювання та симуляція; автоматизація заходів та робіт, віртуальна реальність та розширена реальність. Характеристика окреслених заходів впливу наведена нами в табл. 1.

Фактично, через специфічні впливи, цифровізація значно змінює підходи до сценарного планування. Так, якщо класичне сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах орієнтоване на іманентний добір належних до них заходів та робіт то в умовах цифровізації ці складові стають постійними (рис. 1). Перетворення належних до бізнес-процесів заходів та робіт на постійні відбувається шляхом інтеграції їх у відкриті онлайн-структури, які у взаємодії керують, забезпечують та обслуговують створення певного продукту чи послуги для споживачів в умовах невизначеності. При цьому постійні структури заходів та робіт належних до бізнес-процесів:

— містять перемикачі (які активують їх, переводять до неактивних або можуть модифікують шляхом програмування або конфігурування).

— можуть автоматично видавати інформацію, щодо їх результативності (тобто бути підключені до інших сис-

тем, датчиків або пристроїв для отримання додаткової інформації);

— можуть включати елементи штучного інтелекту, автоматизації та машинного навчання для модифікації під зміни в реальному часі.

Так, структури сценарного планування бізнес-процесів характеризуються відкритістю до нових даних, які безперервно збираються й обробляються. Сфери перетворень включають: процеси управління; операційні процеси; забезпечувальні процеси.

Коли сферою перетворень є процеси управління, а саме належні до них заходи та роботи, то для окресленої площини формуються електронні або цифрові структури заходів та робіт, які використовуються для керування різними аспектами функціонування підприємства через інтернет або мережу. При цьому трансформації, що відбуваються в процесах управління при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах, можна представити за схемою, наведеною на рис. 2.

Системна дія окреслених перетворень дозволяє створювати зручні управлінські онлайн-структури, які підтримують створення та постачання продуктів або послуг для споживачів в умовах невизначеності. Відповідно до схемного представлення, цю структуру характеризують наступні особливості:

1. Заходи та роботи сценарного планування інтегруються у зручні та доступні платформи сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах;

2. Платформи сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах багатофункціональні. Вони придатні для проведення операцій, обміну даними та комунікації між різними учасниками управління та коригування формату (відповідно до потреб суб'єктів економічної діяльності).

3. Власник бізнес-процесу перетворюється на його

Рис. 1. Складові сценарного планування бізнес-процесів на промислових підприємствах до та в умовах цифровізації

Примітка

*аналіз різних сценаріїв розвитку подій і прогнозування їх впливу на результати діяльності.

** варіанти розподілу ресурсів, таких як людські, матеріальні та фінансові.

***забезпечення гнучкості та адаптивності до змін у зовнішньому середовищі.

****забезпечення якісної внутрішньої координації та комунікації між учасниками та власниками бізнес-процесів

Джерело: сформовано на основі [1—2; 5].

го оператора. Він здійснює постійний моніторинг за успішним проектуванням, виконанням та ефективністю бізнес-процесу.

Ці зміни в процесах управління підприємством від цифровізації сценарного планування дозволяють забезпечити більш ефективну координацію, комунікацію та контроль над всіма діями працівників, які здійснюються на виробничому підприємстві для перетворення ре-

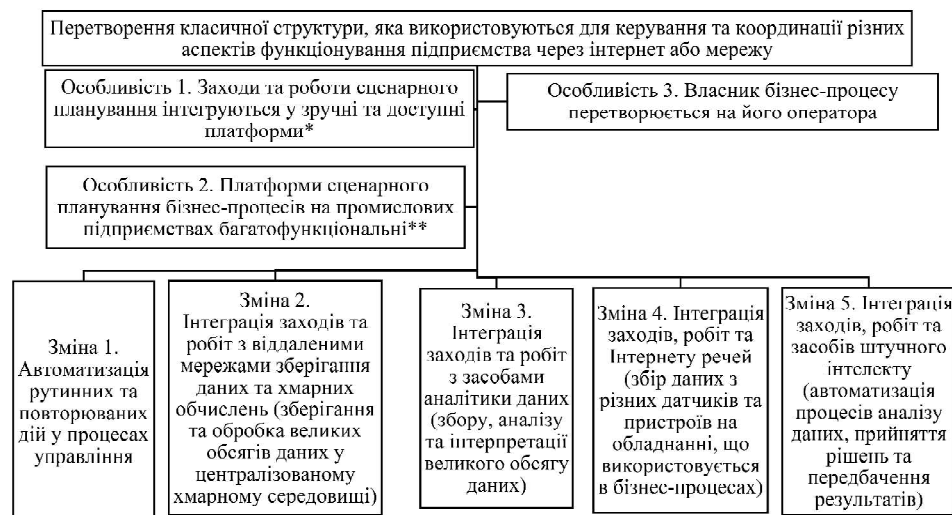

Рис. 2. Схема змін в процесах управління при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах

Примітка

*зокрема, веб-портал або додатки, що надають інтерфейс для керування різними аспектами підприємства, системи електронного документообігу, хмарні сервіси та системи зберігання даних, електронні системи взаємодії зі споживачами.

** зокрема, придатні для проведення операцій, обміну даними, комунікації між різними учасниками системи та коригування формату (відповідно до потреб суб'єктів економічної діяльності).

Джерело: сформовано на основі [1; 3—4; 6].

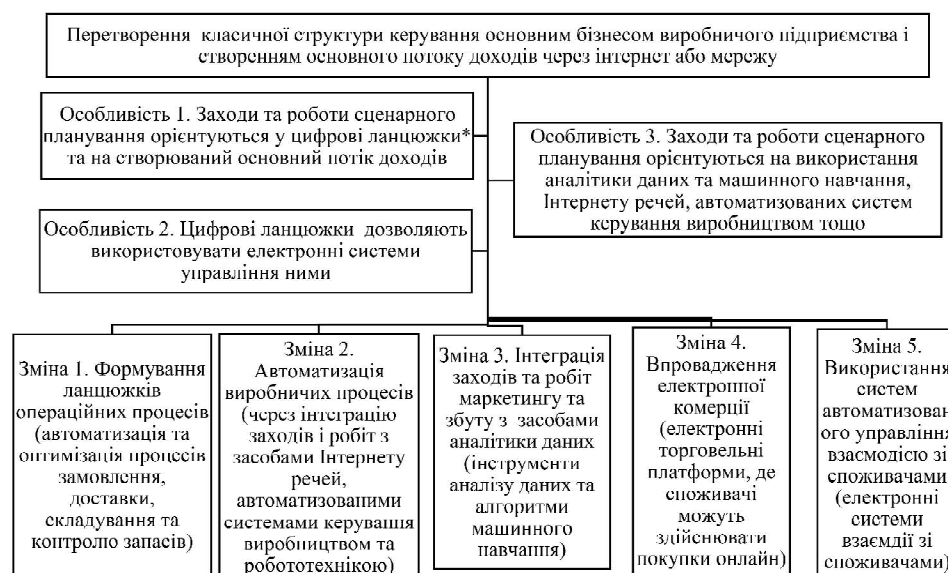

Рис. 3. Схема змін в операційних процесах при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах

Примітка

*формується ефективні та прозорі ланцюжки постачання.

Джерело: сформовано на основі [1; 4; 6].

сурсів у продукти, що мають цінність для споживачів, інвесторів, персоналу [1].

Системна дія наведених вище особливостей забезпечує такі зміни щодо послідовних дій, дієвості та функціональності сценарного планування бізнес-процесів (на промислових підприємствах в умовах цифровізації):

1. Автоматизація рутинних та повторюваних дій у процесах управління. За таких умов сценарне планування може автоматизувати процеси планування ресурсів, управління виробництвом, фінансами та іншими аспектами підприємства.

2. Інтеграція заходів та робіт з віддаленими мережами зберігання даних та хмарних обчислень. За таких умов сценарне планування може орієнтуватися на ефективний обмін та спільний доступ до даних для всіх учасників управління, що забезпечує покращену комунікацію та координацію у процесах управління.

3. Інтеграція заходів та робіт з засобами аналітики даних. За таких умов сценарне планування може за допомогою алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту виявляти тенденції, залежності, прогнозувати результати в різних сценаріях, що допомагає в управлінні та прийнятті рішень.

4. Інтеграція заходів та робіт з засобами Інтернету речей. За таких умов сценарне планування може отримувати реальні дані про стан обладнання, ресурси та ефективність роботи. З цими даними можна розробляти сценарії оптимізації виробництва та планування обслуговування.

5. Інтеграція заходів, робіт та засобів штучного інтелекту. За таких умов системи сценарного планування отримують дані про патерни та залежності. Це допомагає у формуванні сценаріїв планування та прийнятті оптимальних рішень.

Коли сферою перетворень є операційні процеси (а саме заходи та роботи з організації постачання, виробництва, маркетингу та збуту), то формуються нові струк-

тури керування основним бізнесом виробничого підприємства і створенням основного потоку доходів через інтернет або мережу. При цьому трансформації, що відбуваються в операційних процесах при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах, можна представити за схемою наведеною на рис. 3.

Системна дія окреслених перетворень дозволяє створювати гнучкі онлайн-структури, які підтримують операційні процеси промислових підприємств, що охоплюють організацію постачання, виробництва, маркетингу та збуту. Відповідно до схемного представлення, цю структуру характеризують наступні особливості:

— Особливість 1. Заходи та роботи сценарного планування орієнтуються на унікальні структури — цифрові ланцюжки та створюваний ними основний потік доходів.

— Особливість 2. Цифрові ланцюжки дозволяють використовувати електронні системи управління ними, що автоматизують та оптимізують операційні процеси.

— Особливість 3. Заходи та роботи сценарного планування орієнтуються на використання в операційних процесах аналітики даних та машинного навчання, Інтернету речей, автоматизовані системи керування виробництвом тощо.

Системна дія наведених вище особливостей забезпечує наступні зміни щодо послідовних дій, дієвості та функціональності сценарного планування бізнес-процесів (на промислових підприємствах в умовах цифровізації):

1. Формування ланцюжків операційних процесів. Цифрові технології дозволяють менеджерам створити ланцюжки постачання у форматі моделі багаторольового взаємозамінного зв'язку між підприємствами, замовниками, постачальниками, каналів з інтегрованими у них електронними системами управління постачанням. Використання електронних систем управління постачанням (Supply Chain Management — SCM) дозволяє при сценарному плануванні автоматизувати та безперервно оптимізувати процеси замовлення, доставки, складування та контролю запасів.

2. Автоматизація виробничих процесів. Заходи та роботи сценарного планування орієнтуються на Інтернет речей, автоматизовані системи керування виробництвом та робототехніку. Вони дозволяють підприємствам автоматизувати виробничі процеси. Така зміна: полегшує моніторинг та керування виробництвом; підвищує якість продукції; знижує залежність від ручної праці. Крім того цифровізація сценарного планування виробничих процесів знижує залежність суб'єктів бізнесу від змін попиту на продукцію. Це зумовлене тим, що наразі

частина території України під тимчасовою окупацією, частина в безпосередній близькості до бойових дій, що погано відбивається на діловій активності. Окрім того, багато українців вимушені виїжджати до безпечних регіонів України або за кордон, що теж знизило продажі товарів. Втім, зміни виробничих процесів дозволяють підприємству забезпечити себе від зниження збуту, оскільки сценарне планування дозволяє розпізнавати потенціал кожного виду та на пряму диверсифікації виробництва..

3. Інтеграція заходів та робіт з маркетингу та збуту з інструментами аналізу даних (серед яких HubSpot, Zoho Analytics, KHM, Orange, OpenRefine тощо) та алгоритмами машинного навчання (серед яких дерева рішень, логістична регресія, K-найближчих сусідів, опорних векторів тощо) дозволяє підприємствам впроваджувати персоналізовані маркетингові стратегії та ефективно керувати процесами збуту в умовах коли асортимент продукції постійно змінюється. Така зміна дозволяє при сценарному плануванні застосовувати процеси миттєвої ідентифікації ключових трендів, прогнозування попиту та поведінки споживачів, а також підтримки комунікації з клієнтами.

4. Впровадження електронної комерції дозволяє виробничим підприємствам застосовувати в операційній діяльності електронні торговельні платформи, де споживачі можуть здійснювати покупки онлайн. Така зміна дозволяє при сценарному плануванні моделювати варіанти розширення ринків збуту, покращення доступності продукції та послуг, а також забезпечення швидкого та зручного процесу замовлення та оплати.

5. Використання систем автоматизованого управління взаємодією зі споживачами. Для підприємств де є значний відсоток мобілізованих співробітників такі системи дозволяють зберегти належний рівень комунікації та взаємодії зі споживачами (через електронні системи зворотного зв'язку, онлайн-консультанти та чат-боти, онлайн-сервіси та сервіси технічної підтримки, системи програм лояльності). Ці інструменти дозволяють при сценарному плануванні швидко ідентифікувати поточні потреби та вимоги споживачів, моделювати процеси індивідуального обслуговування та забезпечення задоволення клієнтів.

Ці трансформації в операційних процесах дозволяють промисловим підприємствам при реалізації сценарного планування спростити процеси керування поліпшенням ефективності основного бізнесу, покращенням конкурентоспроможності та адаптації до ринкових умов. Результати трансформацій дозволяють підприємствам бути адаптивними та інноваційними у своїй діяльності, що є ключовими факторами успіху в сучасному бізнес-середовищі.

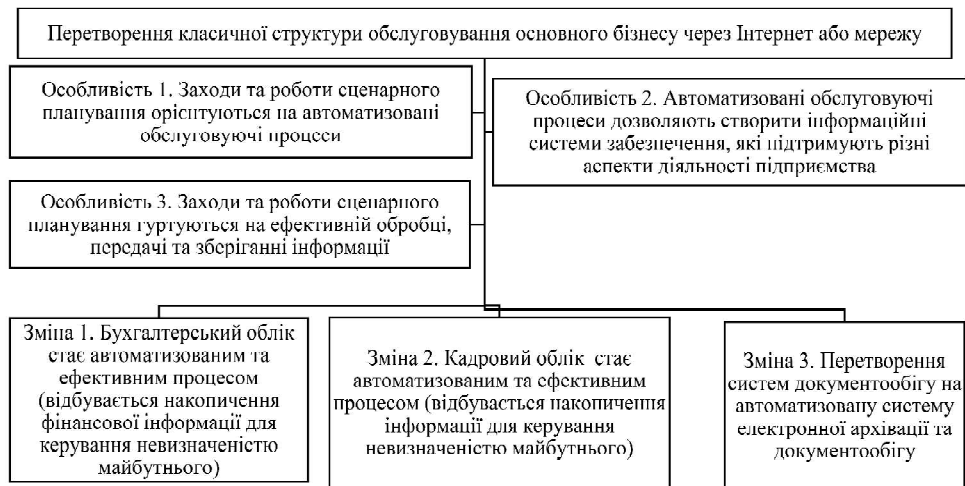

Рис. 4. Схема змін в забезпечувальних процесах при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах

Джерело: сформовано на основі [1; 5—6].

Коли сферою перетворень є забезпечувальні процеси (а саме, заходи та роботи з бухгалтерського обліку, кадрового та інформаційного забезпечення тощо), то формуються якісно нові структури, які обслуговують основний бізнес виробничого підприємства через Інтернет або мережу. При цьому трансформації, що відбуваються в забезпечувальних процесах при цифровізації сценарного планування на промислових підприємствах, можна представити за схемою наведеною на рис. 4.

Системна дія окреслених перетворень дозволяє створювати викриті структури, у межах яких обслуговування основного бізнесу виробничого підприємства стає автоматизованим та безперервним процесом. Відповідно до схемного представлення, цю структуру характеризують наступні особливості:

Особливість 1. Заходи та роботи сценарного планування орієнтуються на повністю або частково автоматизовані обслуговуючі процеси.

Особливість 2. Автоматизовані обслуговуючі процеси дозволяють створити інформаційні системи забезпечення, які підтримують різні аспекти діяльності підприємства та є постачальниками даних для керування невизначеністю майбутнього.

Особливість 3. Заходи та роботи сценарного планування гуртуються на ефективній обробці, передачі та зберіганні інформації в рамках виробничого підприємства.

Трансформації призводять до створення інформаційних систем, які постачають інформацію для сценарного планування бізнес-процесів. Слід зазначити, що ці системи акумулюють інформацію про будь-яку діяльність, що має вхідний продукт, додає вартість до нього, та забезпечує вихідний продукт [1]. Ці системи можуть охоплювати дані електронного документообігу, дані з управління якістю, з управління проектами, дані системи зберігання та обробки даних та інші. Вони забезпечують ефективну обробку, передачу та зберігання інформації в рамках підприємства.

Системна дія наведених вище особливостей забезпечує наступні зміни щодо послідовних дій, дієвості та функціональності сценарного планування бізнес-про-

цесів (на промислових підприємствах в умовах цифровізації):

1. Перетворення систем бухгалтерського обліку на автоматизовані. Така зміна дозволяє вести саморегульований облік фінансових операцій, формувати звіти, автоматично розраховувати податки та накопичувати фінансову інформацію для керування невизначеністю майбутнього.

2. Перетворення систем кадрового обліку на автоматизовані. Така зміна дозволяє забезпечувати саморегульоване управління персоналом (у тому числі облік робочого часу, заробітної плати та інші кадрові процеси) та накопичення інформації для керування невизначеністю майбутнього. Така зміна дозволяє, на основі формулювання альтернативних сценаріїв майбутнього, спростити адміністративні завдання, забезпечити точність управління персоналом.

3. Перетворення документообігу на автоматизовані системи електронної архівації та документообігу. Така зміна дозволяє замінити традиційну паперову архівацію на електронну, забезпечити зручний доступ до документів, швидке пошукове індексування та збереження даних на тривалий термін.

Ці трансформації в забезпечуючих процесах дозволяють промисловим підприємствам: 1) автоматизувати та оптимізувати роботу в сфері накопичення інформації про бізнес-процеси; 2) підвищувати ефективність, точність та швидкість виконання завдань сценарного планування бізнес-процесів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах дослідження зацентровано увагу на той факт, що організаційна діяльність виробничого підприємства є сукупністю взаємозалежних бізнес-процесів, які відображають реалізацію окремих його діяльностей через формат конкретних засобів та робіт. Доведено, що такі бізнес-процеси будуються та діють усередині підрозділів та між ними за результатами опису комплексу можливих варіантів розвитку подій у майбутньому, що формуються засобами сценарного планування. Виходячи з окресленої актуалізації зроблено наступні висновки:

1. Наразі великі виробничі підприємства активно впроваджують цифрові технології у свої бізнес-процеси, що своєю чергою змінює характер їх сценарного планування. У всіх випадках шляхи на напрямки цифровізації різноманітні, однак їх загальний результат доводить, що, завдяки цифровим технологіям, сценарне планування бізнес-процесів на промислових підприємствах не просто отримує нові можливості, а змінює весь характер через конкретні способи впливу, серед яких: доступ до даних; аналітика даних; моделювання та симуляція; автоматизація заходів та робіт, віртуальна реальність та розширена реальність.

2. Через наявні впливи цифровізація змінює підходи до сценарного планування шляхом перетворення належних до нього заходів та робіт на відкриті онлайн-структури, які забезпечують створення певного продукту чи послуги для споживачів в умовах невизначеності. Ці структури характеризуються відкритістю до нових даних (які безперервно збираються та обробляються).

Сфери перетворень включають: процеси управління, операційні процеси; забезпечувальні процеси.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у вивченні впливу цифрової трансформації на ефективність та результативність бізнес-процесів на промислових підприємствах. Подальші дослідження можуть також спрямовуватись на визначення конкретних показників продуктивності та результативності процесів, які покращуються завдяки впровадженню цифрових технологій.

Література:

1. Гурова В. О., Садекова А. І. Оптимізація бізнес-процесів на підприємстві в умовах кризи, Український журнал прикладної економіки, 2016, Вип. № 1 (1). С. 75—82.

2. Командровська В.Є., Морозенко О.Ю. Бізнес-процеси підприємства: сутність та методи удосконалення, Проблеми підвищення інфраструктури, 2011, Вип. № 2. С. 110—114.

3. Прокопишин Л. П. Управлінські інновації та особливості їх використання на машинобудівних підприємствах в сучасних умовах, Вісник Національного університету "Львівська політехніка", 2008, Вип. № 628. С. 628—633

4. Тур О.В., Матусевич А. С. Управління бізнес-процесами на підприємстві, Ефективна економіка, 2018, Вип. № 6, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415>

5. Чорнобай Л. І., Дума О.І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть, Вісник Національного університету "Львівська політехніка", 2013, Вип. № 769. С. 125—131.

6. Шацька З. Я. Управлінські інновації в системі підприємства, Актуальні проблеми економіки, 2012, Вип. № 1 (127). С. 176—182.

References:

1. Hurova, V.O. and Sadekova, A.I. (2016), "Optimization of business processes at the enterprise in crisis conditions", *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, Vol. 1 (1), pp. 75—82.

2. Komandrov's'ka, V.Ye. and Morozenko, O.Yu. (2011), "Business processes of the enterprise: the essence and methods of improvement", *Problemy pidvyshchennya infrastruktury*, Vol. 2, pp. 110—114.

3. Prokopyshyn, L.P. (2008), "Management innovations and features of their use at machine-building enterprises in modern conditions", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Vol. 628, pp. 628—633.

4. Tur, O.V. and Matusevych, A.S. (2018), "Management of business processes at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, Vol. 6, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415>

5. Chornobai, L.I. and Duma, O.I. (2013), "Business processes of the enterprise: general characteristics and economic essence", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Vol. 769, pp. 125—131.

6. Shatska, Z.Ya. (2012), "Management innovations in the enterprise system", *Actual problems of the economy*, Vol. 1 (127), pp. 176—182.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2023 р.

О. Ю. Бобровська,
д. держ. упр., професор, професор кафедри економіки та соціально-трудових відносин,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2174-9040>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.97

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНВЕСТИВАННЯ ВІДБУДОВИ РЕГІОНІВ

О. Bobrovska,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Economics and Social and Labor Vidnosin, University of Customs and Finance

FORMATION OF THE MECHANISM OF SYSTEM MANAGEMENT OF THE PROCESSES OF
INVESTMENT, REPRODUCTION AND RESTORATION OF THE TERRITORIES OF THE REGIONS

Одним із найважливіших складників системи управління визначено механізм управління як інструмент, за допомогою якого система управління впливає на керовані об'єкти. Розглянуто проблему формування механізму системного управління процесами інвестування відбудови і відновлення регіонів і зруйнованих суб'єктів господарювання та процесів життєдіяльності території, як невирішену. Доведено, що для умов формування і плину процесів відтворення і відновлення територій регіонів особливу роль відіграє якісне управління і механізми управління процесами інвестування з боку органів виконавчої влади на всіх рівнях. Наведені докази необхідності застосування органами виконавчої влади механізму управління процесами інвестування як інструмента системного управління відбудови і відновлення територій. Сформульовано мету механізму. Надано його визначення, охарактеризовані особливості побудови з використанням проєктного підходу, визначено основні завдання і функції. Забезпечити дієвість і цілеспрямованість управління процесами інвестування пропонується шляхом реалізації організаційного проєкту з розробки механізму системного управління процесами інвестування для відновлення територій регіонів і їх суб'єктів господарювання. Запропонована структурна модель механізму. Визначені етапи його побудови, зміст і алгоритм здійснення.

One of the most important components of the management system is defined as a management mechanism as a tool by which the management system affects managed objects. The problem of forming a mechanism for system management of investment processes, restoration and reproduction of regions and destroyed economic entities and life processes of the territory was considered as unresolved. It has been proven that for the conditions of the formation and flow of the processes of reproduction and restoration of the territories of the regions, a special role is played by quality management and mechanisms for managing investment processes by executive authorities at all levels. Evidence is given of the need for executive authorities to use the investment process management mechanism as a tool for system management of territorial reproduction and restoration. The purpose of the mechanism

is formulated. Its definition is given, the features of construction using the project approach are characterized, the main tasks and functions are defined. It is proposed to ensure the effectiveness and purposefulness of management of investment processes by implementing an organizational project to develop a mechanism for system management of investment processes for the restoration of regional territories and their business entities. The proposed structural model of the mechanism. The stages of its construction, content and implementation algorithm are defined. The presence of the mechanism will speed up the obtaining by the executive authorities of a full understanding of the content of investment process management and the creation of prerequisites for timely provision of reproduction and restoration processes and management actions that ensure them. It was noted that the research of forms, schemes and methods of investment processes with the aim of their modernization and identification to solve modern tasks of reproducing the economy of Ukraine, post-war challenges of the external and internal environment, reducing gaps in the implementation of simple and extended reproduction of functioning business entities of regions and their territories and countering unwanted changes is currently relevant.

Ключові слова: регіони, суб'єкти господарювання, відтворення, відновлення, інвестування, інвестиції, механізм, управління, модель, структура механізму, організаційне проектування, політика, розвиток.

Key words: regions, business entities, reproduction, restoration, investment, investment, mechanism, management, model, mechanism structure, organizational design, policy, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні правова система України включає велику кількість законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері. Основою нормативно-правового регулювання в зазначеній сфері є закони. Процес формування сучасної нормативно-правової бази, яка покликана регулювати інвестиційні процеси в Україні, розпочався з моменту проголошення незалежності України. Першими законами в цьому напрямі у 1991 р. стали закони України "Про захист іноземних інвестицій на Україні" та "Про інвестиційну діяльність" [1]. Діяльність української влади в цьому напрямі була активно продовжена і представлена в низці законів України, указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України. Окремі аспекти в інвестиційній сфері регулюються також нормами господарського, податкового, валютного, банківського, фінансового, митного, цивільного й земельного законодавства, правовими актами про приватизацію, підприємництво, інноваційну діяльність, цінні папери та фондовий ринок, концесії тощо. Значну частину вітчизняного законодавства становлять міжнародно-правові акти, учасником яких є Україна: багатосторонні міжнародні угоди, конвенції, спрямовані як на захист іноземних інвестицій, так і на врегулювання інших питань. Тобто на початок 2021 р. в Україні існувала велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері, отже, було ство-

рено правове підґрунтя для здійснення інвестиційної діяльності. Хоча за останнє десятиліття в Україні так і не була реалізована повноцінна інноваційна політика щодо розвитку інноваційної діяльності, а війна суттєво погіршила ситуацію. Тому без істотних змін повернення в довоєнний стан і відновлення цих тенденцій в повоєнний період є небажаним. У повоєнний період інноваційна діяльність України має інтегруватися з інвестуванням в процеси відбудови і відновлення за допомогою дієвих механізмів управління цими процесами з урахуванням потенціалу та конкретних потреб територій регіонів.

Потреба в якомого скорішому вирішенні проблем, пов'язаних із ліквідацією руйнувань суб'єктів господарювання і інфраструктури і відновлення соціально-економічних процесів життєдіяльності територій, обумовлюють необхідність активізації інвестиційної діяльності, пошуку інвестиційних джерел і застосування сучасних методів і технологій відтворення та функціонування суб'єктів господарювання, охоплюючи їх територіальний простір.

Особливістю інвестиційної діяльності в повоєнний період є те, що вона повинна здійснюватись в умовах кризового стану економіки країни і задовольняти потреби не тільки інноватизації методів і технологій діяльності, а насамперед простого і розширеного відтворення і функціонування виробничих, економічних та інших процесів зруйнованих господарських систем і об'єктів.

Інвестиційна діяльність, спрямована на відновлення процесів життєдіяльності країни, повинна здійснюватися в межах чітко визначеного інвестиційного середовища, яке формується організаційними засобами інвестиційної політики, інвестиційного законодавства, джерел інвестиційних ресурсів, інституційними, правовими, фінансовими, кредитними, соціальними, економічними, екологічними і управлінськими процесами та суб'єктами інвестування. Їх упорядкована і злагоджена взаємодія і взаємодоповнення в проєктуванні і реалізації процесів інвестування здійснюються за допомогою механізмів управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічні засоби формування, функціонування та розвитку механізмів розглядаються в працях А. Атаманчука, В. Авер'янова, А. Амосова, В. Бакуменка, С. Белай, Н. Даций, І. Кривенко, М. Латиніна, Н. Нижник, О. Машкової, Г. Марушевського, Р. Рудницької та багатьох інших [2 — 7]. Питанням інвестиційного забезпечення розвитку України та її регіонів присвячені роботи Я. Жаліла, А. Сухорукова, А. Двігун, Б. Данилишина, Н. Бахур, С. Савелка, В. Головатюка, І. Яцкевич та інших [8; 9]. Питанням щодо особливостей функціонування, складників та видів інфраструктури присвячено праці М. Герасимчука, А. Гриценко, М. Долішнього, С. Злупко, В. Куценко, С. Писаренко, О. Чмир, В. Красовського [10]. Науковцями сформована емпірична і теоретична база досліджень проблеми визначення і застосування механізмів у державному управлінні, управлінні окремими галузями, системами, складними об'єктами і територіями. Однак досліджень, присвячених теоретико-методологічному проєктуванню механізмів цілісного системного впливу на розвиток збалансованості процесів інвестування відбудови і відновлення територій, простого і розширеного відтворення процесів життєдіяльності країни, недостатньо. В українському суспільстві ще й досі не сформоване повне розуміння стосовно спільності його існування зі змінами навколишнього середовища і відповідальності влади, суб'єктів господарювання і населення за спільне майбутнє. Зазначене спонукає до подальшого наукового пошуку в напрямі побудови дієвого механізму управління процесами інвестування для відбудови і відновлення територій регіонів і їх суб'єктів господарювання в повоєнний період. Безпрецедентні масштаби руйнувань в Україні потребують залучення надзвичайно великої суми інвестицій. Їх застосуванню повинен сприяти потужний механізм управління процесами їх раціонального використання. Водночас дослідження проблеми його розробки активно не здійснюється. Пропонований нами варіант вирішення цієї проблеми певним чином дозволить ліквідувати цю прогалину.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити засади управлінської організації процесів інвестування для відбудови і відновлення територій регіонів; запропонувати організаційно-методологічний підхід до створення і застосування механізму системного управління процесами інвестування і заходів щодо його проєктування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з найважливіших складників управління, без якого воно не може існувати, є механізм управління як інструмент, за допомогою якого система управління впливає на керовані об'єкти. Механізм управління розглядається як сукупність методів, важелів, технологій і правил господарювання для впливу на стан керованих об'єктів.

На сьогодні існує і застосовується в практиці велика кількість локальних і інтегрованих механізмів, запропонованих наукою. Частина із них належить до базових механізмів управління, які застосовуються при виконанні функцій управлінських циклів складників типового процесу управління (планування, організація, аналіз тощо). Інша частина механізмів являє собою об'єднувальні елементи впливу — механізми узгодження, механізми зв'язку, механізми розподілу ресурсів та інші. У складі механізмів управління можна виділити і механізми попереджувальних процесів — прогнозування, передбачення — або групи механізмів, які впливають на поведінку об'єктів — механізми оподаткування, фінансування, ціноутворення тощо.

Незважаючи на відносно вичерпне дослідження окремих видів механізмів, трансформаційні процеси в суспільстві, інваріативність людської діяльності і природних процесів постійно породжують нові умови існування і розвитку, нову термінологію, зміст, призначення і види механізмів, кількість яких буде продовжувати збільшуватися залежно від змін у суспільстві, стану керованих систем, нових інновацій і процесів їх опанування. Для забезпечення їх дієвості при появі чи виокремленні нових сфер впливу стає необхідним підвищення їх надійності і поглибленої уваги до вибору механізмів і побудови їх спільного застосування.

Механізми управління процесами інвестування на територіях регіонів у повоєнний період повинні враховувати надзвичайно широкий спектр об'єктів, сфер діяльності, економічних, соціальних, екологічних та загальнолюдських проблем і забезпечити відновлення всіх компонентів регіональних систем. У тому числі організаційних, які будуть забезпечувати взаємодію і взаємозв'язок між їх елементами та організацію процесів життєдіяльності. Це потребує перегляду, аналізу, оновлення систематизації й удосконалення моделі механізму управління процесами інвестування.

Досліджуючи механізми державного управління в Україні, вчені виділяють в їх структурі цільову, функціональну, методологічну, інформаційно-аналітичну та інструментальну частини [2, с. 81]. Надаючи позитивну оцінку цій пропозиції, зазначимо, що механізм управління процесами інвестування в просторі регіону в повоєнний період повинен мати структуру співвідносну зі структурою змін, проблемних питань, цілей вирішуваних завдань і виконуваних функцій, бути системно цілісним, враховувати призначення і зміст об'єктів і процесів інвестування, що посилить їх гнучкість і адаптованість до системних трансформаційних змін і презентує його як механізм системного управління процесами інвестування для відновлення і відтворення суб'єктів господарювання та процесів життєдіяльності територій.

Метою механізму системного управління процесами інвестування для відбудови і відновлення територій

Таблиця 1. Етапи і зміст проєкту з розробки механізму системного управління процесами інвестування для відбудови і відновлення регіонів

Етап	Зміст
Теоретичний – визначення теоретичних складників	– Уточнення загальних категорій сталості розвитку регіонів, а саме: регіон, системні особливості регіонального господарства, елементи виробничих, економічних, соціальних, інфраструктурних та інших систем, чинники впливу на їх стан, формування й очікувані результати; – визначення понятійного апарату, інструментів і процесів відбудови і відновлення територій регіонів, можливих суперечностей і засобів їх подолання; – визначення переліку основних процесів відтворення, видів діяльності і джерел інвестування, необхідних для здійснення процесів їх повного відновлення
Дослідний – дослідження особливостей регіону як сфери запровадження	– Встановлення раціональної елементної господарської і просторової структури регіону, видів і структури наявних і необхідних ресурсів, видів діяльності, процесів їх плину, використовуваних технологій та інструментів їх реалізації; – уточнення цілей функціонування складників систем, їх взаємопов'язаності і спрямованості; – визначення використовуваних механізмів управління процесами інвестування і виокремлення з них узгоджених і неузгоджених між собою; – вибір критеріїв і показників досягнення стану повного відновлення і встановлення подальших шляхів розвитку регіону і встановлення інформаційно-аналітичної бази для їх розрахунків; – визначення суб'єктів управління і регулювання процесів інвестування, їх відповідальності, повноважень і мотиваційних стимулів
Концептуалізаційний – визначення проблемного поля	– Уточнення мети і доцільності застосування механізму системного управління процесами інвестування; – визначення спільності потреб, змісту методів і методології процесів відновлення територій регіону і спільних одночасних чи послідовних кроків їх подолання; – визначення ролі, місця, призначення і складників механізму системного управління процесами інвестування; – визначення структури механізму, завдань і функцій
Моделювання – проєктування моделі механізму	– Побудова структурної моделі інвестиційного простору регіону; – побудова моделі механізму системного управління процесами інвестування; – оптимізація моделі механізму; – визначення критеріїв оцінювання моделі; – перевірка механізму на адекватність, точність, повноту і стійкість
Конструювання і проєктування механізму	– Визначення структури механізму; – декомпозиція взаємодії елементів механізму; – агрегування локальних механізмів у складі механізму; – визначення умов користування механізмами; – обґрунтування параметричних характеристик механізму; – встановлення функцій і завдань механізму, ресурсів його організації; – визначення результатів впливу механізму на плин процесів відтворення
Запроваджу-вальний – запровадження механізму	– Нормативно-законодавчий і ресурсний супровід; – інституалізація механізму; – мотиваційні важелі і стимули; – моніторинг результатів застосування механізму і його впливу на рівень відновлення і відтворення територій регіону; – визначення складу високопрофесійних фахівців для опанування і реалізації функцій механізму; – облік і контроль результатів процесів інвестування
Рефлексійний	– Аналіз результатів діяльності регіону щодо забезпечення процесів інвестування; – корегування за необхідності попередньо прийнятих рішень і завдань розвитку; – оцінювання збалансованості процесів інвестування відновлення; – передбачення заходів щодо побудови шляхів стабілізації функціонування інвестиційного середовища регіону в напрямі налагодження розвитку для подальшого вдосконалення механізмів комплексного впливу

регіонів та їх суб'єктів господарювання повинно бути системний комплексний цілеспрямований вплив на створення сучасних умов життєдіяльності населення, можливостей їх розвитку, на взаємодію, взаємодоповнення і взаємопідтримку основних, допоміжних і обслуговуючих процесів у промисловій і непромисловій сферах регіонів для формування пріоритетів діяльності і стимулювання підтримки його позитивних тенденцій їх плину. Механізм повинен впливати на формування послідовної цільової спрямованості інвестиційного обслуговування процесів відтворення територій шляхом системного впливу на раціональне використання інвестиційних ресурсів і завдання модернізації складників механізму управління з дотриманням принципів концепції сталого

розвитку України, виокремлення співставних з цілями розвитку розвинених країн і технологій їх досягнення.

Механізм системного управління процесами інвестування для відбудови і відновлення регіонів і їх суб'єктів господарювання (далі — механізм системного управління процесами інвестування) можна описати як сукупність локальних механізмів управління, пов'язаних між собою цілями, призначенням, змістом і структурою вирішуваних завдань і функцій управління відновленням виробничих, технологічних, управлінських процесів, здатних до формування і забезпечення системного впливу на всі елементи керованих процесів інвестування за рахунок кумулятивного підходу, що забезпечує раціональність здійснюваних інвести-

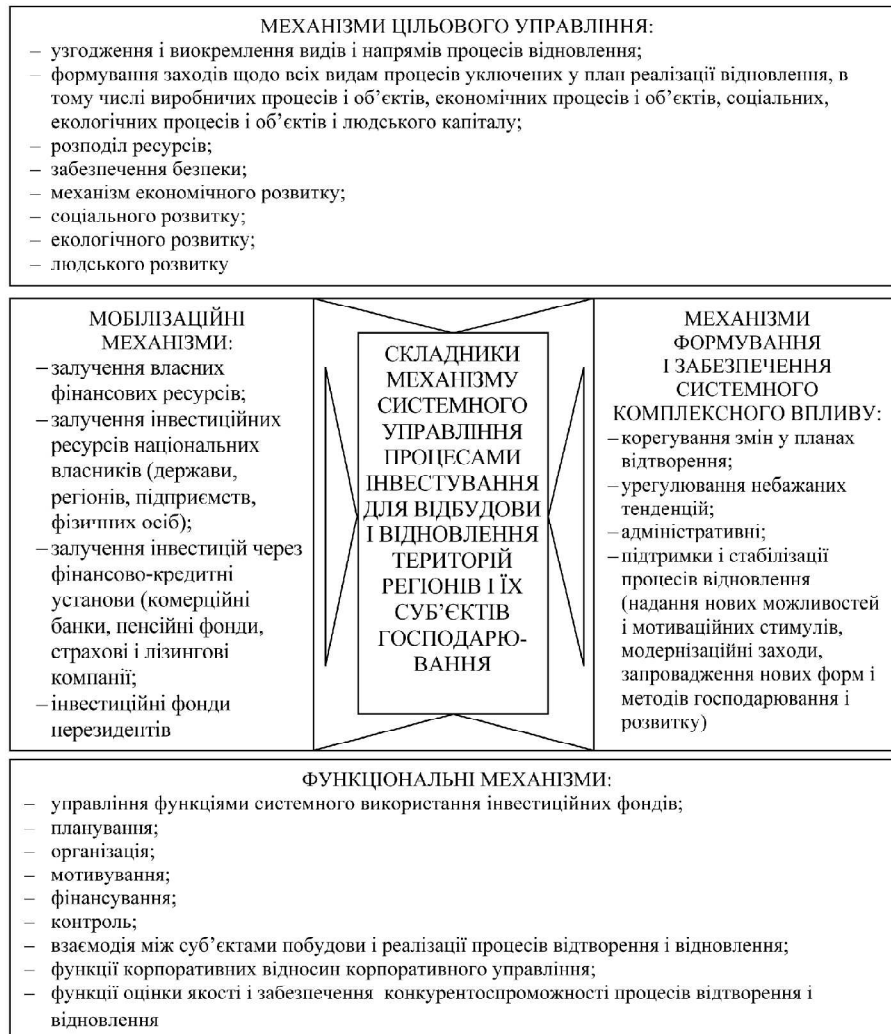

Рис. 1. Структурна модель механізму системного управління процесами інвестування для відбудови і відновлення регіонів

ційних витрат при виборі шляхів відтворення і відновлення, використання споріднених і співставних алгоритмів дій, важелів і методів системного впливу на очікувані результати.

Структура механізму системного управління процесами інвестування відрізняється багатоплощинністю, багатосуб'єктністю і багатокроковістю побудови. Багатокритеріальною стає і система оцінювання результатів його впливу на рівень відтворення і відновлення територій та їх господарюючих суб'єктів. Механізм системного управління процесами інвестування всіх територій регіонів доцільно розробляти, обґрунтовувати і здійснювати в межах пілотного організаційного проєкту, який розглядається як універсальний інструмент. Основні завдання проєкту розроблення механізму пропонується здійснювати поетапно (таблиця 1).

Структурну модель формування і реалізації механізму системного управління процесами інвестування пропонується скласти з чотирьох блоків, які призначені для системного впливу на процеси відтворення і відновлення за спорідненим характером дій і призначенням, а саме: мобілізаційний блок, блок цільових механізмів, блок функціональних механізмів і блок механізмів формування і реалізації системного комплексного впливу (рис. 1).

Інтелектуальними ресурсами для розробки проєкту механізму системного управління процесами інвестування повинні стати наукові дослідження, всесвітні і державні форуми, інституційно-правове підґрунтя, закони, постанови, положення, методичні розробки, проєктні організації та їх високопрофесійний склад працівників. Як результат виконання організаційного проєкту з розробки механізму на основі синтезу широкого кола локальних механізмів повинно бути врахування інваріантності їх застосування, визначення навколо них цілей різних видів діяльності, що зробить механізм системного управління процесами інвестування потужним синергетичним чинником інноваційного відновлення.

Виконання організаційного проєкту побудови механізму системного управління процесами інвестування дозволить глибше розкрити зміст його складників, передбачувати заходи для забезпечення їх дії та інші вагомі організаційні й забезпечувальні інструменти реалізації. Для запровадження механізму і його складників попередньо необхідно узгодити методи і показники планування інвестиційної діяльності, її організацію, норми і нормативи використання інвестиційних ресурсів за всіма видами джерел інвестування, принципи й інструменти очікуваного впливу від використання інвестиційних фондів.

Попередня розробка механізму системного управління процесами інвестування і його локальних механізмів в тій чи іншій сфері, галузі чи об'єкта відновлення дозволить поглибити, конкретизувати і максимально наблизити технології його застосування в спільних діях за спорідненими алгоритмами та ідентифікувати вирішувані завдання збалансованого відбудови і відновлення територій регіонів. Проєктування структури і змісту окремих механізмів у складі механізму системного управління процесами інвестування сприятиме поєднанню функцій і завдань управління в масштабні процеси відтворення регіонів, створить підґрунтя для ефективного використання інвестиційних фондів і об'єднання функцій відбудови в системі органів виконавчої влади в окрему управлінську структуру.

Особливістю механізму є його унікальність, яка виявляється в можливості його застосування в управлінні процесами інвестування будь-якої системи регіонів: економічної, соціальної, екологічної чи загальнолюдської, — для впорядкування і налагодження системної взаємодії учасників модернізаційних дій у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Слід підкреслити, що завдання наведеного механізму системного управління виходять за межі окремих видів діяльності самостійних систем і процесів відбудови та відновлення регіонів. Частина наявних проблем може вирішуватись ще на стадії проєктування їх вирішення за рахунок прийняття компромісних рішень, ліквідації неузгодженостей і розбалансованості напрямів і завдань модернізації, розробки технологій компенсаційних і відновлюваних заходів, акумулювання інвестиційних ресурсів, вдосконалення наявних механізмів використання їх на міжрегіональному чи центральному рівнях.

Поява нових можливостей процесів інвестування для відбудови і відновлення регіонів за рахунок запровадження механізму системного управління, всієї різноманітності форм і методів управління в системах регіону буде залежати від попереднього чіткого визначення і конкретизації об'єктів відтворення, політики їх узгодженого планування, організації та інституціалізації технологій прийняття стратегічних і поточних управлінських рішень.

Уніфікованість механізму наближає ідеологію дій з відбудови і відновлення суспільства до необхідності поєднання зусиль, укріплення і розвитку корпоративної взаємодії, змотивує до використання єдиного підходу до вибору спільних шляхів і проєктів процесів відтворення та їх інституційного й організаційного забезпечення. При цьому сформулюються нові обов'язки, норми, принципи і правила, яких будуть дотримуватися в регіонах органи виконавчої влади і суб'єкти господарювання різних організаційних форм.

Успішному використанню механізму системного управління процесами інвестування може сприяти його документальне оформлення на кшталт "Паспорт механізму системного управління процесами інвестування територій регіону". У цьому документі доцільно зафіксувати параметри і характеристики, мету механізму системного управління процесами інвестування, складники, завдання, предмет управління, інформацію для використання (вхідну, поточну і вихідну), функції і сфери

застосування, порядок і алгоритм використання, модель взаємодії і зв'язки між складниками механізму, нормативи, норми і обмеження дії, форми організації взаємодії виконавців, критерії оцінювання результатів управління процесами інвестування й очікуваних результатів застосування. Наявність такого документа дозволить органам виконавчої влади, суб'єктам господарювання і жителям отримати повне уявлення про зміст необхідних дій стосовно відбудови, відтворення, відновлення і досягнутого майбутнього стану процесів життєдіяльності, сприятиме скороченню часу для узгодження спільних цілей, надання й урахування пропозицій, вибору ефективних методів вирішення завдань і спільної взаємодії.

ВИСНОВКИ

Масштабні руйнування економічного, соціального й екологічного середовища України завдані російським агресором для свого відбудови і відновлення потребують не тільки величезних обсягів грошового, матеріального і людського капіталу, а й нових підходів, методів і механізмів їх раціонального використання в галузевих системах інвестиційного середовища територій усіх рівнів.

Важливим складником управління відбудови і відновлення соціально-економічних процесів життєдіяльності регіонів, без чого неможливо впливати на якість і швидкість процесів відбудови, є механізм управління формуванням і реалізацією реформаторських заходів.

Дослідження змісту і складників механізму управління процесами інвестування простого і розширеного відбудови і відновлення господарських комплексів на території регіонів поглиблює і поширює осмислення проблеми управління відбудови і відновлення економічної, соціальної, екологічної чи загальнолюдської систем країни в повоєнний період. Визначення структури і зміст механізму управління процесами інвестування дозволяє покроково, змістовно і технологічно уточнити складники процесів інвестування, послідовність і зміст кроків пошуку інвестиційних ресурсів і формування реалізацією управлінських впливів та їх раціональне використання. Це дозволить уявити зміст процесів взаємодії суб'єктів, їх реалізації і визначення характеру їх взаємодії і результатів використання.

Формування і використання такого механізму є запорукою становлення інноваційного стратегічного мислення, опанування суспільством ноосферної концепції розвитку системи "природа — суспільство — людина" і розуміння необхідності забезпечення власного розвитку в гармонії з природою.

Запропонований підхід, а також методологічний засіб формування й розроблення механізму є важливими методологічними інструментаріями управління, використання який дозволить раціонально використовувати, нагромаджувати й підтримувати стійкі тенденції до збалансованості процесів життєдіяльності з огляду їх впливу на розвиток економічної, соціальної, екологічної систем регіонів, отримувати відповідні суспільні вигоди. Наявність такого механізму прискорить отримання органами виконавчої влади повного уявлення про зміст і мету управління інвестиційними

ресурсами і створить необхідні передумови для забезпечення їх ефективного використання і регулярного поповнення.

На часі актуальним є також дослідження інституційного забезпечення наявних організаційних структур, форм, схем і методів процесів інвестування з метою їх модернізації та ідентифікації для вирішення сучасних завдань і викликів щодо відбудови країни.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
2. Білай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: Нац. акад. НДУ, 2015. 349 с.
3. Дейч В. Б. Система і механізми державного управління в умовах значимої соціально-економічної диференціації країни: автореф. дис.... канд. наук: 25.00.02. Донецьк: 2007. 21 с.
4. Карамушка В. Екологічна збалансованість стратегічних ініціатив і проектів (інтегрування довкілляних аспектів у стратегічне планування та проектну діяльність): практ. посіб. / за ред. В. Кучинського. Київ: К.І.С., 2012. 138 с.
5. Кривенко І. Є. "Механізм" як категорія і його сутність в процесі державного управління. Актуальні проблеми державного управління. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 1 (25). С. 4—10.
6. Марушевський Г. Б. Інтеграція управлінських рішень для збалансованого розвитку: посібник. Київ: Центр екол. освіти та інформ., 2014. 223 с.
7. Рудницька Р. М., Сидорчук О. Г., Стельмах О. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / за наук. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.
8. Бахур Н. В. Інвестиційне забезпечення розвитку регіонів України: проблеми та шляхи їх вирішення. Ефективна економіка. 2021. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/87.pdf
9. Яцкевич І. В. Інноваційна політика України у післявоєнний період. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-53>
10. Лещук Г. В. Інвестиційний розвиток сучасної регіональної інфраструктури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 12, ч. 1. С. 183—186.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 15 July 2023).
2. Bielaj, S.V. (2015), Derzhavni mekhanizmy protydii kryzovym iavyscham sotsial'no-ekonomichnoho kharakteru: teoriia, metodolohiia, praktyka [State mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena: theory, methodology, practice], Nats. akad. NDU, Kharkiv, Ukraine.
3. Dejch, V.B. (2007), "The system and mechanisms of state administration in conditions of significant socio-

economic differentiation of the country", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Donetsk, Ukraine.

4. Karamushka, V. (2012), Ekologichna zbalansovanist' stratehichnykh initsiatyv i proektiv (intehruvannia dovkiil'nykh aspektiv u stratehichne planuvannia ta proektну diial'nist') [Environmental balance of strategic initiatives and projects (integration of environmental aspects into strategic planning and project activities)], K.I.S., Kyiv, Ukraine.

5. Kryvenko, I.Ye. (2006), ""Mechanism" as a category and its essence in the process of public administration", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1 (25), pp. 4—10.

6. Marushevs'kyj, H.B. (2014), Intehratsiia upravlin's'kykh rishen' dlia zbalansovanoho rozvytku [Integration of management solutions for balanced development], Tsentrol. osvity ta inform., Kyiv, Ukraine.

7. Rudnyts'ka, R.M., Sydorchuk, O.H. and Stel'makh, O.M. (2005), Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia: sutnist' i zmist [Mechanisms of state administration: essence and content], LRIDU NADU, L'viv, Ukraine.

8. Bakhur, N. (2021), "Investment support for the development of the regions of Ukraine: problems and ways to solve them", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/87.pdf (Accessed 15 July 2023).

9. Yatskevych I.V. (2022), "Innovation policy of Ukraine in the postwar period", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 39. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-53>

10. Leschuk H.V. (2017), "Investment development of modern regional infrastructure", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 12, no. 1, pp. 183—186.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

І. В. Драган,

*д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник
відділу методології сталого розвитку, ДУ "Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України", м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.104

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ МІНЛИВОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

I. Dragan,

*Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department
of Sustainable Development Methodology, Public Institution "Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv*

STATE POLICY OF DEVELOPMENT OF THE OIL REFINING INDUSTRY IN THE CONTEXT OF THE CHANGING EXTERNAL ENVIRONMENT OF UKRAINE

В статті доведено, що сучасні умови функціонування нафтопереробної галузі України зумовлюють необхідність перегляду традиційних засад антикризового управління шляхом розроблення концептуальних засад формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання зазначеної галузі. Обґрунтовано концептуальний підхід до формування антикризової політики розвитку підприємств нафтопереробної галузі, який формує потенціал кризостійкості та забезпечує комплексне використання ресурсів, можливостей і відповідного інструментарію для забезпечення стабільного становища. Зазначене дало змогу поєднати процес формування антикризової політики, який спрямований на координацію управлінських дій відповідно до встановлених цільових орієнтирів та забезпечення стабільних позицій у довгостроковій перспективі.

Сформульовано авторське бачення кризостійкості підприємницьких структур. Кризостійкість в статті розглянуто як здатність ефективного використання ресурсів і можливостей для своєчасного виявлення та адекватного реагування на кризові явища, що виникають, з метою стабілізації діяльності та забезпечення стійких позицій на ринку. Економічні реалії сьогодення породжують кризові явища різновекторного характеру та ступеню впливу. Отже, потенціал — це стратегічні можливості загальної системи ресурсів і можливостей суб'єктів господарювання створювати конкурентні переваги для досягнення максимального економічного зростання завдяки реалізації бізнес-процесів.

Запропонована концепція формування антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі усуває неточності існуючого на сьогодні підходу до розроблення та реалізації антикризової стратегії, на відміну від тих, що є, дає змогу розробити чіткий алгоритм складання та реалізації планів, мінімізує ризик помилок антикризового управління за рахунок запропонованих механізмів, що забезпечують узгодженість усіх елементів запропонованої концепції.

The article proves that the current conditions of functioning of the oil refining industry of Ukraine necessitate a revision of the traditional principles of crisis management by developing the conceptual framework for the formation of an anti-crisis policy for the development of economic entities in this industry. The author substantiates a conceptual approach to the formation of an anti-crisis policy for the development of enterprises in the oil refining industry, which forms the potential for crisis resistance and ensures the integrated use of resources, capabilities and appropriate tools to ensure a stable situation. This made it possible to combine the process of forming an anti-crisis policy aimed at coordinating management actions in accordance with the established targets and ensuring a stable position in the long term.

The author's vision of crisis resilience of entrepreneurial structures is formulated. The article considers crisis resilience as the ability to effectively use resources and opportunities for timely detection and adequate response to emerging crises with a view to stabilizing activities and ensuring stable market positions. Today's economic realities give rise to crisis phenomena of different nature and degree of impact. Thus, potential is the strategic capabilities of the overall system of resources and capabilities of business entities to create competitive advantages to achieve maximum economic growth through the implementation of business processes.

The proposed concept of forming an anti-crisis policy for the development of the oil refining industry eliminates the inaccuracies of the current approach to the development and implementation of an anti-crisis strategy, unlike those that exist, allows developing a clear algorithm for drawing up and implementing plans, minimizes the risk of errors in anti-crisis management through the proposed mechanisms that ensure the consistency of all elements of the proposed concept.

Ключові слова: антикризова політика, державна політика, зовнішнє середовище, нафтопереробна галузь, природні ресурси, середовище, суб'єкти господарювання, якість.

Key words: anti-crisis policy, state policy, external environment, oil refining industry, natural resources, environment, business entities, quality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічна ситуація, що складається на сучасному ринку, визначає динамічні та часто агресивні зміни зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на суб'єкти господарювання. Енергетичний сектор відіграє ключову роль у розвитку як національної, так і глобальної економіки. Зростання залежності промисловості, аграрного сектору, транспорту, компаній і населення від енергетики зумовлене прагненням суспільства до поліпшення якості життя. Доведено, що зростання споживання енергії та розширення способів її використання вимагає розроблення концептуальних засад формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання нафтопереробної галузі України.

Сучасна концепція державної антикризової політики нафтопереробної промисловості зумовлена зміною стратегічних орієнтирів їхньої діяльності, що пов'язані з можливими варіантами їхнього подальшого розвитку. Водночас помилки, допущені в процесі управління на-

фтопереробними підприємствами, призводять до недостатньої підготовки суб'єктів господарювання до гнучкої роботи в ринкових умовах. Розпізнавання, ідентифікація та ефективне прогнозування наслідків перетворень макро- і мікросередовища є складним завданням для менеджерів і виступають однією з ключових умов ефективного управління суб'єктами господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Значимість розроблення ефективної антикризової стратегії з розвитку нафтопереробної галузі повною мірою актуалізувалася для України початком повномасштабного вторгнення РФ, на чому також наголошує низка авторів: Б. Данилишин, С. Домбровська, В. Горник, І. Драган, Л. Івашова, Ю. Ковбасюк, М. Кулик, М. Латинін, В. Микитенко, О. Суходоля, Е. Хлобистов та ін.

Важливість антикризової політики для України ускладнюється істотним впливом соціально-політичного становища, загальносвітовими кризовими тенденціями. Кризові явища, об'єктивно характерні для економіки будь-якого рівня розвитку, особливо небезпечні для

підприємств нафтопереробної галузі, які функціонують в умовах нестабільної макроекономічної ситуації, але небезпека кризи не обов'язково негативно впливатиме на результати господарювання. Якщо підприємства здійснюють регулярний моніторинг ознак кризи і на цій підставі вчасно реалізують антикризові стратегії, вживають відповідних організаційно-управлінських заходів, то отримують позитивні результати, а ігнорування ознак фінансової нестабільності здатне призвести не тільки до кризового стану, а й до банкрутства та ліквідації. Зміст і методологія формування державної антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі є актуальним та особливо важливим завданням в умовах загроз. Діяльність суб'єктів господарювання є основою економічного розвитку як кожної країни, так і світової економіки, і саме для цього економічного рівня найнебезпечнішими є кризові явища, що зумовлює нагальну необхідність розроблення дієвої антикризової політики для господарюючих суб'єктів.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Сучасні умови функціонування нафтопереробної галузі України зумовлюють необхідність перегляду традиційних засад антикризового управління шляхом розроблення концептуальних засад формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання зазначеної галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід зазначити відсутність у науковій літературі єдиних підходів як до понятійного апарату, так і до концептуальних і методологічних засад формування антикризової політики, особливо з урахуванням наявних несприятливих тенденцій у зовнішньому середовищі. Розвиток ринкових відносин у наявному макроекономічному середовищі потребує адекватних кардинальних змін у характері розвитку підприємницьких структур. У постійних трансформаційних умовах кожному суб'єкту господарювання особливо важливо діагностувати та обґрунтовано оцінити наявну позицію, з метою застосування ефективних засобів функціонування в макроекономічному середовищі, які б, з одного боку, враховували ринкову ситуацію, а з другого — якнайповніше використовували можливості господарської діяльності підприємницьких структур.

Зазначимо, розробка концептуальних засад формування державної антикризової політики дасть змогу також розв'язати низку проблем функціонального характеру, що вказують на ключові напрями діяльності суб'єктів господарювання:

- ринкові проблеми виникають у зв'язку з недостатнім знанням поточного і перспективного стану ринку, низьким рівнем конкурентоспроможності підприємства і відсутністю конкурентних переваг, складними взаємовідносинами з постачальниками;

- фінансові проблеми пов'язані з нестачею фінансових ресурсів і недосконалістю фінансової системи підприємства;

- економічні проблеми зумовлені недосконалістю бізнес-процесів у сфері закупівлі та продажу товарів;

- організаційно-управлінські проблеми пов'язані з відсутністю необхідних знань, навичок і компетенцій у сфері антикризового управління, нераціональною структурою управління, прорахунками в антикризовому менеджменті;

- недосконалістю інформаційної підтримки процесу розроблення та реалізації антикризової політики;

- маркетингові проблеми виникають у зв'язку з відсутністю маркетингових досліджень споживчих переваг, нехтуванням питаннями сегментації та позиціонування ринку; низькою ефективністю маркетингової політики у сфері реалізації комплексу маркетингу та ін.

Формування антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі потребує чіткого визначення реалістичних характеристик зовнішніх умов його діяльності, тобто чітких у якісному та кількісному виразі уявлень про джерела ресурсів, ринки збуту, конкурентів, економічні передумови й обмеження, що передбачає розроблення концептуальних засад формування антикризової політики.

Суттєве значення для розроблення державної антикризової політики має своєчасне виявлення умов її формування, до яких належать: швидка діагностика кризового стану, забезпечення виживання суб'єктів господарювання у кризових умовах, оптимальне використання ресурсів і резервів, своєчасне реагування та адаптація.

Сутність діагностики кризового стану суб'єктів господарювання полягає у функціональній спрямованості її процедур на оцінювання стану в певний момент часу. Метою діагностики кризового стану підприємств нафтопереробної галузі є раннє виявлення ознак порушення стабільної роботи на основі ідентифікації проблем внутрішнього середовища для підготовки, обґрунтування та ухвалення різноманітних управлінських рішень. Результатом діагностики кризового стану суб'єктів господарювання є альтернативні системи стратегій подальшого розвитку, які рекомендовано до реалізації. Більшість науковців визначають, що для розроблення ефективних стратегій антикризового управління необхідно встановлювати та ідентифікувати характер кризи, оцінюючи реальний стан підприємства.

Можливість швидкого поширення кризових явищ, виникнення складних ризикових подій та глобалізація світової економіки призвели до того, що для забезпечення безперервного функціонування нафтопереробної галузі слід дотримуватися принципів розроблення антикризової політики, що стає необхідною умовою існування в умовах сучасного нестабільного світу.

Узагальнення літературних джерел дало змогу сформувати авторський погляд на систему принципів формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання.

Діагностика кризових ситуацій у сучасних умовах передбачає постійне спостереження за зміною певної системи багатьох показників діяльності суб'єктів господарювання: ресурси, структура активів, капіталу, поточних витрат тощо. У таких умовах ухвалення рішень про забезпечення кризостійкості — важливе завдання формування антикризової політики.

Визначено основні принципи формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання:

— цілеспрямованість (чіткі цілі та дії, які допоможуть досягти цих цілей);

— безперервність (стратегічні й тактичні плани в рамках антикризової політики змінюються відповідно до змін зовнішнього середовища);

— науковість (застосування науково обґрунтованих методів, інструментів, технологій, які дають змогу проводити діагностику стану суб'єктів господарювання і розробляти дієві заходи щодо реалізації антикризових заходів);

— збалансованість (баланс ресурсів і можливостей усіх структурних підрозділів у процесі досягнення цілей);

— інформативність (строки, ресурси, цілі, плани, відповідальність);

— адаптивність (коригування планів відповідно до змін на основі прогнозування тенденцій у зовнішньому середовищі);

— інноваційність (сучасні інформаційно-комунікаційні, цифрові технології);

— контрольованість (набір показників, які необхідно аналізувати та своєчасно здійснювати коригувальні дії);

— альтернативність (альтернативні варіанти антикризових стратегій);

— своєчасність (актуальна інформація).

Концепція стійкості зародилася в інженерних та екологічних науках. Широке застосування термін "стійкість" набув також у природничих науках (математиці, фізиці, хімії, біології), для характеристики роботи технічних систем, де головним є збереження сталості, незмінності системи після певного початкового збурення. Пізніше це поняття почали застосовувати до економічних систем різного рівня (зокрема підприємницьких структур), основною особливістю яких є функціонування в динамічному середовищі під впливом великої кількості непередбачуваних чинників, що зумовлює складний характер економічної поведінки та управління такими системами в нестабільному середовищі.

В окремих наукових працях поняття стійкості отождоковують із такими поняттями, як "стабільність", "безпека" [1, 15], "надійність". На наш погляд, це не цілком обґрунтоване твердження.

Зазначимо, що основною відмінною рисою стабільності та стійкості суб'єктів господарювання є те, що стабільність передбачає здатність до незмінності, а стійкість — здатність до рівноважного функціонування. Стійкість зазвичай розглядається з позицій динамічності, визначається як адаптивність, гнучкість, організованість, визначаючи стійке функціонування суб'єктів господарювання під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, що характеризується збільшенням його потенціалу, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва в нафтопереробній галузі, зберігати платоспроможність і підвищувати рівень рентабельності протягом тривалого часу. Динамічна стійкість процесу економічного розвитку суб'єктів господарювання характеризує вже сам процес розвитку, сталість і безперервність його змін з метою переходу на якісно новий рівень діяльності.

Слід зазначити, що поняття стійкості характеризує суперечність функціонування підприємства, тому що з

одного боку визначає залежність підприємства від зовнішнього середовища, а з іншого — показує незалежність від нього. З одного боку, підприємство залежить від зовнішнього середовища, тобто від постачальників, споживачів, конкурентів, уряду та інших факторів. З іншого боку, підприємства прагнуть досягти певної незалежності від зовнішнього середовища, мають власну стратегію, культуру, систему управління та інші фактори, які допомагають їм адаптуватися до змін, які справляються з несприятливими факторами.

Державна політика може сприяти стійкості підприємств нафтопереробної галузі за допомогою різних зходів. Наприклад, уряд може: забезпечувати доступ до фінансування екологічних проектів; впроваджувати регулювання, які стимулюють підприємства до екологічно чистої діяльності; надавати інформацію та навчання з питань стійкості; підтримувати дослідження та розробки в сфері екологічно чистих технологій.

Державна політика може змінювати важливу роль у сприянні стійкості підприємств і, отже, стійкості суспільства в цілому. Отже, досягнення високих показників стійкості дасть змогу забезпечити сильні конкурентні позиції підприємства нафтопереробної галузі та сприятиме зростанню його конкурентоспроможності. Таким чином, стійкість визначається як адаптивна здатність організації функціонувати у складному та мінливому середовищі, що характеризує: спроможність чинити опір впливу події або здатність повернутися до прийнятого рівня продуктивності в певний період часу після того, як на нього вплинула ця подія; здатність підприємства зберігати свої функції та структуру в період внутрішніх і зовнішніх змін.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу сформулювати авторське бачення кризостійкості підприємницьких структур. На наш погляд, кризостійкість слід розглядати як здатність ефективного використання ресурсів і можливостей для своєчасного виявлення та адекватного реагування на кризові явища, що виникають, з метою стабілізації діяльності та забезпечення стійких позицій на ринку. Економічні реалії сьогодення породжують кризові явища різновекторного характеру та ступеню впливу. Оскільки на будь-якому підприємстві формується його потенціал, то доцільно використовувати його окремі частини для протидії загрозам, оскільки "...стійкість системи визначається внутрішнім потенціалом". Отже, потенціал — це стратегічні можливості загальної системи ресурсів і можливостей суб'єктів господарювання створювати конкурентні переваги для досягнення максимального економічного зростання завдяки реалізації бізнес-процесів.

Суб'єкти господарювання використовують різноманітні інструменти для досягнення своїх цілей та управління змінами, прагнуть максимально використати свій потенціал та забезпечити сталу стійкість, виживання та розвиток організацій в глобальному середовищі, де ризики можуть поширюватися через кордони. Це також спроба забезпечити їхню конкурентоспроможність, що знаходить відображення в постійному процесі поліпшення продуктів і процесів. Стійкість організації слід розуміти не як непостійні процеси зростання в часі, а скоріше як цілісні, послідовні та поступові процеси зростання. Наведене означає, що ці цілісні

й послідовні процеси зростання з часом також зосереджуються на довгострокових завданнях, а не тільки на розв'язанні нагальних важливих завдань, з якими нині стикаються організації.

Формування потенціалу кризостійкості позитивно впливає на господарську діяльність на різних стадіях економічного розвитку. Розуміння створення, нагромадження та використання потенціалу кризостійкості має відбуватися залежно від способу та напряду протидії вже наявним загрозам, а також прогнозованим кризовим явищам.

Потенціал кризостійкості спрямований на використання наявних можливостей для запобігання виникненню кризових явищ або подолання чинних криз шляхом трансформації та оптимізації складових наявного потенціалу та їх адаптації відповідно до виду кризи, що загалом забезпечить стійке становище організації на ринку.

Методологічна основа формування антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі охоплює комплекс механізмів: механізм превентивної діагностики ранніх сигналів виявлення кризи; механізм діагностики кризової стійкості; механізм формування стратегічного набору антикризової стратегії; механізм обґрунтування тактичних дій з реалізації антикризової стратегії; механізм реалізації антикризової стратегії; механізм обґрунтування тактичних дій щодо реалізації антикризової стратегії.

Механізм превентивної діагностики ранніх сигналів виявлення кризи є комплексом організаційних, інформаційних, методичних та управлінських процедур, призначених для розроблення дієвої антикризової програми стабілізаційного характеру за загрози виникнення кризових явищ. Його основою є система ранньої діагностики кризи, що представляє собою особливу інформаційну систему, завдяки якій отримується інформація про потенційні небезпеки, які загрожують із зовнішнього та (або) внутрішнього середовища.

Розглядаючи механізм превентивної діагностики ранніх сигналів виявлення криз, слід звернути увагу, що існує два підходи до антикризового управління: реактивний і проактивний. Реактивний підхід до антикризового управління зазвичай розуміють як набір процедур і принципів [342], що допомагають вивести бізнес із кризи та стабілізувати його.

Цей підхід має чітку процедуру і починається з виявлення кризи, аналізу причин її виникнення.

На основі наведеного аналізу визначаються процедури та тактичні коригувальні дії. Невід'ємною частиною цього процесу є організаційне навчання або вивчення кризи, яке містить важливу інформацію для подальших антикризових заходів.

Проактивний підхід розглядається через обговорення необхідності прогнозування та аналізу кризи в період стабільності організації. Проактивний підхід пояснюється в сучасній літературі та дослідженнях тим, що виявлення потенційної кризи починається до того, як вона вплине на діяльність суб'єктів господарювання. Усі заходи спрямовані на систематичний аналіз попереджувальних сигналів, що дають змогу завчасно виявити потенційну кризу і створити систему раннього виявлення потенційних криз.

На наш погляд, найбільш доцільним є поєднання зазначених підходів, що загалом дасть змогу отримати синергетичний ефект, орієнтуючись на максимально повне розпізнавання криз у діяльності суб'єктів господарювання нафтопереробної галузі.

Механізм діагностики кризової стійкості суб'єктів господарювання передбачає оцінювання компонентів кризової стійкості в розрізі її складових: ринкової, фінансової, економічної, організаційно управлінської, маркетингової та технологічної з використанням певної системи індикаторів. Серед основних критеріїв відбору індикаторів можна розглядати такі, як повнота відображення інформації щодо наявних ризиків або шансів; точність відображення реальних тенденцій; зрозумілість для користувачів; своєчасність оповіщення про можливі загрози та вигоди; можливість прогнозування на основі фінансового стану та сценаріїв його розвитку. Незважаючи на наявність значної кількості методів діагностики кризостійкості в процесі розвитку суб'єктів господарювання, слід зазначити, що для отримання чіткої картини необхідно розробити індивідуальну систему індикаторів кризи, яка б враховувала специфіку діяльності та досвід функціонування нафтопереробної галузі.

Механізм формування стратегічного набору антикризової політики за результатами діагностики кризостійкості. Як вже було зазначено, стійкість у цьому випадку представляє собою здатність суб'єктів господарювання з найменшими втратами адаптуватися до зміни параметрів зовнішнього середовища і збурення внутрішнього середовища, адекватно реагуючи на їх вплив. Показники стійкості характеризують поточний стан суб'єктів господарювання, які у разі виникнення кризових ситуацій потребують впровадження заходів з реструктуризації системи управління та організації діяльності, що є базисом формування антикризових стратегій. При цьому, враховуючи багатоплановий характер впливу зовнішнього середовища, доцільно розробляти стратегічний набір антикризових стратегій, що охоплює антикризові стратегії на корпоративному рівні, бізнес-рівні та функціональному рівні.

Механізм обґрунтування тактичних дій з реалізації антикризової стратегії ґрунтується на розробленні системи антикризових планів, проєктів і програм, що відображають наявний стан діяльності суб'єктів господарювання і дають змогу нівелювати наслідки кризи.

Механізм реалізації антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання ґрунтується на виборі методів, інструментів і важелів антикризового управління та контролі за їх реалізацією.

Таким чином, запропонована концепція формування антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі усуває неточності існуючого на сьогодні підходу до розроблення та реалізації антикризової стратегії, на відміну від тих, що є, дає змогу розробити чіткий алгоритм складання та реалізації планів, мінімізує ризик помилок антикризового управління за рахунок запропонованих механізмів, що забезпечують узгодженість усіх елементів запропонованої концепції.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано концептуальний підхід до формування антикризової політики розвитку нафтоперероб-

ної галузі, який сприяє формуванню потенціалу кризової стійкості, що забезпечує комплексне використання ресурсів, можливостей і відповідного інструментарію для забезпечення стабільної діяльності. Це дає змогу забезпечити єдність процесу формування антикризової політики та спрямоване на координацію управлінських дій відповідно до встановлених цільових орієнтирів розвитку суб'єктів господарювання з метою виявлення нових можливостей їх функціонування та забезпечення стабільних позицій у довгостроковій перспективі.

При цьому, запропонований для використання комплекс принципів формування антикризової політики розвитку суб'єктів господарювання виступає основою виокремлення потенціалу кризостійкості. Зазначений потенціал спрямований на використання наявних можливостей для запобігання виникненню кризових явищ або подолання діючих криз шляхом трансформації та оптимізації складових існуючого потенціалу та їх адаптації відповідно до виду кризи, що загалом забезпечить стійке становище суб'єктів господарювання нафтопереробної галузі.

Поряд із цим, удосконалено методологічну базу формування антикризової політики розвитку нафтопереробної галузі, яка охоплює комплекс механізмів: механізм превентивної діагностики ранніх сигналів виявлення кризи; механізм діагностики кризової стійкості суб'єктів господарювання; механізм формування стратегічного набору антикризової стратегії; механізм обґрунтування тактичних дій з реалізації антикризової політики.

Література:

1. Голян В. А., Лучечко Ю. М., Заставний Ю. Б., Мединська Н. В. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища в умовах глобальних викликів: пріоритети та особливості. *Економіка та держава*. 2022. № 8. С. 32—41.
2. Драган І. В. Інвестиційне забезпечення екологічних проектів суб'єктів господарювання. *Агросвіт*. 2019. № 5. С. 41—46.
3. Микитенко В. В. Побудова структурно-логічної схеми вирішення проблем формування системи механізмів управління природними ресурсами в Україні. *Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. Серія: Економічні науки*. Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2017. № 1 (20). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2017_1_8. (дата звернення: 20.06.2023).
4. Національна парадигма сталого розвитку України: Монографія / М. А. Хвесик, О. М. Алімов, А. В. Голян та ін.; за заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Патона Б. Є. / Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 72 с.
5. Петренко В. П., Кісь С. Я., Швидкий Е. А. Управління діяльністю підприємств нафтогазового комплексу на засадах інтелектуалізації та інтелектокористування: монографія. Івано-Франківськ, 2013. 278 с.

6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 2.06.2023).

7. Prykhodko, M., Arkhypova, L., Horal, L., & Kozhushko, S. (2020). Concept of ecosystem services and its implementation in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29 (2), 387—397. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112034> (дата звернення: 25.06.2023).

8. Prykhodko M. (2022). Assessment and minimization of the impact of oil and gas production on environmental protection areas / L. Poberezhna, I. Chudyk, V. Khomyn, M. Prykhodko, T. Yatsyshyn, A. Hrytsanchuk // *Procedia Structural Integrity*, Volume 36, 2022, Pages 326—333. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.prostr.2022.01.042>

References:

1. Holian, V. A., Luchechko, Yu. M., Zastavnyj, Yu. B. and Medyn'ska, N. V. (2022), "Financial support for environmental protection in the context of global challenges: priorities and features", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 32—41.
2. Dragan, I. (2019), "Investment support of environmental projects of business entities", *Agrosvit*, vol. 5, pp. 41—46.
3. Mykytenko, V. V. (2017). "Construction of a structural and logical scheme for solving problems of forming a system of mechanisms for managing natural resources in Ukraine", *Ekonomika, upravlinnia, innovatsii*, vol. 1 (20), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2017_1_8. (Accessed 20 June 2023).
4. Khvesik, M., Alimov, A., Golyan, V., Bistryakov, I. and Dragan, I. (2016), *Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [The national sustainable development paradigm Ukraine]*, *Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku"*, Kyiv, Ukraine.
5. Petrenko, V. P., Kis', S. Ya. and Shvydkyj E. A. (2013), *Upravlinnia diial'nistiu pidpriemstv naftohazovoho kompleksu na zasadakh intelektualizatsii ta intelekto-korystuvannia [Management of the oil and gas complex enterprises on the basis of intellectualization and intellectual use]*, Ivano-Frankiv'sk, Ukraine.
6. President of Ukraine (2019), Decree "About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 2 June 2023).
7. Prykhodko, M., Arkhypova, L., Horal, L., & Kozhushko, S. (2020), "Concept of ecosystem services and its implementation in Ukraine", *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, vol. 29 (2), pp. 387—397. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112034> (Accessed 25 June 2023).
8. Prykhodko, M., Poberezhna, L., Chudyk, I., Khomyn, V., Prykhodko, M., Yatsyshyn, T. and Hrytsanchuk, A. (2022). "Assessment and minimization of the impact of oil and gas production on environmental protection areas", *Procedia Structural Integrity*, vol. 36, pp. 326—333. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.prostr.2022.01.042>
Стаття надійшла до редакції 29.07.2023 р.

К. А. Андрющенко,
*д. е. н., професор, професор кафедри бізнес— економіки та підприємництва,
 Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6274-5310>
 М. Н. Шалько,
к. мед. н., доцент, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0302-9699>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.110

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОЦЕСАМИ ГУМАНІЗАЦІЇ МЕДІАКОНТЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

К. Andriushchenko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine
 M. Shalko,
 PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Classical Private University, Zaporozhye, Ukraine

PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF HUMANIZATION PROCESSES OF HEALTH CARE MEDIA CONTENT

В статті розглянуто ефективність діяльності ЗМІ визначається не лише досягненням наочних результатів (наприклад, вжиття заходів владними органами), а й досягненням "адекватної поінформованості аудиторії" про соціальні явища. Зазначено, що цінність життя звичайної людини заступається грандіозними історичними завданнями держави. Доводиться констатувати: рішучий поворот до людини, що є стрижнем гуманітарної місії журналістики, наразі не настав. Вражаючі цифри вступають у суперечність із відгуками простих пацієнтів, які стверджують, що обсяг та якість безкоштовної медицини в країні неухильно знижуються; також не стає менше кампаній збору засобів для лікування хворих, особливо дітей (саме ЗМІ є основним майданчиком для проведення таких благодійних акцій). Визначено, що аналіз повсякденних медіапрактик, що репрезентують гуманітарний контент, показує, що на розглянутому проблемно-тематичному полі майже відсутня "приватна людина" зі своїм індивідуальним досвід взаємодії з інститутом охорони здоров'я. У публічне простір рідко виносяться людські історії, які дають найбагатший емпіричний матеріал для вивчення реального стану справ у цій надзвичайно важливій сфері.

The article examines the effectiveness of mass media activities determined not only by achieving visible results (for example, taking measures by authorities), but also by achieving "adequate awareness of the audience" about social phenomena. It is noted that the value of the life of an ordinary person is replaced by grandiose historical tasks of the state. It must be stated: the decisive turn towards the person, which is the core of the humanitarian mission of

journalism, has not yet come. The impressive figures contradict the feedback of ordinary patients, who claim that the volume and quality of free medicine in the country is steadily decreasing; also there are no fewer campaigns to collect funds for the treatment of the sick, especially children (it is the mass media that is the main platform for conducting such charitable actions). The analysis of everyday media practices representing humanitarian content shows that in the problematic and thematic field we have considered, there is almost no "private person" with his individual experience of interaction with the health care institute. Human stories that provide the richest empirical material for studying the real state of affairs in this extremely important area are rarely brought into the public space. It is proposed to consider the method of personalization as a holistic, effective approach to the coverage of health care reform, which accumulates many opportunities. State publications are focused on optimistic forecasts of the development of the industry, non-state publications — on the destructive consequences of forced transformations in health care. Monitoring of the health care sphere by most periodicals is not carried out in a permanent mode, which does not allow the print media to act in advance, yielding the initiative in the formation of the media agenda to the authorities, and this, in turn, prevents the mass media from becoming actors of social reality on an equal footing with the authorities. The dynamics of public discussion of the main stages of health care reform correlates with event factors, demonstrates the predominance of post-event strategies in the construction of the media agenda on the topic. The intensity of press coverage of health care issues increases with the radicalization of the reform and reaches its peak at the stage of health care optimization. It was determined that the analysis of everyday media practices representing humanitarian content shows that there is almost no "private person" with his individual experience of interaction with the health care institute in the problem-thematic field we have considered. Human stories that provide the richest empirical material for studying the real state of affairs in this extremely important area are rarely brought into the public space.

Ключові слова: засоби масової інформації, публічне управління та адміністрування, органи влади, охорона здоров'я, медіапрактика, реформування, медіакартини соціальної дійсності.

Key words: mass media, public management and administration, authorities, health care, media practice, reformation, media picture of social reality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність діяльності ЗМІ визначається не лише досягненням наочних результатів (наприклад, вжиття заходів владними органами), а й досягненням "адекватної поінформованості аудиторії" про соціальні явища. Поверхневий огляд сукупності публікацій, присвячених реформі охорони здоров'я, може створити оманливе уявлення про те, що в галузі справи не так погано: офіційна інформація, що розповсюджується по всіх медіаканалах, повідомляє про покращення демографічних показників, про розробку відомством нових програм та "дорожніх карт" з покращення якості та доступності медичної допомоги. Критика з боку ЗМІ, рясна цифрами, теж не завжди зрозуміла необізнаному, непідготовленому людині. За цифрами, звітами, зведеннями та аргументами про-

тиборчих сторін практично не видно простої людини, про яку "підключаються" держава та ЗМІ. Цю прогалину в "адекватному інформуванні" на тему охорони здоров'я частково заповнюють людські історії, які періодично з'являються в пресі.

Багато українських дослідників в останні роки приділяють особливу увагу назрілій потребі гуманізації медіаконтенту. "Людина — головний елемент гуманітарної повістки", — пише В.Д.Долот, наголошуючи на необхідності "повороту до людини" [3, с. 17]. Є. В.Долотенко, формулюючи актуальні медіаматриці діяльності журналістів, одну з них визначає наступним чином: "перебувати всередині певної людської спільноти, розглядати себе як зацікавленого учасника спільного з аудиторією пошуку розв'язання складних життєвих проблем"; "розглядати читачів, глядачів, слухачів не як тло

чи пасивних спостерігачів, не як жертв різних обставин, а як учасників вирішення важливих питань"; далі автор робить висновок: "ця журналістика самовизначається в таких термінах, як "гуманітарна", "особистісна", "комунітарна", журналістика співучасті" [4, с. 92].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемним питанням розвитку та подальшого реформування публічного управління та адміністрування процесами гуманізації медіаконтенту охорони здоров'я присвячено багато праць вітчизняних вчених, зокрема, М. Білинської, О. Баєва, Ю. Вороненко, Н. Герасименко, Л. Гриценко, З. Гладун, Д. Карамішева, В. Москаленко, Н. Нижник, Ф. Радиша, М. Солоненко, В. Шафранського та інших.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні особливостей публічного управління та адміністрування процесами гуманізації медіаконтенту охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На практиці цінність життя звичайної людини заступається грандіозними історичними завданнями держави. Доводиться констатувати: рішучий поворот до людини, що є стрижнем гуманітарної місії журналістики, наразі не настав. Вражаючі цифри вступають у суперечність із відгуками простих пацієнтів, які стверджують, що обсяг та якість безкоштовної медицини у країні неухильно знижуються; також не стає менше кампаній з збору засобів для лікування хворих, особливо дітей (саме ЗМІ є основним майданчиком для проведення таких благодійних акцій) [2].

Аналіз повсякденних медіапрактик, що репрезентують гуманітарний контент, показує, що на розглянутому нами проблемно-тематичному полі майже відсутня "приватна людина" зі своїм індивідуальним досвідом взаємодії з інститутом охорони здоров'я. У публічне простір рідко виносяться людські історії, які дають найбагатший емпіричний матеріал для вивчення реального стану справ у цій надзвичайно важливій сфері.

Чому з боку мас-медіа слабшає увага до "приватної людини"? Очевидно, що це системна проблема: ЗМІ загалом стрімко втрачають інтерес до звичайної людини (особливо це контрастно виглядає в порівнянні з практикою журналістики радянської періоду). Цьому є кілька пояснень. По-перше, в умовах глобалізації "маленька" людина втрачає самоцінність як індивідум, стає елементом знеособленої маси. По-друге, комерціалізація, ринкові механізми перетворюються на головні важелі медійної діяльності: комерційні підходи визначають порядок денний, у тому числі й медичної тематики, тому так багато матеріалів, які мають прихований рекламний чи піарівський підтекст [1, с. 61]. Зрештою, зміна ціннісної парадигми у пострадянській Україні призвела до того, що з усіх людських історій цікава лише історія успіху, тому успішні лікарі-бажані гості на сторінках газет, а хвора людина зі своїм лихом не цікавий суспільству; милосердя, співчуття не є загально визнаними цінностями, оскільки

сприймаються як вияв і виправдання слабкості, а основи ціннісної парадигми сучасної України лежать культ сили, успіху, перемоги. Водночас у реальному (немедійному) суспільному порядку денному проблематика людини, її здоров'я та благополуччя більш ніж актуальна.

Метод персоналізації можна розглядати як цілісний, ефективний підхід до висвітлення реформи охорони здоров'я, що акумулює багато можливостей. Уточнимо зміст терміну: у В.В. Карлаш персоналізація — "перевага суб'єктно-об'єктного позначення внутрішньотекстових зв'язків: прояви героїв, учасників соціальних дій" [6, с. 176]; інші автори використовують близькі за змістом терміни наприклад, у В.І. Козак акульова персоніфікація — "фокусування на окремих дійових осіб, з якими людина легко ідентифікує себе позитивно чи негативно" [7, с. 69]; у В.О. Жаховського персоніфікованість — "населеність журналістського тексту персонами" [5, с. 399]; у В.Д. Долот — людський фактор [3, с. 19].

Публікації, що ставлять у центр уваги звичайної (немедійної, на відміну від публічних персон, що потрапляють у поле зору політичної журналістики) людини, дозволяють побачити реформу охорони здоров'я очима пересічного громадянина завдяки його особистому досвіду — успішному чи сумному. Кожен персональний досвід висвітлює цілий комплекс проблем галузі та суспільства загалом. Використовуючи спосіб персоналізації, різні ЗМІ знайшли в ньому особливі сторони, що дозволили розкрити перспективи та великі можливості способу.

У загальному масиві матеріалів тексти, засновані на людських історіях, становлять лише невелику частину, але це аж ніяк не применшує їх значення: із подібних приватних людських практик складається цілісна картина життя суспільства, а за своєю інформативною та емоційною насиченістю вони перевершують багато матеріалів, які претендують на глибоке відображення. Людські історії наочно демонструють стан охорони здоров'я на різних етапах його реформування та фактично розкривають низьку ефективність, а часом і регрес у цьому напрямі. Персоналізація обертається найсильнішим засобом аргументації журналістських текстах. Кожна з цих історій унікальна і водночас виявляє закономірності соціальної реальності. Таким чином, "поворот до людини" є найважливішою умовою гуманізації — і медіаконтенту, і суспільства, і творчої діяльності з реформування соціальних інститутів. Як бачимо, метод персоналізації відкриває великі можливості причетності преси до соціуму, що відбувається в надрах, співучасті преси в соціальному бутті, тобто за допомогою цього методу реалізується та модель журналістики, яку І. М. Дзялошинський називає "журналістикою співучасті". Подібна медійна практика загалом підвищує довіру читачів до преси.

Проведене дослідження медіатизації реформи охорони здоров'я дозволило встановити, що тема перетворень охорони здоров'я на загальну сукупність матеріалів з медичної проблематики у провідних загальноукраїнських газет загального інтересу не займає місця, відповідного її соціального зна-

чення і становить близько половини обсягу медичного контенту в державній та не більше третини обсягу у недержавних виданнях. У більшості видань номенклатура проблемно-тематичних напрямків, що розробляються, стандартна і не розглядає діяльність системи охорони здоров'я у широкому соціальному, правовому та гуманітарному аспектах [8]. Особливості проблематизації теми детерміновано форматом видання:

державні видання зосереджені оптимістичних прогнозах розвитку галузі, недержавні — на руйнівних наслідках форсованих перетворень охорони здоров'я. Моніторинг сфери охорони здоров'я більшістю періодичних видань не здійснюється в постійному режимі, що не дозволяє друкованим ЗМІ діяти на випередження, поступаючись ініціативою у формуванні медіаповідстки органам влади, а це, у свою чергу, перешкоджає мас-медіа стати рівноправними з владою акторами соціальної реальності.

Динаміка публічного обговорення основних етапів реформи охорони здоров'я корелює з подієвими чинниками, демонструє переважання постподійних стратегій у конструюванні медіаповідстки на тему. Інтенсивність виступів преси з проблем охорони здоров'я зростає в міру радикалізації реформи та досягає піку на етапі оптимізації охорони здоров'я.

Позиція влади має очевидні переваги у доступі до медійного простір; представники влади використовує мас-медіа як піарівську майданчик. Наростаюча на практиці як державних, так і недержавних видань тенденція культивування ідеології патерналізму сприяє з того що вся повнота відповідальності за перетворення соціальної сфери доручається влада; це знижує соціальну активність громадян у соціальних практиках, знімає з них відповідальність за стан свого здоров'я та зрештою віддаляє вирішення назрілих соціальних проблем.

На тлі радикалізації перетворень охорони здоров'я у практиці друкованих ЗМІ намітилися позитивні зрушення у розширенні громадського діалогу навколо реформи охорони здоров'я за рахунок збільшення обсягу публікацій по темі та модерації різних форматів суспільного діалогу. Проте дослідження показує, що у медіаконструюванні реформи охорони здоров'я переважають монологічні (виступи офіційних осіб або журналістів) та діалогічні (інтерв'ю з представниками влади та фахівцями) стратегії. Доступ рядових громадян у громадське простір обмежений і в опосередкованому форматі (за результатами соціологічних досліджень);

форми масової участі аудиторії у створенні контенту (опитування, анкети, моніторинги) газетами не практикуються. Преса використовує різні формати заочного діалогу із владою; очний діалог у вигляді дебатів в українській медіапрактиці практично не зустрічається. Таким чином, функція форуму друкованими ЗМІ реалізується не в повному обсязі, що пояснюється як недоборками журналістів, так і позицією влади, яка не використовує мас-медіа як майданчик рівноправної симетричної комунікації із суспільством з питань соціальних перетворень.

Дослідження підтвердило, що більшість гострих проблем охорони здоров'я, набувши "легітимного статусу" в медіапросторі, не сягнули стадії результативності. Журналісти несуть частку відповідальності за посилення негативних тенденцій в українській охорони здоров'я, тому що не використовують весь творчий та громадянський потенціал у розробці медіастратегій просування гострих проблем охорони здоров'я у громадський простір, у низці ситуацій відступають від професійних стандартів та етичних норм. Іншим фактором недостатньою партисипаційної ефективності діяльності преси є зниження статусу ЗМІ як соціального інституту, що проявляється у відсутності дієвих реакцій влади на більшу частину критичних виступів преси.

У загальному контенті, присвяченому проблемам охорони здоров'я, виділяються тексти, що ґрунтуються на методі персоналізації: через досвід приватної людини вони розкривають глибокі закономірності соціальних процесів і тим самим відкривають додаткові можливості співучасті журналістики у соціальних практиках. Крім того, підвищена увага до життя звичайної (не медійної) людини гуманізує медіаконтент та підвищує довіру суспільства до преси.

ВИСНОВКИ

Як позитивний, так і негативний досвід медіатизації реформи охорони здоров'я акумульований в окремих моделях і технологіях просування цієї теми в публічний простір.

Аналіз інформаційної кампанії, присвяченої проблемі знеболання онкохворих, дозволив виділити загальні закономірності просування найважливіших проблем реформування охорони здоров'я у медіапросторі: медіакар'єри розвивалися за загальним сценарієм незавершеності "життєвого циклу"; медіатранзит проблем був досить успішний через переважання постподійних стратегій, відсутності конструювання практик.

Метод персоналізації у пред'явленні реалій охорони здоров'я не є домінуючим, але тексти, засновані на людських історіях та приватному досвіді, наочно ілюструють сучасний стан охорони здоров'я на низовому рівні та суттєво доповнюють медіакартину соціальної дійсності, а також збагачує гуманістичну практику мас-медіа акцентуванням уваги до людини.

Авторська аналітика робить значний внесок у суспільне осмислення процесів у медичній галузі; на основі великої сукупності фактів, думок, оцінок аналітика дозволяє виявляти тенденції, закономірності соціальних явищ та процесів, прогнозувати їх наслідки та загрози для суспільного благополуччя.

Автори, що регулярно відстежують ситуацію в охороні здоров'я, забезпечують постійний приплив матеріалів з цієї теми до публічного простору: із сукупності їх публікацій складається відносно повна і багатовимірною картина життєдіяльності галузі.

Література:

1. Базарна О. В. Поняття, суть, природа публічного управління та державного управління. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: Збірник наукових праць. 2012. № 1. Ч. 2. С. 60—62.

2. Деякі питання медичного забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських, які беруть участь в антитерористичній операції та здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. No 352-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.05.2023).

3. Долот В. Д. Механізми державного управління ціноутворенням в системі охорони здоров'я України: автореф. дис.... д. наук з держ. упр.: 25.00.02, Харків, 2018. 36 с.

4. Долотенко Є. В. Особливості державного управління системою охорони здоров'я в Україні. Держава та регіони. Сер.: Державне управління. 2014. No 1. С. 90—94.

5. Жаховський В. О., Лівінський В. Г. Воєнно-медична доктрина України як інструмент державного управління у формуванні системи медичного забезпечення військ і цивільного населення у воєнний час. Вісник Національного університету оборони України. 2014. No 6 (43). С. 397—403.

6. Карлаш В.В. Механізми державного регулювання охорони здоров'я населення України: дис.... к. наук з держ. упр.: 25.00.02, Харків, 2020. 255 с.

7. Козак В. І. Публічне управління в системі координат української державності Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). С. 66-71.

8. Конституція України [Електронний ресурс]: Прийнята Верховною Радою України 28.06.1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628> (дата звернення: 07.05.2023).

9. Міністерство охорони здоров'я України (2022). URL: <https://moz.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2022).

References:

1. Bazarna, O. V. (2012), "The concept, essence, nature of public administration and public administration", Visnik Shidnoukrayinskogo nacionalnogo universitetu imeni Volodimira Dalya: Zbirnik naukovih prac, vol. 1, no. 2, pp. 60—62.

2. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Order "Some issues of medical support of servicemen, privates and police officers involved in the anti-terrorist operation and measures to ensure national security and defense, repulse and deter the armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-2017-%D1%80#Text> (Accessed 7 May 2023).

3. Dolot, V.D. (2018), "Mechanisms of state management of pricing in the health care system of Ukraine", Thesis for the scientific degree of a Doctor of Science, Mechanisms of public administration, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

4. Dolotenko, Ye.V. (2014), "Features of public administration of health care in Ukraine", State and regions. Ser.: Governance, vol. 1, pp. 90—94.

5. Zhakhovsky, V.O. and Livinsky, V.G. (2014), "Military medical doctrine of Ukraine as an instrument of public

administration and the formation of a system of medical support for troops and civilians in wartime", Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, vol. 6 (43), pp. 397—403.

6. Karlash, V.V. (2020), "Mechanisms of state regulation of public health in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

7. Kozak, V.I. (2015), "Public administration in the coordinate system of Ukrainian statehood", Efficiency of public administration, vol. 44 (1), pp. 66—71.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 7 May 2023).

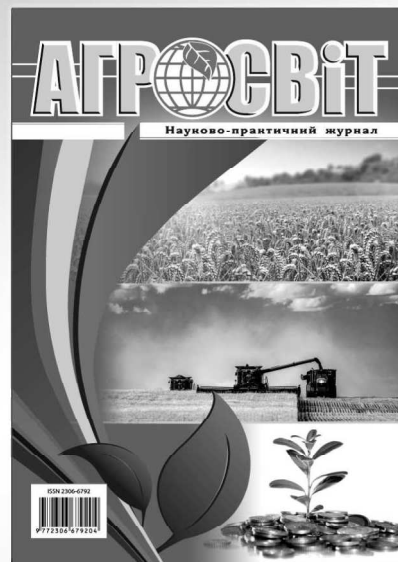
9. Ministry of Healthcare of Ukraine (2022), available at: <https://moz.gov.ua/> (Accessed 7 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 330.101.541

О. В. Баб'як,
к. мед. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін
та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти
"Рівненська медична академія" Рівненської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

І. А. Сазонцев,
д. е. н., професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу
туристичної діяльності, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.115

КОРОНАКРИЗА ТА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ НАСЛІДКАМ ПАНДЕМІЇ

O. Babiak,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics,
Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council
I. Sazonets,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Tourist and Hotel-Restaurant Business, Dnieper Humanities University

THE CORONA CRISIS AND THE NEED FOR STATE REGULATION TO COUNTER THE CONSEQUENCES OF THE PANDEMIC

Визначено, що епідемії та пандемії, що призводили до вибуття значної кількості працездатного населення з господарської діяльності, неодноразово відбувались в світовій історії і були вступним актом до серйозних економічних катаклізмів, що протікали, як правило, у формі фінансових криз. Можна стверджувати, що ніколи раніше (починаючи, з індустріального періоду розвитку суспільства) подія подібного типу не стала причиною настільки глобальної економічної кризи як коронакриза.

Вплив коронавірусної рецесії на економічний стан держав може мати більш тривалі наслідки для економічної активності, ніж прогнозується експертами. Не дивлячись на той факт, що пандемія є такою, що завершилась, урядом країн необхідно враховувати досвід боротьби з пандемією та бути готовими до застосування заходів державного регулювання в сфері протидії коронакризі.

It was determined that epidemics and pandemics, which led to the withdrawal of a significant number of the able-bodied population from economic activity, occurred repeatedly in world history and were the prelude to serious economic cataclysms that occurred, as a rule, in the form of financial crises. It can be argued that never before (since the industrial period of society's development) has an event of this type caused such a global economic crisis as the corona crisis. The article examines the economic dynamics of the development of the corona crisis in the countries.

The impact of the coronavirus recession on the economic condition of states may have longer-term consequences for economic activity than experts predict. Although the rapid and unprecedented collapse of production, trade and employment has already been overcome as the pandemic slows down and ends, analysis of previous global economic crises suggests that the long-term economic effects may persist for 20 to 25 years or more. This thesis is logically included in modern interpretations of the basic provisions of the theory of M.D. Kondratiev on major economic cycles. This aspect of public administration must be considered not only (as is usually the case) in medium-term, but also in long-term formats.

In the near future, destructive processes in the economies of individual countries will become the root causes of future global economic upheavals. Indirect confirmation of this thesis can be the crisis events of 2020–2022. At the same time, the world centers of world development, such as the USA, Japan, and the countries of the European Union, remain economically powerful. The state administration systems of these countries are aimed at the development of science, effective introduction of innovations. This makes it possible to create new effective methods of combating infectious diseases and to create state management mechanisms for overcoming socio-economic crises.

Despite the fact that the pandemic is over, the governments of countries need to take into account the experience of fighting the pandemic and be ready to apply state regulatory measures in the field of countering the corona crisis.

Ключові слова: коронакриза, заходи, державне регулювання, протидія, наслідки, пандемія, країни.
Key words: corona crisis, measures, state regulation, counteraction, consequences, pandemic, countries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика формування ефективного механізму державного управління особливо актуалізувалася під час пандемії COVID-19. Пандемія COVID-19 стала "спусковим гачком" до чергової світової економічної кризи, яка, на думку експертів, за глибиною та руйнівною силою перевершила Велику депресію 1929—1933 рр. [1]. Тому одним з головних напрямів діяльності державних урядів усіх країн світу було подолання її наслідків в усіх сферах суспільно-економічного та політичного функціонування країн. Ще на початку першої хвилі пандемії COVID-19 директорка-розпорядниця МВФ К. Георгієва повідомляла про понад 90 країн, уряди яких звернулися до Фонду за екстремним фінансуванням у зв'язку з поширенням COVID-19. "По ринках, що формуються, і економікам, що розвиваються, завдано потужного удару, — заявляла очільниця МВФ. — У них найчастіше менше ресурсів для самозахисту в умовах цієї подвійної кризи: у сфері охорони здоров'я та економіки" [1]. Коронакриза довела тісний вплив стану здоров'я населення країни з її економічним розвитком.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми функціонування держави та її економічної складової під час пандемії COVID-19 досліджували світові науковці. До відомих праць цих науковців слід віднести такі як: Georgieva K. "Beyond the Crisis", Ashraf B.N. "Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic", McKibbin W.J., Fernando R. "The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios", Gardels N. "Soros erklart China zum Gewinner der Finanzkrise". В своїх працях автори досліджували методи державного регулювання соціально-економічними процесами в умовах коронакризи, визначали сценарії

розвитку постпандемічного світу та розвитку національних та світової економіки після пандемії, глобальний вплив пандемії на макроекономічні показники світової економіки.

Досліджували процеси впливу пандемії на соціально-економічний розвиток і вітчизняні науковці. Вівсяник О.М. в роботі "Детермінанти інституційної системи прийняття рішень в сфері протидії пандемії COVID-19 в Україні" сформулював та визначив технологію державного управління в умовах пандемії [2, с. 190—205], Поляков М.В., Ханіна О.І., Сазонець І.Л. в роботах "Державна підтримка пріоритетних сфер науково-технологічного розвитку: космічна галузь, ІТ—сфера та медицина" та "Державне регулювання запровадження економіки знань на основі он-лайн технологій в умовах пандемії COVID-19" обґрунтували прискорений розвиток ІТ-сфери в умовах пандемії COVID-19 та пріоритетний розвиток високотехнологічного галузей економіки, таких як космічна галузь та медицина [3, 4, с. 29—36]. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л. в монографії "Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства" дослідили тенденції пріоритетного розвитку сфери послуг в умовах пандемії COVID-19. Особливо такі її складові як туризм, ІТ-сфера, санаторно-курортна справа [5]. Однак, відсутність достатнього досвіду аналізу відповідних процесів світовою науковою спільнотою зумовлює подальші наукові пошуки в цьому напрямі досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Саме тому метою поданої статті є дослідження динаміки розгортання коронакризи та обґрунтування необхідності застосування заходів державного регулювання в сфері протидії наслідкам пандемії.

Таблиця 1. Динаміка ВВП країн Європи у 2019—2020 рр., %

Країна (група країн)	2019	2020	Країна	2019	2020	Країна	2019	2020
ЄС	1,6	-6,2	Іспанія	2,0	-11,0	Сербія	4,2	-1,0
Євросона	1,3	-6,6	Італія	0,3	-8,9	Словаччина	2,3	-5,2
Австрія	1,4	-6,6	Кіпр	3,1	-5,1	Словенія	3,2	-5,5
Бельгія	1,7	-6,4	Латвія	2,0	-3,6	Туреччина	0,9	1,8
Болгарія	3,7	-4,2	Литва	4,3	-0,8	Фінляндія	1,3	-2,8
Великобританія	1,4	-	Люксембург	2,3	-1,3	Франція	1,5	-8,1
Угорщина	4,6	-5,0	Мальта	5,5	-7,0	Хорватія	2,9	-8,4
Німеччина	0,6	-4,9	Нідерланди	1,7	-3,8	Чехія	2,3	-5,6
Греція	1,9	-8,2	Норвегія	0,9	-0,8	Швейцарія	1,1	-2,9
Данія	2,8	-3,3	Польща	4,5	-2,7	Швеція	1,4	-2,8
Ірландія	5,6	3,4	Португалія	2,5	-7,6	Естонія	5,0	-2,9
Ісландія	2,6	-6,6	Румунія	4,1	-3,9			

Джерело: складено за матеріалами Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поза сумнівів, глобальне господарство під час пандемії було перевантажено серйозними дисбалансами, на що все частіше останнім часом наголошували у науковій спільноті. Ця теза підтверджується тим фактом, що вже у четвертому кварталі 2019 р. (до початку пандемії COVID-19) динаміка ВВП багатьох країн була від'ємною (Італія: -0,2%, Японія: -1,0%, Мексика: -0,8%, Аргентина: -0,3%, Чилі: -2,3%, ПАР: -0,6%, Саудівська Аравія: -0,7%) або знаходилась на близькому до нульового значення зростання ВВП (Австрія: 0,2%, Франція: 0,8%, Фінляндія: 0,8%, Німеччина: 0,4%, Швеція: 0,6%) [6]. Світова економіка "очікувала" на кризу, і її причиною могла стати будь-яка негативна подія, навіть неекономічного характеру. Разом з тим, стрімке падіння світової економіки в кризовий стан відбулося у першому кварталі 2020 р. на тлі повідомлень про хворобу, що розповсюджується. У зв'язку з цим можна вважати, що "тригером" сучасної кризи світової економіки стала пандемія COVID-19. Заходи державного управління, що були спрямовані на подолання кризи були перш за все медичного спрямування.

Епідемії та пандемії, що призводили до вибуття значної кількості працездатного населення з господарської діяльності, неодноразово відбувались в світовій історії і були вступним актом до серйозних економічних катаклізмів, що протікали, як правило, у формі фінансових криз. Можна стверджувати, що ніколи раніше (починаючи, з індустріального періоду розвитку суспільства) подія подібного типу не стала причиною настільки глобальної економічної кризи. Пандемія COVID-19 виступила каталізатором потужних процесів, які розвиваються у руслі соціально-економічних трансформацій, що відбуваються кожні 50—60 років на зламі довгострокових економічних циклів і запустила чергову світову економічну кризу (коронавірусну рецесію).

Вже у першому кварталі 2020 р. практично всі національні економіки демонстрували негативну динаміку. Наступний період 2020 р. не покращив ситуацію, тому підсумки року були найгіршими в економічному плані. За

даними ООН, спад у світовому господарстві становив 4,3%. у 2020 р. коронавірусна рецесія завдала більш потужнішого удару по світовій економіці, ніж світова економічна криза 2008—2009 рр., коли глобальний ВВП скоротився на 1,7%.

Найбільші втрати припали на розвинуті країни, де насамперед запровадили обмежувальні заходи. ВВП розвинутих країн втратив 5,6% у 2020 р. Економіка країн G 20, на яку припадає близько 80% світового виробництва, скоротилася на 4,1%. З-поміж країн-учасниць G 20 лише Китай та Туреччина змогли в 2020 р. зберегти позитивну динаміку ВВП. Інформація про динаміку ВВП країн Європи в 2019—2020 рр. (до відповідного періоду попереднього року) надана у таблиці 1.

Світова торгівля товарами та послугами, за оцінками ООН, знизилася на 7,6% у 2020 р. Експорт туризму скоротився на 70%, внаслідок чого туристична галузь втратила близько 1,1 трлн доларів. Більшою мірою постраждали країни Карибського басейну, чия економіка орієнтована на туристичний сектор" [7].

У другому кварталі 2020 р., який у більшості країн відзначений запровадженням жорстких обмежувальних заходів, світове господарство зазнало найбільш відчутних втрат (табл. 2).

ВВП США знизився у порівнянні з другим кварталом 2019 р. на 9,1%, а ВВП Євросоюзу — на 13,9%, що стало рекордним падінням для європейської економіки з 1995 р. Найбільш важкий удар припав на економіку Іспанії, що втратила 22,1%, та Великобританії -21,7%.

Порівняно з ними Швеція, яка не запроваджувала жорсткого карантину, пройшла цей складний етап кри-

Таблиця 2. Квартальна динаміка ВВП країн світу у 2020 р., %

Країна (група країн)	Квартал 2020 р.				Країна	Квартал 2020 р.			
	Q1	Q2	Q3	Q4		Q1	Q2	Q3	Q4
G20	-1,6	-8,9	-2,2	-0,5	Китай	-6,8	3,2	4,9	6,5
G7	-1,3	-11,8	-4,1	-3,3	Колумбія	0,1	-15,6	-8,3	-3,5
OECP	-0,9	-11,6	-3,8	-3,1	Південна Корея	1,4	-2,8	-1,1	-1,2
ЄС	-2,7	-13,8	-4,1	-4,6	Латвія	-1,2	-8,6	-2,8	-1,8
Євросона	-3,3	-14,6	-4,2	-4,9	Литва	2,5	-4,7	0,1	-1,0
Австрія	1,4	-6,3	-3,7	-1,1	Люксембург	1,3	-7,9	0,0	1,4
Австрія	-3,6	-13,6	-3,8	-5,9	Мексика	-2,2	-18,6	-8,5	-4,5
Великобританія	-2,2	-21,0	-8,7	-7,8	Нідерланди	-0,4	-9,2	-2,5	-3,0
Аргентина	-4,6	-19,6	-10,1	-	Норвегія	0,4	-4,4	-0,1	-1,1
Бельгія	-2,0	-13,9	-4,3	-5,1	Польща	1,9	-8,0	-1,8	-2,7
Болгарія	2,3	-8,6	-5,2	-3,8	Португалія	-2,2	-16,3	-5,7	-6,1
Бразилія	-1,4	-10,9	-3,9	-1,2	Румунія	2,7	-10,0	-5,4	-1,8
Угорщина	2,0	-13,4	-4,8	-4,1	Саудівська Аравія	-1,2	-7,1	-5,1	-3,0
Німеччина	-2,2	-11,3	-4,0	-3,6	Словаччина	-3,8	-12,1	-2,3	-2,6
Греція	0,1	-13,8	-10,5	-7,9	Словенія	-3,3	-13,0	-3,0	-5,0
Данія	0,2	-7,5	-3,1	-2,6	США	0,3	-9,0	-2,8	-2,4
Ізраїль	0,7	-8,3	-1,0	-0,5	Туреччина	4,6	-8,7	5,4	5,0
Індія	3,2	-24,1	-7,0	0,1	Фінляндія	-0,6	-6,1	-2,7	-1,7
Індонезія	2,9	-5,4	-3,7	-2,1	Франція	-5,6	-18,6	-3,7	-4,9
Ірландія	4,1	-2,7	8,9	-0,2	Чехія	-1,8	-10,8	-4,9	-4,7
Ісландія	-4,7	-10,1	-6,0	-5,9	Швейцарія	-0,6	-8,1	-1,6	-1,7
Іспанія	-4,2	-21,6	-9,0	-9,1	Швеція	0,1	-7,7	-2,2	-2,1
Італія	-5,8	-18,2	-5,2	-6,6	Естонія	0,2	-5,5	-3,5	-1,9
Канада	-0,3	-12,7	-5,3	-3,2	Японія	-2,1	-10,3	-5,8	-1,3

Джерело: складено за матеріалами OECD. Main Aggregates. Gross domestic product (GDP). URL: <https://stats.oecd.org>

Таблиця 3. Динаміка промислового виробництва у 2019–2020 р., %

Країна	2019	2020	Країна	2019	2020	Країна	2019	2020
Австрія	0,4	-	Ірландія	2,8	4,3	Португалія	-2,2	-7,4
Великобританія	-1,1	-8,4	Іспанія	0,7	-9,6	Словаччина	0,5	-9,1
Бельгія	4,8	-3,5	Італія	-1,1	-11,0	США	0,8	-6,9
Бразилія	-1,1	-4,5	Канада	0,0	-8,1	Туреччина	-0,6	2,2
Угорщина	5,4	-7,1	Корея	0,3	-0,4	Фінляндія	1,6	-2,9
Німеччина	-4,2	-9,8	Люксембург	-3,1	-10,7	Франція	0,4	-10,5
Данія	2,7	-5,5	Нідерланди	-0,8	-3,8	Чехія	-0,2	-7,2
Ізраїль	3,9	2,3	Норвегія	-4,4	7,4	Швеція	2,2	-3,9
Індія	0,7	-11,1	Польща	4,2	-1,3	Японія	-2,6	-9,7

Джерело: складено за матеріалами OECD. Key Short-Term. Economic Indicators. Industrial Production. URL: <https://stats.oecd.org>

зи відносно легко — її економіка у другому кварталі 2020 р. показала зниження лише на 7,7%. Втім, сусідня Фінляндія, яка пішла шляхом жорстких обмежень, зазнала ще менших збитків — 6,3% [8]. Економічні втрати корелюють у даному випадку з розгортанням пандемії в кожній з наведених країн. У Великобританії до кінця другого кварталу 2020 р. заразилося 250,3 тис. осіб, з яких загинуло 37,6 тис., в Іспанії дані показники склали 246,5 тис. та 29,1 тис., у Швеції — 39,3 тис. та 4,7 тис., а у Фінляндії — 6,9 тис. та 318 осіб [9].

В сфері промислового виробництва, заходи стримування та пов'язане з ними зниження динаміки мали у третьому та четвертому кварталах 2020 р. менш негативний вплив на ділову активність, ніж на ранніх етапах пандемії COVID-19. З цієї причини, незважаючи на негативні значення річного показника промислового виробництва, поквартальні дані свідчать, що після загального падіння промислового виробництва у другому кварталі 2020 р. підприємства та споживачі адаптувалися до змін умов праці та санітарних обмежень, а показник промислового виробництва у третьому кварталі отримав позитивне значення. Найбільш високі результати продемонстрували Угорщина (29,8%), Італія (28,9%), Бразилія (22,3%) та Туреччина (30,2%) (табл. 3) [10, 11].

Помітною особливістю коронавірусної рецесії стали швидкість і одночасність прояву кризи серед основних учасників світової економічної системи. Щодо одночасності входження країн світу в економічну кризу, варто зазначити наступне. Традиційна схема розвитку економічної кризи має напрямок від ядра до периферії світової економічної системи, при цьому цей процес має розподілений у часі характер. Як правило, початок кризи походить з розвинутих країн, економічне становище яких критично важливе для інших суверенних учасників зовнішньоекономічних відносин.

Наразі, з урахуванням синхронності входження країн у рецесію (фактично перший квартал 2020 р.), а також швидкості перебігу даного процесу, складно визначити економічні проблеми які зумовили переростання кризових явищ у глобальну тенденцію. З цієї причини як джерело кризи можна ідентифікувати лише Китай, який був джерелом поширення пандемії COVID-19, що стала причиною коронавірусної рецесії.

Наведений факт, що як джерело економічної кризи, може розглядатися Китай, коректно відображає домінуючі тренди у розвитку світової економіки. Стійка тенденція на ерозію однополярного світу, що стверджується у геополітичній сфері з початку XXI століття, підкріплюється потужним процесом розмивання геоео-

номічного ландшафту, що склався у своїй основі наприкінці 1980-х років. Так, ще у 2008 р. Дж. Сорос під враженням світової кризи 2008—2009 рр. передбачав втрату економічного домінування США і зростання економічного впливу Китаю: "Коли у нас накопичувалися борги, вони (Китай) заощаджували та накопичували багатство. Посилюється тенденція, що китайцям належатиме велика частина світу, оскільки вони переведуть свої доларові резерви та вклади в США у реальні активи. Це змінить співвідношення сил. Зсув сили у бік Азії відбудеться внаслідок гріхів Америки, скоєних протягом останніх 25 років" [12].

Зростаюча економічна міць Китаю, сприятливі перспективи економічного зростання Індії та цілої низки інших економік, що стрімко розвиваються, дають підстави стверджувати, що світове господарство перебуває в процесі формування нової конфігурації центрів економічного зростання. Посилення позицій у світовій економічній системі нових постіндустріальних гігантів (Китай, Індія, Південна Корея), де економічні процеси (з урахуванням питомої ваги у світовому виробництві, забезпеченості трудовими ресурсами, динаміки розвитку основних економічних показників) відіграватимуть зростаючу роль у розвитку світового господарства, що докорінно змінює існуючі уявлення про центри впливу в сучасній економічній системі. Логічним є припущення, що на найближчому етапі деструктивні процеси в економіках цих країн ставатимуть висхідними причинами майбутніх глобальних економічних потрясінь. Непрямим підтвердженням даної тези можуть бути кризові події 2020—2022 років.

В той же час залишаються економічно могутніми світові центри світового розвитку, такі як США, Японія, країни Європейського Союзу. Системи державного управління цих країн спрямовано на розвиток науки, ефективне запровадження інновацій. Це дозволяє створювати нові ефективні методи боротьби з інфекційними захворюваннями та створювати механізми державного управління щодо виходу з соціально-економічних криз.

ВИСНОВКИ

Вплив коронавірусної рецесії на економічний стан держав може мати більш тривалі наслідки для економічної активності, ніж прогнозується експертами. Хоча швидкий і безпрецедентний колапс виробництва, торгівлі та зайнятості був вже подоланий з послабленням темпів поширення пандемії та її закінченням, аналіз попередніх світових економічних криз свідчить про те, що довгострокові економічні наслідки можуть зберігатися протягом 20—25 років чи більше. Ця теза логічно вкладається в сучасні інтерпретації базових положень теорії М.Д. Кондратьєва про великі економічні цикли [13, 14; 15; 16]. Цей аспект державного управління необхідно розглядати не лише (як зазвичай відбувається) у середньостроковому, а й у довгостроковому форматах. Не дивлячись на той факт, що пандемія є такою, що завершилась, урядам країн необхідно враховувати досвід боротьби з пандемією та бути готовими до застосування заходів державного регулювання в сфері протидії коронакризі.

Література:

1. Georgieva K. Beyond the Crisis. Finance & Development. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/06/turning-crisis-into-opportunity-kristalina-georgieva> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
2. Вівсяник. О.М. Детермінанти інституційної системи прийняття рішень в сфері протидії пандемії COVID-19 в Україні. Право та державне управління. 2022. № 2. С. 190—205.
3. Поляков М. В., Ханіна О. І., Сазонець І. Л. Державна підтримка пріоритетних сфер науково-технологічного розвитку: космічна галузь, ІТ— сфера та медицина. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 11. — URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2371> (дата звернення: 18.08.2022).
4. Поляков М.В., Ханіна О.І., Сазонець І.Л. Державне регулювання економіки знань на основі онлайн технологій в умовах пандемії COVID-19. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 23. С. 29—36.
5. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства: монографія. Рівне. Волин. обереги, 2021. 208 с.
6. OECD. Main Aggregates. Gross domestic product (GDP). URL: <https://stats.oecd.org> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
7. Ashraf B.N. Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic: International evidence from financial markets. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100371> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
8. McKibbin W.J., Fernando R. The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. URL: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
9. Worldometer. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
10. OECD Economic Outlook. Interim Report. March 2021 / OECD Publishing. С. 5. URL: <https://stats.oecd.org> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
11. OECD. Key Short-Term Economic Indicators. Industrial Production. URL: <https://stats.oecd.org> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
12. Gardels N. Soros erklart China zum Gewinner der Finanzkrise / Die Welt. 2008. Oktober, 14. URL: <https://www.welt.de/wirtschaft/article2576066/Soros-erklart-China-zum-Gewinner-der-Finanzkrise.html> (дата звернення: 15.03. 2023 р.).
13. Сазонець І.Л., Гладченко А.Ю. Дисипативна модель глобальної рівноваги та аменсалістичні властивості сучасної економіки. Рівне: Волин. обереги, 2017. 212 с.
14. Сазонець І.Л., Гладченко А.Ю., Гессен А.Є. Соціально-економічні детермінанти глобальної рівноваги: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2016. 352 с.
15. Forrester J.W. The Kondratieff Cycle and Changing Economic Conditions. Cambridge, MA: MIT (MIT System Dynamics Group working paper), 1981. 377 p.
16. Van Duijn J.J. The Long Wave in Economic Life. London: Allen & Unwin, 1983. 239 p.

References:

1. Georgieva, K. (2020), "Beyond the Crisis. Finance & Development", available at: <https://www.imf.org/>

- external/pubs/ft/fandd/2020/06/turning-crisis-into-opportunity-kristalina-georgieva (Accessed 15.03. 2022).
2. Vivsiannyk, O.M. (2022), "Determinants of the institutional decision-making system in the field of combating the COVID-19 pandemic in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 190—205.
3. Polyakov, M. Hanina, O. and Sazonets, I. (2021), "State support for the development of science and technologies in the space industry, it sphere and medicine", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2371> (Accessed 18.08.2022).
4. Poliakov M.V. Khanina O.I. and Sazonets' I.L. (2021), "State regulation by introducing the knowledge economy on the basis of online technologies in the convention of the COVID-19 pandemic", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 29—36.
5. Dzhyndzhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), *Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva* [Social determinants of the development of the service sector in the concept of the formation of a post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
6. OECD (2023), "Main Aggregates. Gross domestic product (GDP)", available at: <https://stats.oecd.org> (Accessed 15.03. 2023).
7. Ashraf, B.N. (2020), "Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic: International evidence from financial markets", *doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100371*.
8. McKibbin, W.J. and Fernando, R. (2020), "The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios", *dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729*.
9. Worldometer (2023), available at: <https://www.worldometers.info/coronavirus>. (Accessed 15.03. 2023).
10. OECD Publishing (2021), "OECD Economic Outlook. Interim Report", available at: <https://stats.oecd.org>. (Accessed 15.03. 2023).
11. OECD (2020), "Key Short-Term Economic Indicators. Industrial Production", available at: <https://stats.oecd.org>. (Accessed 15.03. 2023).
12. Gardels, N. (2008), "Soros erklart China zum Gewinner der Finanzkrise", *Die Welt*, Oktober 14, available at: <https://www.welt.de/wirtschaft/article2576066/Soros-erklart-China-zum-Gewinner-der-Finanzkrise.html>. (Accessed 15.03. 2023).
13. Sazonets', I.L. and Hladchenko, A.Yu. (2017), *Dysypatyvna model' hlobal'noi rivnovahy ta amensalistychni vlastyvyosti suchasnoi ekonomiky* [The dissipative model of global equilibrium and the amensalistic properties of the modern economy], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
14. Sazonets', I.L. Hladchenko, A.Yu. and Hessen A.Ye. (2016), *Sotsial'no-ekonomichni determinanty hlobal'noi rivnovahy* [Socio-economic determinants of global balance], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
15. Forrester, J.W. (1981), *The Kondratieff Cycle and Changing Economic Conditions*, MIT (MIT System Dynamics Group working paper), Cambridge, MA.
16. Van Duijn, J.J. (1983), *The Long Wave in Economic Life*, Allen & Unwin, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2023 р.

Н. О. Васюк,

к. держ. упр., доцент, докторант кафедри національної економіки та публічного управління, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-6644>

Л. А. Гаєвська,

д. держ. упр., професор, професор кафедри національної економіки та публічного управління, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>

М. Г. Кузюк,

аспірант кафедри національної економіки та публічного управління, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, лікар-офтальмолог вищої категорії, завідувач приймального відділення Київської міської клінічної офтальмологічної лікарні "Центр мікрохірургії ока"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8317-4353>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.120

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

N. Vasiuk,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Doctoral student of the Department of National Economy and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

L. Gaievska,

Doctor of Public Administration, Professor,

Professor of the Department of National Economy and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

M. Kuziuk,

Postgraduate student of the Department of National Economy and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Highest category ophthalmologist, Head of the Emergency Department of Kyiv Clinical Ophthalmology Hospital Eye Microsurgery Center

FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE: MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY ON COUNTERING DISINFORMATION IN THE FIELD OF HEALTH CARE

У статті досліджено зарубіжний досвід механізмів реалізації державної політики протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я та вироблено практичні рекомендації для можливості застосування в Україні.

Встановлено, що міжнародним законодавством визначені механізми реалізації державної політики протидії дезінформації, в тому числі й у сфері охорони здоров'я. Зокрема, це стосується встановлення обмежень поширення дезінформації; закріплення принципів залучення громадян до глобального інформаційного суспільства; необхідності усунення бар'єрів до рівноправного доступу до інформації, серед іншого і у сфері охорони здоров'я; передбачення правових заходів щодо підвищення загального рівня кібербезпеки в ЄС; внесення змін до чинної правової бази в частині розширення сфери дії правил кібербезпеки на нові сфери та організації. Крім цього, наголошується на значній ролі органів публічної влади у поширенні надійної та достовірної інформації з суспільно важливих питань, а також на необхідності оновлення національного законодавства з метою ефективнішої протидії дезінформації.

Визначено, що на основі аналізу міжнародного законодавства, зарубіжного досвіду протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я необхідно розробити методичні рекомендації щодо підтримки інформаційної гігієни в Україні, які мають бути направлені на розвиток критичного мислення та медіаграмотності населення. Доведено, що цей документ має бути спрямований на здійснення просвітницької та інформаційної діяльності щодо питань проведення вакцинації населення, профілактику інфекційних захворювань, а також дотримання здорового способу життя. Важливим є проведення заходів у сфері охорони здоров'я щодо аналізу даних, пов'язаних із поширенням дезінформації; обміну якісної та справедливої (правдивої) інформації; забезпечення доступу до достовірної інформації; вироблення довіри громадян до фактів та даних.

Наголошено на необхідності прийняття Закону України про цифровий контент та цифрові послуги, який би, окрім інших, врегульовував питання захисту прав громадян на отримання інформації, які споживають цифровий контент та (або) цифрову послугу. З метою формування понятійно-категорійного апарату необхідно розробити законопроект та прийняти Закон України про протидію дезінформації, який би врегульовував питання захисту прав громадян на отримання достовірної інформації та ін.

The article deals with the state policy on countering disinformation in the healthcare system that has been implemented in other countries. It formulates useful suggestions that could be implemented in Ukraine.

It has been established that international law defines the mechanisms for implementing the state policy of countering disinformation, including in health care. In particular, this concerns the establishment of restrictions on the dissemination of disinformation; consolidation of the principles of involving citizens in the global information society; the need to eliminate barriers to equal access to information, including in the field of health care; provision of legal measures to improve the overall level of cybersecurity in the EU; amendments to the current legal framework in terms of expanding the scope of cybersecurity rules to new areas and organizations. It also highlights the vital role played by public authorities in distributing trustworthy information on socially relevant topics and the necessity of updating national legislation more effectively to counter disinformation.

It is determined that based on the analysis of international legislation, and foreign experience in countering misinformation in the field of health care, it is necessary to develop methodological recommendations for supporting information hygiene in Ukraine, which should be aimed at developing critical thinking and media literacy of the population. It has been established that the purpose of this text should be to enlighten and educate readers on the importance of maintaining a healthy lifestyle, immunising the populace, and preventing infectious diseases. It is important to carry out activities in the field of health care to analyse data related to the dissemination of disinformation; exchange high-quality and fair (true) information; ensure access to reliable information; developing citizens' trust in facts and data.

It was emphasized that it is necessary to adopt the Law of Ukraine on Digital Content and Digital Services, which, among other things, would regulate the protection of the rights of citizens to receive information that consumes digital content and (or) digital service. To form a conceptual

and categorical apparatus, it is necessary to develop a draft law and adopt the Law of Ukraine on Countering Disinformation, which would regulate the protection of the rights of citizens to receive reliable information, etc.

Ключові слова: дезінформація, протидія дезінформації, фейкова інформація, інформаційна безпека, кібербезпека, медіаграмотність, інформаційна гігієна, обмеження поширення дезінформації, обмін якісної та справедливої (правдивої) інформації, забезпечення доступу до достовірної інформації, поширення надійної та достовірної інформації, державна політика протидії дезінформації, механізми реалізації державної політики протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я.

Key words: disinformation, countering disinformation, fake information, information security, cybersecurity, media literacy, information hygiene, limiting the spread of disinformation, exchanging high-quality and fair (true) information, ensuring access to reliable information, disseminating reliable and trustworthy information, state policy on countering disinformation, mechanisms for implementing state policy on countering disinformation in the field of health care.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поширення дезінформації щодо питань охорони здоров'я існувало завжди, зокрема це розповсюдження фейкових новин щодо ефективності чи шкідливості певних лікарських засобів, методів та способів лікування, а також маніпуляцій стосовно реформи сфери охорони здоров'я в Україні тощо [1].

У 2018 році Американський журнал захисту суспільного здоров'я опублікував результати дослідження Університету Джорджа Вашингтона "Комунікації у сфері охорони здоров'я із застосуванням зброї: боти у Твітері і російські тролі посилюють дебати про вакцини", згідно з яким понад 93% повідомлень стосовно вакцин, розміщених у Твітері з 2014 по 2017 рік, були опубліковані зловмисними обліковими записами [2; 3].

За даними Оксфордського інституту інтернету, у 2021 році 92% дезінформації щодо COVID-19 поширювали РФ та Китай. Російські фейкові наративи у сфері охорони здоров'я в Україні мають свої особливості і певні цілі. В зв'язку з цим, фахівцями було виокремлено п'ять основних груп російських фейкових наративів про COVID-19, зокрема конспірологічні; неправдиві, направлені на дискредитацію влади України, в т. ч. і системи охорони здоров'я; неправдиві дискримінаційні; антивакцинаторські; неможливість протидіяти спалахам коронавірусу [4].

Занепокоєння рівнем слухів і поширення дезінформації про спалахи COVID-19 на початку 2020 року викликало і у експертів ВООЗ, які зазначали, що існує необхідність у зупиненні стигматизації і ненависті щодо цього [5].

За даними дослідження Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), проведеного з березня по листопад 2020 року, було відслідковано понад 30 мільйонів повідомлень, пов'язаних з тематикою COVID-19 та виявлено 250 000 повідомлень дез-

інформаційного характеру в українських соціальних мережах, блогах, месенджерах, форумах, онлайн ЗМІ [6].

За даними опитування некомерційного Інституту медіадосліджень Пойнтера, проведеного влітку 2022 року, було встановлено, що 62% респондентів регулярно натрапляють на фейки та дезінформацію (неправдиву або оманливу інформацію) в інтернеті [7].

Незалежна аналітична платформа "VoxCheck", за сприяння проєкту USAID "Підтримка реформи охорони здоров'я", щотижня проводить аналіз та спростовує фейкову інформацію та запобігає поширенню дезінформації у сфері охорони здоров'я, які розповсюджує російська пропаганда в інформаційному просторі, зокрема такі "...після кріоконсервації виведуть "армію" українців з підвищеним рівнем русофобії", "...в Україні почнеться пандемія птишиного грипу", "...поява холери в Україні пов'язана з діяльністю біолабораторій", "...легалізує марихуану, аби люди "терпіли біль, стрес та травми" та ін. [8].

Таким чином, платформа "VoxCheck" зібрала більше тисячі неправдивих наративів у сфері громадського здоров'я, зокрема за період з червня по вересень 2022 року можна виокреми такі основні: загрози щодо розроблення в Україні біологічної та хімічної зброї; проведення медичних дослідів над громадянами України у військово-біологічних лабораторіях; поширення чорної трансплантології; поширення інфекційних захворювань в Україні; планування голоду в Україні та світі; спалахи мавпячої віспи; наявність нарколабораторій та розповсюдження бойових наркотиків для військовослужбовців; провокації на Запорізькій АЕС та початок гуманітарної кризи та ін. [9].

Окремих заходів державної політики протидії дезінформації потребують питання щодо реформування системи охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальним питанням державної політики в інформаційній сфері присвячені праці Т. Запорожець, О. Карпенка, А. Осьмака, В. Троня, С. Чукут та ін.

Проблемні питання правового забезпечення протидії дезінформації та іншим питанням стали предметом дослідження праць таких науковців як Р. Басенко, М. Гребенюк, Ю. Довгаль, О. Звоздецька, А. Кравченко, Б. Леонов, А. Марущак, О. Тронько, Р. Шаравара Р. Черниш, Д. Чумаш, та ін.

Питання державної політики у сфері охорони здоров'я та її реформування досліджують такі вчені як Н. Авраменко, М. Білинська, Д. Карамішев, В. Князевич, В. Лехан, І. Рожкова, І. Солоненко, Я. Радиш, Т. Юрочко, Н. Ярош та інші науковці.

Мета статті. Дослідити зарубіжний досвід механізмів реалізації державної політики протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я та виробити практичні рекомендації для можливості застосування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Погоджуємося, що спалахи дезінформації у сфері охорони здоров'я (зокрема про коронавірус 2019) проявляється такими засобами [10]:

- 1) розповсюдженням фейкових новин про справжній стан даних, зокрема рівень захворюваності та смертності населення;
- 2) поширенням неправдивої інформації щодо методів і способів лікування та профілактики захворювань;
- 3) посилення емоційних сплесків до наявної достовірної інформації.

Фейкові новини та поширення дезінформації у сучасному світі є глобальною проблемою національної безпеки держав, а також інструментом, який може дестабілізувати світ [11].

В зв'язку із вищенаведеним, необхідно проаналізувати міжнародне законодавство щодо протидії дезінформації, в т.ч. у сфері охорони здоров'я.

Стратегія ЄС боротьби з дезінформацією базується на оновленому Кодексі практики з дезінформації 2022 року, який є ефективним інструментом з метою встановлення обмежень поширення дезінформації, зокрема в період світових пандемій, перед виборами, а також для швидкого реагування кризові явища у світі, які, як правило, супроводжуються неперевіреними даними, неправдивими фактами з подальшим породженням паніки серед населення [12].

При цьому документи ЄС визначають поняття "дезінформація" як достовірно хибну або оманливу інформацію, що створюється, подається і поширюється з метою отримання економічної вигоди або з метою навмисного введення в оману громадськості та може завдавати суспільству шкоди. Така шкода включає загрози демократичним політичним процесам, а також суспільним благам (захист здоров'я громадян ЄС, навколишнього середовища або безпеки) [13].

Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, прийнята на саміті G-8 в липні 2000 року, закріплює принцип залучення громадян до глобального інформаційного суспільства: кожен повинен мати мож-

ливість брати участь у глобальному інформаційному суспільстві і ніхто не повинен бути виключений з переваг глобального інформаційного суспільства. Стійкість цього суспільства залежить від демократичних цінностей (вільний потік інформації та знань, взаємна толерантність і повага до різноманітності), які сприяють людському розвитку [14].

Женевська Декларація принципів "Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті" 2003 року визначає, що спільне використання і розширення глобальних знань може посилилися через усунення бар'єрів до рівноправного доступу до інформації для діяльності у сфері економіки, у соціальній сфері, політиці, охороні здоров'я та ін. Застосунки інформаційно-комунікаційних технологій потенційно важливі для урядової діяльності і послуг у сфері охорони здоров'я, також інформації про здоров'я [15].

Важливим напрямом в контексті дослідження протидії дезінформації є забезпечення кібербезпеки. Так, загальноєвропейським законодавством щодо забезпечення кібербезпеки є Директива NIS-2 (2023), яка передбачає правові заходи щодо підвищення загального рівня кібербезпеки в ЄС. У відповідь на зростання цифровізації та підвищення рівня загроз кібербезпеці Директивою внесено зміни до чинної правової бази в частині розширення сфери дії правил кібербезпеки на нові сфери та організації, підвищуючи стійкість та можливості реагування на відповідні загрози державних й приватних організацій, компетентних органів та ЄС у цілому [16].

Спільна декларація щодо свободи вираження поглядів, "фейкових новин", дезінформації та пропаганди, прийнята 3 березня 2017 року спецдоповідачем ООН та представником ОБСЄ зі свободи ЗМІ визначає, що органи публічної влади повинні докласти зусилля з метою поширення надійної та достовірної інформації, зокрема з таких суспільно важливих питань як охорона здоров'я, економіка, навколишнє середовище та безпека [17; 18].

З метою протидії дезінформації, зокрема і у сфері охорони здоров'я, Рада Європи регулярно публікує документи, дослідження та надає практичні рекомендації, використовуючи підхід, що ґрунтується на правах людини, в т.ч. і права на охорону здоров'я [19].

Так, у Звіті Ради Європи "Інформаційний розлад: на шляху до міждисциплінарного підходу до досліджень і формування політики" зазначено, поширення дезінформації забруднює публічний дискурс з низки питань ("information pollution"). Зокрема, розповсюдження медичної неправдивої інформації як використання інтернет-порад щодо лікування організму через чутки, твіти, результати Google тощо завжди становило загрозу здоров'ю населення у всьому світі [20].

Резолюцією ПАРЄ "Демократія зламана? Як реагувати?" 2020 року запропоновано розглянути можливість оновлення національного законодавства з метою ефективнішої протидії дезінформації [21].

На сьогодні у сфері охорони здоров'я популярним є використання технологій штучного інтелекту.

Тому, ВООЗ закликає до обережного його використання, зокрема зазначає, що дані, які використовують-

ся для штучного інтелекту, можуть згенерувати неточну або неправдиву інформацію, а його моделі можуть дезінформувати користувача. Тому, необхідно здійснити заходи щодо оцінки ризиків використання таких інструментів як ChatGPT для добробуту людей і захисту здоров'я населення [22].

У дослідженні ПРООН та ЮНІСЕФ у 2021 році було запропоновано уряду, ЗМІ та соціальним медійним платформам деякі рекомендації щодо боротьби з інфомією COVID-19. Так, Уряду з метою координації поширення інформації рекомендовано утворити Командний центр з питань COVID-19. З метою поширення достовірної інформації щодо стану громадського здоров'я, а також зменшення рівня недовіри до уряду необхідно систематично залучати лідерів думок із різних галузей [6].

На основі досвіду подолання кризи щодо поширення коронавірусу, використовуючи досвід країн ЄС, відповідно до Кодексу практики з дезінформації, можна запропонувати заходи щодо протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я, а саме [23]:

- виокремлення нелегального контенту та контенту (законного), який завдає шкоди;
- надання більшій кількості даних для громадського контролю та покращення аналітичних можливостей;
- інформування населення про ризики від поширення дезінформації та розширення співпраці з міжнародними суб'єктами протидії дезінформації;
- здійснення оцінки впливів та проведення аналізу ризиків та звітності під час кризових явищ;
- підвищення прозорості та підзвітності;
- залучення фахівців та дослідників із перевірки фактів, поданої в інформації;
- забезпечення безпеки та захисту журналістської діяльності;
- підвищення обізнаності та соціальної стійкості громадян, розширення їх прав та можливостей;
- підвищення медіаграмотності населення та забезпечення інформаційної гігієни.

У Плані дій щодо боротьби з дезінформацією 2018 року визначено чотири блоки протидії ЄС з дезінформацією [24]:

- виявлення, здійснення аналізу та викриття дезінформації;
- зміцнення координації та проведення спільних заходів реагування на дезінформацію, у тому числі через Систему швидкого оповіщення;
- залучення приватного сектора з метою протидії дезінформації;
- підвищення обізнаності громадян та підвищення соціальної стійкості.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що міжнародним законодавством визначені механізми реалізації державної політики протидії дезінформації, в тому числі й у сфері охорони здоров'я. Зокрема, це стосується встановлення обмежень поширення дезінформації; закріплення принципів залучення громадян до глобального інформаційного суспільства; необхідності усунення бар'єрів до рівноправного доступу до інформації, серед іншого і у

сфері охорони здоров'я; передбачення правових заходів щодо підвищення загального рівня кібербезпеки в ЄС; внесення змін до чинної правової бази в частині розширення сфери дії правил кібербезпеки на нові сфери та організації. Крім цього, наголошується на значній ролі органів публічної влади у поширенні надійної та достовірної інформації з суспільно важливих питань, а також на необхідності оновлення національного законодавства з метою ефективнішої протидії дезінформації.

На основі аналізу міжнародного законодавства, зарубіжного досвіду протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я необхідно розробити методичні рекомендації щодо підтримки інформаційної гігієни в Україні, які мають бути направлені на розвиток критичного мислення та медіаграмотності населення.

Також цей документ має бути спрямований на здійснення просвітницької та інформаційної діяльності щодо питань проведення вакцинації населення, профілактику інфекційних захворювань, а також дотримання здорового способу життя.

Важливим є проведення заходів у сфері охорони здоров'я щодо аналізу даних, пов'язаних із поширенням дезінформації; обміну якісної та справедливої (правдивої) інформації; забезпечення доступу до достовірної інформації; вироблення довіри громадян до фактів та даних.

Також необхідно прийняти Закон України про цифровий контент та цифрові послуги (законопроект зареєстрований за № 6576 від 31.01.2022), який би, окрім інших, врегулював питання захисту прав громадян на отримання інформації, які споживають цифровий контент та (або) цифрову послугу. Крім того, з метою формування понятійно-категорійного апарату (на сьогодні в чинному законодавстві України не має визначень понять "дезінформація", "недостовірна інформація" та ін.) необхідно розробити законопроект та прийняти Закон України про протидію дезінформації, який би врегулював питання захисту прав громадян на отримання достовірної інформації та ін.

Література:

1. Миколайчук Б. Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як "вакцинуватися". Центр демократії та верховенства права. 2021. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/> (Дата звернення: 20.07.2023).
2. Figure of the week: 93. EUvsDisinfo. 2018. URL: <https://euvsdisinfo.eu/figure-of-the-week-93/> (Accessed: 20.07.2023).
3. Формування імунітету до дезінформації. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D1%96%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_uk (Дата звернення: 20.07.2023).
4. Дискусія на тему: "Дезінформація у сфері охорони здоров'я. Чи впливає пропаганда на вакцинацію?".

Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3344689-dezinformacia-u-sferi-ohoroni-zdorova-ci-vplivae-propaganda-na-vakcinaciu-u-ramkah-proektu-aktualni-informacijni-zagrozi.html> (Дата звернення: 20.07.2023).

5. Munich Security Conference. WHO. 2020. URL: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference> (Accessed: 20.07.2023).

6. 'Infodemic' of COVID-19 disinformation bad for Ukrainians health, study for UN finds. United Nations Development Programme. 2021. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/%E2%80%98infodemic%E2%80%99-covid-19-disinformation-bad-ukrainians-health-study-un-finds> (Accessed: 20.07.2023).

7. Сандер ван дер Лінден. Існує психологічна "вакцина" проти дезінформації. 2023. URL: <https://zbruc.eu/node/114992> (Дата звернення: 20.07.2023).

8. Бродовська А., Ткаченко Є. Фейки щодо системи охорони здоров'я. Незалежна аналітична платформа "VoxCheck". 2023. URL: <https://voxukraine.org/fejku-shhodo-systemy-ohorony-zdorov-ya-v-ukrayini-vyvodyat-armiyu-ukrayintsiv-z-pidvyshhenym-rivnem-rusofobiivypusk-18> (Дата звернення: 20.07.2023).

9. Заблоцька В. Детокс від пропаганди. Як працює база медичних фейків. Детектор медіа. 2022. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/30351/2022-09-29-detoks-vid-propagandy-yak-pratsyuie-baza-medychnykh-feykiv/> (Дата звернення: 20.07.2023).

10. Савчук Я. Інфодемія та небезпека дезінформації під час пандемії. Ingenius. 2020. URL: <https://ingeniusua.org/articles/infodemiya-ta-nebezpeka-dezinformatsiyi-pid-chas-pandemiyi> (Дата звернення: 20.07.2023).

11. Кішак В. Недовіра, хаос та паніка. Як дезінформація впливає на людей і що з цим робити. EU Neighbourseast. 2020. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/stories/nedovira-haos-ta-panika-yak-dezinformacziya-vplyvaye-na-lyudej-i-shho-z-czym-robyty/> (Дата звернення: 20.07.2023).

12. Голуб Р. Оновлення кодексу ЄС щодо боротьби з дезінформацією: основні положення. LIGA ZAKON. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/212519_onovlennya-kodeksu-s-shhodo-borotbi-z-deznformatsyu-osnovn-polozhennya (Дата звернення: 20.07.2023).

13. Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions. Tackling online disinformation: a European Approach. 2018. COM(2018) 236 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236>

14. Okinawa Charter on Global Information Societ. Kyushu-Okinawa Summit 2000 (Official Documents). 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/index.html> (Accessed: 23.07.2023).

15. Женевська Декларація принципів "Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті". Асоціація підприємств

інформаційних технологій України. 2003. URL: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp> (Дата звернення: 23.07.2023).

16. Directive on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). European Commission. 2023. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive> (Accessed: 23.07.2023).

17. Як реагувати на фейкові новини. Документ ООН-ОБСЕ. Укрінформ. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2188328-ak-reaguvati-na-fejkovi-novini-dokument-onobse.html> (Дата звернення: 23.07.2023).

18. Joint Declaration on Freedom of Expression and "Fake News", Disinformation and Propaganda. UNHR, OSCE. 2017. FOM.GAL/3/17. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Accessed: 23.07.2023).

19. Боротьбі з дезінформацією сприяло б удосконалення медіазаконодавства України та посилення ролі Суспільного мовника, — Стен Ньорлов. Офіс Ради Європи в Україні. 2022. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/improving-the-media-legislation-of-ukraine-and-strengthening-the-role-of-the-public-broadcaster-would-contribute-to-the-fight-against-disinformation-s> (Дата звернення: 23.07.2023).

20. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report. 2017. DGI(2017)09. URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c> (Accessed: 23.07.2023).

21. Democracy hacked? How to respond? Resolution Parliamentary Assembly Council of Europe. 2020. № 2326 (2020)1. URL: [http://www.europeanrights.eu/public/atti/Resolution_2326_\(2020\)_ENG.pdf](http://www.europeanrights.eu/public/atti/Resolution_2326_(2020)_ENG.pdf) (Accessed: 23.07.2023).

22. BOOЗ закликала обережно користуватися ШІ в сфері охорони здоров'я. Delo.ua. 2023. URL: <https://delo.ua/telecom/vooz-zaklikala-oberezhno-koristuvatisya-si-v-sferi-ohoroni-zdorovya-417477/> (Дата звернення: 23.07.2023).

23. Coronavirus: EU strengthens action to tackle disinformation. European Commission. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1006 (Accessed: 23.07.2023).

24. Joint Communication To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions. Action Plan against Disinformation. European Commission. 2018. JOIN(2018) 36 final. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf (Accessed: 23.07.2023).

References:

1. Mykolajchuk, B. (2021), "The epidemic of misinformation: why fakes have become a part of our lives and how to "get vaccinated", available at: <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/> (Accessed: 20.07.2023).

2. EUvsDisinfo (2018), "Figure of the week: 93", available at: <https://euvsdisinfo.eu/figure-of-the-week-93/> (Accessed: 20.07.2023).

3. EU (2021), "Formation of immunity to disinformation", available at: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%96%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%B4%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE-%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_uk (Accessed: 20.07.2023).
4. Ukrinform (2021), "Disinformation in the field of health care. Does propaganda influence vaccination?", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3344689-dezinformacia-u-sferi-ohoroni-zdorova-ci-vplivae-propaganda-na-vakcinaciu-u-ramkah-proektu-aktualni-informacijni-zagrozi.html> (Accessed: 20.07.2023).
5. WHO (2020), "Munich Security Conference", available at: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference> (Accessed: 20.07.2023).
6. United Nations Development Programme (2021), "Infodemic of COVID-19 disinformation bad for Ukrainians health, study for UN finds", available at: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/%E2%80%99infodemic%E2%80%99-covid-19-disinformation-bad-ukrainians-health-study-un-finds> (Accessed: 20.07.2023).
7. van der Linden, S. (2023), "There is a psychological 'vaccine' against misinformation", available at: <https://zbruc.eu/node/114992> (Accessed: 20.07.2023).
8. Brodovs'ka, A. and Tkachenko, Ye. (2023), "Fakes about the health care system", VoxCheck, available at: <https://voxukraine.org/fejky-shhodo-systemy-ohorony-zdorov-ya-v-ukrayini-vyvodyat-armiyu-ukrayintsiv-z-pidvyshhenym-rivnem-rusofobiyi-vypusk-18> (Accessed: 20.07.2023).
9. Zablots'ka, V. (2022), "Detox from propaganda. How the database of medical fakes works", Detektor media, available at: <https://ms.detektor.media/propaganda-ta-vplyvi/post/30351/2022-09-29-detoks-vid-propagandy-yak-pratsyuie-baza-medychnykh-feykiv/> (Accessed: 20.07.2023).
10. Savchuk, Ya. (2020), "Infodemic and the danger of misinformation during a pandemic", Ingenius, available at: <https://ingeniusua.org/articles/infodemiya-ta-nebezpeka-dezinformatsiyi-pid-chas-pandemiyi> (Accessed: 20.07.2023).
11. Kischak, V. (2020), "Mistrust, chaos and panic. How misinformation affects people and what to do about it", EU Neighbourseast, available at: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/stories/nedovira-haosta-panika-yak-dezinformacziya-vplyvaye-na-lyudej-i-shhoz-czym-robyty/> (Accessed: 20.07.2023).
12. Holub, R. (2022), "Update of the EU code on combating disinformation: the main provisions", LIGA ZAKON, available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/212519_onovlennya-kodeksu-s-shhodo-borotbi-z-deznformatsyu-osnovn-polozhennya (Accessed: 20.07.2023).
13. European Commission (2018) 236 final (2018), "Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions. Tackling online disinformation: a European Approach", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236> (Accessed: 23.07.2023).
14. Kyushu-Okinawa Summit (2000), "Okinawa Charter on Global Information Societ", available at: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/index.html> (Accessed: 23.07.2023).
15. Asotsiatsiia pidpriemstv informatsijnykh tekhnolohij Ukrainy (2003), "The Geneva Declaration of Principles 'Building an information society is a global task in the new millennium'", available at: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp> (Accessed: 23.07.2023).
16. European Commission (2023), "Directive on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive)", available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive> (Accessed: 23.07.2023).
17. Ukrinform (2017), "How to respond to fake news. UN-OSCE document", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2188328-ak-reaguvati-na-fejkovi-novini-dokument-oonobse.html> (Accessed: 23.07.2023).
18. UNHR, OSCE (2017), "Joint Declaration on Freedom of Expression and 'Fake News', Disinformation and Propaganda", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Accessed: 23.07.2023).
19. Council of Europe (2022), "Improving the media legislation of Ukraine and strengthening the role of the Public Broadcaster would contribute to the fight against disinformation, — Sten Nyorlov", available at: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/improving-the-media-legislation-of-ukraine-and-strengthening-the-role-of-the-public-broadcaster-would-contribute-to-the-fight-against-disinformation-s> (Accessed: 23.07.2023).
20. Council of Europe report (2017), "Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making", available at: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c> (Accessed: 23.07.2023).
21. Council of Europe (2020), "Democracy hacked? How to respond? Resolution Parliamentary Assembly Council of Europe", available at: [http://www.europeanrights.eu/public/atti/Resolution_2326_\(2020\)_-ENG.pdf](http://www.europeanrights.eu/public/atti/Resolution_2326_(2020)_-ENG.pdf) (Accessed: 23.07.2023).
22. Delo.ua (2023), "WHO called for careful use of AI in the field of health care", available at: <https://delo.ua/telecom/vooz-zaklikala-oberezhno-koristuvatisya-si-v-sferi-oxoroni-zdorovya-417477/> (Accessed: 23.07.2023).
23. European Commission (2020), "Coronavirus: EU strengthens action to tackle disinformation", available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1006 (Accessed: 23.07.2023).
24. European Commission (2018), "Joint Communication To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions. Action Plan against Disinformation", available at: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf (Accessed: 23.07.2023).

Стаття надійшла до редакції 28.07.2023 р.

УДК 35.073.53:502.131.1.

В. М. Квасова,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9976-0363>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.127

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

V. Kvasova,
Postgraduate student,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

THE ROLE OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглядається актуальна проблема ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку. У роботі детально проаналізовано засоби впровадження соціально відповідальних рішень та практик в системі публічного управління, такі як розробка та реалізація стратегій, створення стимулюючих механізмів та партнерство зі зацікавленими сторонами. Виявлені емпіричні докази підтверджують позитивний вплив соціально відповідальних рішень публічних управлінців на екологічну, соціальну та економічну сфери. Окрему увагу приділено екологічному аспекту соціальної відповідальності: виявлено, що соціально відповідальні рішення та дії публічних управлінців сприяють збереженню природних ресурсів та біорізноманіттю; розглянуто приклади успішної реалізації екологічно орієнтованих стратегій у публічному управлінні, що призводять до поліпшення стану навколишнього середовища та сталого розвитку. Висвітлено соціальний аспект соціальної відповідальності у системі публічного управління: виявлено, що соціально відповідальні рішення сприяють поліпшенню якості життя громадян, забезпеченню соціальної справедливості та "включеності"; проаналізовано позитивні впливи соціально відповідальних практик на рівень освіти, охорони здоров'я, доступ до соціальних послуг та інші аспекти соціального розвитку. Не менш важливим є економічний аспект соціальної відповідальності у системі публічного управління: виявлено вплив соціально відповідальних рішень на сталість економічного зростання, стимулювання інновацій та підвищення конкурентоспроможності; зазначено, що соціально відповідальні дії сприяють розвитку економічних секторів, створенню нових робочих місць та забезпеченню стійкого економічного прогресу. У статті запропоновані рекомендації та пропозиції спрямовані на підвищення ролі соціальної відповідальності в публічному управлінні та досягнення сталого розвитку, шляхом спільних зусиль відповідних суб'єктів.

The article deals with the topical issue of the role of social responsibility in the public administration system for achieving sustainable development. Growing environmental, social and economic challenges require the introduction of new approaches to public administration that will contribute to the sustainable development of society. Social responsibility is becoming a key element of this process, as it is focused on meeting the needs of modern society, preserving natural resources and ensuring social justice. The article analyzes the latest research and publications on the role of social responsibility in public administration and sustainable development. The paper analyzes in detail the means of implementing socially responsible decisions and practices in the public administration system, such as the development and implementation of strategies, the creation of incentive mechanisms and partnership with stakeholders. The identified empirical evidence confirms the positive impact of socially responsible decisions of public managers on the environmental, social and economic spheres. Particular attention is paid to the environmental aspect of social responsibility: it is found that socially responsible decisions and actions of public managers contribute to the conservation of natural resources and biodiversity; examples of successful implementation of environmentally oriented strategies in public administration, which lead to improvement of the environment and sustainable development, are considered. The social aspect of social responsibility in the public administration system is highlighted: it is found that socially responsible decisions contribute to improving the quality of life of citizens,

ensuring social justice and inclusion; the positive impact of socially responsible practices on the level of education, health care, access to social services and other aspects of social development is analyzed. The economic aspect of social responsibility in the public administration system is equally important: the author identifies the impact of socially responsible decisions on the sustainability of economic growth, stimulation of innovation and increase of competitiveness; it is noted that socially responsible actions contribute to the development of economic sectors, creation of new jobs and sustainable economic progress. The article offers recommendations and proposals aimed at enhancing the role of social responsibility in public administration and achieving sustainable development through joint efforts of various actors in society. In the context of this study, promising areas for further theoretical and practical research are indicated.

Ключові слова: екологічний аспект соціальної відповідальності, соціальна політика, економічний аспект соціальної відповідальності, публічне управління, соціальна відповідальність, соціальний аспект соціальної відповідальності, сталий розвиток.

Key words: environmental aspect of social responsibility, social policy, economic aspect of social responsibility, public administration, social responsibility, social aspect of social responsibility, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі, де сталий розвиток та збереження природних ресурсів набувають все більшої ваги, роль соціальної відповідальності у системі публічного управління стає надзвичайно актуальною. Соціальна відповідальність охоплює здатність публічних управлінців приймати рішення та здійснювати дії, спрямовані на досягнення сталого розвитку, тобто на задоволення потреб сучасного суспільства, не шкодячи майбутнім поколінням. Оскільки публічне управління впливає на всі сфери життя суспільства, розуміння ролі соціальної відповідальності у цьому контексті є надзвичайно важливим. У даному дослідженні ми розглянемо значення та переваги соціальної відповідальності у системі публічного управління, а також зосередимось на взаємозв'язку між соціальною відповідальністю та досягненням сталого розвитку, зокрема в контексті екологічної, соціальної та економічної сфер.

Проблема, яку у статті націлено розглянути, полягає у визначенні нової ролі соціальної відповідальності в системі публічного управління та її впливу на досягнення сталого розвитку. Зв'язок цієї проблеми з важливими науковими та практичними завданнями полягає в необхідності вирішення сукупності глобальних проблем, таких як соціальна нерівність, виснаження природних ресурсів, зміна клімату та інші виклики, що впливають на сталість та процвітання суспільства. У контексті публічного управління, де владні органи відіграють ключову роль у прийнятті рішень та формуванні політик, важливо розуміти, як соціальна відповідальність може бути впроваджена та належним чином врахована в процесах планування, реалізації та оцінки діяльності публічних управлінців. Такий аналіз має на меті виявлення можливостей для вдосконалення публічного управління шляхом підвищення ролі соціальної відповідальності та сприяння досягненню сталого розвитку, забезпечуючи екологічну стійкість, соціальну справедливість та економічну добробутність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Соціальна відповідальність відіграє важливу роль у системі публічного управління і має потенціал сприяти

сталому розвитку. Вона ставить перед органами управління вимогу враховувати соціальні, екологічні та економічні аспекти своєї діяльності для досягнення збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної тематики свідчить про значну актуальність та широкий спектр досліджень у цій галузі. У дослідженні було використано низку джерел, що дають змогу розглянути різні аспекти ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для досягнення сталого розвитку. Зазначимо основні з них.

Стаття Lu J. et al. (2021) [1] зосереджена на оцінці соціальної відповідальності шляхом врахування цілей сталого розвитку. Дослідники використали підхід, який дозволяє оцінити внесок організацій у досягнення цілей сталого розвитку, що допомагає визначити рівень їх соціальної відповідальності.

Монографія "Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку" (Макаренко І., 2020) [7] присвячена ролі соціальної відповідальності та партнерства стейкхолдерів у досягненні сталого розвитку. Ця монографія зосереджується на практичних аспектах впровадження соціальної відповідальності та співпраці зі зацікавленими сторонами.

Стаття Васильєвої Н., Васильєвої О. і Приліпко С. (2020) [13] розглядає роль публічного управління в сталому розвитку територій. Автори аналізують, як публічне управління може сприяти впровадженню соціальної відповідальності на рівні територій.

Дослідження Рябіної Н. (2022) [17] акцентує увагу на інтеграції соціального капіталу та соціальної відповідальності в концепції сталого розвитку України. Вона вивчає потенціал соціального капіталу та соціальної відповідальності як інструментів для досягнення сталого розвитку країни.

Колективна монографія Das J., Taneja S. і Arora H. (2021) [18] зосереджена на стратегіях, практиках і бізнес-моделях корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку. Вона надає огляд різних аспектів впровадження соціальної відповідальності в бізнес-середовище.

Стаття Момота С. (2022) [19] розкриває вплив соціальної відповідальності бізнесу на реалізацію прин-

ципів сталого розвитку в регіоні. Автор досліджує, як соціальна відповідальність організацій впливає на досягнення сталого розвитку на регіональному рівні.

Стаття Sheehy B. і Farneti F. (2021) [21] досліджує взаємозв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю, сталістю, сталим розвитком та корпоративною сталістю. Робота розглядає різницю між цими концепціями і їх значення для практики організацій.

Стаття Fallah Shayan N. et al. (2022) [23] розглядає цілі сталого розвитку як межі для корпоративної соціальної відповідальності. Автори аналізують, як цілі сталого розвитку можуть використовуватися для спрямування соціальної відповідальності організацій.

Вищенаведені дослідження і публікації підкреслюють важливість соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку, однак сучасні виклики та загрози зумовлюють гостру необхідність дослідження ролі соціальної відповідальності у даному аспекті саме з позиції сьогодення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління та її впливу на досягнення сталого розвитку.

Через аналіз останніх досліджень та публікацій, стаття ставить собі за завдання надати конкретні та обґрунтовані рекомендації та пропозиції для різних суб'єктів публічного управління з метою підвищення ролі соціальної відповідальності та сприяння сталому розвитку. Шляхом розкриття важливості соціальної відповідальності, стаття має за завдання підкреслити необхідність впровадження соціально відповідальних практик у публічному управлінні для покращення якості життя громадян, збереження природних ресурсів та створення справедливого та "включеного" суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сталий розвиток є ключовим поняттям у сучасному світі, яке наголошує на необхідності забезпечення збалансованого розвитку, що задовольняє потреби сьогодення, не втрачаючи зворотного впливу на майбутні покоління. Він передбачає здатність суспільства задовольняти поточні потреби без погіршення умов життя майбутніх поколінь. Під сталим розвитком ми розуміємо концепцію, що передбачає задоволення поточних потреб суспільства, забезпечуючи при цьому збереження та підвищення якості життя майбутніх поколінь; це баланс між економічним розвитком, соціальною справедливістю та збереженням природних ресурсів та екосистем. Визначення сталого розвитку може варіюватися залежно від контексту, але загалом воно охоплює економічний, соціальний та екологічний аспекти. Сталий розвиток базується на впевненості, що економічний розвиток не може бути досягнутий за рахунок нищення навколишнього середовища або на шкоду соціальному благополуччю. Він прагне створити гармонію між потребами людей, захистом природи та забезпеченням справедливості в суспільстві.

Основними складовими сталого розвитку є:

— Економічна стійкість. Це забезпечення економічного зростання та процвітання, збереження ресурсів,

розширення можливостей для підприємництва та зайнятості, створення стабільних та рівних умов для економічного розвитку;

— Соціальна справедливість. Включає забезпечення рівності, доступності та справедливості у розподілі ресурсів, послуг та можливостей. Це враховує потреби та добробут всіх членів суспільства, включаючи найбільш уразливі групи [1, с. 691];

— Екологічна збалансованість. Це збереження природних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля, підтримка екологічно чистих технологій та практик, збереження біорізноманіття та реструктуризація екологічно неприйнятних діяльностей;

— Культурна розмаїтість та спадщина. Збереження та просування різноманітності культур, традицій, мов, цінностей та ідентичностей. Це врахування рольової моделі культурного розвитку в побудові сталого суспільства [2, с. 57].

Ці складові взаємозв'язані та взаємозалежні, і їх вплив на сталий розвиток може бути різноманітним залежно від конкретного контексту та пріоритетів суспільства. У публічному управлінні соціальна відповідальність відіграє важливу роль у реалізації цих складових і досягненні сталого розвитку.

Ключовими принципами, що керують стратегією та практикою досягнення сталого розвитку є принципи сталого розвитку. Вони визначають напрями дій та рекомендації для забезпечення гармонії між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку. Основними принципами сталого розвитку є такі:

— Інтегративний підхід. Врахування взаємозалежності та взаємозв'язку економічних, соціальних та екологічних аспектів розвитку, а також взаємодії між різними секторами суспільства. Цей принцип покликаний забезпечити комплексний підхід до прийняття рішень, який враховує всі вимоги сталого розвитку [3];

— Довгостроковість. Сталий розвиток покликаний забезпечити збереження ресурсів та задоволення потреб сучасного покоління, не завдаючи шкоди майбутнім поколінням. Принцип довгостроковості передбачає планування та прийняття рішень, що забезпечують економічну та соціальну стабільність протягом тривалого періоду;

— Справедливість. Сталий розвиток прагне досягти справедливого розподілу ресурсів, користі та можливостей між різними групами суспільства та між сучасними та майбутніми поколіннями. Цей принцип включає боротьбу з нерівностями, дискримінацією та включення всіх груп населення у процеси розвитку [4, с. 194];

— Збереження природи та екосистем. Принцип збереження природи передбачає ефективне використання ресурсів, зменшення викидів забруднюючих речовин, охорону біорізноманіття та збереження екологічно вразливих територій. Він наголошує на необхідності збалансованої взаємодії людини з навколишнім середовищем;

— Участь та партнерство. Принцип участі передбачає залучення всіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень та розвитку. Це включає громадянське суспільство, бізнес-сектор, громадські організації та державні органи. Забезпечення відкритості, прозорості та взаємодії між різними зацікавленими сторонами сприяє досягненню сталого розвитку [5].

Зазначені принципи становлять основу для реалізації сталого розвитку у системі публічного управління та підкреслюють важливість соціальної відповідальності як ключового чинника у досягненні цієї мети.

Отже, сутність сталого розвитку полягає в забезпеченні поточних потреб суспільства, не приводячи до виснаження або погіршення умов життя майбутніх поколінь. Це концепція, що передбачає гармонійне поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку, забезпечуючи довгострокову життєздатність та благополуччя суспільства.

Значний інтерес серед дослідників [6; 7; 13; 19; 21] викликає залежність між соціальною відповідальністю і сталим розвитком, оскільки обидва концепти мають важливе значення для суспільного прогресу. Теоретичні підходи та емпіричні докази підтверджують тісний взаємозв'язок між цими двома концепціями.

Теоретичні підходи до розуміння залежності між соціальною відповідальністю та сталим розвитком базуються на ідеї, що соціально відповідальна поведінка організацій та інституцій має потенціал стимулювати сталий розвиток. Одна з таких теорій — "потрійний державний результат" (Triple Bottom Line) [8] — визначає, що сталий розвиток вимагає балансу між економічною, соціальною та екологічною пропорціями. Цей підхід підкреслює необхідність урахування соціальних аспектів у публічному управлінні для досягнення сталого розвитку.

Емпіричні докази також свідчать про залежність між соціальною відповідальністю та сталим розвитком. Низка досліджень [9; 17; 20] показують, що соціально відповідальні організації, зокрема і публічні установи, мають більшу ймовірність досягнення сталого розвитку. Це може виявлятися через зменшення впливу на довкілля, покращення умов праці, сприяння соціальній справедливості та забезпечення довгострокової економічної стійкості.

Крім того, емпіричні дослідження [10; 14; 18; 22] показують, що соціально відповідальні рішення та дії публічних управлінців можуть мати значний вплив на екологічну, соціальну та економічну сфери. Наприклад, прийняття політик зменшення викидів парникових газів, сприяння соціальній інклюзії та розвитку стійких економічних моделей можуть сприяти сталому розвитку. Емпіричні докази допомагають уточнити і підтвердити теоретичні концепції, а також розкривають практичні аспекти ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для досягнення сталого розвитку.

Враховуючи теоретичні та емпіричні аспекти, дослідження ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку виявляється архізнавчим.

Роль соціальної відповідальності в системі публічного управління є надзвичайно важливою для досягнення сталого розвитку. Соціальна відповідальність відображає здатність та бажання публічних управлінців та організацій брати на себе відповідальність за соціальні та екологічні впливи своїх дій і рішень.

У системі публічного управління соціальна відповідальність проявляється у впровадженні політик, програм і процедур, спрямованих на забезпечення рівномірного соціального розвитку, економічної стійкості та охорони довкілля [11, с. 131]. Публічні управлінці мають враховувати потреби та інтереси суспільства в про-

цесі прийняття рішень, розробці стратегій та виконанні своїх обов'язків. Вони повинні сприяти соціальній справедливості, захищати права та інтереси громадян, розвивати інклюзивність та забезпечувати стабільність.

Соціальна відповідальність публічних управлінців також передбачає посилення взаємодії зі суспільством, громадськими організаціями, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами. Це сприяє залученню громадськості до прийняття рішень, забезпеченню прозорості та відповідальності в діяльності публічних установ і організацій. Взаємодія з громадськістю також сприяє виявленню соціальних потреб і проблем, адаптації до змін у суспільстві та впровадженню інноваційних підходів [12, с. 67].

Крім того, соціальна відповідальність у публічному управлінні передбачає раціональне використання ресурсів та здійснення ефективного контролю за їхнім використанням. Це означає, що прийняття рішень та розробка політик повинні враховувати економічну ефективність, енергоефективність, зменшення викидів забруднюючих речовин та збереження природних ресурсів [13].

Загалом, роль соціальної відповідальності у системі публічного управління полягає в забезпеченні збалансованого розвитку, де враховуються соціальні, екологічні та економічні аспекти. Це сприяє досягненню сталого розвитку, який передбачає задоволення потреб сучасного покоління, не позбавляючи можливостей задовольняти потреби майбутніх поколінь. Соціальна відповідальність стає фундаментальним принципом публічного управління, спрямованим на стале благополуччя та процвітання суспільства.

Надзвичайно важливим і багатогранним є вплив соціальної відповідальності у системі публічного управління на сталий розвиток. Соціальна відповідальність публічних управлінців та організацій впливає на різні аспекти сталого розвитку, такі як соціальна справедливість, економічна стійкість та екологічна збалансованість.

По-перше, соціальна відповідальність сприяє розвитку соціально справедливого суспільства. Публічні управлінці, керуючи розподілом ресурсів та формулюючи соціальні політики, повинні враховувати потреби та інтереси різних груп населення, особливо уразливих. Шляхом впровадження соціально відповідальних програм і заходів, публічне управління може забезпечити доступ до освіти, охорони здоров'я, житла та інших соціальних послуг, покращити якість життя громадян і зменшити соціальну нерівність [14, с. 519].

По-друге, соціальна відповідальність впливає на економічну стійкість. Публічні управлінці повинні працювати на створення сприятливого підприємницького середовища, залучати інвестиції, розвивати інновації та сприяти підприємницькій активності. Соціально відповідальне публічне управління сприяє створенню робочих місць, підтримці малого та середнього бізнесу, забезпеченню адекватної оплати праці та умов праці. Це сприяє економічному зростанню, стимулює інноваційність та підвищує конкурентоспроможність країни [15, с. 274].

По-третє, соціальна відповідальність публічного управління має прямий вплив на екологічну збалансованість та збереження природних ресурсів. Соціально

відповідальні публічні управлінці повинні враховувати екологічні аспекти при прийнятті рішень та розробці політик. Це може включати стимулювання використання відновлювальних джерел енергії, зменшення викидів забруднюючих речовин, ефективне використання ресурсів та заохочення екологічно відповідальних практик у суспільстві [16].

Загалом, соціальна відповідальність у системі публічного управління впливає на сталий розвиток, створюючи баланс між соціальними, економічними та екологічними аспектами. Це забезпечує здатність суспільства задовольняти потреби сучасного покоління, не позбавляючи можливостей майбутніх поколінь комфортно жити на цій планеті.

Ключовим для розуміння ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку є аналіз впливу соціально відповідальних рішень та дій публічних управлінців на екологічну, соціальну та економічну сфери. У даному контексті розглянемо кожну з сфер:

— Екологічна сфера. Соціально відповідальні рішення та дії публічних управлінців мають значний вплив на охорону навколишнього середовища та збереження екологічної рівноваги. Публічне управління може приймати політики, спрямовані на зменшення викидів шкідливих речовин, підтримку використання відновлювальних джерел енергії, захист біорізноманіття та створення екологічно чистих інфраструктурних проєктів. Ці рішення сприяють сталому використанню ресурсів, збереженню природних екосистем та зменшенню негативного впливу на довкілля [17];

— Соціальна сфера. Соціально відповідальні рішення та дії публічних управлінців впливають на соціальний прогрес та покращення якості життя громадян. Публічне управління може забезпечувати доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг та житла. Воно також може сприяти рівноправ'ю, боротьбі з дискримінацією, забезпеченню рівних можливостей та підтримці вразливих груп населення. Соціально відповідальні рішення публічних управлінців сприяють соціальній справедливості, зростанню якості життя та забезпеченню стабільності в суспільстві [18];

— Економічна сфера. Соціальна відповідальність у публічному управлінні також має велике значення для економічного розвитку. Публічні управлінці можуть сприяти розвитку підприємництва, створенню робочих місць, підтримці інновацій та розвитку стійкого економічного середовища. Вони також можуть встановлювати правила та норми, спрямовані на боротьбу з корупцією, забезпечення прозорості та відповідальності в економічному секторі. Це сприяє сталому економічному зростанню, залученню інвестицій та підвищенню довіри до бізнес-середовища [19].

Отже, соціальна відповідальність у системі публічного управління має значний вплив на екологічну, соціальну та економічну сфери. Шляхом прийняття соціально відповідальних рішень та реалізації відповідних дій, публічні управлінці сприяють досягненню сталого розвитку, збалансованого з урахуванням потреб сьогодення та майбутніх поколінь.

У контексті дослідження впливу соціальної відповідальності у системі публічного управління на сталий

розвиток розглянемо більш детально три головні вищезазначені аспекти: екологічний, соціальний, економічний.

Екологічний аспект грає ключову роль у впливі соціальної відповідальності у системі публічного управління на сталий розвиток. Збереження природних ресурсів та біорізноманіття є фундаментальними складовими для досягнення сталого розвитку та забезпечення благополуччя сучасного суспільства та майбутніх поколінь.

Соціальна відповідальність у системі публічного управління передбачає прийняття стратегічних рішень та реалізацію конкретних заходів, спрямованих на ефективне використання природних ресурсів. Це охоплює такі сфери, як енергетика, водопостачання, лісове господарство, ґрунтове використання та інші. Наприклад, публічне управління може сприяти стимулюванню використання відновлювальних джерел енергії, енергоефективних технологій та екологічно чистих виробництв. Це сприяє мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, збереженню природних ресурсів та зменшенню викидів шкідливих речовин [20, с. 189].

Окрім того, соціально відповідальні дії публічних управлінців спрямовані на збереження біорізноманіття, яке є важливою складовою екологічної рівноваги. Публічне управління може встановлювати політики та нормативи, спрямовані на охорону та відтворення природних екосистем, резерватів та видового різноманіття. Це включає зонування територій, створення національних парків та заповідників, регулювання вирубування лісів, захист водних басейнів та інших природних ресурсів.

Таким чином, соціальна відповідальність у системі публічного управління має суттєвий вплив на збереження природних ресурсів та біорізноманіття. Це сприяє сталому розвитку, забезпечує екологічну стійкість та покращує якість життя суспільства в цілому. Ефективне планування, регулювання та контроль соціально відповідальних рішень та дій публічних управлінців є важливими чинниками для досягнення екологічної сталості та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Соціальний аспект впливу соціальної відповідальності у системі публічного управління на сталий розвиток охоплює поліпшення якості життя, соціальну справедливість та "включеність". Ці аспекти є важливими для створення справедливого та рівноправного суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал [24].

Соціальна відповідальність публічних управлінців передбачає урахування потреб та інтересів різних соціальних груп, зокрема вразливих категорій населення, і забезпечення рівних можливостей для всіх. Це охоплює такі аспекти, як доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, працевлаштування, соціального захисту та інших соціальних послуг. Соціально відповідальні рішення публічних управлінців спрямовані на забезпечення соціальної справедливості та врегулювання соціальних нерівностей.

Крім того, соціальна відповідальність у системі публічного управління передбачає принцип "включеності". Це означає залучення громадськості до прийняття рішень та формування політик, що стосуються соціальних питань. Публічні управлінці повинні забезпечувати можливість громадської участі, діалогу та співпраці з

громадськості, представниками громадських організацій, для забезпечення впливу громадян на процеси публічного прийняття рішень [21].

Таким чином, соціальна відповідальність у системі публічного управління сприяє поліпшенню якості життя, соціальній справедливості та "включеності". Вона спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян і формування справедливого та гуманного суспільства.

Економічний аспект впливу соціальної відповідальності у системі публічного управління на сталий розвиток охоплює такі основні важливі аспекти, як сталість економічного зростання, інновації та конкурентоспроможність.

Соціальна відповідальність публічних управлінців передбачає розвиток економіки, який забезпечує стаке економічне зростання. Це означає, що прийняті рішення та стратегії публічного управління спрямовані на збереження економічної стабільності, запобігання економічним кризам та забезпечення сталого підвищення рівня життя громадян. Відповідальні публічні управлінці стимулюють економічний розвиток, сприяють підтримці підприємництва, залучають інвестиції та стимулюють торгівлю, що сприяє стабільності та зростанню економіки [22].

Крім того, соціальна відповідальність у системі публічного управління сприяє інноваціям. Публічні управлінці забезпечують підтримку і стимулювання інноваційних проєктів, досліджень та розвитку новітніх технологій. Це сприяє створенню нових можливостей для розвитку бізнесу, покращенню якості продукції та послуг, зниженню негативного впливу на довкілля, а також стимулює створення нових робочих місць [25].

Конкурентоспроможність є ще одним важливим аспектом економічного впливу соціальної відповідальності у системі публічного управління. Соціально відповідальні рішення та дії публічних управлінців сприяють підвищенню конкурентоспроможності країни або регіону. Це досягається за допомогою сприяння підприємству, підтримки інновацій та розвитку людського потенціалу. Конкурентоспроможність сприяє ефективному використанню ресурсів, залученню іноземних інвестицій, розвитку експорту та зміцненню позицій на міжнародних ринках [23].

Таким чином, соціальна відповідальність у системі публічного управління впливає на економічний аспект сталого розвитку шляхом забезпечення сталого економічного зростання, сприяння інноваціям та підвищення конкурентоспроможності. Це робить систему публічного управління більш ефективною та гармонійною, спри-

Таблиця 1. Роль соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку

Аспекти сталого розвитку	Основні проблеми і виклики	Роль соціальної відповідальності у публічному управлінні	Приклади ініціатив та заходів
<i>Екологічний аспект</i>	- Забруднення навколишнього середовища; - Виснаження природних ресурсів; - Зникнення видів; - Глобальні зміни клімату.	- Розвиток та підтримка екологічно чистих технологій; - Збереження та відновлення лісів, водних ресурсів, біорізноманіття; - Програми зменшення викидів парникових газів; - Захист природних територій та охорона дикої природи.	- Впровадження енергоефективних технологій у виробництво; - Проведення екологічних акцій та суботників; - Програми відновлення річок та озер; - Запровадження екологічних сертифікатів для підприємств.
<i>Соціальний аспект</i>	- Бідність та нерівність; - Відсутність доступу до освіти та охорони здоров'я; - Соціальна виключеність; - Нестабільність соціального середовища.	- Забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг; - Забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення; - Підтримка ініціатив, спрямованих на соціальну справедливість та включеність.	- Програми соціальної підтримки; - Реалізація проєктів розвитку освіти та медицини; - Програми підтримки молоді та малозахищених верств населення; - Програми соціальної адаптації та реінтеграції.
<i>Економічний аспект</i>	- Нестабільність економіки; - Нерівномірний розподіл багатства; - Недостатня інвестиційна привабливість; - Високий рівень безробіття.	- Стимулювання і підтримка інноваційного підприємництва; - Розвиток інфраструктури; - Залучення іноземних інвестицій; - Розробка і реалізація стратегій сталого економічного зростання.	- Фінансова підтримка стартапів та інноваційних підприємств; - Реконструкція та розвиток транспортної і енергетичної інфраструктури; - Привабливість інвестиційних проєктів; - Програми зайнятості та розвитку робочих місць.

Джерело: складено автором.

ючи досягненню сталого розвитку на різних рівнях — локальному, регіональному та глобальному.

На основі вищенаведеного, сформуємо таблицю, яка ілюструє роль соціальної відповідальності у системі публічного управління у досягненні сталого розвитку, розкриваючи основні проблеми та виклики в кожному аспекті сталого розвитку, роль соціальної відповідальності в публічному управлінні та приклади конкретних ініціатив та заходів для кожного аспекту (табл. 1).

Запропонована нами таблиця відображає взаємозв'язок між соціальною відповідальністю та сталим розвитком в контексті екологічного, соціального та економічного аспектів. Кожен аспект сталого розвитку має свої основні проблеми і виклики, які потребують уваги та вирішення.

В першому стовпчику таблиці наведені аспекти сталого розвитку: екологічний, соціальний та економічний. Другий стовпчик вказує основні проблеми і виклики, пов'язані з кожним аспектом. Наприклад, в економічному аспекті можуть існувати проблеми нерівномірного розподілу багатства або недостатньої інвестиційної привабливості.

Третій стовпчик розкриває роль соціальної відповідальності в системі публічного управління для досягнення сталого розвитку. Для кожного аспекту наведені конкретні способи, якими публічне управління може сприяти сталому розвитку через соціальну відповідальність. Наприклад, в економічному аспекті розглядаються

Таблиця 2. Рекомендації та пропозиції суб'єктам соціальної відповідальності

Суб'єкт	Рекомендації та пропозиції
Уряд	1. Забезпечити впровадження строгих екологічних стандартів і нормативів у законодавство та контролювати їх дотримання. 2. Розробити та впровадити програми соціального партнерства з бізнесом та неприбутковим сектором для спільного здійснення соціальних та екологічних ініціатив. 3. Запровадити прозорість та відкритість у процесі прийняття рішень, залучення громадськості та стейкхолдерів для більшої «включеності». 4. Сприяти розвитку зелених технологій та інновацій в економіці, стимулювати економічну сталість та конкурентоспроможність.
Бізнес-сектор	1. Впроваджувати внутрішні стандарти корпоративної соціальної відповідальності та етичні принципи. 2. Забезпечувати екологічну сталість виробництва, зменшувати вплив на навколишнє середовище та працювати над енергоефективністю. 3. Співпрацювати з урядом та неприбутковим сектором для спільного розвитку проєктів, спрямованих на соціальну справедливість та «включеність». 4. Інвестувати в дослідження та розробки зелених технологій, сприяти інноваціям та створенню зелених робочих місць.
Громадськість	1. Активно брати участь у громадському діалозі та консультаціях з публічними управліннями та бізнесом. 2. Вимагати відкритості, прозорості та відповідальності в управлінні ресурсами та реалізації проєктів. 3. Формувати та підтримувати спільні ініціативи з розвитку громади та покращення якості життя. 4. Підтримувати та сприяти розвитку незалежних громадських організацій та ініціатив з питань сталого розвитку.
Неприбутковий сектор	1. Розробити та реалізувати програми соціальної відповідальності, спрямовані на покращення благополуччя та якості життя громадян. 2. Підтримувати та співпрацювати з урядом, бізнесом та громадськістю для спільного досягнення цілей сталого розвитку. 3. Залучати громадськість до власних ініціатив та впливати на процеси прийняття рішень у публічному управлінні. 4. Впроваджувати ефективні механізми моніторингу та оцінки впливу своїх проєктів на сталий розвиток.

Джерело: складено автором.

ініціативи, що сприяють інноваційному підприємству, розвитку інфраструктури та залученню іноземних інвестицій.

Четвертий стовпчик містить приклади ініціатив та заходів, які можуть бути вжиті для реалізації соціальної відповідальності у публічному управлінні для кожного аспекту. Наприклад, це можуть бути програми соціальної підтримки, розвитку освіти та медицини, захисту природних територій тощо.

Отже, складена нами таблиця допомагає зрозуміти, як соціальна відповідальність у системі публічного управління може сприяти сталому розвитку, забезпечуючи збалансований підхід до економічних, екологічних та соціальних питань. Вона слугує своєрідним дорожказом для урядових органів та публічних управлінь, які прагнуть підвищити ефективність своїх дій у досягненні сталого розвитку через соціальну відповідальність.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Соціальна відповідальність у публічному управлінні відіграє надзвичайно важливу роль у досягненні сталого розвитку. Вона є ключовим принципом, що дозволяє забезпечити гармонійне злагодження екологічних, со-

ціальних та економічних аспектів розвитку. Виконання соціальної відповідальності сприяє покращенню якості життя громадян, створює умови для стійкого економічного зростання, збереження природних ресурсів та біорізноманіття.

Одним з ключових аспектів важливості соціальної відповідальності є поліпшення якості життя населення. Публічне управління, зосереджуючись на соціально відповідальних рішеннях, може сприяти забезпеченню доступу до основних соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, житло, соціальний захист тощо. Це стимулює зростання рівня життя населення, зменшує соціальну нерівність і сприяє створенню справедливого та "включеного" суспільства.

Крім того, соціальна відповідальність у публічному управлінні має прямий вплив на сталість економічного зростання. Заохочення інновацій, підтримка підприємництва та розвиток інфраструктури допомагають у створенні сприятливого економічного середовища. Соціально відповідальні рішення публічних управлінь спрямовані на забезпечення сталості економічного зростання, збереження робочих місць та підтримку підприємств, що працюють в межах екологічних та соціальних норм.

Крім того, соціальна відповідальність у публічному управлінні відіграє важливу роль у збереженні природних ресурсів та біорізноманіття. Застосування екологічно відповідальних практик, зменшення викидів та забруднення навколишнього середовища, підтримка відновлюваних джерел енергії та енергоефек-

тивність — все це впливає на збереження природних ресурсів та збалансоване використання екосистем. Публічні управлінь, дотримуючись принципів соціальної відповідальності, можуть сприяти збереженню біорізноманіття та створенню стійких екологічних систем для майбутніх поколінь.

Таким чином, соціальна відповідальність у системі публічного управління має велике значення для досягнення сталого розвитку. Вона сприяє поліпшенню якості життя, сталому економічному зростанню, збереженню природних ресурсів та біорізноманіття. Забезпечення соціально відповідальних рішень і дій у публічному управлінні є необхідною умовою для створення справедливого та стійкого суспільства.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливого значення набуває необхідність надання конкретних рекомендацій та пропозицій для відповідних суб'єктів щодо підвищення ролі соціальної відповідальності в системі публічного управління у досягненні сталого розвитку. Рекомендації та пропозиції надають конкретні напрями діяльності і вказують на необхідність залучення різних сторін до виконання своєї соціальної відповідальності; вони базуються на теоретичних підходах, емпіричних доказах та кращих практиках, що доводять їх ефективність та обґрунтованість; вони враховують специфіку публічного управління, потенціал

різних суб'єктів і вимоги сталого розвитку. Отже, конкретні і обґрунтовані рекомендації та пропозиції є необхідним інструментом для забезпечення активної участі різних суб'єктів у досягненні сталого розвитку та підвищення ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління. Вони сприяють ефективній координації дій, розподілу ресурсів та впровадженню інноваційних підходів, що сприяють досягненню сталого розвитку.

Надамо у вигляді таблиці 2 рекомендації та пропозиції для основних відповідних суб'єктів з метою підвищення ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для досягнення сталого розвитку. Кожна рекомендація та пропозиція має свою обґрунтовану підставу і спрямована на покращення певних аспектів сталого розвитку, таких як екологічний, соціальний та економічний аспекти. Впровадження цих рекомендацій вимагатиме спільних зусиль та співпраці між усіма зацікавленими сторонами з метою створення більш стійкого та справедливого суспільства.

Складена нами таблиця містить конкретні рекомендації та пропозиції для різних суб'єктів щодо підвищення ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для досягнення сталого розвитку. Кожен із основних суб'єктів (уряд, бізнес-сектор, громадськість, неприбутковий сектор) має свою відповідальність та може зробити вагомий внесок у стале та ефективне управління.

Урядові рекомендується прийняти стратегічні рішення та політичні курси, спрямовані на підтримку сталого розвитку. Це включає розробку та впровадження соціально відповідальних політик, забезпечення екологічної ефективності управлінських рішень, створення механізмів моніторингу та оцінки впливу рішень на сталий розвиток.

Бізнес-сектору рекомендується брати на себе відповідальність за свою діяльність та вплив на соціальні та екологічні аспекти. Це може включати прийняття етичних принципів, створення сталісних практик управління, розвиток інноваційних рішень та залучення до співпраці з урядом та громадськістю.

Громадськість має можливість активно впливати на процеси публічного управління. Вона може вимагати та підтримувати більш прозоре та відповідальне управління, брати участь у прийнятті рішень, сприяти розвитку громадських організацій та ініціатив з питань сталого розвитку.

Неприбутковому сектору рекомендується створювати та реалізовувати проєкти, спрямовані на соціальний розвиток та збереження природних ресурсів. Це може включати освітні програми, сприяння соціальному підприємництву, розробку та реалізацію екологічних ініціатив тощо.

Запропоновані рекомендації та пропозиції спрямовані на підвищення ролі соціальної відповідальності в публічному управлінні та досягнення сталого розвитку, шляхом спільних зусиль різних суб'єктів суспільства.

Особливого значення у досягненні сталого розвитку набуває роль соціальної відповідальності у системі публічного управління у контексті сучасного російсько-українського протистояння, яке призвело до серйозної дестабілізації України, втрати життів, руйнування інфра-

структури та соціального забезпечення. У такому складному контексті, соціальна відповідальність відіграє ключову роль у забезпеченні підтримки постраждалих та відновленні українського суспільства. Публічні управлінці повинні виявити відповідальність, ефективно використовувати ресурси та координувати дії для підтримки тих, хто потерпає від даного протистояння, а також для відновлення економіки та соціального благополуччя. Соціальна відповідальність у системі публічного управління стає механізмом для покращення якості життя громадян, забезпечення соціальної справедливості та сталого розвитку на довгостроковій основі.

Дослідження ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для досягнення сталого розвитку є актуальною і перспективною темою, яка вимагає подальшого вивчення і розвитку. Наведемо низу перспективних напрямів для подальших наукових досліджень:

— Вплив соціальної відповідальності на ефективність публічного управління. У даному аспекті можливо дослідити, як впровадження соціальної відповідальності в роботу державних органів впливає на їхню ефективність у досягненні сталого розвитку. Важливо вивчити, які практики та інструменти соціальної відповідальності можуть покращити якість сучасного публічного управління і сприяти сталому розвитку;

— Роль партнерства та співробітництва. Варто дослідити роль партнерства та співробітництва між урядовими органами, бізнесом, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами у впровадженні соціальної відповідальності в систему публічного управління. Важливо визначити ефективні моделі партнерства та актуальні засоби залучення громадськості для спільного досягнення сталого розвитку;

— Оцінка впливу соціальної відповідальності. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці методик та інструментів для оцінки впливу соціальної відповідальності в системі публічного управління на сталий розвиток. Це може включати розробку ключових показників ефективності, створення моделей оцінки та методів збору даних для оцінки соціального впливу діяльності публічних органів;

— Сприяння інноваційному розвитку. Дослідження можуть підіймати питання відносно того, як соціальна відповідальність впливає на стимулювання інноваційного розвитку в публічному управлінні. Це може включати дослідження ролі інноваційних методів, технологій та підходів у вирішенні суспільних проблем і досягненні сталого розвитку;

— Країнознавчі аналізи. Вивчення ролі соціальної відповідальності у системі публічного управління для сталого розвитку в різних країнах може допомогти виявити різноманітність підходів, кращі практики та взаємозв'язок між національними контекстами та результатами. Споріднені країнознавчі дослідження можуть надати цінні висновки для формулювання рекомендацій та стратегій впровадження соціальної відповідальності в публічне управління.

Подальше дослідження означених аспектів допоможе розширити розуміння ролі соціальної відповідальності в системі публічного управління і розвинути ефективні підходи та стратегії для досягнення сталого розвитку.

Література:

1. Lu, J., Liang, M., Zhang, C., Rong, D., Guan, H., Mazeikaite, K., & Streimikis, J. (2021). Assessment of corporate social responsibility by addressing sustainable development goals. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28 (2), 686–703. <https://doi.org/10.1002/csr.2081>
2. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44. С. 53—63.
3. Баюра Д., Червіна, Ю. Соціальна відповідальність як елемент сталого розвитку інтегрованих структур. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. Вип. 28. Т. 1. С. 151—157.
4. Heikkurinen, P., & Bonnedahl, K. (2013). Corporate responsibility for sustainable development: a review and conceptual comparison of market-and stakeholder-oriented strategies. *Journal of Cleaner Production*, 43, 191–198. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.12.021>
5. Бакуменко В., Попов С. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції реформування публічного управління. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. С. 21—28.
6. Ворончак І. Ієрархічні рівні соціальної відповідальності бізнесу: сутність та особливості управління. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2012. Сер.: Економіка і менеджмент. Вип. 2 (12). С. 190—202.
7. Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку: монографія / за заг. ред. І. О. Макаренко. Суми: Сумський державний університет. 2020. 260 с.
8. Safonchuk, O. & Vitman, K. (2019). Prospects of Corporate Social Responsibility Development in the EU in Sustainable Development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5 (4). Baltija Publishing. P. 212—220.
9. Колянко О. Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту. Підприємство і торгівля. 2019. Вип. 24. С. 103—107. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2019-24-15>
10. Дацій Н. Роль міжнародних стандартів у процесі розвитку та оптимізації інституту корпоративного управління. Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2011. № 1. С. 25—31.
11. Albareda, L., Lozano, J., Tencati, A., Perrini, F., & Midttun, A. (2009). The role of government in corporate social responsibility. *Ethical Prospects: Economy, Society, and Environment*, 103–149. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9821-5_6
12. Гудзинський С. Соціальна відповідальність бізнесу: її сутність та роль в регулюванні зайнятості. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2. С. 63—72.
13. Васильєва Н., Васильєва О., Приліпко С. Публічне управління сталим розвитком територій. Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. № 2. С. 12—14. <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.v2.03>
14. Yu, Y., Osei-Kyei, R., Chan, A. P. C., Chen, C., & Martek, I. (2018). Review of social responsibility factors for sustainable development in public-private partnerships. *Sustainable development*, 26 (6), 515—524. <https://doi.org/10.1002/sd.1737>
15. Bendell, J., Miller, A., & Wortmann, K. (2011). Public policies for scaling corporate responsibility standards: Expanding collaborative governance for sustainable development. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 2 (2), 263—293. <https://doi.org/10.1108/20408021111185411>
16. Рижко А. Соціальна відповідальність в муніципальному управлінні: сучасні глобальні тенденції та виклики щодо розвитку. Актуальні проблеми державного управління. 2013. № 2. С. 180—184.
17. Рябініна Н. (2022). Інтродукція соціального капіталу та соціальної відповідальності в концепції сталого розвитку України. In *Selected papers of the IV International Conference on European Dimensions of Sustainable Development*, October 20–21, 2021. Kyiv: NUFT, 2022. 177 p.
18. Das, J., Taneja, S., & Arora, H. (Eds.). (2021). *Corporate social responsibility and sustainable development: Strategies, practices and business models*. Taylor & Francis.
19. Момот С. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на реалізацію принципів сталого розвитку в регіоні. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2022. Вип. 64. С. 27—36. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.64.2022.255775>
20. Рудакевич М. Корпоративна соціальна відповідальність та корпоративне громадянство в сучасній державі: моральні засади та розвиток. Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування: Колективна монографія. Т.: ФОП Паляниця В. А. С. 180—212.
21. Ільченко-Сюйва Л., Слюсарчук О. Соціально відповідальна інвестиційна діяльність як чинник сталого розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 109—114. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.10.109>
22. Sheehy B., & Farneti F. (2021). Corporate Social Responsibility, Sustainability, Sustainable Development and Corporate Sustainability: What Is the Difference, and Does It Matter? *Sustainability*. 13 (11): 5965. <https://doi.org/10.3390/su13115965>
23. Fallah Shayan, N., Mohabbati-Kalejahi, N., Alavi, S., & Zahed, M. (2022). Sustainable development goals (SDGs) as a framework for corporate social responsibility (CSR). *Sustainability*, 14 (3), 1222. <https://doi.org/10.3390/su14031222>
24. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3 (38), 549—556. <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/237487>
25. Popova, O., Koval, V., Antonova, L., & Orel, A. (2019). Corporate social responsibility of agricultural enterprises according to their economic status. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 41(2), 277—289. <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsr/bid/art>

References:

1. Lu, J., Liang, M., Zhang, C., Rong, D., Guan, H., Mazeikaite, K., & Streimikis, J. (2021), "Assessment of corporate social responsibility by addressing sustainable

development goals", *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, vol. 28 (2), pp. 686—703. <https://doi.org/10.1002/csr.2081>

2. Obushna, N. (2015), "Public administration as a new model of state administration organization in Ukraine: Theoretical aspect", *Efficiency of public administration*, vol. 44, pp. 53—63.

3. Bayura, D., & Chervina, Y. (2013), "Social responsibility as an element of sustainable development of integrated structures", *Theoretical and applied issues of economics*, vol. 28 (1), pp. 151—157.

4. Heikkurinen, P., & Bonnedahl, K. (2013), "Corporate responsibility for sustainable development: a review and conceptual comparison of market-and stakeholder-oriented strategies", *Journal of Cleaner Production*, vol. 43, pp. 191—198. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.12.021>

5. Bakumenko, V., & Popov, S. (2015), "The paradigm of innovative development of society: Modern concepts of public administration reform", *Efficiency of public administration*, vol. 43, pp. 21—28.

6. Voronchak, I. (2012), "Hierarchical levels of social responsibility of business: Essence and features of management", *Bulletin of the Eastern European University of Economics and Management*, vol. 2 (12), pp. 190—202.

7. Makarenko, I. (Ed.). (2020), *Korporatyvna sotsial'no-ekolohichna vidpovidal'nist' ta partnerstvo stejkkholderiv zadlia staloho rozvytku [Corporate social and environmental responsibility and stakeholder partnership for sustainable development]*, Sumy State University, Sumy, Ukraine.

8. Safonchuk, O., & Vitman, K. (2019), "Prospects of corporate social responsibility development in the EU in sustainable development", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5 (4), pp. 212—220.

9. Kolyanko, O. (2019), "Development of public administration on the basis of management", *Entrepreneurship and trade*, vol. 24, pp. 103—107. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2019-24-15>

10. Datsiy, N. (2011), "The role of international standards in the process of development and optimization of the corporate governance institute", *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine*, vol. 1, pp. 25—31.

11. Albareda, L., Lozano, J., Tencati, A., Perrini, F., & Midttun, A. (2009), "The role of government in corporate social responsibility", *Ethical Prospects: Economy, Society, and Environment*, pp. 103—149. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9821-5_6

12. Gudzinsky, S. (2013), "Social responsibility of business: Its essence and role in regulating employment", *Collection of scientific works of Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, vol. 2, pp. 63—72.

13. Vasylieva, N., Vasylieva, O., & Prilipko, S. (2020), "Public administration of sustainable development of territories", *Collection of scientific works АГОС*, vol. 2, pp. 12—14. <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.v2.03>

14. Yu, Y., Osei-Kyei, R., Chan, A. P. C., Chen, C., & Martek, I. (2018), "Review of social responsibility factors for sustainable development in public-private partnerships", *Sustainable development*, vol. 26 (6), pp. 515—524. <https://doi.org/10.1002/sd.1737>

15. Bendell, J., Miller, A., & Wortmann, K. (2011), "Public policies for scaling corporate responsibility standards: Expanding collaborative governance for sustainable development", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, vol. 2 (2), pp. 263—293. <https://doi.org/10.1108/20408021111185411>

16. Ryzhko, A. (2013), "Social responsibility in municipal management: Current global trends and challenges for development", *Actual problems of public administration*, vol. 2, pp. 180—184.

17. Ryabinina, N. (2022), "Introduction of social capital and social responsibility in the concept of sustainable development of Ukraine", In *Selected papers of the IV International Conference on European Dimensions of Sustainable Development*, NUFT, Kyiv, Ukraine, October 20—21.

18. Das, J., Taneja, S., & Arora, H. (2021), *Corporate social responsibility and sustainable development: Strategies, practices and business models*, Taylor & Francis, Abingdon-on-Thames, United Kingdom.

19. Momot, S. (2022), "The impact of corporate social responsibility on the implementation of sustainable development principles in the region", *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*, vol. 64, pp. 27—36. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.64.2022.255775>

20. Rudakevich, M. (2020), "Corporate social responsibility and corporate citizenship in the modern state: Moral principles and development", *Aktual'ni problemy publichnoho upravlinnia ta administruvannia [Actual problems of public administration and administration]*, FOP Palyanitsa V. A, Ternopil', Ukraine, pp. 180—212.

21. Ilchenko-Syuiva, L., & Slyusarchuk, O. (2019), "Socially responsible investment activity as a factor of sustainable development", *Investments: Practice and experience*, vol. 10, pp. 109—114. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.10.109>

22. Sheehy B., & Farneti F. (2021), "Corporate Social Responsibility, Sustainability, Sustainable Development and Corporate Sustainability: What Is the Difference, and Does It Matter?", *Sustainability*, vol. 13 (11): 5965. <https://doi.org/10.3390/su13115965>

23. Fallah Shayan, N., Mohabbati-Kalejahi, N., Alavi, S., & Zahed, M. (2022), "Sustainable development goals (SDGs) as a framework for corporate social responsibility (CSR)", *Sustainability*, vol. 14 (3), 1222. <https://doi.org/10.3390/su14031222>

24. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021), "System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (38), pp. 549—556, available at: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/237487> (Accessed 10 July 2023).

25. Popova, O., Koval, V., Antonova, L., & Orel, A. (2019), "Corporate social responsibility of agricultural enterprises according to their economic status", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 41 (2), pp. 277—289, available at: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/313> (Accessed 10 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2023 р.